

ԱՅՍ ԳՐԱՐԸ ԼՈՒՄԵՆՊՈՏՃԵԼԱՆԱԿԵԼ Է
"ՀԱՍՈՒՆՅՈՒԿԱՆ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱԿԻ ԳՐԱՐԱՐԱՆ" ԿԱՅՔԻ՝

www.freebooks.do.am ԿՈՂՄԻՑ:

ԿԱՅՔԸ ԻՐ ԱՐՈՒՅ ԼՎԱՏԱԿ Է ՆԵՒԼ ԹՎՈՅՆԱՏՆԵԼ ԵՎ ԱՆՏԱՂ ԻՐ
ԽՅԱՒԸՈՒՄԵՐՄ. ԻՍԿՈՒՄԻ ԳՐԱՐԸ, ՈՂՄԻՑ ԽՈՒՍՈՒՄԻՆԻ ԵՎ
ՏԱՐԱՏԵՍԱԿ ԴՍՏԱՍԿԵՐԴԿ:

ՇՆՈՂՄԱԿԱՆ ԵՎՔ, ԻՐ ՕՐԾՎՈՒՄ ԵՔ ԱՆՐ ԿԱՅՔԱՆՑ:

ՏԱՐՎՈՒՄ ԵՎՔ ՉԱՋԵԼԻ ՇՔԵՐՏԱՆՈՐՔՈՒՄ:

freebooks

www.freebooks.do.am

www.freebooks.am

library

ԳՐԵՔ ԱՆՐՑ՝ freebooks@rambler.ru

ԴԻՈՂՈՐՈՍ ՍԻԿԻԼԻԱՅԻ

www.freebooks.do.am

www.freebooks.am

ՕՏԱՐ ԱՂԵՅՈՒՄՆԵՐԸ
ՆԱՅՈՒՍԱՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԻ ԱՐՄԻՆԸ

14

ИНОЯЗЫЧНЫЕ ИСТОЧНИКИ
ОБ АРМЕНИИ И АРМЯНАХ

10 ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԿՆ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ДРЕВНЕГРЕЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

II

ДИОДОР
СИЦИЛИЙСКИЙ

ПЕРЕВОД С ОРИГИНАЛА,
ПРЕДИСЛОВИЕ И ПРИМЕЧАНИЯ
С. М. КРКЯШАРЯНА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1985

ԷՍ-ՅԻԿԱԿ
Յ-ԿՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱ,
ԳԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԵՑՈՒՑ

ՀԻՆ ՀՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

Բ

ԴԻՈԴՈՐՈՍ
ՍԻԿԻԼԻԱՅԻ

ՁԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԲՆԱԳՐԻՅ,
ԱՌԱՋԱԲԱՆ ԵՎ ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
Ս. Մ. ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1985

Տպագրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Մ ա տ ե ն ա շ ա ր ի խ մ բ ա գ ր ու ր յ ու ն

Ս. Տ. ԵՐԵՄՅԱՆ (գլխավոր խմբագիր), **Լ. Ս. ԽԱՉԱՏՅԱՆ**, Ն. Գ. ԻՆՉԻՅԱՆ,
Գ. Խ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Ն.Գ. ՓՊՓԱՉՅԱՆ
Ն. Մ. ԲԱՐՔԻՅԱՆ (գիտական Բարոսուղար)։

Պատասխանատու խմբագիր՝ Ն. Մ. ԲԱՐՔԻՅԱՆ

Գիրքը նրատարակության են երաշխավորել գրախոսներ՝
պատմական գիտությունների դոկտոր Մ. Կ. ԶՈՒՊԱՅԱՆԸ և պատմական գիտությունների
ընկերակց Ն. Գ. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԸ

ՍՍՀ ԳԱ
ՍՆՎԱՆ
Գ 42
25221
7475

Գիտություն Սիկիլիացի

Գ 501 Բնագրեր / թարգմ. բնագրից, առաջարան և ծանոթագր. Ս. Մ. Կրկյաշարյանի; Խմբ.՝ Ն. Մ. Բարթիկյան — Նր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1985. — 208 էջ. — (Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին; 14. Հին Հունական աղբյուրներ; 2/ ՀՍՍՀ ԳԱ, Պատմ. ին-տ):

Գրքում արված է մ. թ. ա. I դարի խոշորագույն անտիկ մատենագիր Գիտություն Սիկիլիացու «Պատմական գրադարան» երկի այն բոլոր հատվածների թարգմանությունը, որոնց վերաբերում են Հայաստանին ու հարևան երկրներին: Գիրքն ունի առաջարան, որի մեջ արված է Գիտությունի ամբողջ աշխատության բնագծանուր բնութագրերը: Հատորն ունի նաև բնագրական ծանոթագրություններ:

Գիրքը նախատեսված է հայ ժողովրդի հին շրջանի պատմությունը վերաբերող գիտնականների համար:

0505040000

Գ-----28—85
703 (02)—85

ԳՄԻ 63.3 (22)

© Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1985, Թարգմանություն. ուսումնասիրության և ծանոթագրությունների համար:

ԳԻՏՈՒՊՐՈՍ ՍԻԿԻԼԻԱՏՍ

(Կլանեմ ու գործը)

Այն բանից հետո, երբ Միջերկրական ծովի արևմտյան ավազանում գերիշխանություն հաստատելու համար Հաննիբալի հայրենիք Կարթագենի և օրրստօրե բարձրացող Հռոմի միջև մղված դաժան ու երկարատև ռազմաքաղաքական պայքարն ավարտվեց հռոմայեցիների հաղթանակով, հռոմեական հանրապետությունն արդեն իր հայացքն ուղղեց դեպի Արևելք. Միջերկրականի արևելյան ավազանում ևս իր քաղաքական տիրապետությունը հաստատելու և ամբողջ Միջերկրականը սեփական ներքին ծով դարձնելու մտադրությամբ: Այս վերջին նպատակը ևս ամբողջությամբ կենսագործվեց մ. թ. ա. I դարում, և Հռոմը դարձավ Միջերկրական ծովի ամբողջ ավազանը եզերող ափերի միահեծան տերը:

Ռազմաքաղաքական իրադարձություններով հարուստ այս ժամանակաշրջանում էլ, բնականաբար, պետք է որ երևան գային և, իսկապես, երևան եկան այնպիսի երկեր, որոնց հեղինակները շարադրում էին ոչ միայն Հռոմի պատմությունը, այլև այս կամ այն կերպ շոշափում էին Հռոմի նվաճողական քաղաքականության ճանապարհին ընկած և այդ քաղաքականության գոհ դարձած երկրների պատմությունը:

Այս երևույթը առաջին անգամ լավագույնս բնորոշել է անտիկ շրջանի խոշորագույն պատմիչ Պոլիբիոսը (210—120 թթ.) իր 40 գրքից բաղկացած «Պատմության» առաջաբանում, գրելով. «Նախկինում դեպքերը երկրի վրա տեղի էին ունենում կարծես իրարից անջատ, քանի որ նրանցից ամեն մեկն ուներ իր առանձին տեղը, առանձին նպատակները և վախճանը: Մինչդեռ, սկսած այս ժամանակից (այն է՝ Պոնիկյան պատերազմներից— Ս. Կ.) պատմությունն, սասես, դառնում է մի ամբողջություն, Իտալիայի և Լիբիայի իրադարձությունները միահյուսվում են ասիական և հելլենական դեպքերին, և բոլորը հանգում են մեկ վախճանի»:

Քանի որ այդ շրջանում հռոմեական գրականությունն ու պատմա-

¹ Polybii I historiae, I.

գրությունը դեռևս հաղիվ իրենց առաջին քայլերն էին անում, ապա բնական է, որ ժամանակաշրջանը արտացոլող երկերը պետք է գրվեն ոչ թե Հռոմի պաշտոնական լեզվով, այն է՝ լատիներեն, այլ դարձյալ հունարեն, որը ժամանակի lingua franca-ն էր:

Իրենց երկերը հունարեն շարադրած առավել հայտնի հեղինակներից է նաև հելլեն պատմիչ Դիոդորոս Սիկիլիացին (շուրջ 90—20 թթ. մ. թ. ա.): Նրա կենսագրության մանրամասները մեզ քիչ են հայտնի, այն էլ միայն նրա հեղինակած երկի առանձին հատվածներից: Դիոդորոսը ապրել է մի այնպիսի ժամանակաշրջանում, երբ հռոմեական հանրապետության քաղաքական և անտեսական աճող էքսպանսիայի պայմաններում հոգեվարք ապրող հելլենիստական աշխարհը բոլորում էր իր գոյությունը վերջին տարիները: Դիոդորոսը ականատես վկան է եղել հելլենիստական վերջին խոշոր պետության, Պտղոմեոսյան եգիպտոսի վերջնական անկմանը (մ. թ. ա. 31 թ.): Եվրոպական Հունաստանն արդեն մ. թ. ա. 146 թ. ի վեր գտնվում էր Հռոմի բացարձակ տիրապետության տակ իսկ Սելևկյանների երբեմնի հզոր տերությունը, երկարատև հոգեվարքից հետո, վերջնականապես նվաճվել էր հռոմի կողմից մ. թ. ա. 64 թ., այն է՝ Դիոդորոսի երիտասարդության ժամանակ:

Հռոմի անկասելի վերելքի պայմաններում, հելլեն մտավորականությունը վերջնականապես համոզվեց, որ նոր՝ հռոմեական տիրապետությունը չըջորեն և երկար ժամանակով հաստատվեց նվաճված երկրներում: Ուստի և հելլեն փիլիսոփաները, գրողները, պատմիչները (Պոլիբիոս, Պոսիդոնիոս, Դիոդորոս, Ստրաբոն, Պլուտարքոս և ուրիշներ) սկսեցին հարմարվել նվաճողների ճաշակին և պահանջներին:

Դասական Հելլագայի ապրած ընդհանուր ճգնաժամից հետո (մ. թ. ա. IV—III դդ.) հելլենական աշխարհի քաղաքական ու տնտեսական կյանքի զարկերակը աստիճանաբար տեղափոխվում է Արևելք, որով և Արևելքի առավել կենսունակ երկրները դառնում են մշակութային կյանքի զարգացող կենտրոններ, հետին պլան մղելով անցյալի ծաղկյալ կենտրոնները: Ուստի պատահական չէ, որ այնուհետև բոլոր հույն խոշոր պատմիչները (բացառությամբ Պլուտարքոսի) ծնվել ու աճել են բուն Հունաստանից դուրս:

Դիոդորոս Սիկիլիացին նույնպես ծնվել է բուն Հունաստանից դուրս, Սիկիլիա կղզու ոչ մեծ Արգիրիոն քաղաքում: Նա ակտիվապես է եղել հռոմեական հզոր տերությունը հիմնովին ցնցած ստրուկների ապստամբությանը՝ Սպարտակի զլխավորությամբ, և միակ պատմիչն է, որը արժեքավոր տեղեկություններ է հաղորդում խոշորագույն այդ ապստամբության մասին:

Դիոդորոսի հեղինակած աշխատությունը բաղկացած է եղել 40

գրքից: Այն քաղաքական (կոմպիլյատիվ) բնույթի համաշխարհային պատմություն է, որն ինքը՝ հեղինակը, անվանել է «Βιβλίον ἱστορίας τετρακίδης» — Պատմական գրադարան: Նրա բովանդակությունը կազմում է Միջերկրածովյան աշխարհի և Մերձավոր արևելքի ժողովուրդների ամբողջ պատմությունը, սկսած հնագույն, նախապատմական ժամանակներից, մինչև Հուլիոս Կեսարի Գալլական պատերազմները (մ. թ. ա. 59 թ.):

«Պատմական գրադարանի» 40 գրքերն, իրենց բովանդակության համեմատ, կարելի է պայմանականորեն բաժանել երեք մասի: Առաջին մասը (1—6 գրքեր) ընդգրկում է անտիկ ժամանակաշրջանին հայտնի աշխարհի՝ օչկումենի (οὐχουμένη) առասպելական շրջանի պատմությունը, ընդ որում՝ առաջին երեք գիրքը՝ բարբարոսների, այսինքն՝ ոչ հելլենների, մնացյալ երեքը՝ հելլենների: Երկրորդ մասում (7—17 գրքեր) շարադրված է Տրոյական պատերազմից մինչև Ալեքսանդր Մակեդոնացին ընկած ժամանակամիջոցում կատարված անցքերի պատմությունը: Այս մասում հաճախ առասպելականն ու հավաստի պատմականը խառնված են իրար և շփոթված: Երրորդ մասը (18—40 գրքեր) Մակեդոնացուց մինչև Հուլիոս Կեսարի մղած Գալլական պատերազմներն ընկած իրադարձությունների պատմությունն է: Պատմական ղեպքերը շարադրանքն ընդգրկող այս վերջին մասը, անկասկած, Դիոդորոսի երկի առավել հավաստի հատվածն է:

Դիոդորոսի «Պատմական գրադարանը», դժբախտաբար, ամբողջությամբ չի հասել մեզ: Լրիվ պահպանվել են առաջին հինգ և 11—20 գրքերը, իսկ առավել կամ պակաս ծավալուն հատվածներ՝ 6 և 21—40 գրքերից: Մնացած 7—10-րդ գրքերը ամբողջապես կորել են: Մեծարժեք են առաջին երկու գրքերը, որոնցում կան Շամիրամի, ինչպես նաև Տրոյական պատերազմի մասին այլ հեղինակների մոտ չհանդիպող տեղեկություններ: Այստեղ Դիոդորոսից մեզ հասած հատվածներում հանդիպում են հույժ հետաքրքիր և անկրկնելի տվյալներ Ալեքսանդր Մակեդոնացու ժառանգների միջև մղված պատերազմների, այդ պատերազմներին Հայաստանի սատրապի ունեցած մասնակցության մասին, այդ ժամանակի Հայաստանի մասին, ինչպես նաև կարևոր տեղեկություններ Սելևկյան պետության հատկապես ուշ շրջանի պատմության և այլ հարցերի մասին:

Համաշխարհային պատմություն գրելու իր մասհղացումն իրագործելու նպատակով Դիոդորոսը ևս շատ երկրներ է շրջել. նա բաղմիցս եղել է Հռոմում, Լերք տարի ապրել է Եգիպտոսում, որտեղ, իր մեծ նախորդի՝ Հևրոդոտոսի նման, եղել է սաճարներում, ծանոթացել է քրմերի հետ և գրի է առել նրանցից լսած բաղմաթիվ դրույցներ ու ավանդություններ (Diodor., III, 11): Նա ամբողջ 30 տարի անցել է երկրից երկիր և մեծ դժվարություններ ու վտանգներ գլխադրավելով, շրջել է Ասիայի ու Եվրո-

պաշտի մեծ մասը (Diodor., I, 4), իր ապագա երկի շարադրման համար նյութեր հավաքելու նպատակով:

Պատմական տարբեր շրջանների և տարբեր երկրների պատմությունը շարադրելիս, Գիողորոսը դիմել է իրեն նախորդած տարբեր հեղինակների. աչպես՝ աշխարհագրական տվյալների հիմնական աղբյուրներն են Ագաթանգեղոսը և Արտեմիդորոսը (II դ. մ. թ. ա.): Հռոմի հնագույն պատմությունը շարադրելիս նա օգտվել է Հռոմի ավագ տարեգիրների թողած ժամանակագրություններից, աննալներից, տրոնք գրված են եղել հունարեն լեզվով. Նգիպտոսի պատմության համար օգտվել է Հեկատոսից (VI—V դդ. մ. թ. ա.), Ասորեստանի և Պարսկաստանի պատմության համար՝ Հերոդոտոսից, Կտեսիասից (V դ.) և Քեոպոմպոսից (IV դ.), Ալեքսանդր Մակեդոնացու և նրա հետնորդների պատմությունը գրելիս օգտվել է Կլեյտարքոսի (IV դ.), Հիերոնիմոս Կարդիացու (IV—III դդ.) և Դուրիս Սամոսացու (III դ.) երկերից:

Բնականաբար, դեռևս այդ ժամանակ համաշխարհային ընդհանուր պատմություն հեղինակելը արտակարգ ծանր գործ էր, կապված բազմաթիվ և բազմապիսի դժվարությունների հետ, անշափ գծվար էր անհրաժեշտ նյութեր հավաքելը, դժվար՝ դրանք մշակելը, ղտելը. դասակարգելը և այլն: Նյութեր հավաքելու հետ կապված բոլոր դժվարությունները Գիողորոսը կարողացավ հաջողությամբ հաղթահարել իր ուժեղ կամքի, անընկճելի համառության և նախանձելի աշխատասիրության շնորհիվ:

Շրջելով բազում երկրներ և ուսումնասիրելով բազմաթիվ գրադարաններում և դիվաններում ցրված նյութերը, ինչպես նաև ժանտիանալով իրեն նախորդած պատմիչների և աշխարհագիրների մեծ մասի գործերին և հոտմեական տարեգիրների ժամանակագրություններին, նա անշափ առատ և բազմաբնույթ պիտանի նյութ է հավաքել, որը վերաբերում էր ոչ միայն օչիումենեի ռազմաքաղաքական անցքերին և տեղի ունեցած իրադարձություններին, այլև աշխարհագրական բնույթի հարցերին և տարբեր երկրներում բնակվող զանազան ժողովուրդների վարքուբարքին, նրանց սովորույթներին, արհեստներին և գրականությանը:

Գիողորոսը, սակայն, չկարողացավ հաղթահարել մուս կարգի դժվարությունները՝ կապված այդ բազմաբնույթ նյութի դոման և ընտրության հետ: Այդ անհաջողությունը պետք է բացատրել նրանով, որ Գիողորոսը, չտիրապետելով ռազմաքաղաքական խորը գիտելիքների, անկարող եղավ դեպքերն ու դեմքերը ճշտորեն և ըստ արժանվույն գնահատել: Նա օժտված չէր մտքի անհրաժեշտ սրությամբ՝ ճշմարիտը անիրականից և պատմականը առասպելականից զատորոշելու համար: Դրան, հավանաբար, խանգարել էր և այն, որ համաշխարհային ընդհանուր

պատմություն հեղինակելիս, նա, կանգնած լինելով հոտմեասեր դիրքերում, չկարողացավ մնալ պահանջվող աստիճանի անաչառ:

Առավել մեծ անհաջողության պետք է մատնվեր Գիողորոսը այդ ահուկի բանակությամբ նյութը դասակարգելիս: Իր աշխատության մեծագույն մասը շարադրելով ժամանակագրական մեթոդով, ըստ առանձին տարիների, ինչպես հոտմեական տարեգրություններն էին՝ աննալները, Գիողորոսը այն տարաբաժանել է առանձին մանր հատվածների, որոնցից չուրաքանչյուրում նախապես հայտնում է ընթացիկ տարին՝ ըստ օլիմպիադաների. հիշատակելով Աթենքի արքունա-էպոնիմոսին և Հռոմի կոնսուլներին, որոնց պաշտոնավարության ժամանակ տեղի էին ունեցել այդ հատվածում նկարագրվող իրադարձությունները:

Ժամանակագրական այս սկզբունքը, սակայն, անբավարար է և լիովին սխալ, քանի որ ոչ միայն չէին համընկնում Աթենքի արքունա-էպոնիմոսների և Հռոմի կոնսուլների պաշտոնավարության տարիները, այլև մեկ տարվա ժամանակահատվածը շատ սահմանափակ էր համաշխարհային պատմության դեպքերը տեղադրելու համար: Այդ իսկ պատճառով հեղինակը, հինգ-վեց գլուխ շարադրելուց հետո, ամեն անգամ ստիպված է լինում ընթերցողին փոխադրելու Հունաստանից՝ Սիկիլիա, այստեղից՝ Մակեդոնիա, վերջինից՝ Հռոմ, այստեղից էլ Ասիա և այլն: Բնական է, որ այսպիսի խոցելի սկզբունքով կատարված նյութի դասակարգումից մեծապես պետք է տուժեր ամբողջ աշխատության կառուցվածքը, իսկ երկի ծավալը պետք է անճր բազմաթիվ անտեղի կատարված կրկնությունների հաշվին:

Նկատի ունենալով այս ամենը, դժվար կլինի Գիողորոսի մոտ փրնտրել քննադատական վերաքերմունք օգտագործված աղբյուրների և նյութի վերաբերյալ: Նա, առանց ընտրության և վերլուծության, հաղորդում է այն, ինչ քաղել է իր աղբյուրներից:

Գիողորոսը իր երկը շարադրել է ատտիկյան բարբառով, հետևելով Քսենոփոնին, Պոլիբիոսին և այլ պատմիչներին: «Պատմական գրադարանի» լեզուն թեպետև շատ է պարզ և հստակ, այդուհանդերձ անգույն է, անհրապույտ, գերադանցապես ծանրաբեռնված լինելով վերացական հասկացություններով, այն գրեթե բացարձակապես զուրկ է ճարտասանական ձևով գարծվածքներից: Այս բոլորով հանդերձ, բյուզանդական ժամանակաշրջանի պատմիչներին գերադանցապես հաճելի էր այդպիսի լեզուն: և նրանք իրենց ժամանակագրությունները շարադրել են այդօրինակ ոճով: Գիողորոսի լեզուն և ոճը հատկապես բարձր է գնահատել բյուզանդական հաջողի մատենագիր, Կոստանդնուպոլսի պատրիարք Փոսթը (IX դ.), որը նույնիսկ իր հեղինակած մատյանը, հետևելով Գիողորոսին, անվանել է «Գրադարան»:

պալլի մեծ մասը (Diodor., I, 4), իր ապագա երկի շարադրման համար նյութեր հավաքելու նպատակով:

Պատմական տարբեր շրջանների և տարբեր երկրների պատմութունը շարադրելիս, Գիոդորոսը գիմել է իրեն նախորդած տարբեր հեղինակների. այսպես՝ աշխարհագրական տվյալների հիմնական աղբյուրներն են Ագաթանգեղոսը և Արտեմիդորոսը (II դ. մ. թ. ա.): Հռոմի հնագույն պատմությունը շարադրելիս նա օգտվել է Հռոմի ավագ տարեգրիչների թողած ժամանակագրություններից, աննալներից, տրոնք գրված են եղել հունարեն լեզվով. Եգիպտոսի պատմության համար օգտվել է Հեկատոսից (VI—V դդ. մ. թ. ա.), Ատրեստանի և Պարսկաստանի պատմության համար՝ Հերոդոտոսից, Կտեսիասից (V դ.) և Թևոպոմպոսից (IV դ.), Ալեքսանդր Մակեդոնացու և նրա հետնորդների պատմությունը գրելիս օգտվել է Կրեյսարքոսի (IV դ.), Հիերոնիմոս Կարդիացու (IV—III դդ.) և Գուրիս Սամոսացու (III դ.) երկերից:

Բնականաբար, դեռևս այդ ժամանակ համաշխարհային բնագիտությունը պատմություն հեղինակելը արտակարգ ծանր գործ էր, կապված բազմաթիվ և բազմապիսի դժվարությունների հետ, անշափ դժվար էր անհրաժեշտ նյութեր հավաքելը, դժվար՝ դրանք մշակելը, ղտելը, դասակարգելը և այլն: Նյութեր հավաքելու հետ կապված բոլոր դժվարությունները Գիոդորոսը կարողացավ հաջողությամբ հաղթահարել իր ուժեղ կամքի, անընկճելի համառության և նախանձելի աշխատասիրության շնորհիվ:

Շրջելով բազում երկրներ և ուսումնասիրելով բազմաթիվ գրադարաններում և գիվաններում ցրված նյութերը, ինչպես նաև ծանոթանալով իրեն նախորդած պատմիչների և աշխարհագիրների մեծ մասի գործերին և հոռմեական տարեգրիչների ժամանակագրություններին, նա անշափ առատ և բազմաբնույթ պիտանի նյութ է հավաքել, որը վերաբերում էր ոչ միայն օչիումենեի ուղղաբարձական անցքերին և տեղի ունեցած իրադարձություններին, այլև աշխարհագրական բնույթի հարցերին և տարբեր երկրներում բնակվող դանազան ժողովուրդների վարքուբարքին, նրանց սովորույթներին, արհեստներին և գրականությանը:

Գիոդորոսը, սակայն, չկարողացավ հաղթահարել մյուս կարգի դժվարությունները՝ կապված այդ բազմաբնույթ նյութի ղտման և ընտրության հետ: Այդ անհաջողությունը պետք է բացատրել նրանով, որ Գիոդորոսը, շտրիպայետելով ուղղաբարձական խորը գիտելիքների, անկարող եղավ դեպքերն ու դեմքերը ճշտորեն և ըստ արժանվուն գնահատել: Նա օժտված չէր մտքի անհրաժեշտ սրությանը՝ ճշմարիտը անիրականից և պատմականը առասպելականից ղատորոշելու համար: Դրան, հավանաբար, խանգարել էր և այն, որ համաշխարհային բնագիտությունը

պատմություն հեղինակելիս, նա, կանգնած լինելով հոռմեասեր դիրքերում, չկարողացավ մնալ պահանջվող աստիճանի անաչառ:

Առավել մեծ անհաջողության պետք է մատնվեր Գիոդորոսը այդ ահռելի քանակությամբ նյութը դասակարգելիս: Իր աշխատության մեծագույն մասը շարադրելով ժամանակագրական մեթոդով, ըստ առանձին տարիների, ինչպես հոռմեական տարեգրություններն էին՝ աննալները, Գիոդորոսը այն տարաբաժանել է առանձին մանր հատվածների, որոնցից չուրաքանչյուրում նախապես հայտնում է ընթացիկ տարին՝ ըստ օլիմպիադաների. հիշատակելով Աթենքի արքուն-էպոնիմոսին և Հռոմի կոնսուլներին, որոնց պաշտոնավարության ժամանակ տեղի էին ունեցել այդ հատվածում նկարագրվող իրադարձությունները:

Ժամանակագրական այս սկզբունքը, սակայն, անբավարար է և լիովին սխալ, քանի որ ոչ միայն չէին համընկնում Աթենքի արքուն-էպոնիմոսներին և Հռոմի կոնսուլների պաշտոնավարության տարիները, այլև մեկ տարվա ժամանակահատվածը շատ սահմանափակ էր համաշխարհային պատմության դեպքերը տեղադրելու համար: Այդ իսկ պատճառով հեղինակը, հինգ-վեց գլուխ շարադրելուց հետո, ամեն անգամ ստիպված է լինում ընթերցողին փոխադրելու Հունաստանից՝ Սիկիլիա, այստեղից՝ Մակեդոնիա, վերջինից՝ Հռոմ, այստեղից էլ Ասիա և այլն: Բնական է, որ այսպիսի խոցելի սկզբունքով կատարված նյութի դասակարգումից մեծապես պետք է տուժեր ամբողջ աշխատության կառուցվածքը, իսկ երկի ծավալը պետք է աճեր բազմաթիվ անտեղի կատարված կրկնությունների հաշվին:

Նկատի ունենալով այս ամենը, դժվար կլինի Գիոդորոսի մոտ փրկուրել բնագիտական վերաբերմունք օգտագործված աղբյուրների և նյութի վերաբերյալ: Նա, առանց ընտրության և վերլուծության, հաղորդում է այն, ինչ քաղել է իր աղբյուրներից:

Գիոդորոսը իր երկը շարադրել է ատտիկյան բարբառով, հետևելով Քսենոփոնին, Պոլիբիոսին և այլ պատմիչներին: «Պատմական գրադարանի» լեզուն թեպետև շատ է պարզ և հստակ, այդուհանդերձ անգույն է, անհրապույր, գերադանցապես ծանրաբեռնված լինելով վերացական հասկացություններով, այն գրեթե բացարձակապես գուրկ է ճարտասանական ճկուն դարձվածքներից: Այս բոլորով հանդերձ, բյուզանդական ժամանակաշրջանի պատմիչներին գերադանցապես հաճելի էր այդպիսի լեզուն, և նրանք իրենց ժամանակագրությունները շարադրել են այդօրինակ ոճով: Գիոդորոսի լեզուն և ոճը հատկապես բարձր է գնահատել բյուզանդական հայագի մատենագիր, Կոստանդնուպոլսի պատրիարք Փոսթը (IX դ.), որը նույնիսկ իր հեղինակած մատյանը, հետևելով Գիոդորոսին, անվանել է «Իրապարան»:

Նորագույն պատմաբաններից Գիտոգորտսին խոստորեն քննադատեցին գերմանացի գիտնականներ Niebuhr-ը և Ալեքսանդր Մակեդոնացու ու նրա հետնորդների պատմությունը նվիրված եռահատոր դարակաղմիկ ուսումնասիրության հեղինակ Droysen-ը. մինչդեռ Հոմերի պատմության խոշորագույն հետազոտող Th. Mommsen-ը համաձայն չէր նրանց քննադատության հետ, հատկապես Հոմերի պատմությանը վերաբերող Գիտոգորտսի հաղորդումների առնչությամբ, նկատելով, որ Հոմերի հնագույն շրջանի պատմությանը վերաբերող Գիտոգորտսի վերագրումները ամենահինն են և բոլորից արժանահավատը:

Անկասկած, իր արժանահավատության աստիճանով Գիտոգորտսի «Պատմական գրագրարանը» մեծապես դիջում է Թուկիդիդեսի, Քսենոփոնի, Պոլիբիոսի, Ստրաբոնի երկերին: Սակայն, իր բոլոր թերություններով հանդերձ, այն մեծարժեք երկասիրություն է հին աշխարհի պատմությունն ուսումնասիրող պատմաբանի համար, քանի որ փոխարինում է հնագույն ժամանակների վերաբերող պատմական կորած աշխատություններին, որոնց մասին մենք իմանում ենք և գաղափար կազմում միայն ու միայն Գիտոգորտսի մոտ պահպանված հատվածների ու վկայակոչումների միջոցով:

Գիտոգորտսի երկի ուսումնասիրությունը առանձնապես կարևոր է հայագիտության, հասկանալի խորենացիագիտության համար, քանի որ Մովսես Խորենացու գլխավոր աղբյուրներից մեկը, անկասկած, Գիտոգորտսն է: Ինքը՝ պատմահայրը, իր անմահ երկի երրորդ գիրքն սկսում է այսպիսի խոստովանությամբ. «Ոչ հին տարիների պատմությունն է ունեցել մեր աշխարհը, ոչ էլ ժամանակի կարճության պատճառով կարողացանք անցնել բոլոր հունական (աղբյուրները), ոչ նույնիսկ Գիտոգորտսի գրվածքները մեր ձեռքի տակ են, որ աչքերս նրա վրա պահելով բոլորն անմոռաց անցնեինք, որպեսզի բաց չթողնեինք որևէ գլխավոր և պիտանի բան, որ արժան է մեր շարադրության մեջ հիշատակվելու» (V. Խորենացի, գ. ա.):

Մեր կարծիքով, Խորենացին Տրոյական պատերազմի մասին գիտե ոչ թե ուղղակի Հոմերոսից, այլ Գիտոգորտսի միջոցով, քանի որ «Հայոց պատմության» համադաստախան հատվածները առավելապես համերաշխ են ոչ թե Հոմերոսի «Իլիականին», այլ Գիտոգորտսի պատմածներին: Բացի այդ, Շամիրամի մասին Խորենացու պատմածների հիմքում ընկած են ոչ միայն ժողովրդական բանահյուսությունից պատմահոր քաղած տեղեկությունները, այլև շատ վկայություններ՝ վերցրած Շամիրամի մասին Գիտոգորտսի ընդարձակ պատմից: Մեզ թվում է, թե դեռևս Խորենացու ժամանակ արդեն կորել էին Գիտոգորտսի երկի շատ հատվածներ: Այսպիսի ենթադրության մեջ մզում է այն հանգամանքը, որ Գիտոգորտսի երկը Խո-

րենացու կողմից օգտագործվել է շատ հատվածաբար, թեև, ինչպես տեսանք, պատմահայրը նրան համարում է ճշմարտապատում հեղինակ:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ իր եվհեմերյան փիլիսոփայությամբ, որի համաձայն հեթանոսական աստվածներն սկզբնապես եղել են նշանավոր մարդիկ, որոնք հետագայում, ժողովրդական ավանդությունների և գրույցների մեջ, աստվածացվել են: Գիտոգորտսը նույնպես որոշակիորեն ազդել է Խորենացու աշխարհայացքի վրա:

Մեզ համար Գիտոգորտսի երկը արժեքավոր է նաև այն տեսակետից, որ գրանոմ կա մի ընդարձակ հատված. որտեղ համատոտակի պատմվում են նույն դեպքերը, ինչ մանրամասն շարադրված են Քսենոփոնի «Անարասիսում»: Մանրակրկիտ գիտողությունը մեզ համոզում է, որ այս հատվածում Գիտոգորտսի աղբյուրը եղել է ոչ միայն, գուցե և ոչ այնքան, Քսենոփոնի մեզ հայտնի երկը, այլ մեկ տրիշ հեղինակ, նույնպես հելլենների արշավանքի մասնակից:

Ներկա Թարգմանությունը կատարել ենք «Loed Classical Library» շարքով հրատարակված Գիտոգորտսի երկի ընդգրկից, ընտրելով նրա աշխատությունից այն հատվածները միայն, որոնք վերաբերում են պատմական Հայաստանին և հարևան երկրներին, սրտեց հետ հայերը հնագույն ժամանակներից ունեցել են քաղաքական, տնտեսական և մշակութային առնչություններ: Մեր Թարգմանության մեջ կոր փակագծերում առնված բառերը ավելացված են մեր կողմից, ընթերցվածը առավել հասկանալի դարձնելու նպատակով:

ԴՌՈՂՈՐՈՍ ՍԻԿԼԻՄՅԻ

“ՉԵՏԱՆԸՆ ԴԲԵՊԸՐԸՆ,”

(Հատվածներ)

Գիրք 1

55.2 Սեսոփսիսը այնուհետև շորս հարչուր նավից տորմիզ ուղարկեց Կարմիր ծով²։ Նա առաջինն էր եգիպտացիներից, որը պատրաստեց երկար ուղղամանովեր, և ոչ միայն այդ վայրերում գանվոզ կղզիներին տիրեց, այլև հպատակեցրեց առափնյա երկրները, 3 մինչև Հնդկաստան, իսկ ինքը զորքով հետիոտն ուղևորվելով, հպատակեցրեց ամբողջ Ասիա³։ Փաստորեն նա անցավ ոչ միայն հետագայում Ալեքսանդր Մակեդոնացու կողմից նվաճված (ամբողջ) 4 երկիրը, այլև մի քանի ժողովուրդների երկրները, որտեղով նա (Ալեքսանդրը— Ս. Կ.) շերտացելու Քանդի նա (Սեսոփսիսը— Ս. Կ.) անցավ Գանգես գետը ու կտրեց ամբողջ Հնդկաստանը, մինչև օվկիանոս, և սկյութական ցեղերի երկիրը, մինչև Տանայիս⁴, որը բա- 5 ժանում է Եվրոպան Ասիայից։ Այդ ժամանակ էլ, ինչպես պատմում են⁵, եգիպտացիներից ոմանք թողնվեցին Մայոտիս լճի⁶ շուրջը և կաղմեցին կոլխերի ցեղը։ Այս ցեղի եգիպտական լինելու ապացույցը այն է, որ այդ մուրգիկ եգիպտացիների նման թլփատվում են...

Գիրք 2

1.3 Իսկ այս գրքում մենք կներկայացնենք հին ժամանակներում Ասիայում կատարված դեպքերը, սկսելով Ասորեստանցիների տիրապետության շրջանից։ 4 Այսպես, հնագույն ժամանակներս Ասիայում եղել են տեղաբնիկ թագավորներ, որոնց ոչ նշանակալից որևէ մի գործն է հիշատակվում, ոչ էլ անունը։ Առաջինը, որի պատմությունը և հիշատակումը ավանդվել է մեզ, մեծ գործեր կատարած Նինոսն⁷ է՝ Ասորեստանցիների թագավորը։ Նրա մասին էլ մենք կվործենք պատմել մանրամասնությամբ։ Քանզի նա բնականից լինելով ուղղամասեր է նախանձախնդիր՝ առաքինության նկատմամբ, զինեց երիտասարդներից ուժեղագույններին և երկար ժամանակ մարզելով նրանց

5 վարժեցրեց դիմանալու ամեն տեսակ դժվարութեան և ուղղմական վտանգներին: Ու երբ արդեն նա նշանակալից զորք էր հավաքել, դաշնակցեց Արաբիայի թագավոր Արիայոսի հետ. այդ ժամանակներում այն համարվում էր բաղմաթիվ քաջարի մարտիկներ ունեցող երկիր: Այս ազգը, ընդհանրապես, ազատասեր է և ոչ մի կերպ չի հանդուրժում օտար տիրակալի: Այս պատճառով էլ ո՛չ Պարսից թագավորները⁷, ո՛չ էլ հետագայում Մակեդոնացիների (թագավոր-
6 ները)⁸, թեպետև առավելագույնս հզորացել էին, չկարողացան ստրկացնել այս ազգին: Քանզի Արաբիան անհաղթահարելի է օտար զորքերի համար, մասամբ անապատ, մասամբ էլ ջրազուրկ լինելու
7 և միայն տեղ-տեղ թաքնված, այն էլ սոսկ տեղացիներին հայտնի ջրհորեր ունենալու պատճառով: Այնուհանդերձ, Ասորեստանի թագավոր Նինուր արարների տիրակալին վերցնելով իր հետ, մեծ զորքով արշավեց քաբելոնացիների վրա, որոնք բնակվում էին իրեն սահմանակից երկրում: Իսկ այդ ժամանակ այժմյան Բաբելոնը դեռևս չէր կառուցվել, բայց (այնտեղ) կային նշանակալից այլ քաղաքներ: Նա հեշտությամբ հպատակեցրեց տեղաբնիկներին, որով-
8 հետև նրանք անփորձ էին պատերազմական վտանգներում և նրանց պարտավորեցրեց ամենամյա որոշակի հարկ վճարել, իսկ պարտ-
9 վածներին թագավորին, նրա որդիների հետ միասին, գերի վերցնելով, սպանեց: Այնուհետև, նա մեծ զորքով ներխուժելով Արմենիա⁹ և մի շարք քաղաքներ ավերելուց հետո կոտորեց տեղի բնակիչներին, ուստի և նրանց թագավոր Բարզանեսը, տեսնելով, որ ինքն ի վիճակի չէ նրա դեմ կռվելու, առատ նվերներով դիմավորեց
10 նրան և ասաց, որ ինքը կկատարի նրա բոլոր հրամանները: Իսկ Նինուր նրան վերաբերվեց մեծահոգաբար և համաձայնվեց, որ նա տիրի Արմենիային, և մնալով որպես իր բարեկամը, զորք օւղարկի
11 և միջոցներ իր բանակի համար: Եվ նա առավել ևս հզորանալով, արշավեց Մեդիայի դեմ: Եվ այս (երկրի) թագավոր Փառնուր նշանակալից զորքով դուրս եկավ նրա դեմ, բայց պարտվելով, իր գինավորների մեծ մասին կորցրեց, իսկ ինքը ևս իր յոթը որդիների և կնոջ հետ գերի վերցվելով, խաչը բարձրացվեց:

2,1 Ու քանի որ Նինուսի գործերը հաջող էին, նա խստորեն փափագեց նվաճել ամբողջ Ասիան, որը գտնվում է Տանայիսի և Նեղոսի միջև: Որովհետև, սովորաբար, երբ մարդիկ բարեբախտության մեջ են լինում, հաջողությունների արագ ընթացքը նրանց մեջ առաջացնում է էլ առավելի փափագը: Ուստի և նա իր մերձավոր ընկերներից մեկին կարգեց Մեդիայի սատրապ¹⁰, մինչդեռ ինքը ձեռնամուխ եղավ Ասիայում ապրող ազգերին նվաճելու գործին, և

տասնյոթամյա ժամանակամիջոց վատնելով, նա հնդիկներից ու
2 բակտրիացիներից¹¹ բացի, դարձավ մյուս բոլոր ազգերի տերը: Արդ՝ հեղինակներից ոչ մեկը չի նկարագրել այդ ազգերից յուրաքանչյուրի մղած կռիվները, կամ թեկուզ և նվաճված այդ ազգերի ընդհանուր թիվը, իսկ այդ ազգերից ամենանշանակալիցների մասին մենք համառոտ կպատմենք, հետևելով Կտեսիաս Կնիդացուն¹²,
3 Յովափին գտնվող և դրան հարող երկրներից նա նվաճեց Եգիպտոսը և Փյունիկիան, ինչպես նաև Կոչլե Սիրիան և Կիլիկիան և Պամփյուլիան և Լյուկիան, դրանցից բացի և Կարիան ու Փուլուգիան և Լյուդիան, իր նվաճումներին նա միացրեց նաև Տրովադան և Հելլեսպոնտոսյան Փոլուգիան և Պրոպոնտիսը և Բիթլունիան և Կապպադովկիան¹³, և Պոնտոսի ափին ապրող բոլոր ազգերին, մինչև Տանայիս: Նա տիրացավ նաև Կարունների երկրին, և տաբլուրների, նաև հյուրկանների և դրանգների, ինչպես և դերբիկների ու կարմանների և քորմնանների, և բրդկանների ու պարթևների (երկր-ների)¹⁴, մտավ նաև Պերսիս և Սուսիանե¹⁵ և այսպես կոչված Կասպիան (երկիրը), որտեղ մուտքը բոլորովին նեղ է, որի պատճառով էլ կոչվում է Կասպյան դռներ: Նա հպատակեցրեց նաև բազում այլ փոքր ազգերի, որոնց մասին խոսելը երկար կլինի: Իսկ Բակարիան (երկիրը), քանի որ դժվարամատուց էր և ուներ մարտունակ բազում այրեր, նրան շատ տանջեց, ուստի և նա առանց հաջողության ետ վերադարձավ, բակտրիացոց դեմ պատերազմելը հետաձգելով մեկ այլ ժամանակի, իր զորքերը ետ բերելով Ասորեստան, գեղադիր մի վայր բնտրեց խոշոր քաղաքի կառուցման համար:

3,1 Իր բոլոր նախորդներից առավել երևելի գործեր կատարած լինելով, նա եռանդագին ձգտում էր իր մեծությամբ այնպիսի քաղաք կառուցել, որը ոչ միայն այդ ժամանակ համարն օլիոմենեոս¹⁶ հայտնի քաղաքներից խոշորագույնը լիներ, այլ հետագա-
2 յում ևս թագավորներից որևէ մեկը չկարողանար հեշտությամբ դերազանցել այն: Այսպես, արարների թագավորին, մեծարժեք նվերներով և ավարներով պատվելուց հետո, բաց թողեց իր զորքով վերադառնալու իր երկիրը, իսկ ինքը բոլոր կողմերից իր ուժերը և անհրաժեշտ միջոցները հավաքելով, Եփրատ գետի վրա կառուցեց քաղաք¹⁷, հզոր պարիսպներով, տալով նրան ուղղանկյան ձև. քաղաքի երկար կողմերն տնեին հարյուր հիսուն ասպարեզ¹⁸,
3 իսկ կարճերը՝ իննսուն ասպարեզ երկարությունը: Այսպիսով, շրջապարսպի ընդհանուր երկարությունը շրջա հարյուր ութսուն ասպարեզ լինելով, նրա հույսերն արդարացան. քանզի նման քաղաք հե-

ՆՆԻ ԱՎ. ԻՍԱՀԱԿ
ՆՆԻ ԱՆՎԱՆ
Գ. Կ. 2

տագայում ոչ ոք չկատուցեց այդքան երկար և հզոր պարիսպներով: Պարիսպների բարձրությունը հարյուր ոտք էր, իսկ լայնքը՝ հերիք կաններ երեք մարտակառք վարելու: Աշտարակների ընդհանուր
4 թիվը հազար հինգ հարյուր էր, իսկ բարձրությունը՝ երկու հարյուր ոտք: Նա այնտեղ բնակեցրեց մեծ մասամբ ասորեստանցիներին, որոնք և հզորագույններն էին, իսկ մյուս ազգերից՝ ցանկացողնե-
րին: Եվ քաղաքն անվանեց իր անունով՝ Նինոս, իսկ այնտեղ բնակ-
վողներին նա հատկացրեց սահմանակից երկրի մեծ մասը:
4,1 Եվ քանի որ այս (քաղաքը) կառուցելուց հետո Նինոսը արշա-
վեց Բակտրիանե (երկրի) վրա, որտեղ նա ամուսնացավ Սեմիրա-
միայի¹⁹, մեզ հայտնի կանանցից ամենահայտնիի հետ, ուստի ան-
հրաժեշտ է սկզբնապես պատմել, թե ինչպես համեստ վիճակից նա
հասավ այդքան մեծ փառքի:
2 Այժմ Սիրիայում կա մի քաղաք՝ Ասիակոն, և նրանից ոչ հեռու
գտնվում է մեծ և խորունկ մի լիճ, առատ ձկներով: Որա ափին
կա տաճար երեւելի դիցուհու, որին սիրիացիներն անվանում են
Գերկեսոտ. այս (դիցուհին) ունի կանացի դեմք, մինչդեռ ամբողջ
3 մարմինը ձկնային է, հետևյալ մի շարք պատճառներով: Տեղա-
բնիկներից իմաստնագույնները պատմում են, թե Ափրոդիտեն
զայրացած լինելով վերոհիշյալ աստվածուհու վրա, նրա հոգում
ուճեց սեր ներշնչեց իրեն զոր՝ մատուցող գեղանի մի երիտասարդի
հանդեպ. և Գերկեսոտն, կենակցելով այս սիրիացու հետ ծնեց մի
աղջիկ, բայց ամաչելով իր մեղապարտ արարքից, ոչնչացրեց երի-
տասարդին, իսկ երեխային լքեց ամայի և քարքարոտ ինչ-որ վայ-
րում. ինքն էլ, ամոթից ու վշտից զրգոված իրեն նետելով լիճը,
մարմնապես կերպարանափոխվեց ձկան. այդ պատճառով էլ սի-
րիացիները մինչև օրս էլ ձեռնպահ են մնում այդ կենդանիներից
4 և ձկներին պաշտում են իբրև աստվածներ²⁰: Իսկ այն վայրի շուր-
ջը, որտեղ երեխան զրգվել էր, մեծ թվով աղավնիներ բույն էին զրել,
և նրանց կողմից զարմանալի և հրաշալի ձևով սնվեց ու պահպանեց.
քանզի նրանց մի մասը մանկանր տաքացրեց թևերով՝ պատելով
նրան բոլոր կողմերից, մինչդեռ մյուսները նկատելով, որ մոտակա
փարախներից հովիտներն ու մյուս հոտաղները բացակայում են,
5 իրենց կտուցների վրա կաթ բերելով, այն կաթեցնում էին նրա
շրթներին միջև: Ու երբ երեխան բուրբեց մեկ տարին և կարիք ուներ
առավել ուժեղ սննդի, աղավնիները պանիրներից կտցահարելով
նրան բավարար սնունդ էին հայթայթում: Հովիտները վերադառնա-
լով, երբ տեսան, որ պանիրները կտցահարված էին, դարձացան

ատրօրինակ պատահարի վրա. ուստի և ուշադիր հսկելով, խմացան
6 պատճառը և գտան երեխային, որը արտակարգ գեղեցիկ էր: Նրան
բերելով իրենց փարախը, նվիրեցին արքունի հոտերի վերակա-
ցուին, Սիմմաս անունով. սա էլ, քանի որ անզավազ էր, երեխային
ամենայն հոգաւարութեամբ խնամեց իբրև իր աղջնակը և անունը
դրեց Սեմիրամիա, որը սիրիացիների լեզվով անվանումն է աղավնի-
ներին, որոնց այդ ժամանակից ի վեր Սիրիայում բոլոր բնակիչնե-
րը շարունակում են պատվել իբրև աստվածների:
5,1 Համարյա այսպիսիք են ահա Սեմիրամիայի ծննդյան առթիվ
պատմվող առասպելները: Ու երբ արդեն նա թևակոխել էր ամուս-
նութեան սարիքը և գեղեցկութեամբ շատ էր գերազանցել մյուս կույ-
սերին, թագավորի կողմից մի պաշտոնյա ռազմիկից արքունի
հոտերն այցելելու: Այս պաշտոնյայի անունն էր Օննես. նա ար-
քունի խորհրդի անդամների մեջ ատաղջին էր և նշանակվել էր ամ-
2 բողջ Սիրիայի կառավարիչ²¹: Նա իջևանեց Սիմմասի մոտ և տեսնե-
լով Սեմիրամիային, գերվեց նրա գեղեցկութեամբ. ուստի և նա Սիմ-
մասից խնդրեց իրեն հանձնել կույսին, օրինական ամուսնութեան
համար. նրան առաջնորդեց Նինոսի մոտ և ամուսնանալով նրա
հետ, ծնեց երկու որդի՝ Հյուսպատեսին և Հյուդասպեսին²²: Ու քանի
որ Սեմիրամիայի մյուս հատկութունները ևս համապատասխան
էին իր տեսքի գեղեցկության, այնպես եղավ, որ ամուսինը վերջ-
նականապես դարձավ նրա ստրուկը, և քանի որ ոչինչ չէր անում
տոանց նրա կարծիքը հարցնելու, ուստի և ամեն ինչում հաղորու-
թյուն էր ունենում:
3 Ընդհատ այդ ժամանակ էլ, քանի որ թագավորն ավարտել էր իր
անունը կրող քաղաքի կառուցումը, ձեռնարկեց բակտրիացիների
դեմ արշավանքը: Նա ծանոթ լինելով այդ մարդկանց բազմութեանը
և բաշտութեանը, ինչպես և (իմանալով), որ այդ երկիրն ունի ամրու-
թյան տեսակետից բազմաթիվ անմատչելի վայրեր, իր տիրապե-
տութեան տակ գտնվող բոլոր ազգերից զինվորների մեծ բազմու-
թյուն հավաքեց. քանի որ իր նախորդ արշավանքը ձախողվել էր,
նա շտապում էր բազմապատիկ ուժերով հայտնվել Բակտրիանե
4 երկրում: Երբ ամեն կողմից զորքը հավաքվել էր, այն համարեցին
և (դուրս եկավ), ինչպես Կոնստանտին է իր պատմութեան մեջ գրում,
հետևակներ՝ հարյուր յոթնասուներ բյուր, հեծյալներ՝ քսանմեկ
բյուր, իսկ մանգաղակիր մարտակառքեր²³ տասնազար վեցհարյու-
րից քիչ պակաս:
5 Զորքի այդպիսի բազմութեան մասին լսողները միանգամից
չեն կարող հավատալ, բայց այդ բոլորովին էլ անհնար չի թվա

նրանց համար, ովքեր հաշվի կառնեն Ասիայի մեծությունը և անտեղ բնակվող ազգերի բազմությունը: Քանզի եթե մարդ նույնիսկ անտեսի Գարեհի²⁴ արշավանքը սկյութների դեմ ութսուն բյուր զորքով²⁵ և Քսերքսեսի²⁶ անցումը Հելլադա անհամար բազմություններ, այլ մտածի հենց Նվրոպայում երեկ կամ փոքր ինչ առաջ տեղի ունեցած դեպքերի մասին, ապա շուտով կհամոզվի ասվածի 6 ճշմարտությունը: Այսպես, Սիկիլիայում Գիոնիսիոսը²⁷ արշավանքի ժամանակ միայն Սիրակուսա քաղաքից դուրս բերեց տասներկու բյուր հետևակ, տասներկու հազար հեծյալ և միայն մեկ նավահանգստից՝ շորս հարյուր ռազմանավ, որոնց մի մասը քառաշար 7 թիկերով էր, մյուս մասը՝ հնգաշար²⁸, հոռոմայեցիներն էլ, հաննիրալյան ժամանակներից քիչ առաջ²⁹ կանխատեսելով պատերազմի ամբողջ ծավալը, ցուցակագրեցին Իտալիայում բնակվող ռազմունակ բոլոր քաղաքացիներին և դաշնակիցներին, և նրանց ընդհանուր թիվը քիչ էր պակաս հարյուր բյուրից: Թեպետև մարդկանց բազմությունը հիրավի ամբողջ Իտալիան չի կարելի համեմատել Ասիայում բնակվող թեկուզ և մեկ ազգի հետ: Ահա այս փաստերը թող մեր պատասխանը լինեն նրանց, ովքեր քաղաքների ալժամյան ամալացած վիճակից փորձում են հետևություններ անել հնում ազգաբնակչության մասին:

6,1 Արդ, Նինոսը աշքան մեծաթիվ զորքով Բակտրիանն արշավելիս, քանի որ երկիրը դժվարանցանելի էր և նեղ կիրճեր ուներ, 2 ստիպված էր իր ուժերը տանել մաս առ մաս: Քանզի Բակտրիանն երկիրը, թեպետև բնակեցված բազմաթիվ քաղաքներ ուներ, սակայն դրանցից մեկն էր միայն շատ հայտնի, որտեղ և գտնվում էր արքունիքը: Եվ կոչվում էր Բակտրա և մեծությունը և միջնաբերդի հզորությունը շատ էր գերազանցում մյուս բոլորից: Այնտեղ թագավորող Օքսյուարտեսը ցուցակագրեց բոլոր նրանց, ովքեր զինվորական տարիք ունեին և նրանց թիվը գումարովեց մինչև քառասուն բյուր: Արդ, վերցնելով իր զորքը և թշնամուն հանդիպելով անցումների մոտ, թույլ տվեց Նինոսի բանակի մի մասին ներխուժել (երկիր): Երբ նրան թվաց, թե արդեն թշնամու բավականաչափ բազմություն մտել է դաշտ, իր զորքը դասավորեց: Ու երբ բուռն ճակատամարտ տեղի ունեցավ, բակտրիացիները ասորեստանցիներին փախուստի մատնեցին և հալածելով նրանց մինչև հան- 4 դիպակաց լեռները, կոտորեցին շուրջ սասը բյուր թշնամու: Բայց դրանից հետո, երբ ամբողջ զորքը մտավ (նրանց երկիրը), նրանք պարտվելով (թշնամու) բազմությունից, հեռացան դեպի քաղաքները, յուրաքանչյուրն իր հայրենին պաշտպանելու համար:

Այսպիսով, Նինոսը հեշտությունը տիրացավ բոլոր մյուս քաղաքներին, մինչդեռ անկարող եղավ Բակտրան գրոհով վերցնել, (այդ քաղաքի) անառիկության և ռազմական անհրաժեշտ պատրաստությունից:

5 Քանի որ պաշարումը երկար էր տևում, Սեմիրամիսի ամուսինը, որը սիրահարված էր իր կնոջ վրա և արշավել էր թագավորի հետ միասին, մարդ ուղարկեց կնոջը բերելու: Իսկ սա, օժտված լինելով խելամտությամբ և համարձակությամբ և այլ առաքինություններով, որոնք նպաստում են աչքի ընկնելու, հնարավորու- 6 թյուն ստացավ իր կարողությունները ցուցադրելու: Արդ, նախ և առաջ, քանի որ նա պետք է բազմօրյա ճանապարհ անցներ, ուստի այնպիսի զգեստ պատրաստեց, որով հնարավոր չէր լինում որոշել, թե հագնողը այդ մարդ է, թե՛ կին: Այն լավ էր հարմարեցրած նրա կարիքներին, թե՛ ճանապարհի ստպից նրա մարմնի մաշկը պահպանելու, և թե՛ իր կամեցած ամեն գործողություն կատարելու համար, քանի որ այն շատ ձկուն էր և երիտասարդական և, ընդհանրապես, (այդ զգեստը) այնքան շնորհալի էր, որ հետագայում մեղացիները, որոնք տիրում էին Ասիայում, հանգում էին Սեմիրամիսի հագուստը, նույնն արեցին նրանցից հետո նաև պար- 7 սիկները³⁰: Արդ, երբ Սեմիրամիսը ժամանեց Բակտրիանն (երկիրը) և ծանոթացավ պաշարման ընթացքին, նկատեց, որ գրոհները կատարում էին դաշտային մասերում և առավել մատչելի հասցիներում, ոչ մեկը չէր գրոհում միջնաբերդը, դրա ամրության պատճառով, և ներսում եղողները թողնելով այնտեղ իրենց պաշտպանած 8 դիրքերը, օգնում էին ներքևի պարիսպների վրա վտանգվածներին: Ուստի և (Սեմիրամիսը) վերցնելով իր հետ ժայռեր մազլեցելու սովոր դիմադրեցին, և նրանց հետ միասին առաջ դնելով դժվարանցանելի մի կիրճի միջով, գրավեց միջնաբերդի մի մասը և ազդանշան տվեց դաշտում պարիսպները պաշարողներին: Այնժամ քաղաքի պաշտպանները, ահաբեկվելով ամրացված բարձունքի գրավումից, չբեցին պարիսպները և կորցրին փրկության հույսը:

9 Երբ այս եղանակով քաղաքը գրավվեց, թագավորը, հիանալով կնոջ ընդունակության վրա, սկզբում մեծ պարզեցնելով պատվեց նրան, իսկ հետագայում, նրա զեղեցկության պատճառով սիրահարվելով նրա վրա, փորձեց համոզել նրա ամուսնուն կամավոր զիջել (կնոջն) իրեն, այդ շնորհի փոխարեն խոստանալով նրան 10 կնություն տալ իր իսկ դստեր՝ Սոսանեին, ու քանի որ այդ մարդը դժկամություն ցուցաբերեց, (Նինոսը) սպառնաց հանել նրա աչքերը, եթե իսկույն չկատարի իր հրամանները: Եվ Օնեսը, մասամբ

վախենալով թագավորի սպառնալիքներին, մասամբ էլ կրթոտ սրտն պատճառով, համակվեց ինչ-որ կատաղությամբ ու մոլեգնությունը և (վզին) օղակ անցկացնելով, ինքրինքը կախեց: Սեմիրամիսը և ահա, այս պայմաններում հասավ արքունի աստիճանի:

7,1 Եվ նիստը ձեռք բերեց Բակտրիայում եղած գանձերը, որոնց թվում շատ արծաթ և ոսկի ու Բակտրիանե (երկրի) հարցերը վճռելուց հետո ազատ արձակեց իր դորքերին: Այնուհետև Սեմիրամիսից նա ունեցավ նինվաս³¹ որդուն և վախճանվեց, կնոջը թողնելով իր-րև թագուհի: Սիմիրամիսը նիստսին թաղեց արքունի պալատներում և նրա (գերեզմանի) վրա բարձրացրեց շատ խոշոր մի հողաթումբ:
2 որի բարձրությունը, ինչպես Կոնստանտին է պատմում, ինչ ասպարեզ էր, իսկ լայնքը՝ տասը: Այդ իսկ պատճառով, քանի որ քաղաքը գտնվում էր Եփրատի մոտ՝ դաշտավայրում, հողաթումբը երևում էր շատ ասպարեզների հեռվից, միջնաբերդի նման: Եվ այն, ինչպես ասում են, մինչև այժմ էլ կանգուն է, թեպետև նիստս (քաղաքը) կործանվել էր մեղացիների կողմից, երբ սրանք նվաճեցին Ասորեստանի թագավորությունը:

Իսկ Սեմիրամիսը, բնավորությամբ լինելով մեծադործությունների ծարավ և ձգտելով իր փառքով գերազանցել իրեն նախորդած գահակալին, մտադրվեց Բաբելոնիայում կառուցել քաղաք և բոլոր վայրերից հավաքելով ճարտարապետներին և արհեստավորներին և այլ անհրաժեշտ պատրաստությունները տեսնելուց հետո, նա
3 ամբողջ թագավորությունից ի մի հավաքեց երկու հարյուր բյուր մարդկանց՝ աշխատանքները կատարելու համար: Եփրատ գետը անձելով մեջտեղ, նա քաղաքը շրջափակեց բաղամասիտ և խոշոր աշտարակներ ունեցող երեք հարյուր ասպարեզ (երկարությամբ) պարսպով, ինչպես պատմում է Կոնստանտին Կեսարացին, իսկ Կլեյտարքոսը³² և հետագայում Ալեքսանդրի հետ Ասիա անցածներից ոմանք գրում են, թե (պարսպի երկարությունը) եղել է երեք հարյուր վաթսուհինգ ասպարեզ³³, և ավելացնում են, թե նա ձգտեց ասպարեզների թիվը համապատասխան և հավասար դարձնել տարվա՝ օրերին: Թրծած աղյուսները կուպրով ձեփելով պարիսպ կառուցեց, որի բարձրությունը, ինչպես Կոնստանտին է ասում, հիսուն գրկաշափ³⁴ բարձրությամբ, իսկ ինչպես հետագա (հեղինակներից) ոմանք են գրում, հիսուն կանգուն³⁵, իսկ լայնքը ավելի քան պետք էր երկու ուղղակառքի ընթացքի համար, աշտարակների թիվը երկու հարյուր հիսուն էր, իսկ դրանց բարձրությունը և լայնքը համապատասխանում էր պարիսպների հաստահեղույս կառուցվածքին: Պետք

չէ դարձանալ, որ պարսպի այսքան երկարության համեմատ փոքրաթիվ աշտարակներ կառուցեց, քանի որ երկար տարածության վրա քաղաքը շրջափակված էր ճահիճներով, ուստի այդ վայրերում նա որոշեց աշտարակներ չկառուցել, համարելով, որ ճահիճները անհրաժեշտ բնական ամրություն են ընձեռում, իսկ բնակարանների միջև շուրջանակի ճանապարհ թողեց, երկու պլեթրոն³⁶ լայնությամբ³⁷:

Այս ամենի շինարարությունն արագ ավարտելու նպատակով, իր բարեկամներից³⁸ յուրաքանչյուրին շափանչեց մեկ ասպարեզ (տարածություն), մասնակարարելով դրա համար բավական միջոցներ և հրամայելով գործերն ավարտել մեկ տարվա ընթացքում: Ուստի որ նրանք իրենց հանձնարարված գործը կատարեցին մեծ ջանասիրությամբ, նա շնորհակալությամբ ընդունեց նրանց նախանձախնդրությունը, իսկ ինքը գետի ամենանեղ հատվածում կառուցեց կամուրջ³⁹ հինգ ասպարեզ երկարությամբ, վարդեստորեն հասակին ամրացնելով սյուները, որոնք իրարից տասներկու ոտնաշափ⁴⁰ հեռու էին, իսկ իրար հարած քարերը երկաթե կապերով ամրացրեց և դրանց միացումները լցրեց հալած կապարով: Եվ սյուների այն կողմերի առաջ, որոնք պետք է ընդունեին ջրի հոսանքը, նա անկյունների կառուցեց կորագիծ կողերով, որոնք աստիճանաբար լայնանում էին, հավասարվելով սյան լայնքին, որպեսզի անկյունների սրությունը երկատեր հոսանքի թափը, իսկ կորագիծ կողերը ենթարկվելով հոսանքի ուժին, մեղմացնեին գետի սրնթվացությունը: Այս կամուրջը, ծածկված լինելով մուլուս և նոճու գերաններով, ինչպես նաև արմավենու հակալական բներով և ունենալով երեսուն ոտնաշափ լայնք, իր բարձրարվեստ կառուցումով Սեմիրամիսի ոչ մի այլ դործից վատ չէր համարվում: Եվ գետի յուրաքանչյուր կողմում շքեղ ամբարտակ կառուցեց, մոտավորապես նույն լայնքի, ինչ պարիսպները, հարյուր վաթսուս ասպարեզ երկարության վրա:

Նա կառուցեց նաև երկու ասպարանք, անմիջապես գետափին, կամրջի յուրաքանչյուր ծայրին, որտեղից նա նպատակ ուներ ամբողջ քաղաքը դիտարկելու և միաժամանակ իր ձեռքում պահելու քաղաքի կարևորագույն հատվածները: Եվ քանի որ Եփրատը հոսում էր Բաբելոնի մեջտեղով և ընթանում էր դեպի հարավ, ապա ասպարանքներից մեկն ուղղված էր դեպի արևելք, մյուսը՝ դեպի արևմուտք, և երկուսն էլ կառուցված էին ամենայն շքեղությամբ: Դեպի արևմուտք ուղղված ասպարանքի համար նախ կառուցեց արտաքին շրջապատը, վաթսուս ասպարեզ (երկարությամբ), ամրացված բարձր և մեծաշուք պարիսպներով, թրծված աղյուսներով:

Դրանց ներսում կառուցեց մի երկրորդը՝ շրջանակաձև, որի աղյուս-
ների վրա, երբ դեռ սրանք անթուրծ էին, գրողմից բազմապիսի գա-
զանների (պատկերներ), որոնք գույների ճարտար օգտագործմամբ
5 վերարտադրում էին իրականությունը: Այս պարսպի երկարությունը
նր քառասուն ասպարեղ էր, լայնքը կազմված էր երեք հարյուր աղ-
յուսից, իսկ բարձրությունը, ինչպես Կտեսիանն է պատմում՝ հի-
6 սուն գրկաշափ էր. աշտարակների բարձրությունը յոթնասուն
գրկաշափ էր: Ներքնագույնս նա կառուցեց մի երրորդ պարսպ, որի
մեջ գտնվում էր միջնաբերդը. միջնաբերդի շրջագիծը քսան ասպա-
րեղ էր, իսկ կառույցի բարձրությունը և լայնքը գերազանցում էին
միջին պարսպի կառուցվածքին: Ե՛վ աշտարակների, և՛ պարսպ-
ների վրա ամեն տեսակ կենդանիներ էին պատկերված: Որոնք
մեծ արվեստով էին պատրաստված գույների օգտագործմամբ և
տեսակների նմանեցմամբ. այդ ամբողջը ներկայացնում էր տար-
բեր գազանների որսի մի տեսարան՝ ամենայն մանրամասնու-
թյամբ, որտեղ (գազանների) մեծությունը շորս կանգունից ավելի
էր: Դրանց մեջ պատկերված էր նաև Սեմիրամիսը, ձիու վրայից
7 նիզակահարելիս հովազին, իսկ կողքին նրա ամուսին՝ Նինոսը իր
տեղով հարվածում էր աւլուծին: Այստեղ նա կանգնեցրեց նաև
հուսկի դարբաններ, որոնցից երկուսը բրոնզից էին և բացվում էին
մեքենայի միջոցով:

Այս պարսպները և՛ իր մեծությամբ, և՛ իր կառույցներով շատ էր
գերազանցում գետի մյուս կողմում գտնվող պարսպներին: Որով-
հետև այս վերջինիս թրծած աղյուսներից (կառուցված) պարսպի
շրջագիծը երեսուն ասպարեղ էր, իսկ կենդանիների արվեստական
պատկերների փոխարեն այնտեղ կային Նինոսի և Սեմիրամիսի և
նրանց տեղապահների բրոնզե արձանները, ինչպես նաև Զևսի (ար-
ձանը), որին բարելոնացիները կոչում են Բելոս⁴¹, այնտեղ պատ-
կերված էին տեսողներին բազմազան հաճույք պատճառող և ուղ-
մակներ, և՛ ամեն տեսակ որսի տեսարաններ:

9,1 Այնուհետև ընտրելով Բարելոնիայի ամենացածրադիր վայրը,
այնտեղ պատրաստեց քառակուսի ջրավազան, որի չորաքանչյուր
կողմը երեք հարյուր ասպարեղ էր, այն կառուցված էր թրծած աղ-
2 յուսով և կուպրով, և ուներ երեսունհինգ ոտնաչափ խորություն:
Արդ, գետի (հոսանքը) շեղելով դեպի այնտեղ, երկու պարսպներ
լրար միացնող գետնուղի կառուցեց, այն պատրաստելով թրծած
աղյուսներից. և կամարակապ սենյակները չորաքանչյուր կողմից
օձեց հոսացած կուպրով աչնքան, մինչև որ օձման հաստությունը
դարձավ չորս կանգուն: Այս գետնուղու պատերի հաստությունը

կազմված էր քսան աղյուսից, իսկ բարձրությունը, առանց կամարի
3 կտրության, տասներկու ոտնաչափ էր: Եվ յոթն օրում այն կառու-
ցելուց հետո գետը նորից բաց թողեց իր նախկին հունով, այնպես,
որ թեպետև գետի ջրերը հոսում էին գետնուղու վրայով, Սեմիրա-
միսը կարող էր մեկ ասպարեղից մյուսը գնալ, առանց գետով
անցնելու: Գետնուղու ամեն մի ծայրին նա բրոնզե դարբաններ կա-
ռուցեց, որոնք կանգուն մնացին մինչև պարսիկների տիրապետու-
թյունը:

4 Այնուհետև քաղաքի մեջտեղում նա կառուցեց տաճար Զևսին,
որին, ինչպես ասացինք, բարելոնացիները կոչում են Բելոս: Արդ,
քանի որ դրա վերաբերյալ պատմիչները տարածաչն են և կառույցն
էլ ժամանակի ընթացքում փուլուման էր ենթարկվել, հնարավոր չէ
դրա մասին ճշգրիտ խոսք ասել: Բայց բոլորը վկայում են, թե այն
եղել է շափազանց բարձր, և որ քաղաքացիները նրանում դիտար-

5 կում էին աստղերը, որոնց ծագելն ու մայր մտնելը ճշտորեն երևում
էր կառույցի բարձրության շնորհիվ⁴²: Ամբողջ շենքը կառուցված
էր վարպետորեն, մեծ քանակությամբ աղյուսի և կուպրի օգտա-
գործմամբ, և վերելքի գագաթին (Սեմիրամիսը) կանդնեցրեց կո-
թածոս կուց երեք արձան՝ Զևսի, Հերալի և Հեռալի⁴³: Սրանցից Զև-
սի արձանը պատկերում էր նրան կանգնած վիճակում, քայլ արած.
բարձրությունը⁴⁴ քառասուն ոտնաչափ էր և կշռում էր բարելոնյան
հազար տաղանդ⁴⁵, իսկ Հեռալի արձանը (պատկերում էր նրան)

6 աստած ոսկե գահավորակին և ուներ նույն կշիռը, ինչ վերոհիշյալը,
նրա ծնկներին կանգնած էին երկու առյուծ, իսկ կողքին կային շատ
խոշոր արծաթե օձեր, որոնցից չորաքանչյուրը երեսուն տաղանդ

7 ծանրությամբ: Մինչդեռ Հերալի արձանը կանգնած (դիրքում) էր,
իսկ կշիռը՝ ութ հարյուր տաղանդ. այ ձեռքում բռնել էր օձը գլխից.

8 լայնքը՝ տասնհինգ, և կշռում էր հինգ հարյուր տաղանդ: Դրա վրա
կար երկու գավաթ⁴⁶, որոնց կշիռը երեսուն տաղանդ էր: Կային
նաև նույն թվով խնկամասներ, որոնցից չորաքանչյուրը կշռում էր

9 տաղանդ, իսկ մյուսներից չորաքանչյուրը՝ վեց հարյուր: Բայց այս
ամենը հետագայում հափշտակեցին Պարսից թագավորները⁴⁸, իսկ
պալատների և մյուս կառույցների մի մասը ժամանակը բոլորովին
անհետացրեց, մյուս մասը վերածեց ավերակների: Եվ այժմ ահա

իր իսկ Բաբելոնի մի փոքր մասն է բնակեցված, իսկ պարսպներից ներս գտնվող տարածության մեծ մասը հերկվում է:

- 10,1 Միջնաբերդի մոտ կար նաև կախյալ կոշված պարտեզը, որը կառուցել էր ոչ թե Սեմիրամիսը, այլ հետագայում սիրիացի⁴⁹ թագավորներից մեկը, ի սեր վարձակ կնոջ. քանզի վերջինս, ինչպես պատմում են, ծագումով պարսկուհի⁵⁰ լինելով, և խիստ կարոտելով իր լեռների մարգագետինները, ստիպեց թագավորին արհեստական պարտեզ տնկելով, այն նմանեցնի պարսկական երկրի բնությանը⁵¹: Այս պարտեզի չորաքանչյուր կողմը ձգվում էր մինչև չորս պլեթրոն, իսկ մասուլցները բլրանման էին, և կառուցները աստիճանաբար բարձրանում էին մեկը մյուսի վրա, այնպես, որ ամբողջ տեսարանը թատրոնի ձև էր ընդունում: Բարձրանալու համար, պատրաստված աստիճանների տակ կառուցված էին ստորգետնյա սրահներ. որոնք իրենց վրա էին կրում տնկարանի ամբողջ ծանրությունը և փոքր առ փոքր բարձրանում էին մեկը մյուսի վրա, մասուլցի կրկարությամբ, և բոլորից վերև գտնվող սրահը, որի բարձրությունը հիսուն կանգուն էր, իր մակերևութով հասնում էր ամենաբարձր տեղը, հավասարվելով պարսպի աշտարակների բարձրության: Այնուհետև, շքեղ պատրաստված պատերը ունեին քսաներկու ոտնաչափ հաստություն. իսկ անցումներից չորաքանչյուրը՝ սասը ոտնաչափ լայնություն: Տանիքը ծածկված էր քարե հեծաններով, որոնց երկարությունը շարվածքի հետ տասնվեց ոտնաչափ էր. իսկ լայնքը՝ չորս: Այս հեծանների վրա կտուրը ծածկված էր եղբներով՝ ծեփված առատ կուպրով, իսկ դրա վրա երկու շարք թրծած աղյուս՝ կրով իրար ամրացած, մինչդեռ երրորդ շերտը կապարե ծածկույթ էր, որպեսզի հողի խոնավությունը չթափանցեր դեպի խորքը: Այդ ամենի վրա էլ հող էր կիսված այնպիսի շերտով, որ կբավականացներ նույնիսկ ամենամեծ ծառերի արմատներին. իսկ գետինը հարթեցված էր և առատորեն ծածկված ամեն տեսակ ծառերով, որոնք և՛ իրենց մեծությամբ և՛ իրենց գեղեցկությամբ
- 6 հաճույացնում էին դիտողներին: Եվ սրահները, որոնք լուսը ստանում էին աստիճանաբար իրար վրա բարձրացող ելուստամասերից, կաղմում էին ամեն տեսակի արքունի դահլիճներ: Դրանցից մեկն ուներ ամենաբարձր մակարդակից արված կտրվածքներ և ջուր մատակարարելու հարմարանքներ, որոնց միջոցով գետից մեծ քանակությամբ ջուր էր վերցվում, թեպետև դրսից որևէ մեկը այդ կատարվածից ոչինչ չէր կարող տեսնել: Այս պարտեզը, ինչպես ասել եմ արդեն, կառուցվել է հետագայում:

Սեմիրամիսը եփրաս և Տիգրիս գետերի երկայնքով ուրիշ քաղաքներ ևս կառուցեց, որոնցում առևտրական կետեր հաստատեց նրանց համար, ովքեր Մեդիայից և Պարստակեններից⁵², ինչպես նաև հարևան բոլոր երկրներից բեռներ էին բերում: Քանզի Նեղոսից և Գանգեսից հետո եփրատը և Տիգրիսը, կարելի է ասել, առավել նշանակալից գետերն են Ասիայում, որոնց ակունքները Հայկական լեռներում են և իրարից գտնվում են երկու հազար հինգ հարյուր ասպարեզ հեռավորության վրա⁵³, այնուհետև նրանք հոսելով Մեդիայի և Պարստակենների միջով, մտնում են Միջագետք, որը ներառնելով իրենց միջև, պատճառ են եղել երկրի այդպիսի անվանման: Այնուհետև ճեղքելով Բաբելոնիան, դուրս են գալիս Կարմիր ծով⁵⁴: Եվ քանի որ նրանք խոշոր գետեր են և անցնում են մի շարք երկրների միջով, ուստի շատ առավելություններ են ընձեռում առևտրական զործերով զբաղողներին, այդ իսկ պատճառով նրանց մերձափնյա շրջաններում առաջացել են բազմաթիվ բարգավաճ վաճառատեղեր, որոնք մեծապես նպաստել են Բաբելոնիայի հայտնի դառնալուն:

4 Սեմիրամիսը Հայկական լեռներից⁵⁵ մի քար կտրեց, երկարությունը հարյուր երեսուն ոտնաչափ, իսկ լայնքը և հաստությունը՝ քսան և հինգ. նա ջորիների և եղների բազմաթիվ լծերով (այդ քարը) իջեցրեց դեպի գետը և այնտեղ բարձեց լաստի վրա ու դրանով հոսանքն ի վար բերելով մինչև Բաբելոնիա, այն կանգնեցրեց ամենաերկար ճանապարհի կողքին, որպես զարմանալի տեսարան այնտեղից անցնողներին: Ոմանք այն, իր ձևի պատճառով, անվանում են կոթող⁵⁶, որը և համարում են, այսպես կոչված, չոթ հրաշալիքներից մեկը:

1 Քաբելոնիայում թեպետև կան բազմաթիվ զարմանալի տեսարաններ, այսուհանդերձ պակաս հրաշալի չի թվում այնտեղ արդյունահանվող կուպրի առատությունը. դա այնքան մեծաքանակ է, որ ոչ միայն բավականացնում է այսքան շատ և այսքան խոշոր կառույցներին, այլև ժողովուրդը խմբվելով այն առատորեն հափաքում է տեղում⁵⁷ և շորացնելով, վառում է փայտի փոխարեն⁵⁸: Ու թեպետ մարդկանց անթիվ բազմություն է դբաղվում այն արդյունահանելով, բայց այն մնում է աննվաղ, ասես դուրս է գալիս անսպառ մի աղբյուրից: Այդ աղբյուրին մոտիկ գտնվում է նաև ոչ մեծ չափի օդ արտաշնչող անցք, որն ունի զարմանահրաշ զորություն: Քանզի այն արտաբերում է ծծմբային ծանր գոլորշի, որին մոտեցող ամեն մի կենդանի էակ մեռնում է արագ և տարօրինակ մահով, քանզի որոշ ժամանակ նրա շունը ենթարկվելով դրան, կոր-

ծանվում է, կարծես թե նրա արտաշնչումը արգելվում է շնչառու-
 3 թյունը ճնշող ուժի միջոցով, մարմինը իսկույն ուռչում է և այրուց-
 քից փրվում՝ հատկապես թոքերի շուրջ եղած հատվածներում: Գե-
 տից այն կողմը կա նաև մի լիճ, որի ափերը հաստատուն ձև ունեն.
 և եթե որևէ անփորձ մարդ մտնի այդ լիճը, սկզբում փոքր-ինչ կտ-
 դա, բայց դեպի մեջտեղն առաջանալիս նա, կարծես ինչ-որ ուժի մի-
 ջոցով դեպի խորքն է քաշվում ու երբ արդեն փորձում է իր ուժերով
 նորից վերադառնալ դեպի ափ և համառորեն մաքառում է փրկվելու
 համար, թվում է, թե ինչ-որ մեկը նրան ետ է քաշում. մահացման
 են ենթարկվում նախ ոտքերը, ափուհետև սրունքները՝ մինչև աղջ-
 րեքը, և վերջում ամբողջ մարմինը անզայանալով, տարվում է դե-
 պի հատակը և քիչ անց վեր է նետվում մահացած: Ահա Քաբելու-
 նիայում եղած հրաշալիքների մասին ավածը թող բավական լինի:

13,1 Երբ Աեմիրամիսի արդեն վերջացրել էր իր կառուցողական աշ-
 խատանքները, մեծ զորքով արշավանքի ելավ Մեդիայի դեմ: Եվ
 երբ նա հասավ այն լեռը, որ կոչվում է Բագիստանոն⁵⁹, այնտեղ էլ
 բանակ դրեց և պարտեզ կառուցեց, որի շրջագիծը տասներկու աս-
 2 պարեզ էր և, գտնվելով դաշտավայրում, ուներ մի մեծ աղբյուր, որ-
 տեղից տնկարանը ոռոգվում էր: Բագիստանոն լեռը Զևսի արբա-
 վայրն է, և պարտեզի կողմը նայող հատվածում կան գահավեժ
 ժայռեր, որոնց բարձրությունը հասնում է մինչև տասնյոթ ասպա-
 րեզի: Դրա ցածրագույն մասը հղկելով, վրան փորագրեց իր իսկ
 պատկերը, իրեն շրջապատող հարյուր նիզակակիրներով: Ժայռի
 վրա նա թողեց նաև արձանագրություն սիրիական գրերով⁶⁰, թե
 «Աեմիրամիսը իր զորքում եղած բեռնակիր զբառանների թամբերով
 դաշտում թումբ բարձրացրեց ու լցրեց այս անդունդը և բարձրա-
 ցավ մինչև (ժայռի) գագաթը»⁶¹:

3 Այստեղից նա վերսկսեց իր արշավանքը և, հասնելով Մեդիայի
 Քավոն քաղաքը, նա մի բարձրադիր դաշտում ժայռ նկատեց, որն
 ուներ դարձանալի բարձրություն և մեծություն: Նա այնտեղ նույն-
 պես մեկ ուրիշ խոշորագույն պարտեզ կառուցեց, ժայռը թողնելով
 դրա մեջտեղում և ժայռի վրա իր հաճույքի համար շքեղ կառույց-
 4 ներ կանգնեցրեց, որտեղից նա դիտում էր և՛ պարտեզի ծառաս-
 տանները, և՛ դաշտում բանակած ամբողջ զորքը: Այդ վայրում էլ
 նա բավական երկար ժամանակ ապրելով և ամեն տեսակ հաճույք-
 ներ վայելելով հանդերձ, չկամեցավ օրինավոր կերպով ամառանա-
 նալ, վախենալով, որ կարող է երբևիցե զրկվել իշխանությունից,
 ուստի նա, ընտրելով զինվորների միջից զեղեցկությամբ աչքի բնկ-

նոզներին, կենդանացում էր նրանց հետ և բոլորին, ովքեր իրեն մեր-
 ձենում էին, ոչնչացնում էր:

5 Այնուհետև, նա շարունակելով իր արշավանքը դեպի Եկբատա-
 նա⁶², հասավ Զարկայոս կոչվող լեռը⁶³: Ու քանի որ այն ձգվում էր
 բաղում ասպարեզների վրա և այնտեղ կային մեծ թվով գահավեժ
 ժայռեր ու ձորեր, ապա նրա շրջանցումը երկար (ճանապարհ) էր:
 Նա բուն ցանկություն ունեցավ իր համար անմահ հուշարձան
 թողնել, միաժամանակ և կրճատել ճանապարհը: Ուստի և գահա-
 վեժ ժայռերը կտրելով և ցածրավայրերը լցնելով, կարճ և մեծ
 ծախսեր պահանջող ճանապարհ կառուցեց, որը մինչև հիմա կոչ-
 6 վում է Սեմիրամիսի (ճանապարհ): Հասնելով Եկբատանա քա-
 ղաքը, որն ընկած է դաշտավայրում, այնտեղ կառուցեց շքեղ պա-
 լատ և այդ վայրին ամեն տեսակետից առավելագույն ուշադրու-
 թյուն դարձրեց: Քանի որ քաղաքը զրկված էր ջրից և մոտակա ոչ
 մի վայրում աղբյուր չկար, ապա նա ամբողջ քաղաքը ջրով ապա-
 7 հովեց, մեծ ղեկավարություններով ու ծախսերով առատ և լավագույն
 ջուր բերելով: Քանզի Եկբատանայից տասներկու ասպարեզ հեռա-
 վորությունը գտնվում է Օրոնտես կոչված լեռը, որն առանձնապես
 հայտնի է իր անմատչելիությամբ և բարձրակարգու ժայռերով,
 այնպես, որ այն ուղիղ ձգվում է մինչև գագաթը քսանհինգ ասպա-
 րեզ բարձրությամբ: Ու քանի որ լեռան մյուս կողմում կար մեծ
 8 լիճ, որը գեան էր թափվում, կտրեց այդ լեռը ստորոտում: Այդ
 ջրանցքը տասնհինգ ոտնաչափ լայնություն ունի և քառասուն (ոտ-
 չափ) բարձրություն, դրա միջոցով նա գետ բերեց լճից և քաղաքը
 լիացրեց ջրով: Ահա այս գործերը նա կատարեց Մեդիայում:

14,1 Այնուհետև նա շրջեց Պերսիա⁶⁴ և Ասիայում իր տիրապետու-
 թյան տակ գտնվող բոլոր մյուս երկրները: Եվ ամենուրեք նա լեռ-
 ներն ու գահավեժ ժայռերը կտրելով, մեծ ծախսեր պահանջող
 ճանապարհներ կառուցեց, իսկ դաշտերում էլ հողաբլուրներ (բարձ-
 2 րացրեց), մերթ իմրեց զամբարաններ կառուցելով մահացած առաջնորդ-
 նա սովորություն ուներ նաև իր բանակած վայրերում փոքր հո-
 ղաթմբեր կառուցել, որոնց վրա իր վրանը դարկելով, դիտարկում
 էր ամբողջ ճամբարը: Իբրև հետևանք այդ բոլորի, մինչև հիմա ևս
 Ասիայում նրա կողմից կառուցվածներից շատ բան մնացել է և այդ
 ամենը կոչում են Սեմիրամիսի գործեր⁶⁵:

3 Այնուհետև նա շրջեց ամբողջ Եգիպտոսը և կրիայի մեծագույն
 մասը ավերելուց հետո այցելեց այնտեղ գտնվող Ամմոնի⁶⁶ (տա-
 ճաքը), հարցնելու համար աստծուն իր վախճանի մասին: Ասվում

է, թե նրան պատգամ տրվեց, որ պետք է աներևութանա մարդկանց միջից և Ասիայի մի շարք ժողովուրդների մոտ արժանանա անմահ պատվի, իսկ այդ պետք է տեղի ունենա այն ժամանակ, երբ իր որդին՝ Նինվասը դավ նյութի իր դեմ:

- 20,1 Որոշ ժամանակ հետո նրա որդին՝ Նինվասը դավ նյութեց նրա դեմ ինչ-որ ներքինու միջոցով. և նա, հիշելով Ամմոնի տված պատգամը, դավադրություն նյութողին շպտոժեց, այլ, ընդհակառակը, թապալտությունը հանձնելով նրան և կառավարիչներին հրամայելով հնազանդվել նրան, իսկույն աներևութ եղավ, ասես թե տըր-ված պատգամի համաձայն գնաց փոխարկվելու աստծու: Ոմանք ատասպկարանելով ասում են, թե նա փոխակերպվել է աղավնու և թռել է իր տանը թռած բազմաթիվ հավքերի երամի հետ: Այդ պատճառով էլ ասորեստանցիները իբրև աստված պաշտում են աղավնուն, դրանով էլ անմահացնելով Սեմիրամիսին: Այսպես, ուրեմն, նա թագավորելով ամբողջ Ասիայի վրա, բացի Հնդկաստանից, վախճանվեց վերահիշյալ կերպ, ապրելով վաթսուն երկու տարի և թագավորելով քառասուներկու (տարի)⁶⁷:
- 3 Ահա այսպես է պատմում Կտեսիաս Կենդիացին Սեմիրամիսի մասին, իսկ Աթենայուսը⁶⁸ և մի քանի այլ հեղինակներ պատմում են, թե նա եղել է սիրադեմ հեռերան⁶⁹ և իր գեղեցկության պատճառով 4 սիրվել է Ասորեստանի թագավորի կողմից: Սկզբում նա արքունիքում շափավոր ընդունելության արժանացավ, բայց հետագայում, երբ արդեն հռչակվեց (թագավորի) օրինական կինը. համոզեց ար-5 քային հինգ օր թագավորական իշխանությունը զիջել իրեն: Եվ Սեմիրամիսը ստանձնելով գայիստը և արքայական տարազը, առաջին իսկ օրը տոնախմբություն կազմակերպեց և հռչակապ ընթրիք տվեց, որի ժամանակ համոզեց զորապետներին և բոլոր ականա-վորագույն մարդկանց գործակցել իրեն: Հաջորդ օրը, քանի դեռ բազմությունը և ամենաերևելի մարդիկ նրան մեծարում էին իբրև թագուհու, նա ամուսնուն կալանավորեց ու բանտարկեց. և քանի որ նա բնավորությամբ մեծագործության էր ձգտում և համարձակ էր, իշխանությունը գավթեց և մինչև ծերություն տիրելով իբրև թագուհու, շատ և մեծ գործեր կատարեց: Ահա այսպիսի հակասություններ են հանդիպում պատմիչների մոտ Սեմիրամիսի գործունեության մասին:

- 21,1 Նրա մահից հետո Նինվասը, Նինոսի և Սեմիրամիսի որդին, վերցնելով իշխանությունը, խաղաղությամբ կառավարեց և երեք 2 շնախանձեց իր մոր ռազմամուլ և արկածախնդիր ոգուն: Քանզի նա, առաջին հերթին, իր ամբողջ ժամանակը անց էր կացնում արքունի-

քում և ոչ ոք նրան չէր տեսնում, բացի իր վարձակներից և նրա շրջապատող ներքինիներից: Նա իրեն հանձնել էր ցոփության ու անհոգության և ձգտում էր մշտապես հեռու մնալ դժվարություններից և մտահոգություններից, հուսալով, որ իր թագավորության 2 վախճանը կլինի ամեն տեսակ հաճույքների ըմբոշխնումը: Այս ամենից բացի, իր իշխանության ապաստության համար և իր հպատակներից զգացած վախի պատճառով, նա ամեն տարի 4 յուրաքանչյուր ազգից պահանջում էր որոշակի թվով դինվուներ ու մեկ զորավար, և այդ բոլորից գումարված զորքը պահում էր (մաշրա) քաղաքից դուրս, յուրաքանչյուր ազգի վրա իբրև առաջնորդ նշանակելով իր մեծավորներից հավատարմագույնին: Տարին լրանալիս նա դարձյալ պահանջում էր ազգերից նույնքան 5 թվով դինվուներ, իսկ նախկիններին արձակում էր իրենց հայրենիքը: Նման գործիչաձևի հետևանքը այն էր, որ բոլոր իր իշխանության ենթակա եղողները համակվում էին երկյուղով, քանի որ մշտապես տեսնում էին բացօթյա բանակած մեծ թվով զորք, որը 6 պատրաստ էր պատժելու ապստամբներին կամ անհնազանդներին: Իսկ դինվուների ամենամյա փոփոխումը նա կիրառում էր, որպես-7 զի նախքան զորավարների և մյուս բոլորի իրար լավ ճանաչելը, ամեն մեկը բաժանվելով վերագառնար իր հայրենիքը: Քանզի երկար ժամանակ զորքում լինելը մի կողմից առաջնորդներին հրմտացնում է ռազմական արվեստին և բարձրացնում նրանց ինքնավաստությունը, մյուս կողմից, որ ամենակարևորն է, իրենց տները դեմ ապստամբելու և դավադրություն նյութելու մեծ առիթ-8 ներ է ստեղծում: Ու քանի որ ինքը դրսում գտնվողներից ոչ մեկին չէր երևում, ապա բոլորը անգիտանում էին նրա ցոփության մասին, և ինչպես աներևութ ասածուց, բոլորը վախենում էին նրանից և չէին համարձակվում նույնիսկ խոսքով հայհույել նրան: Այսպիսով, ամեն մի ազգի համար զորավարներ, սատրապներ ու կառավարիչներ նշանակելուց և բոլոր դեպքերում ամեն ինչ իր օգուտի համաձայն կարգադրելուց հետո, նա իր ամբողջ կյանքի ընթացքում ապրեց Նինոս (քաղաքում):

- 8 Նրա օրինակին հետևեցին նաև մնացյալ թագավորները և հորից որդի ժառանգելով իշխանությունը, երեսուն սերունդ⁷⁰ թագավորեցին մինչև Սարգանապալտոս⁷¹, քանզի նրա ժամանակ ասորեստանցիների տերությունը, որը, ինչպես պատմում է Կտեսիաս Կնի-գացին իր (պատմության) երկրորդ գրքում, գոյություն էր ունեցել ավելի քան հազար երեք հարյուր տարի, անցավ մեղացիներին: 23,1 Սարգանապալտոս հանդիսանալով երեսուներորդը տերություն-

Հիմնադիր նիւնուից հետո և վերջինը Ասորեստանի թագավորներից, իր բոլոր նախորդներին գերազանցեց իր ցոփութեամբ ու ծուլութեամբ⁷²: Քանզի նա դրսից ոչ ոքի չէր երևացել և (պալատում) ապրել էր կնոջ կյանքով և իր օրերն անց կացնելով վարձակների հետ, ծիրանի էր գործում և փափկագույն բուրդ մանում, հագնում էր կանացի դգեստ, իսկ դեմքն ու ամբողջ մարմինը խնամում էր սպիտակեցնող շպարներով և հետերանների օգտագործած այլ օծանելիքներով, և (մաշկը) դառնում էր առավել նուրբ, քան որևէ քնքուշ կնոջ: Նա մեծապես ջանաց նաև իր ձայնը կանացի դարձնել և խրախճանքների ժամանակ ոչ միայն մշտապես անձնատուր էր լինում առավելագույն հաճույք պատճառելու հատկություն ունեցող խմբիկների և ուտելիքի, այլև հետապնդում և՛ այլի և՛ կնոջ պատճառած սիրալին հաճույքները վայելելը. քանզի նա անսանձ կերպով կենակցում էր երկու սեռերի հետ, բոլորովին էլ շմտածելով այդ⁷³ պիսի վարքի անպատվության մասին: Նա այնքան հեռու գնաց իր ցոփութեան և ստորագույն վայելքների, ինչպես նաև անսանձութեան մեջ, որ ինքը իր համար դամբանական գրեց և պատվիրեց իր դահի ժառանգներին իր մահից հետո գերեզմանի վրա փորագրեն այդ տողերը, որ հյուսել էր բարբարոսների լեզվով, իսկ հետագայում մի հելլեն այն թարգմանեց (հունարեն) այսպես.

«Քաջ իմանալով, որ դու մեմբե ևս լով մահկանացու,
Անվիրջ քո հոգին խրախճանքների գիրկն է նետվել:
Չէ՞ որ մեռնելը երբեք չի կարող թեզ օգուտ բերել:
Ու ես թնայեալս գահակալել եմ մեծն նիմվումս:
Միայն մոխիր եմ և ուրիշ ոչինչ:
Ինձ մնաց միայն գինարբոսներում կերած-խմածս
Ու ցոփութունը անառակ սիրո, իսկ այն ամենը
Ինչ այլոց համար կրքանկություն է, մնաց ետևումս»:

4 Ահա նա այսպիսի բնավորությամբ ոչ միայն ինքը ամոթալի կերպով խորտակեց իր կյանքը, այլև վերջնականապես կործանեց ասորեստանյան տերությունը, որը (պատմությանը) հայտնիներից ամենաերկարատևն էր եղել:

24.1 Քանզի ոմն Արբակես⁷³, ծագումով մեդացի, որը հայանի էր իր քաջութեամբ և հոգու պայծառությամբ, զբոսավարն էր այն մեդացիների, որոնք ամեն տարի ուղարկվում էին Նինոս (քաղաք): Զորքում նա մտերմացավ բարելոնացիների զորավարի հետ և նրա կողմից զրգվեց ասորեստանյան տերությունը տապալելու: Նրա անունն էր Բելեսյուս և նա ամենահայտնին էր քրմերից, որոնց բարելոնացիները կոչում են քաղղեացիներ: Ու քանի որ նա խորապես հմուտ էր աստղագիտության և դուշակության, ուստի և շատերին

անսխալ կերպով կանխագուշակում էր նրանց ապագան: Եվ որովհետև այդ պատճառով նա հարգված էր իր հետ բարեկամացած մտացիների զբոսավարին հուշակեց, որ սա անպայման պետք է թագավորի բոլոր այն երկրների վրա, որտեղ ափրում է Սարգանա-գալուսը: Իսկ Արբակեսը, գովաբանելով այդ մարդուն, խոստացավ նրան Բարելոնիայի սատրապությունը, երբ գործը հասնի իր ավարտին: մինչդեռ ինքը, ասես ինչ-որ աստծու պատգամից ոգևորված, մյուս ազգերի առաջնորդների հետ դաշնակցում էր և բոլորին ջանաջարկաբար հրավիրում էր խնջույքների և հավաքույթների, յուրա-
4 քանչյուրի հետ բարեկամություն հաստատելու: Նա որոշեց նաև երեք առ երեք տեսնել թագավորին և հետևել նրա ամբողջ ապրելակերպին: Այդ նպատակով ներքինիներից մեկին նա ռսկե բաժակ պարգևեց, առաջնորդվեց Սարգանապալտսի առաջ, ու երբ նա մոտիկից ականատես եղավ նրա ցոփ կյանքին և կանացի դրազմունքների նկատմամբ նրա սիրուն, արհամարհեց թագավորին, իբրև բո-
5 յառույթի անարգ մարդու, առավել ևս կառուցեց քաղղեացու կողմից իրեն տրված հույսերին: Ի վերջո նա դավադրություն նյութեց Բելեսյուսի հետ, այն պայմանով, որ ինքը պետք է ոտքի հաներ մեդացիներին և պարսիկներին, մինչդեռ վերջինս պետք է համոզեր բարեկամի՝ արարների առաջնորդի օժանդակությունը, զրանով իսկ ստանձնելով հսկողությունը բոլորի վրա⁷⁴:

Երբ լրացավ զորքում մնալու մեկ տարվա ժամկետը և արդեն նրանց փոխարինելու եկան նորերը, նախկինները, ընդունված կարգի համաձայն, արձակվեցին իրենց երկրները, այնժամ Արբակեսը համուլեց մեդացիներին հարձակվել (Ասորեստանի) թագավորության վրա, իսկ պարսիկներին՝ իրենց ազատության համար հաղորդակից լինել դավադրությանը: Նույն եղանակով Բելեսյուսը ևս համուլեց բարելոնացիներին պայքարել իրենց ազատության համար և դեսպանություն ուղարկելով Արարիա, իր կողմը գրավեց տեղաբնակների առաջնորդին, որն իր բարեկամն էր և կապված էր իր հետ փո-
7 թաղարձ հյուրընկալությամբ. որպեսզի մասնակցի հարձակման: Մեկ տարի լրանալուց հետո այս բոլոր առաջնորդները քաղում զորք հավաքեցին և լրիվ կազմով եկան Նինոս, աներևույթ, սովորության համաձայն, փոխարինողներին բերելով, բայց իրականում ասորես-
8 ղանացիների փորապետությունը տապալելու համար: Ու երբ այս զորակազմը հասավ քառասուն բյուր մարդու, նրանք հավաքվե-

լով մեկ զորակազանում, խորհրդակցեցին զործողութեան լավագույն ծրագրին ի խնդիր:

- 25,1 Սարդանապատը, տեղեկանալով ապստամբության մասին, իսկույն նրանց դեմ դուրս բերեց մշուս ազգերից հավաքված զորքերը: Եվ սկզբում, երբ բաց զաշտում ճակատամարտ տեղի ունեցավ, ապստամբները պարտվեցին և, բազում զոհեր ստալով, նահանջեցին Նինոսից յոթանասուն ասպարեզ հեռու գտնվող մի լեռ: Այնուհետև, սակայն, երբ նրանք նորից իջան դաշա՝ և պատրաստվեցին ճակատամարտելու, Սարդանապատն իր զորքը դասավորեց նրանց շարքերի դեմ և բարոզներ ուղարկեց թշնամու զորակազանը (հաղորդելու), թե «Սարդանապատը մեզացի Արբակեսին սպանողին կտա երկու հարյուր ոսկե տաղանդ, իսկ նրան կենդանի հանձնողին պարգև կտա կրկնակի այլապի և միաժամանակ նրան կհաստատի Մեդիայի կառավարիչ»: Նույնպիսի պարգևներ խոստանում էր նաև բարեխոնացի Բելեսյուսին սպանողին կամ կենդանի բերողին: Բայց քանի որ ոչ ոք ուշադրություն չդարձրեց նրա այդ հայտարարություններին, նա ճակատամարտ տվեց և ապստամբներից շատերին սպանեց, իսկ մնացած բազմութեանը հալածեց դեպի լեռներում գտնվող նրանց զորակազանը:
- 4 Եվ Արբակեսի մերձավորները, որոնք պարտության հետևյալներով վհատվել էին, նրա մտերիմներին հավաքեցին խորհրդի, որոշելու, թե ինչ պետք է անել: Այնժամ նրանցից շատերն ասացին, թե պետք է հեռանալ իրենց երկրները և ամբողջված կետերը վերցնելով, ինչքան հնարավոր է պատերազմի համար անհրաժեշտ ամեն ինչ պատրաստել: Բայց Բելեսյուս բարեխոնացին պնդելով, որ աստվածները նշաններով հայտնել են, թե իրենք չտանքերով ու դժվարություններով կկարողանան իրենց ձեռնարկածը հաջողությամբ ավարտել և ամեն կերպ քաջալերելով նրանց, բոլորին համոզեց մնալ և դիմագրավել վտանգները: Եվ երբ արդեն տեղի ունեցավ երրորդ ճակատամարտը, զարծյալ թագավորը հաղթեց և ռապից ապստամբների զորակազանը և պարտվածներին հարածեց մինչև Բարեխոնայի սահմանները, ու պատահեց, որ Արբակեսը ևս, որը ամենափայլուն կերպով կովել էր և ասորեստանցիներից շատերին սպանել, վերափոխվեց: Ու քանի որ ապստամբները իրար ետևից այլքան շատ վնասներ էին կրել, նրանց առաջնորդները, կողոպտելով հաղթանակի ամեն մի հույս, գատրատվում էին չտրաբանչուրը մեկնել իր հայրենի երկիրը:
- 8 Բայց Բելեսյուսը, որը գիշերը բացօթյա անքուն էր անցկացրել և զբաղվել էր աստղերը դիտարկելով, դեպքերի նման ընթացքից

աստահատվածներին ասաց, որ «Եթե հինգ օր դիմանաք, ապա օգնությունը կհասնի ինքնաբերաբար և ամբողջ իրադրության մեջ հակառակ կտեսնեք իրար կողմից: Եթե դեպի հակառակ վիճակը, քանզի աստղերը դիտարկելու իմ հմտության հետևանքով ես դրանցում տեսնում եմ աստվածների կողմից ձեզ տրված պատգամները: Եվ նա կոչ էր անում նրանց սպասել այդ օրերին և փորձել իր հմտությունը և աստվածների բարեգործությունը:

- 26,1 Երբ այդպիսով բուրբ ես կանչվեցին և սպասեցին սլայմանավորված ժամանակը, մի (լրաբեր) ժամանեց հաղորդելով, թե Բակտրիանե (երկրից) թագավորին (օգնության) ուղարկված մի զորամաս արդեն մոտեցել է և առաջանում է արտորալով: Ուստի նրանք որոշեցին, որ Արբակեսը ամենակարճ ճանապարհով զնա հանդիպելու նրանց զորավարներին, իր հետ վերցնելով դինվորներից լավագույններին և առավել ճարպիկներին, որպեսզի եթե խոսքերով չկարողանան համոզել բակտրիացիներին միանալու ապստամբության, ապա զենքի ուժով ստիպեն նրանց հաղթողակից լինել իրենց հույսերին: Ի վերջո, (բակտրիացիները) սրբաբարձր արձագանքեցին ազատության կոչին, նախ առաջնորդները, ապա նաև ամբողջ զորքը, որից հետո նրանք բոլորը բանակեցին միևնույն վայրում:

Այդ ժամանակ պատահեց, որ տուրեստանցիների թագավորը, անգիտանալով բակտրիացիների ապստամբության մասին, և ողորդված իր նախորդ հաջողություններից, հանձնվեց հանգստի, իսկ խրախուսանքի համար իր զինվորներին բաժանեց մարիելու անասուններ և մեծ քանակությամբ գինի և ամեն տեսակ այլ մթերքներ: Ուստի և, մինչդեռ ամբողջ զորքը կերտիտամի մեջ էր, Արբակեսի մարդիկ ինչ-որ դասալիքներից տեղեկանալով թշնամու զորարանակում տիրող անհողության և հարբեցողության մասին, գիշերը անսպասելի հարձակում գործեցին: Ու քանի որ գրոհում էին կազմակերպված զորամասեր անկազմակերպների, պատրաստ եղողները անպատրաստ գտնվողների վրա, ապա նրանք զրավեցին զորակազանը և զինվորներից շատերին սպանելուց հետո, մնացածներին հալածեցին մինչև քաղաք: Այնուհետև թագավորը Գալաթիանեին, իր կնոջ եղբորը, զորավար կարգեց, իսկ ինքը ուշադրությունը կենտրոնացրեց քաղաքի դրության վրա: Բայց ապստամբները իրենց ուժերը դաշտում գումարելով քաղաքի առաջ, երկու ճակատամարտերում հաղթեցին ասորեստանցիներին և ոչ միայն սպանեցին Գալաթիանեին, այլև փախուստի մատնված հակառակորդ զինվորների մի մասին կոտորեցին, իսկ մյուսները

րին, որոնք, զրկված լինելով քաղաք վերադառնալու հնարավորու-
7 թյունից, ստիպված էին իրենց նետել Եփրատ գետը, բացի քերից
բոլորին սպանեցին: Այնքան մեծ էր սպանվածների բազմությունը,
որ հոսող ջուրը արյամբ խառնվելով, բավական մեծ տարածության
վրա փոխել էր իր գույնը: Այնուհետև, երբ արդեն թագավորը փակ-
ված էր քաղաքում և պաշարված. ազգերից շատերը ապստամբե-
ցին, ամեն մեկը ձգտելով ազատության հասնել:

8 Սարգանապալոսը տեսնելով, որ ամբողջ թագավորությունը
մեծագույն վտանգների մեջ է, իր ուսարերին. որոնք երեքն էին, և
երկու դուստրերին բազում գանձերով ուղարկեց Պափլագոսիա⁷⁵,
նպարթոս Կոտտասի մոտ, որն իր ենթականերից ամենահավատա-
րիմն էր, իսկ ինքը սուրհանդակներ ուղարկեց բոլոր իրեն հպատակ
(կառավարիչներին), պատվիրելով զորքեր ուղարկել, իսկ ինքն
9 սկսեց պատրաստվել պաշարման: Դեռևս նախնիներից իրեն մար-
դարեություն էր հասել, թե ոչ ոք չի կարողանալու նինոսը գրոհով
վերցնել, մինչև զետր չդառնա քաղաքին թշնամի: Ոստի ենթադ-
րելով, որ այդպիսի բան երբեք տեղի չի ունենա, նա չէր վճատվում,
այլ մտածում էր դիմանալ պաշարման և սպասել իր հպատակների
ուղարկելիք զորքերին:

27,1 Ապստամբները, ոգևորված իրենց հաջողություններից, սաստ-
կացրին պաշարումը, բայց պարխայների ամբողջան դառնա-
նով քաղաքում գտնվողներին ոչնչով չէին կարողանում զնասել,
որովհետև պարխայները քանդելու համար օգտագործվող քարանետ
մեքենաները կամ ականափորներին պաշտպանող ծածկույթները⁷⁶
կամ էլ հարվածող խոչերը⁷⁷ դեռևս այդ ժամանակ չէին հնարված⁷⁸:
Իսկ քաղաքում փակվածները ամեն տեսակ պարենի մեծ առատու-
թյուն ունեին, քանի որ թագավորը նախօրոք հողացել էր այդ մա-
սին: Այդ պատճառով էլ պաշարումը ձգձգվում էր արդեն երկու տա-
րի և նրանք շարունակում էին իրենց հարձակումները պարխայների
վրա, միաժամանակ խոչընդոտում քաղաքից դուրս եկողների կլքո-
թաց երրորդ տարում, երկարատև և ուժեղ անձրևներ տեղալու
պատճառով, Եփրատը բարձրանալով ողողեց քաղաքի մի մասը և
2 քսան ասպարեղ տարածության վրա սապալեց պարխայնոր: Այն-
ժամ ահա թագավորը, կտոճելով, թե պատգամը կատարվե՞լ է դեռ
բացահայտ կերպով դարձել է քաղաքին թշնամի, կորցրեց փրկու-
թյան հույսը: Եվ որպեսզի ինքը թշնամիների ձեռքը չընկնի, պա-
լատում հսկայական մի խորուչկ պտորաստեց և ամբողջ ուժերն ու
արծաթը, ինչպես նաև արքայական բոլոր հանդերձները. կիտեց
դրա վրա, իսկ հարձերին ու ներքինիներին հավաքելով փակեց խա-

բուլկի մեջտեղում պատրաստված սենյակում և այդ ամենը և
3 ինքն իրեն, ինչպես նաև պալատները, հանձնեց կրակին: Ապրս-
տամբները, իմանալով Սարգանապալոսի մահվան մասին, պարսպ-
պի քանդված հատվածի կողմից գրոհելով, դրավեցին քաղաքը և
Արբակեսին հաղթեցնելով արքայական զգեստը, նրան թագավոր
հռչակեցին և ամբողջ իշխանությունը հանձնեցին նրան⁷⁹:

28,1 Այնժամ էլ, երբ թագավորն իր հետ միասին կոխվ մղած զո-
րավարներին պարզեցնեց էր բաժանում յուրաքանչյուրի արժանիքի
համաձայն և սատրապներ նշանակում ազգերի վրա, Բելեսյուս
բարեխոսացին, որը գուշակել էր, թե նա պետք է դառնա Ասիայի
թագավոր, զայով նրա մոտ, հիշեցրեց իր մատուցած ծառայու-
թյունները և պահանջեց իրեն տալ Բաբելոնի իշխանությունը,
ինչպես նախկինում խոստացել էր նա հայտնեց նաև, որ երբ
4 (Իրենք) վտանգների մեջ էին, ինքը ուխտել էր Բելեսյուն, որ եթե
Սարգանապալոսը պարտվի և նրա պալատները կրակի տրվեն,
ապա դրա մոխիրը նա պետք է բերի Բաբելոն և այն կիտելով
աստի սրբարանի և գետի մոտ, այետք է հողաթումը բարձրաց-
նի, որը Եփրատի հոսանքով նավողներին պետք է մշտապես հի-
շեցնի այն մարդուն, ով տապալեց ասորեստանյան տերությունը:
5 Նա այդպես էր պահանջում, քանի որ ոսկու և արծաթի մասին
իմացել էր ինչ-որ ներքինուց, որը փախելով աղաստանել էր իր
մոտ և որը ինքը պատասպարել էր⁸⁰: Իսկ Արբակեսը այդ մասին
ոչինչ չիմանալով, քանզի պալատում գտնվողները բոլորը թագա-
6 վորի հետ միասին կիզվել էին, թույլ տվեց նրան մոխիրը փոխադ-
րել և Բաբելոնում տիրել առանց հարկեր վճարելու: Եվ այսպիսով,
Բելեսյուսը նաև բարձրացրեց պատրաստելով, մոխիր հետ միասին ոսկու և ար-
ծաթի մեծ մասը ուղարկեց Բաբելոն, իսկ թագավորը, երբ նրան հա-
զորեցին բացահայտված այդ գործի մասին, դատավորներ նշանա-
7 կեց իր հետ միասին կոխվ մղած զորավարներին: Երբ մեղադրյալը
խոստովանեց իր հանցանքը, ատյանը նրան դատապարտեց մահ-
վան: Ինչ թագավորը, լինելով մեծահոգի և ցանկանալով իր իշ-
խանության սկզբում ետևալ դժբախտ, Բելեսյուսին սպասեց
վտանգից և թույլ տվեց պահել իր տարած արծաթն ու ոսկին:
նույնպես նաև չորրկեց նաև նախապես նրան տրված Բաբելոնի
իշխանությանը, ասելով, որ նրա մատուցած սախորդ ծառայու-
8 թյունները առավել խոշոր են, քան հետագա հանցանքները: Երբ
նրա այս ներողամտությունը թմրկահարվեց, նա նվաճեց էլ միայն
ազգերի սովորական բարյալակամությունը, այլ և նրանց մոտ փառ-

քի արժանացավ, քանզի բոլորը գտնում էին, թե իր դեմ անարդարություն գործողի հանդեպ այդպես վարվողը արժանի է թագավորելու: Այսպես էլ Արբակեսը քաղաքի բնակիչների հանդեպ մեղմութեամբ վերաբերվելով, նրանց բնակեցրեց գյուղերում, ամեն մեկին վերադարձնելով իր տիրույթը, բայց քաղաքը հիմնահատակ քանդեց: Այնուհետև խարույկից մնացած արծաթն ու ոսկին, որը բազում տաղանդ էր կազմում, իր հետ տարավ Մեդիայի Եկբատանա (քաղաքը):

8 Այսպիսով, ասորեստանյան տերությունը, որը Նինոսից հետո հարատևել էր երեսուն սերունդ՝ ավելի քան հազար երեք հարյուր տարի, կործանվեց մեղացիների կողմից վերահիշյալ եղանակով:

29,1 Մենք անպատշաճ չենք համարում կարճատև պատմել Բաբելոնի քաղղեացիներին⁸¹ և նրանց հնախոսության մասին, այնպես, որ հիշատակության արժանի տշինչ բաց չթողնենք: Այժմ քաղղեացիները, լինելով Բաբելոնիայի հնագույն բնակիչներից, տերության մեջ ունեն գրեթե նույն կարգը, ինչ քրմերը նզդիպտուսում: Քանզի նրանք, նվիրված լինելով աստվածների պաշտամունքին, իրենց ամբողջ կյանքում իմաստասիրում են, մեծ զիտելիքներ ունենալով աստղաբանության ասպարեզում: Նրանք շատ զբաղվում են նաև գուշակության մասին, պատգամներ տալով ասպագայում կատարվելիքի մասին, և աշխատում են մերթ քափության արարողություններով, մերթ զմերթ մատուցելով, մերթ էլ այլ հմայություններով խափանել շարժվող և նպաստել բարիքի կատարման: Նրանք հմտություն ունեն նաև հավերթի թռիչքի հիման վրա պատգամներ տալու և երազներն ու հրաշքերը բացատրելու: Նրանք անարվեստ չեն նաև ողջակեղների փորտոթիքների վրա գուշակելու գործում և կարծում են, թե այդ ասպարեզում մեծ հաջողության են հասել:

Այս ամենը նրանք սովորում են ոչ ինչպես Հունաստանում այդ գործերով զբաղվողները: Քանզի քաղղեացիների մոտ այդ ամենի ուսումնասիրությունը սերնդից սերունդ է հաղորդվում և որդին այն ընդունում է հորից, ազատ լինելով ամեն տեսակ այլ ծառայությունից: Այսպիսով, քանի որ նրանց ուսուցիչները հայրերն են, ամեն ինչ սովորում են անտրտունջ. միաժամանակ և հետևում են (ուսուցչի) հանձնարարություններին առավել վստահ և հավաստով: Ապա, քանի որ նրանք երեխա հասակից այդպես են սովորում և զատարակվում, ուստի հասնում են մեծ վարպետության, որովհետև այդ տարիքում հեշտ է սովորել և երկար ժամանակ են տրամադրում այդ սովորելուն:

30,1 Քաղղեացիներն ասում են, թե աշխարհն իր բնույթով հավիտենական է և ոչ սկզբնապես ստեղծվել է, ոչ էլ հետագայում պետք է կործանվի, իսկ ամբողջ կարգն ու դասավորությունը կատարվել է ինչ-որ աստվածային նախախնամությամբ, որով և այժմ երկնքում կատարվող ամեն ինչ ոչ պատահական է տեղի ունենում, ոչ էլ ինքնահոս եղանակով, այլ ինչ-որ հաստատապես որոշված աստվածային կարգադրության համեմատ: Նրանք երկար ժամանակ դիտարկելով աստղերը և նրանցից յուրաքանչյուրի շարժումն ու ազդեցությունը առավել ճշտորեն իմանալով, քան մյուս մարդիկ, կանխագուշակում են մարդկանց համար ասպագայում կատարվելիք շատ դեպքեր: Այնուհանդերձ, նրանք ասում են, թե ամենակարևորը մտլորակներ կոչված հինգ աստղերի դիտարկումն է և դրանց ազդեցության ուսումնասիրությունը, որոնց նրանք պարզապես անվանում են «թարգմաններ», կարևոր է հատկապես (ուսումնասիրել) հելլենների կողմից կրոնոս⁸² կոչվածը, որը ամենապայծառն է և կատարվելիք շատ ավելի զեպեդի մասին է կանխահայտնում (և որը) կոչում են Արեխ⁸³ (աստղ), մյուս չորսին, մեր աստղաբանների նման, նրանք անվանում են՝ Արեսի, Ափրոդիտի, Հերմեսի, Զևսի (աստղեր)⁸⁴: Նրանց «թարգմաններ» անվանելու պատճառն այն է, որ մինչդեռ մյուս աստղերը չեն թափառում և հաստատապես ընթանում են միայն մեկ շրջագծով, սրանք իրենց առանձին ընթացքով շարժվելիս ցույց են տալիս ասպագայում կատարվելիքները, մարդկանց համար թարգմանելով աստվածների մտադրությունը: Քանզի նրանք, ինչպես ասում են քաղղեացիք, մերթ իրենց ծագելով, մերթ մայր մտնելով, մերթ էլ իրենց գուշակելով կատարվելիք զեպեդի մասին զգուշացնում են զրանք ուշադիր դիտել կամեցողներին: Որովհետև նրանք երբեմն նշում են ուժեղ հողմերը, երբեմն սաստիկ անձրևները կամ երաշտը, երբեմն գիսավոր աստղերի հայտնվելը՝ ինչպես նաև արևի ու լուսնի խավարումները, երկրաշարժները և, ընդհանրապես, այն բոլոր երևույթները, որոնց առաջացումը պայմանավորված է մթնոլորտի զոլովությամբ, և օգնում են կամ վնասում ոչ միայն աղբերին կամ երկրներին, այլև թագավորներին ու միջնակ իսկ հասարակ մարդկանց:

6 Սրանց շարժման շառավիղում դասավորված են, ինչպես ասում են (քաղղեացիները), երեսուն աստղեր, որոնց նրանք անվանում են աստվածների խորհրդատուներ: Սրանց կեսը վերելից հետևում են երկրի վրա կատարվող զեպեդիներին, մյուս կեսը՝ երկրից ներքև կատարվող զեպեդիներին, դիտելով մարդկանց գործերը միաժամա-

նակ և երկնային երևույթները, և ամեն տասր օրը մեկ վերևի աստղերից մեկը որպես սուրհանդակ ուղարկվում է ներքևի աստղերի մոտ, նույնպես նաև ներքևի աստղերից մեկը ուղարկվում է վերև և նրանց այս շարժումը որոշակի է և հաստատված հավիտենական ժամանակի համար: Նրանք ասում են, թե այս աստվածներից զլխավորները թվով տասներկու են և սրանցից յուրաքանչյուրին քաղղեացիները վերադրել են ամիսներից և այսպես կոչված տասներկու կենդանակերպերից⁸⁵ մեկը: Սրանց միջով էլ, ասում են, իրենց ընթացքը կատարում են և՛ արևը, և՛ լուսինը, և հինգ մուրրակ աստղերը, արևն իր շրջանը բոլորում է մեկ տարում, իսկ լուսինը նույն շրջանը կատարում է մեկ ամսում:

31,1 Մուրրակներից յուրաքանչյուրն ունի իր ուրույն ընթացքը և տարբեր են նրանց արագությունն ու շրջապտույտի տևողությունը: Այս աստղերն են, որ մեծապես ազդում են մարդկանց բարի կամ վատ ծնվելու վրա: Առավելապես այս աստղերի բնույթից և դրանց ուսումնասիրությունից էլ նրանք իմանում են, թե ինչ է կատարվելու մարդկանց հետ: Ասում են նաև, թե նրանք գոշակել են ոչ միայն բազում այլ թագավորների, այլև Դարեհին⁸⁶ ջախջախած Ալեքսանդրի⁸⁷ և հետագայում թագավորած Անտիոքոսի⁸⁸ և Սելևկոս Նիկատորի⁸⁹ մասին և իրենց բոլոր գոշակությունների մեջ նրանք շին վրիպել: Այդ ամենի մասին մենք մանրամասն կխոսենք առավել պատշաճ առիթով: Նրանք կանխագուշակում են նաև հասարակ մարդկանց ապագան և այնքան ճշգրիտ, որ իրենց փորձել ցանկացողներին հիացնում են կատարված հրաշքով և նամոզում, որ այն զերազանցում է մարդկային հնարավորությունը:

4 Կենդանակերպի շրջանակից հետո նրանք տարրորշել են քսանչորս ուրիշ աստղեր ևս, որոնցից, իրենց ասելով, կեսը գտնվում է Նյուսիսային կողմերում, իսկ մյուս կեսը՝ հարավային, և դրանցից տեսանելիներին նրանք համարում են կենդանի աշխարհին վերաբերող, իսկ անտեսանելիներին հատկացված են համարում մահացածներին, ուստի և նրանց անվանել են ճրնդհանուրի դատավորներ:

5 Եվ բոլոր վերոհիշյալ աստղերից ներքև, ասում են նրանք, ընթանում է լուսինը, որն իր ծանրության պատճառով բոլորից առավել մոտ է երկրին և իր ընթացքը կատարում է նվազագույն ժամանակում ոչ թե իր շարժման արագության, այլ կատարած շրջանի կարճության պատճառով: Նրանք ևս, հելլենների նման, ասում են թե նրա լույսը այլ աղբյուրից է և նրա խավարումներն առաջանում են երկրի ստվերից: Ինչ վերաբերում է արեգակի խավարումներին, ապա նրանք թույլ բացատրություններ են տալիս և

չեն համարձակվում ճշտությամբ նկարագրել այդ երևույթը կամ 7 կանխորոշել դրա ժամանակը: Իսկ երկրի մասին նրանք յուրահատուկ կարծիք են հայտնում, ասելով, որ այն մակույկաձև է և տամբե, նրանք բազմաթիվ հավանական փաստարկներ են հորինում երկրի և արեգակի դասվող այլ մարմինների վերաբերյալ, որոնց մանրամասն շարադրանքը, կարծում ենք, օտարոտի կլիներ մեր 8 ներկա պատմությանը: Այսուհանդերձ, պատշաճը հատուցելով, պետք է հավաստել, որ քաղղեացիները բոլոր մարդկանցից առավել շատ գիտելիքներ ունեն աստղաբանության մեջ և մեծ աշխատանք են կատարել այդ տեսությունն ուսումնասիրելու համար: Ինչ վերաբերում է տարիների այն թվին, որոնց ընթացքում ինչպես նրանք պնդում են, քաղղեացիների դասը⁹⁰ ուսումնասիրել է տիեզերքի մարմինները, մարդ զժվար թե հավատա. քանզի նրանք հաշվում են, թե Ալեքսանդրի արշավանքներից⁹¹ դեռևս քառասունյոթ բյուր և երեք հազար տարի առաջ նրանք հնում սկսել են դիտարկել աստղերը:

10 Քաղղեացիների մասին մենք բավարարվում ենք յուրան խոսելով, որպեսզի ավելի չհեռանանք մեր պատմության բուն նյութից: Այժմ, մեղացիների կողմից Ասորեստանի թագավորության կործանման մասին վերևում պատմած լինելով, վերադառնանք մեր շեղված կետին:

32,1 Բայց քանի որ հնագույն հեղինակները տարածայն են մեղացիների տերության հզորության մասին, մեր գործն ենք համարում, զեպեքը ճշմարտասիրաբար պատմել ցանկացողների համար, իրար կողքի շարադրել պատմագիրների տարբեր հաղորդումները:

2 Այսպես, Հերոդոտոսը⁹² որն ապրել է Քսերքսեսի ժամանակ, պատմում է, թե հնում ասորեստանցիները հինգ հարյուր տարի⁹³ տիրելով Ասիայում, նվաճվեցին մեղացիներից, որից հետո շատ սերունդների ընթացքում ոչ մի թագավոր հանդես չեկալով վիճարկելու նրանց գերագույն իշխանությունը, բայց քաղաքները⁹⁴, որոնք ինքնավար էին եղել, կառավարվում էին զեմոկրատական կարգերով, ի վերջո, սակայն, շատ տարիներ անց մեղացիները իրենց թագավոր ընտրեցին արդարադատությամբ աչքի ընկած մի մարդու՝

3 Կյուաքսարես անունով: Սա առաջինն էր, որ ձեռնարկեց հարևան երկրները նվաճելու գործին և դարձավ բոլորի վրա մեղացիների իշխանության հաստատման հիմնադիրը⁹⁵: Այնուհետև նրա հետնորդներն աստիճանաբար նվաճեցին հարևան երկրների մեծ մասը և ընդարձակեցին թագավորությունը, մինչև Աստյուագեսի⁹⁷ (զահակալումը), որը հաղթվեց Կյուրոսի⁹⁸ և պարսիկների կողմից:

Մենք ցարդ խոսել ենք կատարված դեպքերից միայն կարևորների մասին, բայց հետագայում, երբ արդեն հասնենք ամեն մի դեպքի կատարված ժամանակին, այնժամ մտնում ենք կենդանիները ամեն ինչ: Այսպես, տասնյոթերորդ օլիմպիադայի երկրորդ տարում, ըստ Հերոդոտոսի, Կյուսքսարեսն ընտրվեց մեղացիների թագավոր⁹⁰:

4 Իսկ Կտեսիաս Կնիդացին ապրել է Արտաքսերքսեսի⁹⁰ դեմ սրա եղբոր՝ Կյուրոսի⁹¹ արշավանքի ժամանակ. նա գերի էր ընկել, բայց իր բժշկական գիտելիքների համար ընդունվեց (պարսից) թագավորի մոտ և այնտեղ ապրեց տասնյոթ տարի, արժանանալով նրա հարգանքին: Սա, ուրեմն, իր ասելով, արքունի մատչաններից⁹², որոնցում պարսիկները, ինչ-որ օրերի համաձայն, գրանցել էին հնագույն իրադարձությունները, նա մանրամասն ուսումնասիրել է յուրաքանչյուր (թագավորի) գործերը և իր պատմությունը շարադրելով, այն մատուցել է հելլեններին: Ահա նա պատմում է, թե 5 Ատորեստանի թագավորության անկումից հետո մեղացիները, ինչպես արդեն ասել ենք, Սարգանապալոսին հաղթած Արքակեսի թագավորության ժամանակ դարձան զխափոր ուժը Ասիայում: Սա քասնեթ տարի թագավորել էր, որից հետո թագավորությունը ժառանգեց նրա որդին՝ Մոզակեսը, որը տիրեց Ասիայում հիսուն տարի: Նրանից հետո երեսուն տարի թագավորեց Սոլսարմոսը, հիսուն տարի՝ Արտյուկեսը, քսաներկու տարի՝ Արբիանոս անունով (թագավորը) և քսոսուն տարի՝ Արտայոսը⁹³:

33,1 Սրա ժամանակ մեծ պատերազմ տեղի ունեցավ մեղացիների և կադուսիների⁹⁴ միջև հետևյալ պատճառներով: Պարսիկ Պարսոնդեսը, որը հայտնի էր իր քաղցրամբ, ողջամտությունը և այլ առաքիչություններով, թագավորի ընկերն էր և արքունի խորհրդի անդամ- 2 ներից ամենաազդեցիկը: Սա ինչ-որ ատյանում իրեն վիրավորված զգաց թագավորից և երեք հազար հետևակ զինվորներով ու հազար հեծյալներով փախավ կադուսիների մոտ, որոնցից մեկին, որն այդ վայրերում ամենաազդեցիկն էր, նա կնուսյան էր տվել իր քրոջ: 3 Եվ ահա, դառնալով ապստամբ, նա ամբողջ ժողովրդին համոզեց պաշտպանելու ազատությունը և իր քաղցրության պատճառով ընտրվեց զորավար: Այնուհետև, անդեկանալով, որ իր դեմ մեծ զորք է դրված, նա համայն կադուսիներին զինեց և քանակեց դեպի երկիրը բերող անցումների առաջ, իր հետ ունենալով ընդամենը քսան 4 բյուրից ոչ պակաս զորք: Այսուհանդերձ, երբ թագավոր Արտայոսը արշավեց իր վրա ուժանում բյուր զորքով, ճակատամարտում ինքը

հաղթեց (թագավորին) և (նրա զորքից) ավելի քան հինգ բյուր մարդ կոտորեց, իսկ մնացած բոլորին դուրս մղեց կադուսիների երկրից: Այդ պատճառով էլ նա հիացրեց տեղաբնիկներին և թագավոր ընտրվելով, նա մշտապես ավարի ենթարկեց Մեդիան, և ամբողջ 5 երկիրը ավերածություն մատնեց, Ու երբ նա մեծ փոքր վատակեց և ծերություն պատճառով արդեն մահամերձ էր, իր մոտ կանչելով իշխանության ժառանգորդին, նրանից պահանջեց երգվել, որ կադուսիների թշնամաբեր մեղացիների դեմ երբեք չի վերանայու և ավելացրեց, որ եթե խաղաղություն հաստատեն, ապա վերջնականապես կրնաչնջվեն և իր սերունդը, և համայն կադուսիները: 5 Ահա այս պատճառներով էլ կադուսները մշտական թշնամաբ են ունեցել մեղացիների հանդեպ և երբեք չեն հպատակվել նրանց թագավորներին, մինչև որ Կյուրոսը իշխանությունը շփոխանցեց պարսիկներին:

34,1 Արտայոսի մահից հետո մեղացիների վրա թագավորեց Արտյունեսը՝ քսաներկու տարի՝ իսկ Աստիրարասը՝ քսոսուն: Սրա ժամանակ պարսիկներն ապստամբեցին մեղացիների դեմ և երկիրն 2 ու քաղաքը հանձնեցին սակերին⁹⁵: Այդ պատճառով էլ պատերազմ ծագեց սակերի և մեղացիների միջև, որը տևեց շատ տարիներ և ոչ քիչ ճակատամարտերից ու երկուստեք շատ զոհեր տալուց հետո, վերջապես նրանք խաղաղություն հաստատեցին հետևյալ պայմաններով. պարսիկները պետք է հպատակվեն մեղացիներին, բայց նրանցից յուրաքանչյուրը պետք է պահպանի իր նախկին տիրությունը և առհավետ նրանք պետք է մնան բարեկամներ և դաշնակիցներ:

3 Այդ ժամանակ սակերի վրա թագավորում էր մի կին՝ Զարինա անունով. սա, առավել քան որևէ մի այլ կին սակերի մեջ, աչքի էր ընկնում իր ուղղամտությամբ և համարձակությամբ ու զործերով: Այս ազգի կանաչը ընդհանրապես կտրիճ են և իրենց ամուսինների հետ հաղորդակից են դառնում պատերազմակաճ վտանգներին, բայց այս կինը, ինչպես ասում են, ամենանկատելի էր իր գեղեցկությամբ և բոլորին հիացնում իր մտածելակերպով և ձեռնարկած զործերով: Քանզի նա հպատակեցրեց մերձակալքում ապրող բարբարոսներին, որոնք պարծենում էին իրենց անվայսությունով և փորձում էին ստրկացնել սակերի ազգը, իսկ իր երկրի մեծ մասը նա բարեկրթեց և ոչ միայն շատ քաղաքներ հիմնեց, այլև իր 5 ամբողջ ցեղակիցների կյանքը դարձրեց ավելի երջանիկ: Այդ պատճառով էլ իր երկրի մարդիկ, նրա մահից հետո իրրև երախտագիտություն նրա կատարած բարեգործությունների համար և ի հիշա-

տակ նրա առաքինության, դամբարան կառուցեցին, որն իրենց մոտ բոլոր եղածներից գերազանց էր: Նրանք եռանկյունի բուրգ կանգնեցրին, որի չորս քանդակներ կողմը երեք ասպարեզ երկարություն ունեն, իսկ բարձրությունը մեկ ասպարեզ էր ու վերջանում էր սրածայր գագաթով: Նրա դամբարանի վրա կանգնեցրին նաև հսկայական սակե արձան և մատուցեցին հերոսներին հատուկ հարգանք և ամեն տեսակ ծեսեր կատարեցին ավելի մեծ շուքով, քան մինչ այդ մատուցել էին նրա նախնիներից որևէ մեկին:

6 Երբ Աստիբարասը, մեղացիներին թագավորը, ծերունի հասակում մեռավ Եկրատանայում, իշխանությունը ժառանգեց նրա որդին՝ Ասպանդասը՝ որին հելլենները անվանում են Աստյուազես: Սա կործանվեց պարսիկ Կյուրոսի կողմից, և թագավորությունն անցավ պարսիկներին, այդ ամենի մասին մենք մանրամասն և ճշգրիտ պատմենք իրենց տեղում:

7 Ահա ասորեստանցիների և մեդացիների թագավորության, ինչպես նաև նրանց վերաբերյալ հեղինակների տարակարծության մասին, մեր կարծիքով, բավական խոսեցինք:

43,1 Այժմ կիտաներ սկյութների մասին, որոնք ապրում են (Հընդկաստանին) սահմանակից երկրում: Սրանք սկզբնապես բնակվելիս են եղել փոքր տարածություն վրա, բայց հետագայում, աստիճանաբար աճելով, իրենց հզորությամբ ու քաջությամբ ընդարձակ երկրներ նվաճեցին և իրենց ազգը բարձրացրին մեծ իշխանության 2 և փառքի: Այսպես, Նորանք սկզբում ընդհանրապես փոքր թվով բնակվում էին Արաքսես գետի մոտ և արհամարհված էին իրենց աննշան լինելու պատճառով, բայց քանի որ նրանց վաղագույն թագավորներից մեկը ռազմասեր էր և աչքի ընկնող ռազմավար, նրանք կարողացան նվաճել մինչև Կովկասյան լեռնային երկիրը, ինչպես նաև դաշտերը օվկիանոսի և Մալտոսի լճի երկայնքով և մնացած երկիրը մինչև Տանայիս գետը¹⁰⁶:

3 Հետագայում, ինչպես պատմում են սկյութական առասպելները, նրանց մոտ հայտնվեց հողից ծնված մի կույս, որի մարմնի վերին մասերը մինչև գոտկատեղը կանացի էին, իսկ ստորին մասերը՝ օձակերպ: Սրա հետ Զևսի կենսակցելուց ծնվեց մի տղա, սկյութես անունով: Ու քանի որ սա առավել հայտնի դարձավ, քան իր նախորդները, ապա ժողովուրդները նրա անունով կոչվեցին սկյութներ: Այս թագավորի հեանորդներից իրենց առաքինությամբ առավել հռչակվեցին երկու եղբայր, մեկի անունը Պարոս, մյուսինը՝ 4 նապես¹⁰⁷: Սրանք աչքի ընկնող գործեր կատարեցին և թագավորությունը բաժանեցին իրար միջև, որից հետո ժողովրդի մի մասը

45,1 Արդ, Քերմոզոնտ¹⁰⁸ գետի մոտ տիրում էր մի ազգ, որանց իշխանությունը կանանց ձեռքին էր և կանայք նույնպես զբաղվում էին ռազմական գործով, ինչպես տղամարդիկ: Պատմում են, որ նրան-

կոչվեց պալեր, մյուս մասը՝ նադեր: Ինչ-որ ժամանակ անց այս թագավորների հեանորդներն իրենց արտակարգ քաջության և ռազմավարության շնորհիվ ընդարձակ երկիր նվաճեցին Տանայիս գետից այն կողմ, մինչև Քրակիա և իրենց զորքով արշավելով նաև մյուս կողմը¹⁰⁸, իրենց հզորությունը տարածեցին մինչև Նեղոս 5 գետը՝ Եգիպտոսում¹⁰⁹: Եվ ահա, (Քրակիայի և Եգիպտոսի) միջև ընկած շատ հզոր ժողովուրդների սարկացներով, նրանք սկյութների տիրապետությունը տարածեցին արևելքում մինչև օվկիանոսը¹¹⁰, իսկ մյուս կողմում՝ մինչև Կասպից ծովն ու Մալտոսի լիճը: Քանզի այս ազգը շատ հզորացավ և անվանի թագավորներ ունեցավ, որոնց անունից էլ (ժողովրդի) մեկ մասը կոչվեց սակեր, մեկ մասը՝ մասսագեթներ¹¹¹, մեկ մասը՝ արմասպներ և այսպես շատ ուրիշ (ցեղեր): Այս թագավորների կողմից էր, որ նվաճված ժողովուրդներից շատերը վերաբնակեցվեցին և սրանցից երկուսը դարձան խոշոր գաղութներ: Մեկը կազմված էր ասսիրացիներից¹¹², որոնք թշվել էին Պափլագոնիայի և Պոնտոսի միջև ընկած երկիրը, իսկ մյուսը կազմված էր Մեդիայից թշվելուց հետո Տանայիսի մոտ հաստատվածներից, որոնք կոչվեցին սավրոմատներ: Սրանք շատ տարիներ անց, հզորացալով, ավերեցին սկյութիայի մեծ մասը և բոլոր գերմանացիները՝ ոչնչացնելով, երկրի մեծագույն մասը ամայացրին:

44,1 Այնուհետև սկյութիայում անիշխանություն ծագեց ու թագավորների իրենց արիությունը աչքի ընկած կանայք: Քանզի այդ ազգերի մոտ կանայք պատերազմելու համար մարզվում են տղամարդկանց նման և քաջությամբ շեն գիշում նրանց: Ուստի և ականավոր կանայք շատ մեծագործություններ կատարեցին ոչ միայն սկյութիայում, այլև սահմանակից երկրներում: Այսպես, երբ պարսից թագավոր Կյուրոսը իր ժամանակի ամենահզոր տիրակալը, նշանակալից ուժերով արշավեց սկյութիա, սկյութների թագուհին ոչ միայն կոտորեց, պարսից զորքը, այլև Կյուրոսին գերի վերցրեց և խաչը հանեց¹¹³: Ամադոնների¹¹⁴ ազգը ևս, երբ արդեն կազմավորվել էր, իր արիությամբ այնքան աչքի ընկավ, որ նրանք՝ ոչ միայն սահմանակից շատ երկրներ արշավեցին, այլև Եվրոպայի և Ասիայի մի մեծ մասը ավերեցին: Արդ, քանի որ մենք հրջատակեցինք ամադոններին, ուստի անպատշաճ չենք համարում պատմել նրանց մասին, թեպետև մեր ասելիքը իր անսովորության պատճառով կարող է թվալ առասպելանման:

45,1 Արդ, Քերմոզոնտ¹¹⁵ գետի մոտ տիրում էր մի ազգ, որանց իշխանությունը կանանց ձեռքին էր և կանայք նույնպես զբաղվում էին ռազմական գործով, ինչպես տղամարդիկ: Պատմում են, որ նրան-

ցից մեկը, որը թագավորական իշխանություն ուներ, առանձնապես հուշակվեց իր արիությունը և զորությունը: Նա կանանցից բանակ կազմակերպեց և նրանց վարժեցնելով, հարևան մի շաբաթ ժողովուրդներին նվաճեց: Ու քանի որ նրա առաքինությունը և հուշակը հետզհետե ավելանում էր, նա արշավեց մոտիկ երկրներում աչքող ազգերի վրա, ու քանի դեռ բախտը նրա համար բարենպաստ էր ընթանում, նա այնքան հպարտացավ, որ իրեն անվանեց Արեսի¹⁵⁶ դուստր: Նա տղամարդկանց հատկացրեց բուրդ մանեղու և տնային կանացի աշխատանքները: Նա օրենքներ հաստատեց, որոնց համաձայն կանայք պետք է զբաղվեին պատերազմական գործերով, իսկ տղամարդիկ ենթարկվում էին ստորացման և ստրկացման:

3 Ծնված երեխաներից արունների սրունքները և բազուկները ալյանդակում էին և նրանց ոչ պիտանի դարձնում ուղղակի գործերի համար, իսկ էգերի աչ ստինքը կելզում էին, որպեսզի մարմնի զարգացման ժամանակ չաճի ու շխանգարի (նետ արձակելիս):

4 Երբ արշավում էր ամառը, ազգերը ստացավ այդ անուշիկ¹⁵⁷ Ընդհանրապես այդ կիրք երեկոյի էր իր իմաստությունը և ուղղավարական կարողությունը, նա մի խոշոր քաղաք հիմնեց Քերմոդոնտի գետաբերանին, այն կոչեց Թեմիսկլուրա և այնտեղ կառուցեց հուշակավոր սլաքատներ, իսկ իր արշավանքների ժամանակ մեծ ուշադրություն դարձրեց ուղղակի կարգապահության վրա և նվաճեց

5 սահմանակից բոլոր երկրները, մինչև Տանայիս գետը: Եվ պատմում են, որ նա այսպիսի գործերից հետո, երբ ինչ-որ պատերազմի ժամանակ փախչում կերպով կոչում էր, սպանվեց:

46,1 Իշխանությունը ժառանգեց սրա դուստրը, որը նախաձեռնողի եղավ ի մոր առաքինության և իր մի արքա գործերով գերազանցեց մորը: Նա աղջիկներին դեռևս վաղ հասակից վարժեցնում էր որսորդության և ամեն օր մարդում էր ուղղակի ավարտություններով, սակ մեծաքանակ ստնախմբություններ հաստատեց Արեսին և

2 Տալրոպոլոս մականվանյալ Արտեմիսին¹⁵⁸, Արդ, նա, արշավելով Տանայիս գետից այն կողմն ընկած երկիրը, նվաճեց բոլոր ազգերին, մինչև Թրակիա, վերադառնալով իր երկիրը հարուստ ավարով, նա վերահիշյալ աստվածների պատվին հոյակապ տաճարներ կառուցեց և իր հպատակների հանդեպ ցուցաբերած մեղմարար վերաբերմունքի շնորհիվ արժանացավ մեծագույն համանություն: Նա արշավեց նաև մյուս ուղղությամբ և նվաճեց Ասիայի մեծ մասն ու իր զորքը հասցրեց մինչև Սիրիա:

ԿԻՐԲ 3

58,1 Ավանդությունը պատմում է նաև, թե այդ աստվածուհին¹⁵⁹ ծնվել է Փուլոգիայում: Տեղաբնիկների մի զրույցի համաձայն հնում Մելոնը եղել է Փուլոգիայի և Լյուդիայի թագավոր: Սա, ամուսնանալով Գինդյունի հետ, ծնում է աղջիկ դավակ, բայց, չկամենալով նրան պահել ու դաստիարակել, լքեց (երեխային) Կյուբելոն կոչված լեռան վրա: Այստեղ էլ, ինչ-որ աստվածային նախախրանամություններ, ընձառյուծներն ու իրենց ուժով առավել հայտնի այլ զազաններ իրենց սլոտեր հրամցրին երեխային ու կերակրեցին,

2 իսկ ինչ-որ կանայք, որոնք հոտերն էին արածում այդ վայրում, նկատեցին տեղի ունեցածը և, զարմանալով այդ տարօրինակ երեվույթով, վերցրին երեխային և նրան, վալրի անունով, կոչեցին Կյուբելե: Եվ երեխան քանի մեծանում, այնքան զերազանցում էր գեղեցկությունը և ողջամտությունը, ինչպես նաև հիացնում էր իր իմաստությունը, քանզի նա առաջինն էր, որ ստեղծեց բազմափող սրինգը և խաղերին ու պարերին նվագակցելու համար հնարեց ձեռնակներն ու թմբուկը և, դրանից բացի, նա սովորեցրեց քաղության միջոցով բուժել հիվանդ անասուններին և փոքր երեխաներին:

3 Ու քանի որ երեխաները փրկվել էին նրան ուղղված մաղթանքների միջոցով և, մեծ մասամբ, եղել էին նրա գրկում, ինչպես նաև նրանց հանդեպ ցույց տված իր խնամքի և հոգատարության շնորհիվ, բուրի կողմից անվանվեց լեռնային մայր:

ԿԻՐԲ 4

45,1 Քանի որ (մեր) պատմության ընթացքը թելադրում է անդադառնալ օտարասպանության¹⁶⁰ պատճառներին, ուստի անհրաժեշտ ենք համարում կարճատև պատմել այդ մասին, առավել ևս, որ այդպիսի շեղումը միանգամայն տեղին է Արգոնավորդների գործերի մասին պատմելու համար: Այսպես, պատմում են, թե Հելիոսը¹⁶¹ ունենում է երկու որդի՝ Ալեոս և Պերսես. սրանցից Ալեոսը թագավորում է Կոլխիսում¹⁶², իսկ մյուսը՝ Տալրիկե (երկրում)¹⁶³:

2 Երկուսն էլ հատկապես աչքի էին ընկնում իրենց զաժանություններով: Պերսեսին ծնվեց դուստր՝ Հեկատեն, որն իր համարձակությամբ և անօրենությամբ գերազանցեց հորը: Նա որսորդության սիրահար

էր և անհաջողութեան դեպքում զազանների փոխարեն մարդկանց էր նեատահարում: Նա, հմուտ լինելով նաև դեղերի մահացու խառնուրդների պատրաստելու գործին, ինքն էր հնարել ակոնիտոն¹²⁰ կոչված թույնը և փորձելով յուրաքանչյուր դեղի գորութիւնը, քանք խառնում էր օտար հյութերին մատուցվող ճաշերին: Այս գործը բնական մեծ փորձ կուտակելով, նա բոլորից առաջ թունավորեց իր հորը և այդպիսով ժառանգեց նրա թագավորութիւնը, այնուհետև Արտեմիսին սաճառ հիմնեց և կարգադրեց, որ իրենց մոտ ափ ելեռոջ օտարներին պետք է զոհաբերել աստվածուհուն, զրանով իսկ նա

3 հռչակվեց իր դաժանութեան համար: Այնուհետև ամուսնանալով Ալեքսանդր հետ, ծնեց դուստր՝ Կիրկե¹²¹ և Մեդեա, ինչպէս նաև մի սղա՝ Էգալևս:

Ասում են, Կիրկեն ևս իրեն նվիրելով ամեն տեսակ դեղեր հնարելու գործին, ինքը նույնպես նայտնաբերել է բազմազան բույսեր և անհավատալի գորութեան արմատներ. քանզի նա իր մորից՝ Մեդետեից քիչ բան չէր սովորել, իսկ ինքը ևս իր ջանքերով հայտնաբերեց շատ ավելին, այնպես, որ նա ոչ մի ուրիշ կնոջ համար իրեն

4 գերազանցելու հույս չթողեց դեղեր հնարելու գործում: Նա կնութեան սրվեց սարմաթեների թագավորին, որոնց ոմանք անվանում են սկյութներ: Եվ նա սկզբում ամուսնուն թունավորելով սպասեց, իսկ այնուհետև ժառանգելով թագավորութիւնը, իր հպատակներին նկատմամբ բազում դաժանութիւններ և բռնութիւններ գործադրեց: Այդ պատճառով էլ նա հեռացվել է իշխանութիւնից և զրուցագործներից ոմանց պատմելով, փախել է օվկիանոս և անբնակ մի կղզի¹²² գտնելով: Հաստատվել է այնտեղ իրեն փախստակից կանանց հետ, իսկ պատմիչներից ոմանց համաձայն, նա լքել է Պոնտոսը և բնակվել է Իտալիայի մի հրվանդանում, որը մինչև այսօր էլ նրա անունով կոչվում է Կիրկենոս¹²³:

46,1 Իսկ Մեդեայի մասին պատմում են, թէ նա իր մորից և քրոջից սովորել էր բոլոր դեղերի հատկութիւնները, բայց զրանք օգտագործում էր բոլորովին հակառակ նպատակներով: Քանզի նա իրենց մոտ ափ դուրս եկող օտարականներին ամեն կերպ աշխատում էր փրկել վտանգներից, մերթ թախանձագին պաղատելով խնդրում էր հորը՝ փրկելու կործանման դատապարտվածներին, մերթ էլ նրան ազատելով բանտից, զրանով իսկ աղետի ենթարկվածներին փրկելու հնար ստեղծում: Քանզի Ալեքսանդր, մասամբ իր իսկ դաժանութեան պատճառով, մասամբ էլ իր կնոջ՝ Հեկատեի զրդմամբ, համաձայնվել էր օտարասպանութեան սովորութիւն: Բայց քանի որ Մեդեան ամեն անգամ ավելի ու ավելի էր դիմադրում իր ծնողների մտադ-

րութիւններին, Ալեքսանդր, ինչպես պատմում են, կասկածելով իր աղջկան դավադրութեան մեջ, նրան դատապարտել է ազատ բանտարկութեան: Մեդեան, սակայն, փախելով ապաստանում է ծո-

3 վափին գտնվող Հելիոսի մի սրբարանում: Այդ ժամանակ էլ Արդոնավորդները¹²⁴, որոնք մեկնել էին Տավրիկե (Թերակզդոց), զիշերով հասան Կոլխիս, ճիշտ այս վերոհիշյալ սրբարանը: Այստեղ էլ պատահելով Մեդեային ծովափին թափառելիս, և նրանից իմանալով օտարասպանութեան սովորութիւն մասին, նրանք զնահատեցին կոլխի բարհոգութիւնը և նրան հայտնելով իրենց մտադրութիւնը, դարձյալ նրանից լմացան օտարների հանդեպ իր ցուցաբերած հար-

4 գանքի համար հոր կողմից իրեն սպառնացող վտանգի մասին: Ու քանի որ նրանց թվաց, թէ շահերն համընկնում են, Մեդեան խոստալով նրանց գործակցելը, մինչև ի կատար ածեն իրենց ստա-

5 ջազրված գործը, իսկ Յասոնը¹²⁵ երդվելով հավաստիացրեց նրան թէ ամուսնանալով նրա հետ նրան կգարձնի իր կենսակիցը ամբողջ կյանքում: Այնուհետև Արդոնավորդները նավի մոտ հակներ թողնելով, գիշերը Մեդեայի հետ ճանապարհ ընկան՝ ձեռք բերելու ոսկեգեղձ մորթին, որի մասին անհրաժեշտ է այժմ պատմել, որպեսզի այս պատմութեան վերաբերող ոչինչ անհայտ չմնա:

47,1 Առասպելները պատմում են, թէ Փրիկսոսը, Աթամասի որդին, իր խորթ մոր դավերի պատճառով, վերցնում է իր բույր Հելլեին և փախչում Հելլադայից: Ու երբ սրանք, ինչ-որ աստվածային նախախնամութեամբ եվրոպայից անցնում էին Ասիա, ոսկեգեղձ խոլին հեծած, աղջիկն ընկնում է ծովը, որը նրա անունից կոչվել է Հելլենապոնտոս¹²⁶, իսկ Փրիկսոսը շարունակելով իր ճանապարհը Պոնտոսում¹²⁷, տարվում է դեպի Կոլխիս: որտեղ էլ, նախապես իրեն տրված ինչ-որ պատգամի հետեւելով, զոհում է խոլը և նրա մորթին

2 նվիրաբերում Արեսի սրբարանին: Այնուհետև, երբ Կոլխիսում թագավորում էր Ալեքսանդր, զուշակութիւն հայտնեց, որ սրա կյանքի վախճանը կլինի այն ժամանակ, երբ օտարականներ նավից ափ դուրս գալով, տանեն ոսկեգեղձ մորթին: Այս պատճառով էլ, ինչպես նաև իր դաժանութիւնից մղված, Ալեքսանդր կարգ հաստատեց, որի համաձայն պետք է օտարներին զոհաբերել, որպեսզի կոլխերի դաժանութեան համբավը տարածվի բոլոր երկրներում և օտարներից ոչ ոք չհամարձակվի ոտք դնել այդ երկիրը: Այնուհետև սրբարանը ևս պատեց պարսպով և բազմաթիւ պահակներ հաստատեց, որոնք բերված էին Տավրիկե երկրից, քանզի նրանց մասին հելլենները հրեշավոր առասպելներ էին հորինել: Այսպես, զրույց էր տարածված, թէ հրաշունչ ցույր կան սրբարանի շուրջ և թէ անքուն մի-

վիշապ պահպանում է մորթին, դա սուղաջան է անունների նմանութունից և տավրջանների անունը փոխանցվել է եղներին¹³³, նրանց զորութեան պատճառով, իսկ դաժան օտարասպանութունը պատճառ է դարձել առասպելաբանելու, թե ցուրեր հուր են արտաշնում, նույնպես և սրբարանին հսկողի Դրակոն անունը պոետների կողմից վերագրվել է հրեշալին և ահարկու գագանին¹³⁴:

4 Նույնպիսի առասպելներից է գալիս նաև Փրիկսոսին վերաբերող գրույցը: Որովհետև, ինչպես ոմանք ասում են, նա ճանապարհորդել է նավի վրա, որի ցուրկին ամրացված է եղել խոյակերպ արձան, իսկ շեղեն տառապել է ծովախափից և այդ պատճառով էլ նավակողմից դեպի դուրս կոացած լինելով, ընկել է ծովը: Ուրիշները դարձյալ պատմում են, թե սկյութների թագավորը, որը Ալեքսեոսի փեսան էր, պատահաբար այդ նույն ժամանակ, երբ Փրիկսոսը և նրան ուղեկցող ստրուկը զեռի էին վերցվել, այցելութեան եկած լինելով կոլխերին, կրթով է լցվում տղայի հանդեպ, նրան իբրև պարզև ստանում է Ալեքսեոսից և սիրելով հարազատ որդու նման, նրան է թողնում թագավորութունը: Իսկ ուղեկցող ստրուկին, որի անունը Կրիոս¹³⁵ էր, զոհաբերեցին աստվածներին և մարմինը մաշկազերծելուց հետո, մորթը, իրենց ինչ-որ սովորույթի նամաձայն, գամելով կախեցին տաճարում: Երբ արդեն հետագայում Ալեքսեոսը գուշակութուն ստացավ, թե իր կյանքի վախճանը կլինի այն ժամանակ, երբ օտարականներ ափ դուրս գալով տանեն Կրիոսի մորթը, թագավորը, ինչպես պատմում են, պարսպով պատեց սրբարանը և պահակներ հաստատեց, ինչպես նաև ոսկով պատեց մորթը, որպեսզի այն իր փայլի պատճառով զինվորների կողմից արժանանա առավել ուշադիր պահպանման: Այս բոլորի նամար ընթերցողներն իրենք պետք է դատողութուններ անեն, չորսբանջուրն իր նախընտրութեան համաձայն:

48,1 Պատմում են, թե Մեդեան Արգոնավորդներին առաջնորդեց դեպի Արեոսի սրբարանը, որը գտնվում էր քաղաքից չթանասուն ասպարեզ հեռավորութեան վրա. քաղաքն այդ կողմում էր Սյուբարիս, որտեղ է գտնվում էին կոլխերի (թագավորի) պալատները: Նա մոտենալով գարբաններին, որոնք զիշեր ժամանակ փակվում էին, 2 տավրիկյան լեզվով ձայնեց պահակներին: Ու երբ զինվորները հոժարութեամբ բաց արին դարբանները նրա առաջ որպես թագավորի դուստր, Արգոնավորդները, ինչպես պատմում են, մերկացրած սրերով ներխուժեցին և բարբարոսներից շատերին սպանեցին, իսկ մշուսներին, որոնք ահաբեկվել էին անսպասելի դեպքից, դուրս բռնեցին սրբարանից և, վերցնելով մորթին, շտապեցին վերադառնալ

դեպի նավը: Մեդեան ևս, որը օգնում էր նրանց, իր դիդերով սպանեց վիշապին, որը, առասպելին համաձայն, անքուն հակում էր մորթի շուրջը, և Յասոսի հետ իջավ դեպի ծովը: Փրկվելու համար փախուստի դիմած տավրջանները կատարված հարձակման մասին հազորդում են թագավորին և Ալեքսեոսը, ինչպես գրույցն է ասում, իր թիկնապահ զինվորների հետ դուրս եկավ հալածելու հեղիններին և նրանց պատահեց ծովափին: Անմիջապես կալի բռնվելով նրանց հետ, Արգոնավորդներից մեկին՝ Իփիթոսին, Եվրիսթեոսի եղբորը, սպանեց. Եվրիսթեոսը նա էր, ով կարգադրել էր Հերակլեսին¹³⁶ կատարելու իր սխրագործութունները, բայց երբ իր զինվորների բազմութեամբ մշուսներին շրջապատեց և առավել բուռն կալի բռնվեց, 5 նա սպանվեց Մեդեազոսի կողմից: Այնժամ էլ, երբ թագավորն ընկավ, Մեդեաներն ավելի ևս ողևորվեցին և կոլխերին փախուստի մասնելով, նրանց հալածեցին ու մեծ մասին սպանեցին:

56,1 Ընդհանրապես, ողբերգակների հնարած առասպելները շնորհիվ, Մեդեայի անվան շուրջ տարբեր բնույթի զանազան պատումներ են տառաջացել, ոմանք, օրինակ, աթենացիներին հանդուսնալու նպատակով, ասում են, թե նա իր հետ վերցնելով էգեսից¹³⁷ ծնած որդուն՝ Մեդոսին, փրկութուն է գտել Կոլխիսում, այդ ժամանակ էլ Ալեքսեոսը, որն իր եղբոր՝ Պերսեոսի ձեռքով զոհվեց, երբ արվել, վերանվաճել է իր իշխանութունը այն բանից հետո, երբ Մեդոսը, Մեդեայի որդին, սպանել է Պերսեոսին: Այնուհետև Մեդոսը, մեծ զորքի զուտ անցած, արշավել է Պոնտոսից այն կողմ ընկած Արիա 2 և նվաճել այն երկիրը, որն իր անունով կոչվել է Մեդիա: Բայց բանի որ, մեր կարծիքով, երկար կլինեք Մեդեայի մասին եղած բոլոր առասպելները շարադրել և ոչ իսկ այդ բանն անելու տնհրածեղութունը կա, ուստի մենք կպատմենք սոսկ այն դեպքերի մասին, որոնք վերաբերում են իրենց՝ Արգոնավորդներին:

Գիրք 9 (հատվածներ)¹³⁸

2,1 Կրեսոսը¹³⁹, լյուդացոց¹⁴⁰ թագավորը, մեծ զորք ստեղծեց և խոշոր ջանակութեամբ արծաթ ու ոսկի կուտակած լինելով, իր մոտ հրավիրում էր հեղիններից իմաստնազույններին և նրանց հետ որոշ ժամանակ անցկացնելուց հետո, հարուստ ընծաներով ճանապարհ էր դնում նրանց, մեծապես օգտվելով նրանց առաքինութուններից: Մի անգամ էլ Սոլոնին¹⁴¹ հրավիրելով իր մոտ և նրան ցույց տալով 2 իր զորքն ու հարստութունը, հարցրեց, թե արդյո՞ք նա որևէ մեկին

առավել երանելի է համարում իրենից: Իսկ Սուրնը, իմաստասեր-
ներին բնորոշ անկեղծությամբ, պատասխանեց նրան, թե կենդանի
մարդկանցից և ոչ մեկին, քանզի նա, ով իր երջանկության պատճա-
ռով մեծամասնում է և կարծում, թե բախտը իր գործակիցն է, չզի-
տե, թե այն արդյո՞ք մինչև վերջ հավատարիմ է մնալու իրեն: Այդ
իսկ պատճառով, ասաց նա, պետք է սպասել կյանքի վախճանին
և եթե այդ ժամանակ նույնպես նա բարեբախտ լինի, ապա այդ
դեպքում միայն կարելի է նրան երանելի համարել: Եվ հետա-
3 գալուստ, երբ Կրեստը գերվել է Կյուրոսի¹⁴² և պետք է մեծ խա-
բուսկի վրա աչքվեր, նա հիշեց Սուրնի կողմից իրեն ուղղված
խոսքերը: Եվ ահա, երբ արդեն կրակը բոցավառվում էր իր շուրջ,
4 նա շարունակ տալիս էր Սուրնի անունը: Եվ Կյուրոսը մարդ
ուղարկեց իմանալու, թե ո՞րն է Սուրնի անունը շարունակ վկա-
յակոչելու պատճառը և երբ իմացավ իրականությունը, փոխեց իր
մտադրությունը և Սուրնի պատասխանը ճշմարիտ համարելով,
վերջ ավելց իր արհամարհանքին ու խարույկը հանգցնելով, փրկեց
Կրեստսին և աչնուհետև նրան համարեց իր բնկերներից մեկը¹⁴³:

22 Կյուրոսը, Կամբյուսեսի և Մանդանեի՝ մեղացիների թագավոր
Աստղուազեսի դստեր, որդին, քաջությամբ և ինքամտություններով և
այլ առաքինություններով գերազանցում էր իր ժամանակի բոլոր
մարդկանց. քանզի հայրը նրան դաստիարակում էր արքայավայել,
ներշնչելով նրա մեջ ձգտում դեպի լավագույնը: Եվ ակնհայտ դար-
ձավ, որ նա պետք է ձեռնամուխ լիներ մեծագործությունների, քա-
նի որ նա իր (երիտասարդ) տարիքի համեմատ դրսևորում էր ավե-
լի բարձր առաքինություններ:

23 Աստղուազեսը, մեղացիների թագավորը, պարտված և ամոթալի
կերպով փախած լինելով, զայրույթով էր լցված զինվորների հան-
դեպ և բոլոր նրանց, որոնք հրամանատարական պաշտոնների էին
նշանակված, հեռացնելով, փոխարենը ուրիշներին հաստատեց,
իսկ փախուստի համար պատասխանատու եղողներին բոլորին ընտ-
րեց, և սպանեց, կարծելով, թե նրանց պատժելու միջոցով նա կրս-
տիպի մյուսներին վտանգի պահին քաջություն ցուցաբերել: Քանզի
նա բնավորությամբ դաժան էր և խիստ: Սակայն, բաղձությունը
չահարեկվեց նրա խստությունից, այլ, ընդհակառակը, ամեն մեկը
ատելով նրա բռնությունը և գործերի անօրեննությունը, ցանկանում
էր դրություն փոփոխություն: Այդ իսկ պատճառով խուճը-խուճը
գումարվում էին և խտվարար ճառեր ասում, մեծ մասամբ իրար
կոչ անելով պատժել նրան:

24 Կյուրոսը, ինչպես պատմում են, ոչ միայն քաջաբար էր պա-
տրադմում, այլև իր հպատակների նկատմամբ հարգալից էր և
մարդասեր: Այդ իսկ պատճառով պարսիկները նրան անվանեցին
հայր:

31,1 Երբ Կրեստը պատրաստվում էր արշավանքի պարսիկ Կյուրոսի
դեմ, հարցում կատարեց պատգամատանը¹⁴⁴, Տրված պատգամն
այսպիսին էր. «Կրեստը Ալլուան¹⁴⁵ անցնելով մեծ տերություն
կարծանի»: Նա երկիմաստ պատգամը իր նախընտրած ձևով ընկա-
լեց և զժբախտություն մատնվեց:

2 Երկրորդ անգամ նա դարձյալ դիմեց հարցումով, թե արդյո՞ք
երկար ժամանակ ինքը պետք է վայելի իր իշխանությունը և պատ-
գամախոսն այսպես ասաց.

«Այն օրը, երբ չորին դառնա թագավորը մեղացոց
Ով Արտաշի գեղարունք, պետք է փախչես անհապաղ
Խնամատ ափը Հերմոսի¹⁴⁶ առանց վախ ու ամոթի»:

Նա «չորի» ասելով նկատի ուներ Կյուրոսին, քանզի սրա մայրը
մեղացի էր, իսկ հայրը՝ պարսիկ:

3 Կյուրոսը, պարսից թագավորը, իր ամբողջ զորքերով հայտ-
նվելով Կապպադովկիայի կիրճում, քարոզներ ուղարկեց Կրեստսին,
մե կողմից նրա տերությունը լրասեւելու համար, մյուս կողմից նրան
հաղորդելու, թե Կյուրոսը ներում է նրա նախկին մեղանշումները և
կարգում է նրան կյուրիայի սատրապ, եթե նա գալով Կյուրոսի դու-
ռը, մյուսների մոտ խոստովանի, թե նրա ստրուկն է: Բայց Կրե-
ստը և պարսիկներն իրենք ենթարկվին և ստրկանան Կրեստսին,
քանի որ նրանք անցյալ ժամանակներում եղել են մեղացիների
ստրկության տակ, մինչդեռ ինքը երբեքից այլուց հոռամանները չի
կատարել:

32,2 Ասում են, թե Կրեստը Կյուրոսի դեմ պատերազմելուց առաջ
պատգամավորներ ուղարկեց Գիլգի¹⁴⁷ հարցնելու, թե ինչպե՞ս իր
որդին պետք է խոսել կարողանար¹⁴⁸: Եվ Պլուսիան¹⁴⁹ պատասխա-
նեց.

«Ով Արտաշան ծնունդ. թեև բազում մարդկանց թագավոր,
Բայց զեռ մանուկ ես դու Կրեստ. լավ է երբեք չուզենա
Քո պալատում լսել որդու բարբարելը ցանկալի:
Սվելի լավ է քեզ համար, թե նա մնա անհաղորդ,
Քանզի նա խոսքն իր առաջին զժբախտ մի օր պիտ ասի»:

34,1 Կյուրոսը ենթադրելով, որ Կրեսոսը բարեպաշտ մարդ է, քանի որ տեղատարափ եղավ և մարեց (խարուկի) բոցը, ինչպես նաև մտաբերելով Սոլոնի պատասխանը, Կրեսոսին պահեց իր մոտ պատվավոր դրութեան մեջ: Միաժամանակ Կյուրոսը նրան տեղ հատկացրեց նաև ատլանում, համոզված, որ նա, բազմաթիվ կրթված և իմաստուն մարդկանց հետ հարաբերություն ունեցած լինելով, խելամիտ մարդ էր¹⁵¹:

Գիրք 10 (Հատվածներ)

10,2 Պատմում են, որ Մեղաբյուզոսը, նույն ինքը՝ Չուպիրոսը, որը Դարեհ թագավորի բարեկամն էր, խարազանել էր ինքն իրեն և դեմքի վրա եղած բոլոր ցցվածքները կտրատել էր այն պատճառով, որ ինքն ապստամբ դառնալով Բաբելոնը հանձնել էր պարսիկներին: Դարեհն այդ լսելով մեծապես տրտմել էր և ասել, որ եթե հնարավոր լիներ, ապա կցանկանար ավելի շատ Մեղաբյուզոսին դարձնել անվնաս անասնի, քան տասը Բաբելոն ենթարկել իր իշխանության, թեպետև իր այս ցանկությունը չէր կարող կատարվել:

5 Դարեհը համարյա ամբողջ Ասիային տիրելով, փափագեց նվաճել նաև Եվրոպան: Պա քանի որ նա առավել խոշոր նվաճումների անասման ցանկություն ուներ և վստահ էր պարսկական զորքերի հզորության վրա, ապա մտադրվեց նվաճել օլկումենեն¹⁵², քանզի կարծում էր, թե ամոթալի է, երբ իրեն նախորդած թագավորները, առավել քիչ հնարավորություններ ունենալով անդերծ պատերազմով հպատակեցրել են մեծագույն ազգերի, մինչդեռ ինքը մեծ զորք ունենալով, ինչպես ոչ մի թագավոր իրենից առաջ, զեռևս արժանահիշատակ ոչ մի զործ չի կատարել:

Գիրք 11

69,1 Այդ տարին՝ Աթենքում արքուն էր Լյուսիթենոսը, իսկ Հռոմում հյուպատոսներ ընտրվեցին Լուկիոս Վալերիոս Պուպիլիոսը և Տիտոս Հեմիլիոս Մամերկոսը: Սրանց ժամանակ Ասիայում Արտաբանոսը, որը ծնունդով հյուրկանացի էր և թագավոր Քսերքսեսի արքունիքում մեծ հեղինակություն ուներ ու նրա թիկնապահների առաջնորդն էր, որոշել էր սպանել Քսերքսեսին և իշխանությունը

վերցնել իր ձեռքը: Նա իր դավադրության մասին հայտնեց ներքինի Միթրիդատեսին, որը թագավորի սենեկապետն էր և վայելում էր նրա ամենաբարձր վստահությունը, միաժամանակ, սակայն, Արտաբանոսի ազգականն ու բարեկամը լինելով, համաձայնվեց 2 դավադրության, եվ Արտաբանոսը գիշեր ժամանակ սրա կողմից (թագավորի) ննջարանը մտցվելով, սպանեց Քսերքսեսին ու շտապեց թագավորի որդիներին դեմ: Սրանք թվով երեքն էին, Դարեհը՝ ավագ որդին և Արտաբանոսը պալատում էին ապրում, իսկ երրորդը՝ Հյուստասպեսը այդ ժամանակ տնից հեռու էր գտնվում, 3 քանզի կառավարում էր Բակարիայի սատրապությունը: Ուստի Արտաբանոսը, քանի դեռ գիշեր էր, գալով Արտաբանոսի մոտ, հատուկեց, թե նրա եղբայրը՝ Դարեհը, սպանել է հորը և իշխանությունը վերցրել է իր ձեռքը: Ուստի և խորհուրդ տվեց նրան, նախ- 4 ան եղբայրը կնստեր գահին, միջոցներ մտածի, որպեսզի իր անարբերության պատճառով ստրուկ չդառնա, այլ պատժելով իր 5 հորը սպանողին, ինքը թագավորի: և նա խոստացավ արքայի թիկնապահներին բերել օգնության: Արտաբանոսը համոզվեց և թիկնապահների օգնությամբ անմիջապես սպանեց իր Դարեհ եղբորը: Իսկ (Արտաբանոսը) տեսնելով, որ իր դավադրությունը հաջողվում է, իր որդիներին վերցնելով իր հետ և գոչելով, թե այժմ իր ժամանակն է թագավորությունը վերցնելու, իր սրով հարվա- 6 ձեց Արտաբանոսին: Իսկ սա, վիրավորվելով, բայց չսպանվելով հարվածից, հարձակվեց Արտաբանոսի վրա և նրան մահացու հարված հասցնելով, սպանեց: Այսպես անսպասելի փրկվելով և իր հորը սպանողին պատժելով, Արտաբանոսը¹⁵³ ստացավ պարսից թագավորությունը: Քսերքսեսն, ահա, այս եղանակով վախճանվեց, պարսից վրա ավելի քան քսան տարի թագավորելուց հետո, իսկ Արտաբանոսը ժառանգելով իշխանությունը, թագավորեց քսուսուն տարի:

71,1 Այդ ժամանակ, երբ զեռ պարսից Արտաբանոսն արքան նոր էր վերցրել թագավորությունը, նախ և առաջ պատժեց իր հոր սպանության մասնակիցներին և ապա թագավորությունը կարգավորեց իր շահերին համապատասխան: Այսպես, նա իր հանդեպ թշնամաբար արամադրված սատրապներին հեռացրեց և փոխարենը իր ընկերներից հարմարագույններին ընտրելով, սատրապությունները հանձնեց նրանց: Նա զբաղվեց նաև (պետության) եկամտաների, ինչպես և զորքերի կազմակերպման հարցերով և ընդհանրապես,

ամբողջ թագավորությունը մեղմությունը կառավարելով, պարսիկների կողմից մեծ գովեստների արժանացավ:

Գիրք 12

64,1 Արտաքսերքսեսը, պարսից թագավորը, մահացավ քառասուն տարի գահակալելուց հետո, իսկ իշխանությունը ժառանգած Քսերքսեսը թագավորեց մեկ տարի:

71,1 Ասիայում թագավոր Քսերքսեսը մահացավ մեկ տարի կամ, ինչպես ոմանք գրում են, երկու ամիս թագավորելուց հետո, իշխանությունը ժառանգած նրա եղբայր Սողդիանոսը իշխեց յոթը ամիս: Արան սպանելով՝ Դարեհը¹⁵⁵ թագավորեց տասներե տարի:

Գիրք 13

108,1 Խաղաղությունից քիչ անց՝ մահացավ Դարեհը, Ասիայի թագավորը, իշխելով տասներե տարի և թագավորությունը ժառանգեց նրա ավագ որդին՝ Արտաքսերքսեսը¹⁵⁷:

Գիրք 14¹⁵⁹

19,2 Այդ ժամանակ¹⁵⁵ Կյուրոսը՝ որը կառավարում էր ծովամերձ սատրապությունները¹⁶¹, վաղուց մտադիր էր արշավել իր եղբոր՝ Արտաքսերքսեսի դեմ: Քանզի երիտասարդը սողորված էր փառասիրտությամբ և բուռն, անօրինակ ձգտում ուներ դեպի ռազմական ընդհարումները: Երբ արդեն այդ նպատակով նա վարձկանների բավականին բազմություն գումարեց և արշավանքի համար անհրաժեշտ պատրաստություն տեսավ, գործերին շահյունեց ճշմարտությունը, այլ ասաց, թե նա զորքը տանում է Կիլիկիա, արքայից 4 ապստամբած իշխանավորների դեմ: Միաժամանակ նա դեսպաններ ուղարկեց լակեդեմոնացիներին, նրանց հիշեցնելու այն ժառանգությունները, որ ինքը մատուցել էր ավենացիների դեմ սրանց մղած պատերազմի¹⁶² ժամանակ և կոչ անելու նրանց դաշնակցել իր հետ: Եվ լակեդեմոնացիները կարծելով, որ պատերազմը իրենց

համար օգտավետ կլինի, որոշեցին օգնել Կյուրոսին և անմիջապես դեսպաններ ուղարկեցին իրենց նավարքուին¹⁶³, որի անունը Սամոս էր, որպեսզի սա կատարի այն, ինչ Կյուրոսը հրամայի: Իսկ Սամոսն ուներ քսանհինգ տրիերա¹⁶⁴, որոնցով նավեց դեպի Միկեսոս¹⁶⁵, Կյուրոսի նավարքուի մոտ, պատրաստ նրան ամեն ինչում գործակցելու: Ուղարկեցին նաև ութ հարյուր հետևակ զինվոր¹⁶⁶, հրամանատար նշանակելով Նելյրիսոփոսին: Բարբարոսների նավատորմն առաջնորդում էր Տամոսը, որն ուներ հիսուն տրիերա, մեծարժեք սարքավորված, ու երբ լակեդեմոնացիները ժամանեցին, (երկու) նավատորմիդները մեկնեցին, նավելով դեպի Կիլիկիա:

Կյուրոսը Ասիայից հավաքած զորքը և տասներեք հազար վարձկաններին¹⁶⁷ գումարելով Սարդեսում¹⁶⁸, Լյուդիայի և Փոյուզիայի կառավարիչներ նշանակեց իր ազգական պարսիկների, իսկ Հոնիայի, էոլիսի և մերձակա երկրների կառավարիչ՝ իր հավատարիմ ընկերոջ՝ Տամոսին, որը ծնունդով Մեմփիսից¹⁶⁹ էր, մինչդեռ ինքը իր զորքով շարժվեց դեպի Կիլիկիա և Պիսիդիա¹⁷⁰, լուր տարածելով, թե այնտեղ բնակվող ցեղերից ոմանք ապստամբել են: Ասիայից հավաքած նրա ամբողջ զորքը յոթը բյուր էր, որից երեք հազարը հեծյալ, իսկ Պելոպոննեսոսից և մնացյալ շեղադայից՝ տասներեք հազար վարձկան: Պելոպոննեսոսից եկածներին, բացառելով աքայացոց, առաջնորդում էր Կլեարքոս լակեդեմոնացին, Բեոտիայից եկածներին՝ Պրոքսենոս թեբեսցին, աքայացիներին՝ Սոկրատես աքայացին, Թեսսալիայից եկածներին՝ Մենոն լարիսացին: Ինչ վերաբերում է բարբարոսներին, ապա ստորաբաժանումների հրամանատարները պարսիկներ էին, իսկ բոլորին առաջնորդում էր ինքը՝ Կյուրոսը, որը հրամանատարներին հայտնել էր, թե արշավում է իր եղբոր դեմ, մինչդեռ բազմությունից թաքցնում էր այն, երկյուղ կրելով, որ (զինվորները) իր արշավանքի մեծ նպատակներն իմանալու դեպքում կհրաժարվեն իր այդ ձեռնարկումից: Այդ պատճառով էլ ամբողջ ուղեորովյան ընթացքում, կանխատեսելով հետագայի դեպքերը, նա հաճոյանում էր զինվորներին իր սիրալիք վերաբերմունքով և առատորեն մթերքներ տրամադրելով:

20,1 Լյուդիան և Փոյուզիան, ինչպես նաև Կապպադովկիային սահմանամերձ մարզերը անցնելուց հետո, (Կյուրոսը) հասավ Կիլիկիայի սահմանները և Կիլիկյան դարբասների մոտքը՝ Այս կիրճը նեղ է և գահավիժ ու ձգվում է քսան ասպարեղ երկարություն վրա, իսկ երկու կողմերից բարձրանում են հսկա և դժվարամատուց լեռներ, և յուրաքանչյուր կողմի վրա լեռներից ցած ձգվում են պարսպա-

ներ մինչև ճանապարհի վրա, որտեղ էլ դարբասներն են կառուցված:

2 Իր դորքն անցկացնելով այդ դարբասների միջով, նա մտավ մի դաշտավայր¹⁷¹, որն իր գեղեցկությամբ չէր զիջում Ասիայի և ոչ մեկ այլ դաշտին. այնուհետև այս դաշտի միջով առաջ գնալով, հասավ Տարսան. Կիլիկիայի խոշորագույն քաղաքը, որին և շոտով տիրացավ: Երբ Սյունենեսիսը, Կիլիկիայի տիրակալը¹⁷², լսեց թըշնամու մեծաքանակ զորքի մասին, մեծապես շվարեց, քանզի ինքը

3 նրա դեմ կռվելու ուժ չուներ: Երբ Կյուրոսը նրան հրավիրեց իր մոտ, հավատարմության երաշխիքներ տալով, (Սյունենեսիսը) զնաց նրա մոտ: և, պատերազմի նպատակի մասին իրականությունն իմանալուց հետո, համաձայնվեց դաշնակցել (Կյուրոսին) Արտաքսերքսեսի դեմ և Կյուրոսի հետ միասին ուղարկեց իր որդիներից մեկին, տրամադրելով նրան նաև կիլիկեցիներից կազմված բավական քանակությամբ մի զորամաս: Մյուս կողմից, Սյունենեսիսը, լինելով բնավորությամբ խորամանկ և բախտի անորոշությունների հարմարվող, իր մյուս որդուն գաղտնաբար ուղարկեց արքայի¹⁷³ մոտ, հայտնելու նրա դեմ գումարված զորքերի մասին, միաժամանակ հավաստիացնելու, թե ինքը թեպետև հարկադրված է եղել միանալու Կյուրոսին, այնուհանդերձ հավատարիմ է մնում իրեն. իսկ եթե պատեհ առիթ ներկայանա, լքելով նրան կմիանա արքայի զորքերին:

4 Կյուրոսը Տարսանում իր զորքերին քսան օր հանգիստ տվեց: Այնուհետև, երբ վերսկսեց արշավանքը շարունակելու իր պատերազմությունները, զորքերի բազմությունը արդեն կասկածեց, թե արշավանքը կատարվում է Արտաքսերքսեսի դեմ: Եվ ամեն մեկը, պատկերացնելով ամբողջ ճանապարհի երկարությունը և այն, որ իրենք պետք է անհրաժեշտորեն անցնեին բազմաթիվ թշնամի ազդերի երկրների միջով, խորապես տագնապեց: Քանզի լուր էր տարածվել, թե զորքի ճանապարհը մինչև Բակտրիա կտևեր չորս ամիս, իսկ արքայի գումարած զորքը քառասուն բյուրից ավելի էր:

5 Այդ պատճառով էլ նրանք առավել ահաբեկվելով զժողովրդին ու զայրանալով իրենց հրամանատարների վրա, փորձեցին ոչնչացնել նրանց իբրև դավաճանների: Բայց երբ Կյուրոսը խնդրեց բոլորին և հավաստիացրեց, թե ինքը զորքը տանում է ոչ թե Արտաքսերքսեսի, այլ Սիրիայի մի սատրապի դեմ, զինվորները համոզվեցին և, հավելյալ ոտճիկ ստանալուց հետո, նրանք դարձալ հնազանդություն հայտնեցին նրան:

21,1 Կյուրոսն արդեն անցնելով Կիլիկիան, հասավ Իսոսոս¹⁷⁴ քաղաքը, որը ծովափին է և Կիլիկիայի վերջին քաղաքը: Նույն այդ ժա-

մանակ այնտեղ ժամանեց նաև լակեդեմոնացիների նավատորմը և հրամանատարները ափ դուրս գալով, հանդիպեցին Կյուրոսին և նրան հաղորդեցին սպարտացիների բարեկամությունը իր հանդեպ և ինքրիտոփոսի հրամանատարության տակ գտնվող ութ հարյուր

2 հետևակներին ափ հանելով, հանձնեցին նրան: Նրանք այնպես էին ձևացնում, որ իբր այդ վարձկաններին առաքել են Կյուրոսի ընկերները, մինչդեռ, իրականում, այդ ամենը կատարվում էր էֆորոսների¹⁷⁵ որոշմամբ: Լակեդեմոնացիները զեռևս բացահայտ պատերազմի չէին դուրս գալիս, թաքցնելով իրենց մտադրությունը, այլ սպասում էին պատերազմի ելքին:

Կյուրոսն իր զորքով ճանապարհ ընկավ և ուղղություն վերցնելով դեպի Սիրիա, նավարքսներին կարգադրեց ծովից իրեն ուղեկցել բոլոր նավերով հանդերձ: Երբ նա հասավ այսպես կոչված Պյուլայ¹⁷⁶ և վայրը գտավ պահակներից բոլորովին դատարկ, մեծապես ուրախացավ: Քանզի նա խիստ տագնապում էր, որ շինի արդեն ոմանք նախապես գրաված լինեն այն: Տեղանքի բնությունը նեղ է ու գահավեժ, այնպես, որ սակավ մարդկանցով հեշտություն է պահպանվում: Որովհետև իրար մոտիկ են լեռները ձգվում, մեկը վերձիգ և անդնդախոր, իսկ մյուսը սկիզբ է առնում հենց ճանապարհից և այդ երկրում խոշորագույն լեռն է ու կոչվում է Ամանոս և ձգվում է մինչև Փյունիկիա, իսկ լեռների միջև գտնվող վայրը, որի լայնքը մոտ երեք ասպարեզ է, ամբողջապես պարսպապատ է

5 և վերջանում է դարբասներով, որոնք նեղ կիրճ են կազմում: Արդ, Կյուրոսն այդ դարբասներն անվտանգ անցնելուց հետո իր հետ մնացած նավատորմը ետ ուղարկեց, որպեսզի այն վերադառնա Սիփոսոս, քանզի այն իրեն այլևս պետք չէր լինելու, քանի որ իր ճանապարհը պետք է շարունակեր միջերկրաչափը: Քսան օր ճանապարհ գնալուց հետո, հասավ Թափոսակոս քաղաքը, որը գտնվում

6 է Եփրատ գետի վրա: Այստեղ նա մնաց հինգ օր, որի ընթացքում պարենի առատությամբ և անասնակեր հայթայթելով իր կողմը գրավեց զորքը և ընդհանուր զորածառով հրավիրելով, հայտնեց ճշմարտությունը արշավանքի մասին: Բայց քանի որ զինվորները տհաճությամբ ընդունեցին նրա խոսքերը, նա խնդրեց բոլորին չլքել իրեն խոստանալով, այլ խոշոր պարզանքներից բացի, Բաբելոն հասնելուց հետո յուրաքանչյուր ուղեգրվածի տալ հինգ արծաթ մինա¹⁷⁷:

7 Եվ այսպես, զինվորները այդ հույսերով ոգևորված, համոզվեցին շարունակել (ճանապարհը): Իսկ Կյուրոսը զորքի հետ անցնելով Եփրատը, շտապեցնում էր անդադար արշավելու, մինչև որ հասնելով Բաբելոնիայի սահմանները, հանգիստ տվեց զորքին:

22,1 Թագավոր Արտաքսերքսեսը (իր հերթին) դեռ նախապես Փառնարազոսի միջոցով իմացել էր, թե Կյուրոսն իր դեմ զադոնաբար զորք է գումարում, իսկ այժմ դարձյալ տեղեկանալով նրա արշավանքի մասին, բոլոր կողմերից իր զորքերը կանչեց Մեդիա՝ Եկրատանա: Բայց քանի որ հնդիկների և մի քանի այլ ազգերի մոտից երկրների հեռավորության պատճառով, զորքերն ուշանում էին, նա արդեն գումարված զորամասերի հետ շարժվեց՝ հանդիպելու Կյուրոսին: Նրա զորքերի ընդհանուր թիվը, ներառյալ նաև հեծյալներին, ոչ պակաս քան քառասուն բյուր էր, ինչպես պատմում է Եփորոսը¹⁷⁸: Երբ նա հասավ Բաբելոնիայի դաշտը, բանակեց Եփրատի մոտ՝ մտածելով այնտեղ թողնել իր գումակը. քանզի նա իմացել էր, որ թշնամին հեռու չէր և վախենում էր նրանց համարձակ խիզախությունից: Ուստի և նա վախսուն ոտնաչափ լայնությամբ և տասը ոտնաչափ խորությամբ խրամատ փորեց և իրեն ուղեկցող ռազմակառքերը դասավորեց շուրջանակի, պարսպի նման Գումակը և անուղմունակ ամբոխին թողնելով ճամբարում, այն պաշտպանելու համար բավական պահակազոր կարգեց, իսկ ինքր անձամբ առաջնորդեց ռազմական սլաքաատուության մեջ գտնվող զորքը և հանդիպեց մոտիկում գտնվող թշնամուն:

5 Կյուրոսը, երբ տեսավ արքայի մոտեցող ուժերը, իսկույն իր զորքը դիրքավորեց մարտական դասավորությամբ: Աջ թևը, որն սկսում էր Եփրատի ափից, բաղկացած էր լակեդեմոնացի հետևակներից և վարձկանների մի մասից, որոնց առաջնորդում էր Կլեարքոս լակեդեմոնացին, կովի ժամանակ նրանց օգնում էին Պափրագոնիայից հավաքված հեծյալները, որոնք հազարից ավելի էին, ձախ թևը պահում էին Փոյուգիայից և Լյուդիայից հավաքված զորքերը և շուրջ հազար հեծյալներ, որոնց առաջնորդում էր Արիդալոսը¹⁷⁹: Ինքը՝ Կյուրոսը ռազմաճակատի մեջտեղին էր կանգնած, իր հետ աննալով պարսիկներից լավագույններին և մոտ մեկ բյուր այլ բարբառոսների, իսկ նրանից առաջ շարժվում էին լավագույնս զինավաճված հազար ձիավոր, որոնք զինված էին հելլենական զրաններով ու դաշույններով: Իսկ Արտաքսերքսեսը ամբողջ զորաշյուղ առաջ դասավորեց ոչ քիչ թվով մանզազակիբ¹⁸⁰ ռազմակառքեր՝ թևերի առաջնորդներ նա կարգեց պարսիկների, մինչդեռ կենտրոնն ինքը վերջինց, ունենալով ոչ պակաս քան հինգ բյուր զինվոր¹⁸¹:

23,1 Երբ (հակառակորդ) զորքերն իրարից շուրջ երեք ասպարեղ հեռավորության վրա էին, հելլենները պեան¹⁸² երգելուց հետո, նախ սկսեցին հանգիստ առաջ շարժվել, բայց երբ արդեն հասան հետա-

հարման տարածության վրա, սկսեցին մեծ արագությամբ վազել: Այսպես անել նրանց պատվիրել էր Կլեարքոս լակեդեմոնացին. քանզի նա մտածում էր, թե ոչ հեռու տարածությունից վազելով ռազմիկները մարմնապես չէին հոգնի և իրենց ուժերը կխնայեին կովի համար, միաժամանակ, եթե նրանք ընդհուպ մոտենալուց հետո վազքով առաջ դնան, ապա աղեղներից և այլ միջոցներից արձակված նետերը կթռչին նրանց գլխավերևով: Երբ Կյուրոսի հետ եղող զորքերը մոտեցան արքայի բանակին, այնքան մեծ քանակությամբ սլաքներ թափվեցին նրանց վրա, ինչքան կարելի էր սպասել քառասուն բյուր զինվորներից բաղկացած զորքի նետահարումից: Այսուհանդերձ, կարճ ժամանակ ամբողջապես աղեղնով կովելուց հետո, նրանք մնացած ժամանակ ձեռնամարտ մղեցին:

3 Լակեդեմոնացիները և մյուս վարձկանները առաջին իսկ ընդհարման ընթացքում իսկույն անհրաժեշտ իրենց դեմ կանգնած բարբառոսներին իրենց զենքերի փայլատակումով և (ռազմական)

4 վարպետությամբ: Քանզի բարբառոսները պաշտպանվում էին փոքր վահաններով և նրանց զորագնդերի մեծ մասը թևեղան էր և միևնույն ատեն անփորձ ռազմական դժվարություններին. մինչդեռ հելլենները երկարատև Պելոպոնեսյան պատերազմի ընթացքում մշտական կռիվների մեջ գտնվելով, մեծապես զերազանցում էին իրենց փորձով: Ուստի և նրանք իրենց հակառակորդներին փախուստի մատնելով հալածեցին և բարբառոսներից շատերին սպանեցին: Ռազմաշարքերի դասավորության մեջտեղում պատահամաք երկուստեք կանգնած էին թագավորության համար պայքարողները: Սրանք էլ ըմբռնելով կատարվածի ամբողջ իմաստը, նետվեցին իրար վրա. իրենց իսկ ձեռքերով պատերազմի ելքը վճռելու բուռն ցանկությամբ: Ինչպես ևրևում է, հանուն իշխանության իրար միջև կռիվ մղող եղբայրներին բախտը հանեց մենամարտի, սակայն նախնային և Պոլիսիկեսի հանդուգն կովին, որը հնում երգվել է ողբերգության մեջ¹⁸³: Այսպես, Կյուրոսը (նետման) տարածության հասնելով, իր նիզակը նետեց ու հարվածելով արքային, նրան զետին տապալեց: Թագավորի մոտ կանգնածները նրան իսկույն վերցնելով մարտից դուրս բերեցին: Իբրև հրամանատար թագավորին փոխարինեց Տիսսափեոնեսը, պարսիկ մի այր, որը ոչ միայն ողբիցում էր բազմության, այլև ինքը նույնպես փախուցնում էր: Սա թագավորի վիրավորվելուց առաջացած շփոթ վերացնելուց հետո, իր բնորոշ զինվորների հետ հալածվում էր ամենուրեք և հակառակորդներից շատերին սպանում, այնպես, որ նրա հայտնվելը 7 դեռևս հեռվից նկատելի էր դառնում: Իսկ Կյուրոսը, իր զորամասը

հաջողութուններով ոգևորված, թափով մխրձվեց թշնամու շարքերի մեջ և սկզբում, շինաչելով իր համարձակությունը, շատերին սպանեց, բայց վերջում, երբ նա առավել անզգուշ էր կոչում, պատահաբար հարված ստացավ ինչ-որ պարսիկի կողմից և ընկավ մահացու վիրավորված: Սրա սպանությունը արքայի զինվորները գոտեպնդվեցին ու, վերջին հաշվով, իրենց բազմությունը և համարձակությունը զլատեցին հակառակորդներին:

- 24,1 Մյուս թևում Արիպայսուր, որը Կյուրոսի կողմից զորքերի վրա սատրապ էր կարգվել, սկզբում քաջաբար դիմադրում էր հարձակվող բարբարոսներին, բայց հետո, երբ թշնամու շատ առավել ձեռքված զորասլան կողմից շրջապատվեց և իմացավ Կյուրոսի մահը, իր զինվորներով փախուստի գիմեց դեպի իր կայաններից մեկը, որը հարմարավետ ապաստան էր: Իսկ Կլեարքոսը տեսնելով, որ իր զաշնակիցների կենտրոնը, ինչպես նաև մյուս հատվածները ետ էին շարժվել, դադարեցրեց իր հետապնդումը և զինվորներին ետ կանչելով, նրանց կարգի բերեց, քանզի նա վախենում էր, որ եթե ամբողջ զորքը շրջվեր հելլենների դեմ, ապա իրենք կըջապատվին ու բոլորով կկորչեն: Արքայի զորքերը, երբ արդեն իրենց հակառակորդին մատնել էին փախուստի, նախ հափշտակեցին Կյուրոսի իրերը, այնուհետև, երբ արդեն գիշերն իջել էր, հավաքվելով հարձակվեցին հելլենների վրա, բայց երբ նրանք հարձակումն ընդունեցին քաջաբար, բարբարոսները միայն կարճ ժամանակով կարողացան դիմանալ ու քիչ անց, պարտվելով (հելլենների) խիզախությունից և (առգմական) վարպետությունից, փախուստի գիմեցին: Իսկ Կլեարքոսի զորքերը բարբարոսներից շատերին սպանելուց հետո, երբ արդեն գիշեր էր, վերադարձան (իրենց զորքերը) և հաղթության նշան կանգնեցրին, որից հետո պահակության երկրորդ պահին¹⁸⁴ հասան իրենց զորակայանը: Այսպես վերջացավ այդ ճակատամարտը. արքայի զորքից սպանվեցին ավելի քան մեկ բյուր և հինգ հազար մարդ, որոնցից մեծագույն մասին սպանեցին Կլեարքոսի շրամանատարությունը: Երբ արդեն գիշերը լակեղմունացիներն ու վարձկանները: Իսկ մյուս կողմից, Կյուրոսի բանակից (մարտում) ընկան շուրջ երեք հազար, մինչդեռ հույներից, ինչպես գրում են, ոչ մեկը չի սպանվել, այլ քչերը վիրավորվել են:
- 7 Երբ գիշերն անցավ, Արիպայսուր, որը փախել էր իր կայանը, ումանց ուղարկեց Կլեարքոսի մոտ, խնդրելով նրան իր զինվորներին ևս բերել իր մոտ, որպեսզի միասին կարողանան ապահով վերադառնալ ծովափնյա վայրերը. քանզի երբ արդեն Կյուրոսը սպանվել էր և արքայի զորքերը գերակշռում էին, Արտաքսերքսեսին թա-

զավորությունից զրկելու համար արշավանքին մասնակցել համարձակվածներին մեծ տաղնայ էր համակել:

- 24,1 Կլեարքոսն իր մոտ հրավիրելով զորավարներին և մյուս հրամանատարներին, խորհուրդ գումարեց ստեղծված իրադրության մասին: Խորհրդակցության ժամանակ իսկ իրենց մոտ ժամանեցին արքայի կողմից ուղարկված պատգամավորները, որոնց գլխավորում էր հելլեն մի ալո, անունը Փայլինոս, ծնունդով Զաքինթոսից¹⁸⁵: Սրանք առաջնորդվելով ժողովականների մոտ, հաղորդեցին, թե Արտաքսերքսես արքան այսպես է ասում. «Քանի որ ես արդեն հաղթել եմ և սպանել Կյուրոսին, դուք կհանձնեք ձեր զենքերը և գալով իմ դռները, կփորձեք, թե ինչպե՞ս ինձ ծառայելով արժանանաք իմ ողորմածություն»: Ասված այս խոսքերին զորավարներից յուրաքանչյուրը այնպիսի պատասխան տվեց, ինչպիսին Լեոնիդեսը, երբ սա պաշտպանում էր Թերմոպիլեի կիրճը¹⁸⁶ և Քսերքսեսը նրա մոտ պատգամավորներ ուղարկելով, հրամայել էր հանձնել զենքերը: Քանզի Լեոնիդեսն այդ ժամանակ պատվիրել էր պատգամավորներին արքային հաղորդել այսպես. «Մենք համոզված ենք, որ եթե Քսերքսեսի բարեկամները դառնանք, մենք առավել լավ զաշնակիցներ կլինենք մեր զենքերը պահելու դեպքում, իսկ եթե ստիպվենք նրա դեմ պատերազմել, ապա առավել լավ կկռվենք այդ զենքերով»: Երբ Կլեարքոսը նման պատասխան տվեց զեսպաններին, Պրոքսենոս Թերեացին ասաց, որ այժմ արդեն, երբ համարյա ամեն մի ալո հնարավորությունից հրաժարվել ենք, մեզ մնում են միայն մեր քաջությունն ու զենքերը: Իմ կարծիքով, եթե զենքերը պահենք, ապա մեր քաջությունը ևս մեզ պիտանի կլինի. իսկ եթե դրանք հանձնենք, ապա նույնիսկ մեր քաջությունը չի կարող մեզ օգնել: Ուստի և նա պատվիրեց ասել արքային, որ եթե նա մեր դեմ որե՛կ չարիք է նյութում, մենք մեր զենքերով կկռվենք նրա դեմ: Նրա ունեցած բարիքների համար: Պատմում են, որ Սոփիլոսը¹⁸⁷ ևս, որը նույնպես զորահրամանատար էր, ասել է, թե դարձանում է արքայի խոսքերի վրա, քանզի եթե նա կարծում է, թե հելլեններից առավել հզոր է, ապա իր զորքերով թող գա և վերցնի մեր զենքերը: Իսկ եթե ցանկանում է մեզ համոզել, ապա թող հալտնի, թե այդ ամենի փոխարեն նա ի՞նչ համարժեք շնորհք պետք է մեզ պարգևի: Սրանցից հետո Սոկրատես արքայացին ասաց, որ արքան մեզ հանգեպ շատ զարմանալի կերպով է վարվում, քանզի նա այն ամենը, ինչ ցանկանում է ստանալ մեզնից, պահանջում է անհավաղ, իսկ դրա փոխարեն մեզ արվելիքի մասին նա պատվիրում է հետազայում խնդրել: Ընդհանրապես, եթե նա չգիտի թե ովքեր են

հաղթել և մեղ պարտված համարելով կարգադրում է իր հրամանները կատարել, ապա նա իր մեծաթիվ զորքերով թող գա և իմանա, թե հաղթանակը ո՞ւմ կողմն է: Բայց եթե հաստատ իմանալով հանդերձ, որ մենք ենք հաղթել ու դարձյալ ստում է, ապա ինչպե՞ս մենք հավատանք նրա հետագայի խոստումներին:

Այսպիսի պատասխաններ ստանալով, հրեշտակները մեկնեցին, իսկ Կլեարքոսը իր զորամասով ճանապարհ ընկավ դեպի կալան, ուր արդեն մեկնել էին ճակատամարտից փրկված զորքերը: Երբ ամբողջ զորաբանակը ի մի հավաքվեց, բոլորը համատեղ խորհուրդ գումարեցին, թե ինչպե՞ս և ի՞նչ երթուղիով իրենք վերադառնան դեպի ծով: Արդ, որոշեցին Ղվերադառնալ այն նույն ճանապարհով, ինչ եկել էին, քանզի այդ երկրի մեծ մասն ամալի էր, որտեղ նրանք չէին կարող պարեն հայթայթել թշնամի զորքերի հետապնդման պայմաններում: Ուստի նրանք որոշեցին անցնել Պափլագոնիայի վրայով և մեկնեցին ամբողջ զորքով դեպի Պափլագոնիա. նրանք դանդաղ էին առաջ շարժվում, քանզի ճանապարհին հող էին տանում պարեն հայթայթելու մասին:

Արքան արդեն ապաքինվում էր վերքից և երբ իմացավ թշնամիների նահանջի մասին, կարծեց, թե նրանք փախչում են, իր զորքով շտապ ընկավ նրանց ետևից: Ու նա, հասնելով նրանց, որոնք դանդաղ էին ճանապարհ գնում, քանի որ արդեն գիշեր էր, նրանց մոտ ճամբար դրեց, իսկ երբ օրը բացվեց և հելլենները իրենց դասավորեցին ի մարտ, հրեշտակներ ուղարկեց նրանց մոտ և առաջժամ երեք օրվա ճամբար ղինադադար կնքեց: Այդ ընթացքում նրանք համաձայնվեցին, որ արքան պետք է հող տանի, որ (իր) երկիրը բարեկամարար վերաբերվի նրանց, միաժամանակ դեպի ծով ճանապարհը ցույց տվող առաջնորդներ հատկացնի և ուղևորության ընթացքում պարենամթերք տրամադրի, իսկ Կլեարքոսի հետ եղող վարձկաններն ու Արիդայոսի հրամանատարության տակ գտնվող բոլոր զորամասերը պետք է երկրի միջով ընթանան առանց որևէ վնաս պատճառելու: Այնուհետև նրանք սկսեցին իրենց ուղևորությունը, իսկ արքան իր զորքը տարավ Բաբելոն: Այստեղ նա պատերազմում քաջագործություն ցուցաբերած յուրաքանչյուր ռազմիկին բատ արժանավուն պատվեց և բոլորից գերազանց գնահատեց Տիսասփեոնեսին: Այդ պատճառով էլ նրան հարուստ ընծաներով պատվեց և իր դստեր տվեց նրան կնուսթյան և այնուհետև նրա հետ վարվում էր իբրև իր հավատարմագույն բարեկամի. նրան շնորհեց նաև ծովամերձ այն սատրապությունների իշխանությունը, որտեղ տիրել էր Կյուրոսը:

Տիսասփեոնեսը տեսնելով, որ արքան դաշրացած է հելլենների վրա, խոստացավ նրանց բոլորին կործանել, եթե արքան իրեն զորքեր տա և համաձայնություն գա Արիդայոսի հետ, քանզի սա ուղեվորության ընթացքում կարող էր հելլեններին մատնել (իր ձեռքը): Արքան այդ խոսքերն ուրախությամբ ընդունեց և թուլատրեց նրան ամբողջ զորքից ընտրելու լավագույններին, ինչքան ինքը ցանկանար: [Երբ Տիսասփեոնեսը հասավ հելլեններին, պատգամ ուղարկեց Կլեարքոսին և]՝¹⁸⁸ մյուս առաջնորդներին, զալ իր մոտ և անձամբ լսել իր խոսքերը: Ուստի և զրեթև բոլոր զորավարները Կլեարքոսի և մոտ քսան վաշտապետների հետ նկան Տիսասփեոնեսի մոտ, նրանց ուղեկցեցին նաև շուրջ երկու հարյուր զինվոր, որոնք ցանկացել էին շուկա՝¹⁸⁹ գնալ: Տիսասփեոնեսը զորավարներին հրավիրեց իր վրանը, իսկ վաշտապետները սպասում էին մուտքի մոտ: Եվ քիչ անց, երբ Տիսասփեոնեսի վրանից ծիրանագույն դրոշ թափահարվեց, սա ձերբակալեց ներսում գտնվող զորավարներին, իսկ հատուկ պատրաստված խմբեր հարձակվելով սպանեցին վաշտապետներին, մինչդեռ ուրիշներ սպանեցին շուկա եկած զինվորներին: Սրանցից լուկ մեկը փախելով հասավ իր ճամբարը և հայտնեց աղետի մասին:

27,1 Զինվորներն իմանալով կատարվածը, նույն պահին ահաբեկվեցին և բոլորը, մեծ անկարգությամբ, վազեցին դեպի դենքերը, որովհետև ոչ մի հրամանատար չկար: Այնուհետև, սակայն, քանի որ ոչ ոք նրանց չէր անհանգստացնում, նրանք մի խումբ զորավարներ ընտրեցին, իսկ նրանցից մեկին՝ Խեյրիսոփոս լակեդեմոնացուն, հանձնեցին ընդհանուր հրամանատարությունը: Այս զորավարները զորքը արշավի համար կարգի բերելուց հետո, իրենց իսկ ընտրած ճանապարհով առաջ շարժվեցին դեպի Պափլագոնիա: Մինչդեռ Տիսասփեոնեսը (ձերբակալված) զորավարներին շղթավելով ուղարկեց Արտաքսերքսեսին. սա բոլորին սպանեց, խնայելով միայն Մենոնին. քանզի (արքան) կարծում էր, որ միայն սա, իր անհակիցների հետ ունեցած անհամաձայնությունների պատճառով, հեռավաճանի հելլեններին: Տիսասփեոնեսը իր զորքերով հետևելով հելլեններին, ընդհուպ մոտեցավ նրանց, բայց շամարձակվեց հեմաղեմ մարտի բռնվել, վախենալով հուսահատության մատնված մարդկանց խիզախությունից և անմտածված քայլերից, ուստի և նա հարմար վայրերում անհանգստացնելով նրանց, անկարող եղավ որևէ մեծ վնաս հասցնել. բայց ոչ մեծ դժվարություններ հարույցելով, հետապնդեց նրանց մինչև կարգույանը՝¹⁹⁰ կոչված ժողովրդի (երկիրը):

4 Արդ, Տիսսափեռնեսն այլևս ոչինչ անել չկարողանալով, իր դեմքերով մեկնեց Հոնիա¹⁹¹: Իսկ հեղինակները յոթ օրվա բնթացքում անցան կարգուկանոնի լեռները բազում շարիքների ենթակվելով տեղաբնիկների կողմից, որոնք ռադմասեր էին և վայրերին քաջա-
 5 ծանոթ: Սրանք (պարսից) արքային թշնամի էին ու ալատ և զբաղ-
 վում էին ռազմական արվեստով. նրանք առանձնապես մարզվում էին պարսատիկներով խոշորագույն քարեր արձակելու և հույժ խո-
 6 շոր նետեր օդտագործելու մեջ, որոնցով էլ նրանք հարմարավետ գիրքերից հեղինակներին հարվածներ հասցնելով, շատերին սպանե-
 7 ցին և ոչ քչերին էլ լուրջ վնասներ պատճառեցին: Քանզի նրանց նետերը երկու կանգունից ավելի երկար էին ու ծակում էին թև վահանները և թև լանջապանները, աշնպես, որ ոչ մի զրաճ չէր դի-
 մանում դրանց ուժղնություն: Պատում են, որ նրանք անպիտի խոշոր նետեր էին օգտագործում, որ հեղինակները նրանց արձակած նետերին կաշվե բռնակ ամրացնելով, դրանք իբրև տեղ էին օգտա-
 28.1 գործում և շարտում: Արդ, մեծ դժվարությամբ ճեղքել-անցնելով վերոհիշյալ երկիրը, նրանք հասան Կենտրիտես¹⁹² գետը և այն անցնելով մտան Արմենիա: Այս երկրի սատրապն էր Տիրիբա-
 ղուսը¹⁹³, որի հետ դաշինք կնքեցին և ետևի միջով անցան իբրև բա-
 րեկամներ:

28.1 Արմենիայի լեռների միջով ուղևորվելիս, նրանք առատ ձյան հանդիպեցին և բոլորը կործանման վտանգի տակ գտնվեցին: Քան-
 զի սկզբում, երբ քամի բարձրացավ, երկնքից սկսեց բարակ ձյուն տեղալ աշնպես, որ ճանապարհով գնացողներին չէր արդելում առաջ
 2 ընթանալիս. բայց հետո, երբ քամին աստիճանաբար ուժեղացավ, աշնպես ձյուն էր տեղում և երկիրը ծածկում, որ ոչ ճանապարհն էր
 երևում, ոչ էլ հնարավոր էր տեղանքի բնույթը տեսնել: Այդ իսկ պատճառով հուսահատությունը և սարսափը համակեց զինվորնե-
 րին, քանզի կործանումից վախենալով, չէին կամենում ետ վերադառնալ, մինչդեռ ձյան առատության պատճառով չէին կարողա-
 նում առաջ շարժվել: Քանի դեռ փոթորիկը հետզհետե սաստիկանում էր, ուժեղ բուք բարձրացավ ու շատ կարկուտ տեղաց, որը թափով
 խփում էր նրանց դեմքին. ուստի ամբողջ զորքը ստիպված եղավ կանգ առնել: Քանզի նրանցից յուրաքանչյուրը, անկարող լինելով
 3 դիմանալու ուղևորության այդ տանջանքներին, ստիպված էր լի-
 նում մնալ այնտեղ, ուր պատահեց: Չունենալով որևէ անհրաժեշտ պիտույք, նրանք այդ օրը և ամբողջ գիշերը մնացին բաց երկնքի տակ, շատ զրկանքներ կրելով շարունակաբար տեղացող առաս-
 4 ձյան պատճառով նրանց բոլոր դեմքերը ծածկվեցին (սուրճով):

իսկ մարմինները ամբողջովին սառեցին ցուրտ եղանակից: Այս ծանր դժվարությունների պատճառով նրանք ամբողջ գիշերը մնա-
 լին անքուն, և ոմանք կրակ վառելով, սկսեցին դրանից օգտվել, իսկ ոմանք էլ, որոնց մարմիններն ամբողջապես ցրտահարված էին, կորցրել էին օգնություն ստանալու որևէ հույս, քանի որ նրանց համարյա բոլոր վերջավորությունները մահացած էին ենթարկ-
 4 վում: Այսպիսով, երբ գիշերն անցավ, պարզ դարձավ, որ բնուս-
 տար անասունների մեծ մասը արդեն սատակել է և շատ մարդիկ մահացել են, իսկ ոչ քչերն էլ, թեպետև գիտակցությունը չէին կորց-
 րել, բայց սառած լինելու պատճառով անկարող էին իրենց մար-
 5 մինը շարժել, ոմանց էլ աչքերը կուրացել էին ցրտից և ձյան ար-
 ասցուլից: Եվ բոլորն էլ կատարելապես կոշնջանալին, եթե կարձ (ճանապարհ) անցնելուց հետո չպատահեին պարենաշատ գյու-
 ղերի: Այս գյուղերում բեռնատար անասունների մոտքը գետնափոր էր, իսկ մարդիկ իջնում էին աստիճաններով...¹⁹⁴ և բնակարաննե-
 րում անասունները սնվում էին խոտով, իսկ մարդիկ վաշխում էին կյանքի համար անհրաժեշտ բարիքների առատություն:

29.1 Այս գյուղերում ութ օր մնալուց հետո, (հեղինակներն) ուղևորվե-
 ցին դեպի Փասիս գետը¹⁹⁵: Այստեղ շորս օր անցկացնելուց հետո իրենց ճանապարհը շարունակեցին խաչույների¹⁹⁶ և փասիանների¹⁹⁷ երկրի միջով: Երբ տեղաբնիկները հարձակվեցին հեղինակների վրա, սրանք կռվում հաղթելով, նրանցից շատերին սպանեցին և, գրա-
 2 վելով տեղաբնիկների տները, որոնք լեցուն էին բարիքներով, այն-
 տեղ մնացին տասնհինգ օր: Այստեղից դուրս գալով, յոթ օրվա ըն-
 3 թացքում անցան խաղայնի¹⁹⁸ կողմած (ցեղերի) երկրով և հասան Հարպագոս¹⁹⁹ գետը, որի լայնությունը շորս պլեթրոն էր: Այստեղից էլ սկսեցին երկրի²⁰⁰ երկրի միջով առաջանալիս նրանց ճանապարհն անցնում էր դաշտով, որտեղ նրանք երեք օր հանգստացան ամեն անակ բարիքների առատության մեջ: Այնուհետև ճանապարհ ճեղքելով, չորրորդ օրը հասան մի խոշոր քաղաք, որը կոչվում էր
 4 Իյունասիա²⁰¹, Այստեղ, այս վայրերի կառավարիչը դաշն կնքեց նրանց հետ և ուղեցույցներ տրամադրեց, որոնք պետք է (հեղինակ-
 րին) ծով առաջնորդեին: Տասնհինգ օրում հասնելով Քենիոն²⁰² լեռը, որը առջևից ընթացողները անսան ծովը, մեծապես հրճվեցին և ստիպիսի աղաղակ բարձրացրին, որ շարասյան վերջում գտնվող-
 4 րանք երբ բոլորը բարձրացան այն վայրը, որտեղից կարելի էր ծովը տեսնել, թեև երբ պարզելով աստվածներին, շնորհակալություն էին

հայտնում, հավատալով, թե արդեն փրկված են, ուստի բազմաշատ քարեր կուտակելով մի վայրում, դրանցով խոշոր քարաթմբեր ստեղծեցին և զրանց վրա, որպես նվիրաբերում, դրեցին բարբարոսներից խլած ավարներ, դրանով իսկ ցանկանալով իրենց արշավանքը անմահացնող հուշարձան թողնել: Իրենց առաջնորդած ուղեցույցին նրանք պարզեցին արծաթի բաժակ և պարսկական համադղեստ. սա, ցույց տալով նրանց դեպի մակրոնները տանող

5 անապարհը, ետ վերադարձավ: Արդ, հեղինակները մտնելով մակրոնների²⁰³ երկիրը, նրանց հետ զաշն կնքեցին և իբրև երաշխիք նրանցից ստացան բարբարոսական մի նիղակ, իսկ փոխարենը ավեցին հեղինական (նիղակ), քանզի բարբարոսներն ասացին, թե իրենց նախնիների ավանդության համաձայն, այսպիսի փոխանա-

6 կումը հավատարմության ամենահաստատուն երաշխիքն է: Երբ հեղինակներն անցան սրանց սահմաններից, հասան կոլխերի երկիրը: Այստեղ, երբ տեղաբնիկները գումարվեցին իրենց դեմ, հեղինակները կումը հաղթելով նրանց, շատերին սպանեցին, որից հետո գրավելով ամրադիր մի բլուր, ավերում էին երկիրը և կողոպտաբ անկազմ հավաքելով, առատորեն վաճելում էին գրանք:

30.1 Այդ վայրերում նրանք գտան նաև մեծ քանակությամբ մեղվափեթակներ, որոնցից ստացվում էր թանկարժեք խորիսխ: Բայց գրանից ճաշակուղիները բռնվում էին ինչ-որ տարօրինակ ախտով. քանզի այդ մեղրից ուտողները կորցնում էին իրենց բանականու-

2 թյունը և ընկնելով գետին, նմանվում էին մեռյալներին: Ու քանի որ դա քաղցր բավականության պատճառով շատերն էին գրանից կե-րել, ապա այնքան մեծ բազմություն էր գետին ընկել, ասես պատերազմում ջախջախվել էին: Ուստի այդ օրը զորքը վհատվել էր, ահարկված տարօրինակ պատահարից և զժբախտության մեջ ընկածների բազմությունից: Սակայն հաջորդ օրը, գրեթե նույն ժամին, բոլորն ուշքի էին գալիս և աստիճանաբար վերագտնելով իրենց զատողությունը, վեր կացան, նրանց մարմնական վիճակն այնպիսին էր, ասես թունավորումից էին փրկվել²⁰⁴:

3 Նրանք երեք օր կազդուրվելուց հետո ուղևորվեցին դեպի հեղինական Տրապեզունտ քաղաքը²⁰⁵, որը սինոպեցիների գաղութն էր և գտնվում էր կոլխերի երկրում: Այստեղ նրանք երեսուն օր անցկացնելով, տեղացիների կողմից փախույն կերպով հյուրասիրվեցին. այստեղ էլ զոհեր մատուցեցին Հերակլեսին և Զևս-փրկչին ու կազմակերպեցին մարզական մրցումներ նույն այն վայրում, որտեղ, ինչպես պատմում են, խարիսխ է նետել Արգոն²⁰⁶ նավը և Յասոնն

4 իր մարդկանցով ափ է դուրս եկել: Այստեղից էլ խեչրիսոփոսին,

որն իրենց առաջնորդն էր, ուղարկեցին Բյուզանդիոն, նավեր ու արիերաներ ձեռք բերելու համար. քանզի նա ասում էր, թե բյուզանդացիների նավարկոս Անաքսիբրոսի բարեկամն էր, Հեղինակները նրան ուղարկեցին արագընթաց նավով. իսկ իրենք տրապեզունտացիներից երկու փոքր թիանավ ստանալով, կողոպտում էին հարևան

5 բարբարոսներին թե՛ ծովում և թե՛ ցամաքի վրա: Արդ, նրանք երեսուն օր սպասում էին խեչրիսոփոսին, բայց քանի որ նա ուշանում էր և զորքերը պարենի պակաս էին զգում, նրանք մեկնեցին Տրապեզունտից և երրորդ օրը հասան հեղինական Կերատունտ քաղաքը²⁰⁷, որը սինոպեցիների գաղութն էր: Այստեղ մի քանի օր մնալուց հետո նրանք հասան մոսինոյկների²⁰⁸ ազգին: Երբ բարբարոսները հավաքվելով հարձակվեցին իրենց վրա, (հեղինակները) հաղթեցին՝ մարտում և շատերին սպանեցին: Երբ թշնամիները փախան ապաստանելու ինչ-որ ամրացված վայրում, որտեղ նրանք ապրում էին, պատելով այն յոթնահարկ փայտե աշտարակներով, հեղինակները սնունդհատ հարձակվելուց հետո գրոհով այն վերցրին: Այս ամրավայրը բոլոր մյուս ամրությունների գլխավոր կենտրոնն էր, որի և ամենաբարձր տեղում ապրում էր նրանց բասիլևսը: Նրանց հայրենի սովորությունն է, որ նա ամբողջ կյանքում մնա այդ վայրում և այնտեղից արձակի ամբոխին ուղղված իր հրամանները: Զինվորները պատմում են, թե սրանք ամենաբարբարոս ազգն են այն բուլղոսից, ում երկրների միջով իրենք անցել են, սպամարդիկ կանանց հետ մոտ են լինում ի տես բոլորի, ամենատունտների երեսաները սովում են խաշած շագանակներով²⁰⁹ և բոլորը զեռ մանկութ իրենց թիկունքն ու կուրծքը դաշելով նկարադարձել են: Ահա այս երկիրը նրանք անցան ութ օրում, իսկ հաջորդ երկիրը, որը կոչում էին Տիբարենն²¹⁰ երեք օրում:

31,1 Այստեղից էլ նրանք հասան հեղինական Կոտլուորա¹ քաղաքը, որը սինոպեցիների գաղութն էր: Այստեղ նրանք անցկացրին հիսուն օր, կողոպտելով Պափլագոնիայի հարևանությամբ բնակվող ժողովուրդներին և այլ բարբարոսներին: Հերակլեսիցիները և սինոպեցիները²¹² նրանց նավեր ուղարկեցին, որոնցով իրենք և բեռնատար անասունները փոխադրվեցին (Սինոպե): Սինոպեն միլետացիների գաղութն էր և գտնվելով Պափլագոնիայում, մեծ հեղինակություն ուներ շրջակա երկրների վրա: Եվ այս քաղաքում էին գտնվում մեր ժամանակ հոմեացիների դեմ պատերազմած Միթրիդատեսի²¹³ խոշորագույն արքայանիստ պալատները: Այստեղ էլ, առանց որևէ հաջողության հասնելու, եկավ խեչրիսոփոսը, որն ուղաբեկված էր

տրիերաներ ձեռք բերելու: Այսուհանդերձ սինոպեցիները նրանց սիրալիր հյուրասիրելով, ծովով ճանապարհեցին Հերակլեա, որը մեզարացիների գաղութն էր. ամբողջ նավատորմը խարխիս նետեց Աքերուսիա թերակղզու մոտ, որտեղ, ինչպես պատմում են, Հե-
 4 րակլեսը Հաղեսից Կերբերոսին վեր բերեց²¹⁴: Այստեղից Թիթյու-
 նիայի միջով հետիոտն ուղևորվելիս վտանգների մեջ ընկան, քանի
 որ տեղաբնիկները ճանապարհին հարձակվում էին նրանց վրա: Արդ,
 երբ նրանք հաղիվ փրկվելով, հասան Քաղկեդոնիայի Քրյուսոպո-
 լիսը²¹⁵, բյուրից մնացել էր ընդամենը ութ հազար երեք հարյուր այր:
 5 Այստեղից, արդեն առանց դժվարության, ոմանք ապահով վերա-
 դարձան իրենց հայրենիք, իսկ մնացյալը, հավաքվելով Քերսոնե-
 տում, ավարի էին ենթարկում թրակիացիներին հարևան երկրները:
 Ահա այսպիսի վախճան ունեցավ Կյուրոսի արշավանքը Արտաք-
 սերքսեսի դեմ:

80,6 Արտաքսերքսեսը, Ասիայի արքան, իմանալով պարտություն-
 ների մասին²¹⁶ և ահաբեկվելով հելլենների դեմ մղված պատերազ-
 մից, դայրացել էր Տիսսափեոնեսի վրա, քանզի սրան էր համարում
 պատերազմի պատասխանատուն. նրան մայրը ևս, Պարիսատիսը,
 խնդրում էր պատժել Տիսսափեոնեսին, քանզի Պարիսատիսը առում
 էր Տիսսափեոնեսին այն պատճառով, որ սա մեղադրել էր իր որ-
 7 դուն, Կյուրոսին, երբ վերջինս արշավում էր եղբոր դեմ: Եվ ահա
 Տիթրատոսեսին կառավարիչ նշանակելով, (Արտաքսերքսեսը)
 պատվիրեց նրան ձերբակալել Տիսսափեոնեսին, իսկ քաղաքներին
 ու սատրապներին թողնել ուղարկեց, որպեսզի բոլորը կատարեն
 8 նրա հրամանները: Արդ, Տիթրատոսեսը հասնելով Փոլսոպիայի
 Կոլսպոս (քաղաքը), ոմն սատրապ Արիայոսի միջոցով ձերբակա-
 լեց Տիսսափեոնեսին, մինչ սա բազմիքում էր, և նրա գլուխը կտրե-
 լով, ուղարկեց արքային: Իսկ ինքը Ագեսիլաոսին²¹⁷ համոզեց բա-
 նակցություններ վարել և վեց ամսով հաշտություն կնքեց:

Գիրք 15

2,1 ...Այդ տարին²¹⁸ Արտաքսերքսեսը, պարսից արքան, պատե-
 րազմ սկսեց Կիպրոսի թագավորի՝ Եվագորասի դեմ. նա երկուր ծա-
 մանակ զբաղվելով ռազմական պատրաստություններ էր տեսել ու
 հավաքել էր մեծ ռազմական ուժ՝ ծովային և ցամաքային: Ցամա-
 քային զորքը երեսուն բյուր էր՝ հեծյալների հետ միասին, իսկ նրա

պատրաստած տրիերաները՝ երեք հարյուրից ավելի: Նա զորահրա-
 մանատարներ կարգեց ցամաքային ուժերի վրա՝ իր փեսա Օրոնտե-
 սին²¹⁹, իսկ ծովային ուժերի վրա՝ Տիրերազոսին²²⁰, մի մարդու, որը
 պարսիկների մոտ մեծ հեղինակություն էր վայելում: Սրանք զորքե-
 րի հրամանատարությունը ստանձնելով Փոկայայում և Կյուսեում²²¹,
 եկան Կիլիկիա և, անցնելով Կիպրոս, եռանդուն կերպով պատերազմ
 վարեցին:

3 Եվագորասը դաշինք կնքեց Եգիպտոսի թագավոր Ակոբիսի
 հետ, որը պարսիկներին թշնամի էր և նրանից ստացավ նշանա-
 կալից քանակությամբ զորք, իսկ Հեկատոմնոսից, Կարիայի²²²
 տիրակալից, որը գաղտնաբար գործակցում էր իր հետ ստացավ
 մեծ քանակությամբ դրամ՝ վարձկան զորքերին պահելու համար:
 Նույնպես նաև բոլոր մյուսներին, որոնք թշնամանք ունեին պար-
 սիկների հանդեպ, ոմանց գաղտնաբար, այլոց՝ բացահայտ, համո-
 4 զեց մասնակցել պարսիկների դեմ պատերազմի: Նա տիրում էր
 Կիպրոսի համարյա բոլոր քաղաքներին, ինչպես նաև Փյունիկիա-
 5 րում Տյուրոսին և մի շարք այլ քաղաքների: Նա ուներ նաև իննսուն
 տրիերա, որից քսանը՝ տյուրոսյան, իսկ յոթանասունը՝ կիպրա-
 կան, նրա զինվորները վեց հազար էին, իսկ զաշնակից զորքերը՝
 6 պրանից շատ ավելի: Այս ամենից բացի նա զրսից վարձկաններ
 հավաքագրեց, քանի որ առատ դրամ ուներ: Նրան ոչ քիչ զորք
 ուղարկեցին արաբների թագավորը, ինչպես և ուրիշներ, որոնք
 տարակարծիք էին պարսից արքային:

3,1 Արդ, սա այսքան միջոցներ ունենալուց հետո, համարձա-
 կությամբ ձեռնամուխ եղավ պատերազմին: Սկզբում նա, ծովահե-
 նության համար ոչ քիչ թվով նավեր ունենալով, դարանակալում էր
 թշնամու պարենի փոխադրումները և դրանց մի մասը ոչնչացնում
 էր ծովում, մյուս մասի փոխադրումն էր խոչընդոտում, իսկ մի
 մասն էլ կարողանում էր ձեռք գցել: Այդ պատճառով էլ վաճառա-
 կանները չէին համարձակվում ցորեն բերել Կիպրոս, և քանի որ
 կղզում մեծ քանակությամբ զորք էր հավաքվել, ապա շուտով
 պարսկական զորքերում հացի պակաս զգացվեց, որը և հանգեց-
 2 րեց ապստամբության. պարսիկների վարձկանները, հարձակվելով
 հրամանատարների վրա, սպանեցին նրանցից ոմանց և գորաբա-
 նակում առաջացրին խռովություն և ապստամբություն: Պարսից
 զորավարները և նավատորմի հրամանատարը, որի անունը Գլու-
 3 էր, դժվարությամբ վերջ տվին խռովության: Նրանք իրենց ամբողջ
 նավատորմով նավեցին և Կիլիկիայից մեծ քանակությամբ ցորեն
 բերելով պարենի խիստ առատություն ստեղծեցին: Իսկ Եվագո-

րասին թագավոր Ակորիսը Եգիպտոսից առատ ցորեն ուղարկեց և
4 մեծ քանակությամբ դրամ և այլ հանդերձանք տրամադրեց: Եվա-
գորասը տեսնելով, որ իր նավատորմը շատ ավելի թույլ է, այն
համալրեց ևս վաթսուներեք հազարով, հիսուն նավ էլ Եգիպտոսի
թագավոր Ակորիսից խնդրեց, այնպես, որ ընդամենը կունենար
երկու հարյուր տրիերա: Այս նավատորմը մարտականորեն հան-
դերձավորելով, նա ահաբեկման և մշտական փորձերի և մարզում-
ների միջոցով պատրաստվում էր նավամարտի...:

4,1 Պարսիկները նավամարտում հաղթելուց հետո, իրենց ցամա-
քային ու ծովային ուժերը գումարեցին Կիտիոն²²³ քաղաքում: Այս-
տեղից էլ նրանք շարժվեցին դեպի Սալամիս²²⁴ և քաղաքը պաշար-
2 ման ենթարկեցին ցամաքից ու ծովից: Մինչ այդ, Տիրիբազոսը նա-
վամարտից հետո անցել էր Կիլիկիա և այնտեղից մեկնելով ար-
քայի մոտ, նրան ավեսել էր հաղթանակը և երկու հազար տաղանդ
բերել պատերազմը շարունակելու համար: Եվագորասը նավամար-
տից առաջ ծովափին ցամաքային զորքերով հարձակվել էր (թշնա-
մու) զորքերի մի մասի վրա և հաղթելով նրան, հուսադրվել էր
ապագայի նկատմամբ, բայց նավամարտում պարտվելուց և պա-
3 շարման ենթարկվելուց հետո արդեն անտրամադիր էր: Այսուհան-
դերձ, որոշելով շարունակել պատերազմը, իր որդուն, Պնիտագո-
րասին, թողեց Կիպրոսում իբրև բոլորի հրամանատար, իսկ ինքը
տասը տրիերա վերցրեց ու գիշերով, թշնամուց զազունի, փախավ
Սալամիսից: Ժամանելով Եգիպտոս, նա հանդիպեց թագավորին և
խնդրեց նրան պատերազմը շարունակել վճռականորեն և պարսից
զեմ այս պատերազմը համարել ընդհանուր գործ:

8,2 Տիրիբազոսը ընդհանուր հրամանատարությունը վերցնելուց
հետո հայտարարեց, թե ինքը կհամաձայնվի հաշտություն կնքել,
եթև Եվագորասը հրաժարվի Կիպրոսի բոլոր քաղաքներից և, թա-
գավորելով միայն Սալամիսում, ամենամյա որոշակի հարկ վճարի
պարսից արքային և կատարի նրա բոլոր հրամանները, ինչպես
3 ծառան՝ տիրոջ: Եվագորասը, թեպետև պայմանները շատ ծանր
էին, սակայն բուրն ընդունեց, բայց այն, որ իբրև ծառա պար-
տավոր է կատարել տիրոջ բոլոր հրամանները, հակաճանկով, թե
ինքը կհպատակվի իբրև թագավորը թագավորին: Բայց քանի որ
Տիրիբազոսը չէր համաձայնվում, Օրոնտեսը, մյուս զորավարը, նա-
խանձելով Տիրիբազոսի փառքին, զաղտնաբար նամակ ուղարկեց
4 Արտաքսերքսեսին Տիրիբազոսի դեմ: Սրան մեղադրում էր, որ նա ի-
նի վիճակի լինելով գրավել Սալամիսը, այդ չի կատարում, այլ ընդու-
նելով Եվագորասի դեսպաններին, բանակցություններ է վարում

նրանց հետ գործակցելու համար. այնուհետև՝ որ նա առանձին դա-
շինք է կնքում լակեդեմոնացիների հետ, քանի որ նրանց հետ բարե-
կամ է. որ նա մարդ է ուղարկել Պյութոյի²²⁵ մոտ, հարցնելու դիցու-
հուն իր ծրագրած ապստամբության մասին, իսկ ամենազլսավորը,
որ նա զորահրամանատարների բարեհաճությունն է շահում պա-
5 տիվներով և քնձաներով, ինչպես նաև այլ խոստումներով: Արքան,
կարգալով նամակը և հավատալով զրպարտանքին, Օրոնտեսին
կարգադրեց ձերբակալել Տիրիբազոսին և ուղարկել իր մոտ: Երբ
Օրոնտեսը կատարեց հրամանը, Տիրիբազոսը բերվելով արքայի
ատաջ, խնդրեց քննություն կատարել և առայժմ պահվեց կալանքի
սակ: Սակայն, այնուհետև, քանի որ արքան զբաղված էր կաղու-
սիներթի դեմ պատերազմելով, քննությունը հետաձգվում էր և վճիռը
ձգձգվում:

9,1 Արդ՝ Օրոնտեսը ստանձնեց Կիպրոսում զորքերի հրամանա-
տարությունը. սակայն, երբ տեսավ, որ Եվագորասը դարձյալ սըր-
տապնդվելով շարունակում է դիմադրությունը, մյուս կողմից էլ
չինվորները դայրացել էին Տիրիբազոսի ձերբակալության համար և
այդ պատճառով անհնազանդ դարձել ու հրաժարվել էին պաշարու-
մից, Օրոնտեսը տաղնապեց իրազրության այդպիսի փոփոխու-
թյամբ և մարդկանց ուղծրկեց Եվագորասի մոտ, որպեսզի բանակ-
ցություններ վարեն հաշտություն կնքելու այն պայմաններով, ինչ
2 (Եվագորասը) առաջարկել էր Տիրիբազոսին: Եվագորասը դարձա-
նալի կերպով կարող էր արդեն ապահով լինել զերվելու վտանգից և
դաշինք կնքեց այն պայմանով, որ ինքը Սալամիսում թագավորի և
վճարի տարեկան որոշակի հարկ և իբրև թագավոր՝ հպատակվի
թագավորի հրամաններին: Կիպրոսի պատերազմն ահա այսպես
վերջացավ. այն տեղից մոտավորապես տաս տարի: Այդ ժամանակի
մեծագույն մասը, սակայն, անցավ նախապատրաստություններով
և միայն երկու տարին անցավ տևական պատերազմների մեջ:

10,1 Արտաքսերքսեսը կաղուսիների դեմ պատերազմը վերջացնելուց
հետո, նշանակեց Տիրիբազոսի դատը և պարսից ամենաանվանի
մարդկանցից երեքին դատավոր կարգեց: Այդ ժամանակներում էր,
որ այլ դատավորներ, մեղադրվելով վատ դատելու մեջ, կենդանի
մտղադիրժ արվեցին և նրանց մորթերը փռված լինելով դատավո-
րական աթոռներին, դատավորները դատում էին դրանց վրա նըս-
տած, աչքի առաջ ունենալով վատ դատելու դեպքում սպառնացող
2 պատժի օրինակը: Արդ՝ մեղադրողները ընթերցելով Օրոնտեսի կող-
մից ուղարկված նամակը, այն բավական համարեցին մեղադրանքի
համար: Իսկ Տիրիբազոսը, պատասխանելով Եվագորասի հետ ունե-

ցած հարաբերությունների հարցին, ասաց, թե Օրոնտեսը հաշտություն է կնքել Եվագորասի հետ պայմանով, որ սա պետք է հպատակվի արքային իբրև թագավոր, մինչդեռ ինքը հաշտության համար պայման էր դրել, որ Եվագորասը պետք է հպատակվի արքային ինչպես ստրուկը տիրոջ: Ինչ վերաբերում է պատգամախոսի մոտ ի՞նչ գնալուն, ապա նա պատասխանեց, թե աստված էրբեք մահվան պատգամ չի տալիս²²⁶. Իր այս խոսքերի ճշմարտությունը հաստատելու համար նա վկայակոչեց բոլոր ներկա զտնվող հելլեններին, իսկ լակեդեմոնացիների հետ իր բարեկամության մասին արդարացավ, ասելով, թե իր օգտի համար չի հաստատել այդ բարեկամությունը, այլ արքայի շահերի: Իր պաշտպանականի վերջում նա դատավորներին հիշեցրեց այն ծառայությունները, զոր ինքը նախկինում մատուցել էր արքային:

3 Պատմում են, թե Տիրիբազոսը այլ բաղում ծառայություններ նա մատուցել է արքային, բայց մեկը մեծագույնն էր, որի համար էլ նա հիացմունք էր պատճառել և դարձել արքայի մերձավորագույն ընկերը: Քանզի մեկ անգամ, որսորդության ժամանակ երկ արքան արշավում էր կառքի վրա, երկու առուծ հայանվում են նրա առաջ և քառաձի կառքին լծած ձիերից երկուսին բղկախույց հետ, հառձակվում են իր իսկ արքայի վրա, այդ պահին էլ Տիրիբազոսը հարտաճառում էր, թե պատեբազմներում նույնպես նա աչքի է ընկել իր արիությունը և առյաններում այնպիսի հարմար խորհուրդներ է տվել, որ արքան, դրանց հետևելով, երբեք չի սխալվել: Այսպիսի պաշտպանականից հետո Տիրիբազոսը, բոլոր դատավորների համաձայնությամբ, մեղադրանքներից անպարտ համարվեց:

11,1 Արքան իր մոտ կանչելով դատավորներին, յուրաքանչյուրին առանձին հարցրեց, թե արդարության ի՞նչ սկզբունքներ ընդունելով նրանցից ամեն մեկն անպարտ ճանաչեց մեղադրյալին: Արդ առաջինն ասաց, թե ինքը այդ մեղադրանքները համարում է կապածելի, մինչդեռ (Տիրիբազոսի) ծառայությունները միշտված են բոլորի կողմից, իսկ երկրորդն ասաց, որ եթե նույնիսկ ձիշա լինե մեղադրանքները, այսուհանդերձ նրա մատուցած ծառայությունները առավել են, քան մեղանշումները: Երրորդն ասաց, թե ինքը հաշվի չի առնում նրա մատուցած ծառայությունները, քանզի Տիրիբազոսը փոխարենը արքայից ստացել է բազմապատիկ շնորհներ և պատիվներ: Բայց երբ մեղադրանքները առանձին է դիտում, ապա թվում է, թե մեղադրյալը ոչ մի մասնակցություն չունի այդ ամենին: Արքան դովեց դատավորներին նրանց արդար մեծի համար և

Տիրիբազոսին շնորհեց բարձրագույն պարգևներ, ինչպես ընդունված կարգն էր: Մինչդեռ Օրոնտեսին համարելով ստահող մեղադրանքներ հորինող, վատրեց իր բարեկամների շարքերից և ենթարկեց ծայրահեղ ստորացումների:

90,1 Այդ ժամանակ²²⁷ պարսիկների (Իշխանության) դեմ ապստամբեցին ասիական ծովափի բնակիչները և սատրապներից ու զորավարներից ոմանք նույնպես խոռվություն բարձրացնելով պատերազմ սկսեցին Արտաքսերքսեսի դեմ: Նույն ժամանակ Տաքոսը ևս, Եգիպտոսի թագավորը, որոշելով պատերազմ սկսել պարսիկների դեմ, նավեր կառուցեց և հետևակ զորք գումարեց: Նա հելլենական քաղաքներից վարձկաններ հավաքադրեց ու համոզեց լակեդեմոնացիներին ևս մասնակցել պատերազմին: ...Երբ այսպիսի միացյալ արշավանք սկսվեց պարսիկների դեմ, արքան ևս սկսեց պատերազմի պատրաստություն տեսնել: Քանզի միաժամանակ պետք էր պատերազմել թե՛ եգիպտական թագավորի դեմ, թե՛ Ասիայի հելլենական քաղաքների և թե՛ լակեդեմոնացիների ու սրանց զինակիցների՝ սատրապների ու զորավարների դեմ, որոնք տիրում էին ծովափնյա վայրերին ու պայմանավորվել էին համագործակցելու Սրանցից ամենահայտնիներն էին Արիոբարզանեսը, Փոյուգիայի սատրապը, որը Միթրիդատեսի մահից հետո տիրացել էր սրա իշխանությանը, Մավսոլոսը²²⁸, Կարիայի իշխանավորը, որը տիրում էր բազում ամրությունների և կարևոր քաղաքների, որոնց կենտրոնն ու քաղաքամայրը Հալիկաոնասոսն էր իր հայտնի միջնաբերդով ու կարիական արքունիքով: Սրանց միացյալ նաև Օրոնտեսը²²⁹, Մյուսիայի սատրապը և Ալտոփրադատեսը, Լյուդիայի սատրապը: Բացի հունիացիներից (ապստամբության) հարել էին նաև լյուկիացիները և պիտիդեացիները և պամփուլիացիները և կիլիկիցիները, ինչպես նաև սիրիացիները և փյունիկիցիները և գրեթե բոլոր մերձափնյա բնակիչները: Այսպիսի խոշոր ապստամբության պատճառով արքայի եկամտների կեսը կրճատվել էր և մնացածը բավական չէր ապահովելու պատերազմի կարիքները:

91,1 Արքայի դեմ ապստամբություն բարձրացրածները ընդհանուր հրամանատարության համար զորավար ընտրեցին Օրոնտեսին: Սատանձնելով հրամանատարությունը, ինչպես նաև օտար վարձկաններ հավաքադրելու համար դրամ քան հազար մարզու մեկ տարի ուճիկ տալու քանակությամբ, դավաճանեց այդ մատուցության: Քանզի նա ենթադրելով, որ արքայից կստանա ոչ միայն մեծ պարգևներ, այլև առափնյա բոլոր վայրերի սատրապությունը, եթե ինքը

պարսիկների ձեռքը հանձնի ապստամբներին, նախ ձերբակալեց
 դրամը բերդոցներին և նրանց ուղարկեց Արտաքսերքսեսին, այնու-
 հետև նա քաղաքների մեծ մասը և վարձկան զինվորներից շատերին
 հանձնեց արքայի կողմից ուղարկված հրամանատարների ձեռքը:
 2 Նույն եղանակով Կապպադոկիայում ևս դավաճանութուն տեղի
 ունեցավ, որտեղ զարմանալի և անսպասելի մի բան պատահեց:
 Քանզի Արտաքսերքսեսը²⁰, արքայի զորավարը, մեծ զորքով ներ-
 խուծել էր Կապպադոկիա, իսկ այդ երկրի սատրապ Գատամեսը
 դուրս եկավ նրա դեմ. քանի որ նա հավաքել էր մեծաքանակ հեծե-
 3 տեակազոր: Բայց Գատամեսի աները, որն առաջնորդում էր հեծելա-
 զորքը, շնորհքի արժանանալու ցանկությամբ, ինչպես նաև մտածելով
 իր անձնական ապահովության մասին, զիջեցով հեռացավ ու փա-
 4 խավ իր զինվորների նետ դեպի թշնամին, քանի որ զեռևս նախորդ
 օրը նա Արտաքսերքսեսի հետ պայմանավորվել էր դավաճանության
 մասին: Այնժամ Գատամեսը, կանչելով իր վարձկաններին և նրանց
 պարզելներ խոտանալով, արշավեց իր մոտից դասալիք եղածների
 դեմ: Նրանց պատահելով արգեն թշնամու հետ միանալու պահին,
 ինքը հարձակվեց Արտաքսերքսեսի զորամասի և հեծյալների վրա,
 5 սպանեց բոլոր ձեռնամարտի բռնվածներին: Իսկ Արտաքսերքսեսը
 սկզբում անգիտանալով իրականությունը և կասկածելով, թե Գա-
 տամեսից հեռացած դասալիքները նորից դավաճանում են, պատ-
 վիրեց իր զինվորներին սպանել մոռացող բոլոր ձիավորներին: Եվ
 Միթրոբարդանեսը²¹ փակված գտնվելով երկու կողմերի միջև, քանի
 որ մի կողմը կոպում էր նրա դեմ որպես դավաճանի, իսկ մյուս
 կողմն ուզում էր նրան պատժել իբրև կրկնազավաճանի. զժվարին
 կացություն մատնվեց: Ու քանի որ զրույթունը մտածելու ժամանակ
 չէր թողնում, նա ապավինեց իր արիության և երկու կողմերի դեմ
 կռվելով՝ մեծ կոտորած պատճառեց: Երբ, վերջապես, ավելի քան
 տասը հազար մարդ էր կոտորվել, Գատամեսը Միթրոբարդանեսի
 մնացած զորքը փախուստի մատնելուց և շատերին սպանելուց հե-
 6 տո, շեփոթով ետ կանչեց իր հալածող զինվորներին: Կենդանի մնա-
 ցած հեծյալներից ոմանք վերադառնալով Գատամեսի մոտ, խնդրե-
 ցին նրա ներդաժտությունը, մյուսները ոչինչ չարեցին և փախչելու
 ոչ մի տեղ չունենալով, վերջապես մոտ հինգ հարյուր մարդ շրջա-
 7 պատվեցին Գատամեսի զորքերի կողմից ու կոտորվեցին: Այսպիսով,
 Գատամեսը, որը զեռ նախապես հիացրել էր զորավարման իր հրմ-
 տությունը, այժմ առավել ևս հուշակվեց իր արիությամբ և ուզմա-
 վարությունը: Բայց Արտաքսերքսես արքան իմանալով Գատամեսի

ուզմական հաջողության մասին, շտապեց սղատվել նրանից ու
 93,1 փախչող արքայի սպանեց:
 Քիչ անց պարսից արքան մահացավ, քառասուններք տարի
 տիրելուց հետո, և թագավորությունը ժառանգեց Օքսար, որը վե-
 րանվանվեց Արտաքսերքսես. սա ևս թագավորեց քսաններք տարի:
 Քանի որ (նախորդ) Արտաքսերքսեսը լավ էր թագավորել և եղել էր
 շատ խաղաղասեր և բարեբախտ, պարսիկները նրանից հետո թա-
 10 վոր դարձողներին վերանվանում էին և սահմանում. որպեսզի
 հուշեն նրա անունով:

Գիրք 16

34,1 Այս ընթացքում²² Արտաքսերքսեսը, որն ապստամբել էր արքայի
 դեմ, շարունակում էր պատերազմել արքայի կողմից այդ պատ-
 ճառով ուղարկված սատրապների դեմ: Սկզբում, երբ աթենացի-
 ները որդավար Քարեսը նրա հետ զաշնակցել էր, նա ուժգին դիմադ-
 րում էր սատրապներին. բայց երբ Քարեսը հեռացավ և ինքը մենակ
 մնաց, համոզեց թեթևացիներին, որպեսզի օժանդակ զորք ուղարկեն
 իրեն: Սրանք Պամենեսին զորավար ընտրելով, նրան հանձնեցին
 հինգ հազար զինվոր և ուղարկեցին Ասիա: Արդ, Պամենեսը, օգ-
 ննելով Արտաքսերքսեսի և երկու խոշոր ճակատամարտերում հաղթե-
 10 լով սատրապներին, մեծ փառք ձեռք բերեց թե՛ իր և թե՛ բեով-
 տիացիների համար:
 30,2 Այդ տարին Լև²³ Արիոբարդանեսը մահացավ չսանվեց տարի
 թագավորելուց հետո, այնուհետև թագավորությունն անցավ Միթ-
 րիզատեսին, որը գահակալեց երեսունհինգ տարի:
 31,2 Այդ ժամանակ էլ²⁴ Փիլիպպոս թագավորը²⁵ հելլենների կող-
 մից առաջնորդ հուշակվելով, պատերազմ ձեռնարկեց պարսիկների
 դեմ. նա Ասիա ուղարկեց Ատտալոսին և Պարմենիոնին²⁶, նրանց
 տալով իր զորքերի մի մասը և հրամայելով ազատագրել (Ասիայի)
 հելլենական քաղաքները²⁷, մինչդեռ ինքը, ցանկանալով պատե-
 րազմն սկսել աստվածների կարծիքն իմանալուց հետո, հարցում
 արեց Պյութիային, թե արդյո՞ք ինքը կհաղթի պարսից արքային:
 Գուշակը նրան տվեց նետեյալ պատգամը. «Պատված է ցույր²⁸,
 արդեն վախճանն է. առկա է նաև ողջակիզողը»:

5,3 Քանի որ մենք այժմ պետք է նորից գրենք պարսից թագավորության մասին, ապա անհրաժեշտ է փոքր-ինչ վերադառնալ նախորդ գեպքերի պատմության: Երբ դեռևս Փիլիպպոսը թագավոր էր, Պարսկաստանում ափրում էր Օքոսը, որն իր հպատակների նկատմամբ վերաբերվում էր դաժանաբար ու բռնությամբ: Քանի որ նա իր խիստ վարվեցողությամբ ատելի էր դարձել, հազարապետ²³⁹ Բագոսը, որը թեպետև իր հատկություններով ներքինի էր, բայց իր էությունով խորամանկ ու ռազմասեր, ինչ-որ բժշկի օգնությամբ թունավորելու միջոցով սպանեց Օքոսին և թագավորությունը հանձնեց արքայի ամենակրտսեր որդուն՝ Արսեսին: Նա միաժամանակ ոչնչացրեց նաև (նոր) թագավորի եղբայրներին, որոնք բոլորովին երիտասարդ էին, որպեսզի պատանի (թագավորը) մեկուսացված լինելով, իրեն առավել ևս հպատակվի: Բայց պատանին իր բացահայտ գծողությունը հաշտեց կատարված անօրենությունների մասին և արդեն ակնհայտ էր, որ պատրաստվում է պատժել ոճիրների հեղինակին. ուստի և Բագոսը, լսելով նրա մտադրությունը, սպանեց Արսեսին և նրա որդիներին, երբ արդեն թագավորել էր 5 երեք տարի: Այսպիսով, քանի որ արքունի տոհմը ոչնչացվել էր և ուղիղ գծով ոչ ոք չէր մնացել իշխանությունը ժառանգելու նամար, Բագոսը նախընտրեց արքունիքին մոտիկ մարզկանցից մեկին՝ Գարեհ անունով և նրան դարձրեց թագավոր²⁴⁰: Սա որդին էր Արսանեսի և թոռ Օստանեսի, որը պարսից Արտաքսերքսես արքայի²⁴¹ եղբայրն էր: Իսկ Բագոսի հետ կատարվեց այսպիսի հիշարժան դեպք: Նա իր ոճրագործ սովորության համաձայն փորձեց թունավորելով վերացնել Գարեհին: Բայց արքան տեղեկանալով դավադրության մասին, Բագոսին հրավիրեց իր մոտ և ուրախության պահին բաժակը նրան տուրով, ստիպեց խմել թունը:

6,1 Գարեհը զահին արժանացավ այն պատճառով, որ նրան իր քաջության մյուս պարսիկներից առավել գերադանց էին համարում: Քանզի մի անգամ, երբ Արտաքսերքսես արքան²⁴² պատերազմ էր մղում կաղուսիների դեմ, սրանց միջից մեկը, որը մեծապես հռչակված էր իր ուժով և արիությանը, մարտակող նետեց պարսիկներից ցանկացած մարդուն, որպեսզի մենամարտի նրա հետ. այնժամ ոչ ոք չհամարձակվեց (մարտահրավերն) ընդունել, այլ միայն Գարեհը վտանգին ընդառաջ գնալով, սպանեց կովի հրավիրողին և արքայից մեծ պարգևներ ստացավ, իսկ պարսիկները նրան սպեցին քաջության առաջնությունը: Ահա այս սխրա-

գործով համար էր, որ նրան արժանի համարեցին զահն ստանալու նույն այն տարին, երբ Փիլիպպոսը վախճանված լինելով, թագավորությունը ժառանգեց Ալեքսանդրը:

3 Բախտն այսպիսի այլին ընտրեց իբրև հակառակորդ Ալեքսանդրի հզորության, ուստի և նրանք առաջնության շուրջ իրար միջև շատ և մեծ մարտեր մղեցին: Սակայն բոլոր գործերի մասին մենք ամեն ինչ իր տեղում կպատմենք: Այժմ դարձյալ կվերադառնանք մեր պատմության շարունակությանը:

7,1 Արդ, Գարեհը ստանձնելով թագավորությունը նախքան Փիլիպպոսի վախճանվելը, մտահոգված էր Մակեդոնիայի հետ վերահաս պատերազմը կանխելու, բայց երբ սա վախճանվեց, (Գարեհը) արժանարհելով Ալեքսանդրի երիտասարդ տարիքը, զգատվեց տագնապից: Եվ երբ Ալեքսանդրի գործունեության հզորությունը և շեշտակիությունը պարտադրեց համայն հեղինակներին նրան առաջնորդ անձնաչել, այնժամ Գարեհը նորից տագնապեց և մեծ ջանասիրությամբ սկսեց իր ուժերը նախապատրաստել, նա կառուցեց բազմաթիվ տրիերաներ և կազմակերպեց մեծ քանակությամբ զորքեր: Իսկ ժամանատարները նշանակեց իր լավագույն զորականներին, որոնց թվում էր նաև Մեմնոն Հոդոսցին, որն առանձնապես աչքի էր ընկնում իր արիությամբ և ռազմական գործի իմացությամբ: Ահա սրան արքան, հինգ հազար վարձկան տալով, հրամայեց քայլել Կյուպիկոս քաղաքի²⁴³ վրա և փորձել գրավել այն: Ուստի և սա այդ զորքերով մտադրեց շարժվեց Իդա լեռան²⁴⁴ վրայով: ...Արդ, Մեմնոնը անցնելով Իդա լեռը, հանկարծակի հարձակվեց կիպիկեցիների քաղաքի վրա և թե՛ էր մնացել գրավել այն: Բայց ձախողվելով իր մտադրության մեջ, ավերեց նրանց երկիրը և ձեռք բերեց մեծ ալար:

18,2 Այնժամ էլ պարսկական սատրապները և զորավարները դանդաղեցին խանգարելու մակեդոնացիների անցումը, բայց ի մի գումարվելով խորհրդակցեցին, թե ինչպե՞ս դիմադրեն Ալեքսանդրին: Այսպես, Մեմնոն Հոդոսցին, որը հռչակված էր իր ռազմական գիտելիքներով, խորհուրդ էր տալիս շկովել դեմառդեմ, այլ ետ թողնել ավերել և, պարենի պակասություն պատճառով, խոչընդոտել մակեդոնացիներին²⁴⁵ առաջխաղացումը, մյուս կողմից էլ ձուլվելու ու ցամաքային ուժեր ուղարկել Մակեդոնիա և ամբողջ պատերազմը փոխադրել Եվրոպա: Այս մարզը, ինչպես ակնհայտ դարձավ հետևանքներից, տվել էր լավագույն խորհուրդը, բայց չկարողացավ համոզել մյուս առաջնորդներին, որոնց թվում էր, թե այդ խորհուրդները արժանի չեն պարսիկների մեծագործության: Այսպիսով, քանի որ հավթանակեց ճակատամարտելու տեսակետը,

նրանք բոլոր կողմերից գործերը կանչեցին և մակեդոնացիներին գործերից բազմապատիկ դառնալով, արշավեցին դեպի Հելլեսպոնտյան Փոյոտգիա: Այստեղ էլ նրանք բանակեցին Գրանիկոս գետի ափին, իրենց համար պաշտպանական զիծ դարձնելով այդ գետի հունը:

- 19,1 Իսկ Ալեքսանդրը, տեղեկանալով բարբարոսական գործերը գումարվելը, արագորեն առաջ շարժվեց ու բանակեց թշնամու դեմ հանդիման, այնպես, որ Գրանիկոսը հոսում էր (թշնամի) բանակների միջև: Բարբարոսները, գրաված լինելով բարձրադիր ափը, անգիտատ էին մնում. նրանք որոշել էին հարձակվել թշնամու վրա. երբ սա կփորձեր գետն անցնել, քանզի նրանք կարծում էին, թե կկարողանան կտվում հեշտությամբ գերազանցել մակեդոնացիներին:
- 2 Գրանիկոսը, երբ սա կտորակված լինի: Բայց Ալեքսանդրը լուսաբացին իր ուժերը քաջաբար անցկացրեց գետով և, նախքան թշնամին կկարողանար խանգարել, իր գործերը դասավորեց ճակատամարտի համար հարմար ձևով²⁴⁶: Իրենց հերթին բարբարոսները մակեդոնացիների գորշարի հանդեպ դասավորեցին իրենց ամբողջ հեծելազորայիններին, որոշած լինելով նրանց միջոցով վճռել ճակատամարտի հիշք: Մեմնոն Հոտրոսցին և սատրապ Արսամենեսը²⁴⁷, չորաքանչուրն իր հեծելազորով, գրավել էին ձախ թևը, հաջորդաբար դասավորվել էր Արսիտեսը²⁴⁸ պափազանցի հեծյալներով, այնուհետև հոնիացի սատրապ Ալիթրոբատեսը հյուրկանացի հեծյալներով: Այ թևը զբաղեցրել էին հազար մեղացիներ, Հոնոմիթրեսի երկու հազար ձիավորները և նույնքան էլ բակտրիացի հեծյալներ. կենտրոնը գրավել էին մյուս ազգերի հեծյալները, որոնք մեծաթիվ էին և ընտիր իրենց արիության: Ամբողջ հեծյալների թիվը տասը հազարից ավելի էր: Պարսից հետևակը տասը բյուր մարդուց ավելի էր²⁴⁹, բայց նրանք (հեծյալներից) ետև դասավորված լինելով, մնում էին հանգիստ, քանզի (ենթադրում էին թե) հեծյալները կկարողանան նեղել մակեդոնացիներին:
- 6 Երբ երկու կողմերի հեծյալները ոգևորությամբ մարտի նետվեցին, թեսալական հեծելազորը, որը դիրքավորվել էր ձախ թևում, Պարմենիոնի գլխավորությամբ քաջաբար ընդունեց իր դիմաց կանգնած թշնամու հարձակումը, իսկ Ալեքսանդրը, որը չավագույն հեծյալներով դիրք էր գրավել այ թևում, ինքն առաջինը նետվեց պարսիկների վրա և ձեռնամարտի մտնելով, թշնամուն մեծ կոտորած պատճառեց:

20,1 Բայց քանի որ բարբարոսները դիմադրում էին արիաբար և իրենց ոգևորությունը հակադրում էին մակեդոնացիների քաջարիու-

թյան, բախտը միևնույն վայրում ի մի բերեց չավագույններին:

2 Հաղթանակը միճարկելու համար, Քանզի Հոնիացի սատրապ Ալիթրոբատեսը, որը ծագումով պարսիկ էր և Գարեհ արքայի փեսան և իր քաղությամբ անվանի, հեծյալների մեծ զորամասի հետ նետվեց մակեդոնացիների վրա. իրեն ղեկավարեց ունենալով արքունի տոհմից²⁵⁰ քառասուն մարդ, որոնք առանձնապես քաջարի էին, սլացավ դիմադրողներին վրա և անվեհեր կովելով նրանցից ոմանց սպանեց,

3 ուրիշներին էլ վիրավորեց: Ու քանի որ նրա հարձակումը դարձել էր վտանգավոր, Ալեքսանդրը իր ձիուն շուտ տվեց գետի սատրապը և ձիավարեց բարբարոսի վրա:

Արդ, պարսիկը կարծելով, որ մենամարտելու այս պատահառիթմը աստվածներն են իրեն շնորհել, հուսադրվեց, որ իր իսկ քաջագործությամբ Ասիան պետք է ազատվի վտանգներից և Ալեքսանդրի հռչակված խիզախությունը պետք է սանձահարմար իր սեփական ձեռքերով և պարսիկների փառքը պետք է այգախոսով փերկվի: Նախ իր տեղը շարժեց Ալեքսանդրի վրա այնպիսի հուժկու թափով, որ նրա նիզակը ծակելով Ալեքսանդրի վահանը և աջ ուսա-

4 ծածկը, թափանցեց զրահի մեջ: Իսկ (Ալեքսանդր) արքան քաշեց հանեց իր բազուկից կախ ընկած տեղը և դեն նետեց այն և սուպանդակներով իր ձիուն խթանելով և օգտագործելով իր սլացքի համար թափը, իր նիզակը մյուսնեց սատրապի կրծքի ուղիղ մեջ-

5 տեղը: Այս որ կատարվեց, երկու կողմից էլ մոտիկ գտնվող շարքերը, ի տես այդ քաջագործության, բարձր ճշացին, այնուհանդերձ, լանջապարտակի վրա նիզակի ծայրը շարժվեց և շարժված բեկորը ետ թռավ, այնժամ պարսիկը սուրը մերկացրեց և նետվեց Ալեքսանդրի վրա, իսկ թագավորը ճիշտ ժամանակին ծայրը նորից ամբացնելով իր նիզակին, կարողացավ հարված հասցնել ուղիղ նրա

6 դեմքին: Նույն այդ պահին Հոտսակեսը, ընկածի եղբայրը, հեծյալի վրա հասնելով, իր թրով Ալեքսանդրի գլխին այնպիսի վտանգավոր հարված հասցրեց, որ պատռեց նրա սաղավարտը և թեթևակի քեր-

7 ծեց մաշկը: Երբ Հոտսակեսը պատրաստվում էր նորից հարված իջեցնելու նույն այդ կետին, Կլեյտոսը²⁵¹, որը «սև» մականունն էր ստացել, իր ձիով մոտիկ սլացավ ու կտրեց բարբարոսի բազուկը:

21,1 Տոհմակիցները համախմբվելով շրջափակեցին երկու ընկածներին²⁵². նրանք նախ իրենց նիզակները նետեցին Ալեքսանդրի վրա, այնուհետև համախումբ կովելով, ամեն տեսակ վտանգները դիմադրավեցին ու խոչնդան թագավորին սպանելու: Թեպետև սա բազում և մեծ վտանգների ենթարկվեց, բայց չպարտվեց թշնամիների բազմությունից, այլ հակառակ այն բանին, որ կրծքին երկու

հարված էր ստացել, մեկ հարված էլ սաղավարտին և երեք հարված էլ այն զրահի վրա, որ վերցրել էր Աթենասի տաճարից²⁵³, նա չվիջեց, այլ լիցքավորված ոգու արիությանը, նա հաղթահարեց

3 բոլոր դժվարությունները: Այս ամենից հետո իր դեմ կռված մյուս պարսիկ առաջնորդներից (ոմանք) նույնպես ընկան, որոնցից ամենաերևելիներն էին Ատիզուեսը և Փառնակեսը, Դարեհի կնոջ հղբայրները, ինչպես նաև Միթրոբուլանեսը, որն առաջնորդում էր կապալարով կիացիներին²⁵⁴:

4 Այսպիսով, երբ արդեն զորահրամանատարներից շատերն սպանվել էին և պարսկական բոլոր զորամասերը պարտվել էին մակեդոնացիների կողմից, առաջինը ստիպվեցին փախուստի դիմել Ալեքսանդրին հանդիման կռվողները, իսկ հետո նաև մյուսները, որանով իսկ թաղավորը, բոլորի վկայություններ, իր քաջագործությունները առաջնությունը նվաճեց և համարվեց ձեռքբերված հաղթանակի գլխավոր պատճառը: Հաջորդաբար թեսալացիների հեծյալներն իրենց ջոկատները լավագույնս օգտագործելով և անսնամ

5 կռվելով, արջության մեծ նամբով ձեռք բերեցին: Երբ արդեն (պարսկական) հեծելազորը փախուստի էր դիմել, հետևակները մտան մարտի, բայց երկար չկռվեցին, քանզի բարբարոսները ահաբեկված ձեռեռադրի նահանջից հոգեպես ընկճվեցին և շատ

6 փախուստի մատնվեցին: Պարսկական հետևակից սպանվեցին ավելի քան տասը հազար, իսկ հեծյալներից՝ ոչ պակաս քան երկու հազար, մինչդեռ գերի վերցվածները քսան հազարից ավելի էին: Մարտից հետո թագավորը սպանվածներին թաղեց մեծ շուքով²⁵⁵, այդպիսի հարգանք մատուցելով, նա ձգտում էր իր վինվորներին ավելի ոգևորություն ներշնչել ճակատամարտի ժամանակ վտանգներին դիմադրավելու համար:

7 Վերականգնելով իր ուժերը, Ալեքսանդրը զորքը շարժեց Լյուդիայի միջով և վերցրեց Սարգես քաղաքն իր միջնաբերդով և դրանցում պահվող բոլոր գանձերով, քանզի սատրապ Միթրինեսը քաղաքը հոժարակամ հանձնել էր նրան²⁵⁶:

27 6 Սրան ⁷ հոանդադին պատերազմելով, ամբողջ երկիրը, մինչև Մեծն Փոյուզիս²⁵⁸, նվաճեցին, իրենց զորքերը պահելով թշնամ

7 նվաճված երկրի հաշվին: Իսկ Ալեքսանդրը նվաճեց ամբողջ ծովափը, մինչև Կիլիկիա շատ քաղաքներ գրավեց և ամրացրած բերդերը մեծ վճռականությամբ պաշարելով, բոնի ենթարկեց իրեն:

31 1 Ուստի և նա²⁵⁹ բոլոր կողմերից իր զորքերը կանչեց, հրամա

նելով գումարով և Բաբելոնում: Նա հարցուփորձեց իր ընկերներին և տոհմակիցներին և նրանց միջից ընտրեց հարմարագույններին, նրանցից ոմանց ըստ արժանվույն հրամանատարություն հանձնարարելով, իսկ մյուսներին հրամարելով կռվել իր կողքին: Երբ զորագումարի համար սահմանված ժամանակը հասավ, բոլորը հավաքվեցին Բաբելոնում: Գումարված վինվորների ամբողջ թիվը կազմեց՝ հետևակը ավելի քան քառասուն բյուր²⁶⁰, իսկ հեծելազորը ոչ պակաս տասը բյուրից:

Արդ, այսքան զորքով Դարեհը դուրս եկավ Բաբելոնից և առաջացավ դեպի Կիլիկիա, իր հետ վերցնելով իր կնոջը և զավակներին՝ սողա և երկու աղջիկ, ինչպես նաև իր մորը:

2 Ալեքսանդրը տեղեկանալով, որ Դարեհը գտնվում է մի քանի օրվա ճանապարհի հեռավորություն վրա, Պարմենիոնին զորքով ուղարկեց նախապես գրավելու անցումները, որ կռվում էին Պյուլպ²⁶¹: Պարմենիոնը հասնելով այդ վայրերը, բարբարոսներին, որոնք նախապես գրավել էին դժվարամատուց անցումները, գրոհով դուրս

3 շարտեց և տիրացավ դրանց: Դարեհը ցանկանալով իր զորքը զարձրենել դյուրաշարժ, գումակը և ավելորդ ամբոխին թողեց Միրիայի Դամասկոսում, իսկ այժմ, երբ լսեց, թե Ալեքսանդրը արդեն նախապես գրավել է անցումները և կարծելով, թե նա չի համարձակվի կռվել դաշտում, իր ընթացքը արագացրեց, շտապելով հանդիպել

4 նրան: Տեղի բնակիչները արհամարհելով մակեդոնացիներին, որոնց փոքրաթիվ լինելու պատճառով և առավել զարմացած պարսիկների բազմությամբ, լքեցին Ալեքսանդրին և միացան Դարեհի զորքերին, նրանք մեծ հոժարությամբ պարսիկներին հայթայթում էին պարեն և անհրաժեշտ ամեն ինչ և իրենց մտքում կանխանշում էին բարբարոսների հաղթանակը: Իսկ Ալեքսանդրը երկուտ ազդեցով գրավեց Իսսոսը, որը նշանակալից քաղաք էր:

31 1 Երբ հետախույզները հազորեցին նրան, թե Դարեհը գտնվում է երեսուն ասպարեզ հեռավորություն վրա և զարմանալի արագությամբ առաջ է շարժվում իր զորքերով, որոնք ընդունել են ահեղազոր ուսզմական դասավորություն, Ալեքսանդրը կռահեց, թե սա աստվածների կողմից իրեն շնորհված հրամար առիթ էր, որպեսզի մեկ ճակատամարտում հաղթելով, կործանի պարսկական տերությունը, ուստի և նա համապատասխան խոսքերով ոգևորեց իր վինվորներին վճռական ճակատամարտի համար, վինվորների գնդերը և հեծյալների ջոկատները դասավորեց տեղանքի հարմարության համեմատ. հեծյալներին կարգեց ամբողջ զորքի առաջ, իսկ հետև

2 վակի փաղանգին հրամայեց մնալ պահեստում, հեծյալներից ետև

ինքր, վերդնելով հեծյալներից լավագույններին, աչ թևով սուս
շարժվեց, հանդիպելու թշնամուն, իսկ ձախ թևը դբաղեցնում էին
3 թեսասալացիների հեծյալները, որոնք առանձնապես աչքի էին ընկ-
նում իրենց արիությանը և հմտությանը: Երբ զորքերը արդեն մո-
տեցան իրար մինչև նետընկեց, պարսիկները Ալեքսանդրի դեմ նո-
տերի այնպիսի քանակ արձակեցին, որ դրանք օդում իրար բախ-
վելով, մեծապես թուլացնում էին հարվածները: Երբ երկու կողմերի
շեփորահարները հարձակում ազդարարեցին, առաջինը մակեդո-
նացիները միաբերան աղաղակելով, աննախընթաց ազմուկ բարձ-
րացրին, իսկ երբ նրանց պատասխանեցին բարբարոսները, մոտա-
կա բոլոր լեռները արձագանքեցին, և այս վերջին գոռոցը գերա-
զանցեց մակեդոնացիների աղաղակին, քանի որ հիսուն բյուր մարդ
գոռում էր միաբերան:

Ալեքսանդրը իր հայացքը ուղղելով բոլոր կողմերը, անհամբե-
րությունով փնտրում էր Դարեհին, և երբ նկատեց նրան, անմիջապե-
սից հեծյալների հետ նետովեց իր իսկ արքայի կողմը, նպատակադրվե-
լով ոչ այնքան ջախջախել պարսիկներին, որքան նվաճել հաղթա-
6 նակը իր իսկ ձեռքով: Այդ նույն ընթացքում մնացած բոլոր հեծ-
յալները ևս նետով էին իրար վրա և շատերն արդեն սպանվել էին
կռուվողների քաջարության պատճառով բոլորի համար կուլի ելք
թվում էր անորոշ. քանզի հաղթանակի նժարը տատանվում էր այս
և այն կողմ, քանի որ շարքերը մերթ նահանջում էին, մերթ էլ նո-
7 ռից առաջ գալիս: Արդ, նիզակը նետելիս կամ թրով հարվածելիս
ոչ մեկը չէր վրիպում, քանի որ շարքերի խտությունը հարմար թի-
րախ էր: Ուստի և շատերը փոխադարձ վերքեր ստանալով ընկնում
էին, մինչև վերջին շունչը կատաղորեն կռվելով, այնպես. որ կյան-
քը նրանց ավելի շատ էր լքում, քան արիությունը:

Յուրաքանչյուր գորամասի հրամանատար կռվելով իր ենթա-
կանների դուխն անցած, իր արիությանը շատերին մղում էր քաջա-
գործության: Ուստի և կարելի էր տեսնել բազմաթիվ և բազմապիսի
վիրավորների և շատ մորեզին մենամարտեր, հաղթանակի հասնելու
2 մյուսով: Այսպես, պարսիկ Օքսամթերը, որը Դարեհի եղբայրն էր
մեծ գովեստներ էր արժանացել իր քաջության համար, տեսնելով
որ Ալեքսանդրը անկասելի թափով սլանում է Դարեհի վրա, բո-
նըկվեց իր եղբոր բաղդին հաղորդակից դառնալու ցանկությունը:
3 Արդ, վերցնելով իր ջոկատի լավագույն հեծյալներին, նրանց ուղեկ-
ցությանը սլացավ Ալեքսանդրի դեմ և կարծելով, թե եղբայրասի-
րության այդ ցուցադրումը պարսիկների մեջ իր անվանը մեծ համ-
բավ կբերի, սկսեց կռվել Դարեհի քառածի ռազմակառքի առաջ

4 թշնամու հետ ձեռնամարտի բռնվելով, իր արիությամբ և ռազմա-
կան հմտությամբ շատերին սպանեց: Բայց քանի որ Ալեքսանդրի
զորագնդի մարտիկները գերազանցում էին իրենց արիությամբ,
Դարեհի քառածի ռազմակառքի շուրջ սպանվածների բազում դիակ-
ներ կիսովեցին, քանզի բոլոր (մակեդոնացիները) մտածելով միայն
հարվածել (պարսից) արքային, այս նպատակով եռանդազին մըր-
ցում էին իրար հետ, լինայելով նույնիսկ իրենց կյանքը²⁶²:

Այս ճակատամարտում ընկան պարսից հայտնի ստաջնորդ-
ներից շատերը, որոնց թվում էին Անտիքսյուեսը և Հոնոմիթրեսը և
Եգիպտոսի սատրապ Տասիակեսը²⁶³, Մակեդոնացիների բանակից
ևույնպես շատերն ընկան և ինքը Ալեքսանդրը ևս վիրավորվեց աչ-
5 զըրթց, երբ թշնամին շրջապատել էր նրան: Դարեհի ռազմակառքին
լծված ձիերը ծածկված լինելով վերքերով և սարսափած իրենց
որը կիտված դիակներով, չէին ենթարկվում իրենց սանձերին և
քիչ էր մնացել նույնիսկ Դարեհին ջրեին թշնամիների մեջ: Ուստի
և (պարսից) արքան այս ծայրագույն վտանգի առաջ ինքը խլեց
կրակոսները, ստիպված լինելով հրամարվել իր (արքայական) դիր-
6 ժույթի սովորույթը: Դարեհի սպասավորները մոտիկ բերեցին մի
բառածի և նրա վրա փոխադրվելիս տեղի ունեցած անկար-
գության ժամանակ Դարեհը, տեսնելով վրա հասնող թշնամուն, ա-
րդ սարսափով համակվեց:

Տեսնելով իրենց արքայի խռովյալ վիճակը, պարսից մեծերը
փոխառաջի դիմեցին, երբ մոտիկ գտնվող հեծյալները ևս նույն
7 անցին շուտով ամբողջ հեծելազորը փախուստի մատնվեց: Ու քա-
նի որ փախուստը տեղի էր ունենում նեղ ճանապարհով և դաժան
վառերով, ապա նրանք իրար վրա ընկնելով իրար էին կոխարտում
և շատերը սպանվեցին առանց պատերազմում վերք ստանալու
Քանզի ռազմիկները կուտակվել էին իրար վրա, ոմանք արդեն
առանց դենքի, մյուսներն իրենց ամբողջ զրահով ոմանք էլ իրենց
թրերը մերկացրած, ցած էին տապալում նրանց, ովքեր ընկնում էին
իրենց վրա: Այսուհանդերձ, հեծյալների մեծ մասը հասնելով դաշ-
տերը, ամբողջ թափով իրենց ձիերը ջրեցին և կարողացան ապաս-
9 տան դառնել դաշնակից քաղաքներում: Իսկ մակեդոնացիների փա-
ղանգը և պարսից հետևակ զորքերը կարճատև մարտի բռնվեցին,
քանզի հեծելազորի ալոկն ուղջ հաղթանակի նախամարտն էր եղել:
Շուտով բարբարոսների ամբողջ բանակը փախուստի մատնվեց և
քանի որ այսքան բյուրավոր մարդիկ նեղ վայրերով էին փախչում,
ապա ամբողջ վայրը ծածկվեց դիակներով:

35,1 Գիշերը վրա հասած լինելով, պարսիկները կարողացան հեշտությամբ ցրվել տարբեր ուղղություններով, մինչդեռ մակեդոնացիները թողնելով նրանց հետապնդելը, բնական կողոպուտի ետևից նետվելով հատկապես դեպի արքունի վրանները, վերջիններում
 2 եղած մեծ հարստության պատճառով: Այստեղից նրանք վերցրին շատ արծաթ, ոչ քիչ ոսկի և մեծ քանակությամբ թանկարժեք զգեստներ արքունի գանձերից: Նմանապես արքայի ընկերներից և տոհմակիցներից և մյուս հրամանատարներից ոչ քիչ քանակությամբ հարստություն խլեցին: Քանզի պարսկական հայրենի մեկ տվորության համաձայն, ոչ միայն արքայի տան, այլև նրա ընկերների և տոհմակիցների կանայք ևս ոսկեզօծ կառքերի մեջ ուղևոր
 4 ցում էին (զորքին): Իսկ այդ կանանցից չուրաքանչյուրն էլ ետ կրում էր խոշոր քանակությամբ թանկարժեք սպասք և կանացի զարդեր, իրենց սենեցած մեծ հարստության և շքեղության համապատասխան:

5 Գերի վերցված այս կանանց վիճակը ծանրագույն եղավ Քանդի նրանք, որոնք նախկինում իբրև վաչկեր հազվել էին հանդուրժում փոխարդյուն շքեղ կառքերով և որոնց մարմնի որևէ մասը մերկ չէր երևացել, այժմ միայն մեկ խիտոն²⁶⁴ հագած, իրենց զգեստները պատռոտելով, ողբաձայն դուրս էին նետվում իրենց վրաններից և աստվածներին կոչելով, փարվում էին նվաճողների
 6 նրանք դողողազոց ձեռքերով պոկում էին իրենց մարմնի զգեստները և հերարձակ փախչում էին քարքարոտ վայրերով և, իրար գլխի հավաքվելով, օգնություն հայցում նրանցից, որոնք իրենք ուրվել
 7 օգնության կարիքն ունեին: (Գերեվարողներից) ոմանք այս դժբախտների մաղերից բռնած քշում տանում էին, մյուսները պատռոտում էին նրանց զգեստները և նրանց մերկ մարմինները ձեռքի կամ նիզակի կոթի հարվածներով առաջ էին հրում, դրանով իր
 8 բախտի շնորհիվ, անարգում էին բարբարոսների ունեցածները և ամենաթանկը և աղնվագույնը:

36,1 Արդ, մակեդոնացիներից առավել զթախրաները, տեսնելով բախտի շրջվելը, կարեկցում էին նրանց և ողորմածություն զգում այդ դժբախտներին հասած աղետի համար: Քանզի այդ կանանց բարձր ծագման հատուկ ամեն ինչ խլվել էր նրանցից և նրանք շՊր-ջապատվել էին այն ամենով, ինչ նրանց համար օտար էր և թշնամական: [Այսուհանդերձ, այս կարեկից վերաբերմունքը բնորոշ էր գինվորների մեծ մասին]²⁶⁵, ուստի և կանայք քշվեցին դժբախտ և ողբալի գերության:

2 Ներկաների արտասովալից կարեկցանքը շարժեցին հատկապես

պես Գարեհի մայրը և կինը և ամուսնական հասակի երկու դստերը
 3 և փոքրահասակ տղան: Քանզի սրանց նկատմամբ բախտի փոփոխությունը և անսպասելի աղետների մեծությունը այնպիսի սուսարան էին պարզում, որ գիտողը կարեկցանք էր զգում նշդ դժբախտությունների հանդեպ: Որովհետև նրանք ոչինչ չգիտեին Գարեհի մասին, արդյոք նա կենդանի էր և ապահով, թե՞ նա ևս ընդհանուր կոտորածի ժամանակ սպանվել էր. այլ տեսնում էին, թե իրենց վրանը կողոպտում էին զինված թշնամիները, որոնք անգիտանում էին գերված կանանց ինքնությունը և այդ անգիտության պատճառով անվաչկ արարքների գործում: Նրանք տեսնում էին, թե ինչպես ամբողջ Ասիան իրենց հեռ գերի է դառնում և թե ինչպես սատրապների կանայք բնկնում էին իրենց ոտքերին, օգնություն հայցելով.
 4 բայց իրենք անկարող էին որևէ մեկին օգնել, քանի որ իրենց այդ ժբախտության մեջ իրենք ուրիշների օգնության կարիքն ունեին:

5 Արդ, (Ալեքսանդր) արքայի սպասախաները²⁶⁶ զբաղեցնելով Գարեհի վրանը, Ալեքսանդրի համար լողանք և ընթրիք պատրաստեցին և ջահերի ուժեղ բոց վառելով, սպասում էին, որպեսզի սա վերադառնալով հետապնդումից, իր համար պատրաստ գտնի Գարեհի բոլոր հարմարությունները, իբրև ապացույց այն բանի, որ
 6 կրեւել է համայն Ասիային:

7 Այս ճակատամարտում բարբարոսներից սպանվեցին ավելի քան տասը բյուր հետևակ և ոչ պակաս քան մեկ բյուր հեծյալ, իսկ մակեդոնացիներից՝ երեք հարյուր հետևակ և շուրջ հարյուր հիսուն հեծյալ: Այդպիսին էր Կիլիկիայի Իսսոսում տեղի ունեցած ճակատամարտի ելքը:

Արքայից Գարեհը շարաշար պարտվելուց հետո շտապելով
 37,1 փախուստի գիմել ևս չըրգաբար իր ձիերից լավագույններին փոխնիփոխ վերցնելով, արագորեն սուրում էր, ամեն կերպ աշխատելով խուսափել Ալեքսանդրի ձեռքն ընկնելուց և շտապում էր հասնել
 2 նրա վերին սատրապությունները: Իսկ Ալեքսանդրը հետալքներ հեծյալազորի²⁶⁷ և մյուս հեծյալներից լավագույնների ուղեկցությամբ հետապնդում էր նրան, շտապելով ձեռք գցել իրեն Գարեհին: Երկու հարյուր ասպարեղ անցնելուց հետո նա գիշերվա կեսին ետ վերադարձավ իր բանակատեղին և ճանապարհի իր հոգնությունը լողանքով փարատելուց հետո, ճանգստացավ և ընթրեց:

3 Ինչ-որ մեկը գալով Գարեհի կնոջ և մոր մոտ, հայտնեց, թե Ալեքսանդրը վերադարձել է հետապնդումից, Գարեհին զինաթափած լինելով: Այնժամ կանայք ուժեղ ճչացին և ողբ ու կական բարձրացրին, իսկ գերի վերցվածները լսելով այդ հաղորդումը, միացան

նրանց վշտին և բարձրաձայն սգացին: Արքան, լսելով կանանց տառապանքը, իր ընկերներից մեկին՝ Լեոննատոսին, ուղարկեց (նրանց մոտ), որպեսզի դադարեցնի հուզմունքը և հանգստացնի Սիսյունդամբրիսին²⁶⁸, հաղորդելով, որ Գարեհը դեռևս կենդանի է և որ Ալեքսանդրը նրանց հանդեպ պատշաճ վերաբերմունք կցուցադրի, (հայտնի նաև), թե Ալեքսանդրը ցանկանում է առավուտյան խոսել

4 նրանց հետ և գործով ապացուցել իր բարեհոգությունը: Այսպիսով, գերի ընկած կանայք այս անակնկալից և, ընդհանրապես, անսպասելի բարեբախտությունից (սրտապնդված), Ալեքսանդրին ողջունեցին իբրև աստված և դադարեցրին իրենց ողբը:

5 Իսկ արքան յուսարացին իր հետ վերցնելով իր առավել պատվովոր ընկերներից²⁶⁹ Հեփեստիոնին, եկավ այդ կանանց մոտ: Որովհետև նրանք երկուսն էլ իրար նման էին հագնվել, իսկ Հեփեստիոնը առավել բարձրահասակ էր ու գեղեցիկ, Սիսյունդամբրիսը կարծելով, որ սա է արքան, երկրպագեց սրան: Բայց երբ ներկայները նրան նշան արեցին և ձեռքերով ցույց տվեցին Ալեքսանդրին, Սիսյունդամբրիսը շփոթվեց իր անգիտության համար և դարձյալ սկսեց երկրպագել Ալեքսանդրին, իսկ արքան ընդհատելով նրան,

6 ասաց. «Հոգ մի արա, ով մայր, քանզի սա նույնպես Ալեքսանդր է»: Երբ արքան պատավ կնոջ «մայր» անվանեց, այդպիսի ազնվագույն արտահայտությամբ ասես կանխավ խոստացավ բարեխիտ լինել նրանց հանդեպ, որոնք քիչ առաջ դժբախտացել էին: Հավաստիապես նկատվեց, թե նա կլինի իր երկրորդ մայրը, իսկ նա իր արարքներով հաստատեց իր բանավոր խոստումները:

38,1 Ալեքսանդրը նորից հագցրեց նրան արքայական դարձերը և վերականգնեց նրա նախկին դիրքը պատշաճ պատիվներով: Քանզի վերադարձրեց նրան սպասավորների այն շքախումբը, որ Գարեհն էր շնորհել, միաժամանակ իր կողմից ևս պարգևեց նախկինում եղածից ոչ պակաս թվով սպասավորների և խոստացավ (Գարեհի) աղջիկներին ամուսնություն ավելի առատությամբ ապահովել, քան որոշել էր Գարեհը, իսկ տղային մեծացնել իբրև իր որդին և մատուցել թագավորական պատիվ: Այնուհետև իր մոտ կանչելով տղային, համբուրեց նրան և տեսնելով նրա անվախ հայացքը, որը ոչնչաց չէր երկուզեղ, ասաց Հեփեստիոնին և նրա հետ եղողներին, թե այս տղան թեպետ վեց տարեկան է, բայց իր տարիքի համեմատ ավելի արիություն է դրսևորում, որով և շատ ավելի քաջ է հորից: Ինչ վերաբերում է Գարեհի կնոջ, ապա ասաց, որ նրա վեհ դիրքը կպահպանի այնպես, որ իր նախկին բարեբախտության համեմատ անարժան ոչինչ չի զգալու:

3 Ալեքսանդրը ողորմածության և բարեգիծության բազում այլ խոստումներ ևս տվեց, որով կանայք, անսպասելի ուրախության մեծությունից, շկարողացան իրենց արցունքը զսպել: Այս բոլորից հետո իր աջը տարով, ոչ միայն բարեգործություն ստացածների գովասանքին արժանացավ, այլև իր արշավակից բոլոր զինվորների մոտ գերազանց բարեհոգության համբավ նվաճեց: Ծս, ընդհանրապես, կարծում եմ, թե Ալեքսանդրի կատարած գործերից և ոչ մեկը չէ, ինչքան այս: Փանդի քաղաքներ պաշարելը և ճակատամարտելը, ինչպես նաև պատերազմներում հաջմանակ տանելը առավելապես հնարավոր են դառնում բախտի և քաջության շնորհով, մինչդեռ երբ մարդ իշխանություն ունենալով հանդերձ գիտություն է ցուցաբերում անկալներով հանդեպ, ապա այդ մեկը իմաստություն արդյունք է: Փանդի շատերը բախտի շնորհած հաջողություններին մեծամտանում են և բարեբախտության մեջ գոռողանալով, մոռանում են մարդկային բնությանը հատուկ թուլությունները, ուստի և կարելի է տեսնել թե ինչպես շատ շատեր անկարող են լինում տանել բարեբախտությունը, ասես այն ժանր մի բեռ լինի: Ահա թե ինչու Ալեքսանդրը, թեպետև ապրել է մեղանից շատ սերունդներ առաջ, իր անձնական առաքինությունների պատճառով պետք է հետագա ժամանակներում ևս արժանանա իրավացի և պատշաճ գովասանքի:

39,1 Գարեհը շտապ հասավ Բաբելոն և Իսսոսի ճակատամարտից փրկվածներին ի մի հավաքեց. նա հոգեպես չէր ընկճվել, թեև խոշոր աղետի մեջ էր ընկել, այլ նամակ գրեց Ալեքսանդրին, (առաջարկելով) մարդկայնորեն տանել իր բարեբախտությունը և գերվածներին ազատ արձակել, փոխարենը խոշոր գումար ստանալով: Նա միաժամանակ ավելացնում էր, թե ինքը կզիջի Ալլուա գետից արևմուտք ընկած երկիրը և քաղաքները, եթե (Ալեքսանդրը) ցանկանա դառնալ իր բարեկամը: Ալեքսանդրը ընկերներին գումարելով խորհրդի, թաքցրեց նրանցից իսկական նամակը և գրելով մեկ տարիչը, որը առավել համապատասխանում էր իր շահերին, այն մեղրկայացրեց ժողովականներին և (Գարեհի) ղեկավարներին ձեռնարկելու հետ ուղարկեց²⁷⁰, Ուստի և Գարեհը նամակների միջոցով Ալեքսանդրի հետ համաձայնության պարտ փորձերից հույսը կտրած, սկսեց պատերազմական մեծ պատրաստություններ տեսնել: Նա նորից սպառազինեց նրանց, որոնք փախուստի ժամանակ իրենց զենքերը կտրցրել էին և միաժամանակ ուրիշներին ևս զինվորադրելով, դասեց զորամասերում. իր մոտ կանչեց նաև վերին աստ-

4 րապտութիւններում²⁷¹ գտնվող գորքերը, որոնց նախապես թողել էր այնտեղ, երբ ստիպված էր շատ պարզապէս: Վերջապէս, նա այնքան շատ քանք թափեց զորքը կաղմակերպելու համար, որ այն դարձավ կրկնակի, քան Խոսոսի ճակատամարտում էր: Հավաքվեցին ութսուն բլուր հետևակ և քսան բլուր հեծյալ, չհաշված մեծ քանակութեամբ մանգաղակիր ուղղակառքերը:

52,7 Արդ, Ալեքսանդր արքան Ալեքսանդրիայի կոտուցումը իր բնկերներից ոմանց հանձնարարելով, եղիպտական բոլոր գործերը կարգավորվելուց հետո, իր գորքերով վերադարձավ Սիրիա:

53,1 Իսկ Գարեհը, լսելով նրա ժամանումը, բոլոր կողմերից իր զորքերը գումարեց և ճակատամարտի համար նախապատրաստեց ամեն ինչ: Նա թրերն ու նիզակները ավելի երկար պատրաստեց, քան նախկինում էր. քանզի կարծում էին, թե կիլիկիայում տեղի ունեցած ճակատամարտում Ալեքսանդրը այդ պատճառով հասավ մեծ առավելութեան: Նա պատրաստեց նաև վարպետորեն մտածված երկու հարյուր մանգաղակիր կառքեր թշնամուն ապշեցնելու և ահաբեկելու նպատակով: Այդ կառքերի լծին ամրացված էին քերիչներ, որոնք երեք թիղ երկարութեամբ դուրս էին ցցվում արտաքին ձիերի կողքերից և որոնց հատող սայրերը շրջված էին հանդիպակաց կողմը. իսկ ստուն թեքութեան վրա ուղիղ դրութեամբ ամրացված էին ևս երկու քերիչ, որոնց սայրերը նույնպես, նախորդների նման, շրջված էին հանդիպակաց կողմը, բայց սրանք ավելի երկար էին և ավելի լայն: Սրանց ծայրերից ամրացված էին մանգաղներ:

2 Իր ամբողջ զորքը շողշողուն գնեքերով և քաջարի հրամանատարներով ապահովելուց հետո (Գարեհը) դուրս եկավ Բարելոնից ունենալով շուրջ ութսուն բլուր հետևակ և ոչ պակաս քան քսան բլուր հեծյալ²⁷²: Նրա ընթացքի աջ կողմում գտնվում էր Տիգրիսը, իսկ ձախ կողմում՝ Եփրատը, և նա անցնում էր հարուստ երկրի միջով, ուր կարող էր անասուններին առատ խոտ հայթաթել և զորքի բաղմութիւնը ապահովել բավարար պարենամթերքով: Նա ձրգտում էր ճակատամարտ մղել նինվեի շրջակայքում, քանի որ այնտեղ դաշտերը շատ հարմար էին իր նպատակի համար և նա ցուցաբերած մեծաթիվ զորքերին շարժվելու լայն հնարավորութեան էին ընձեռում: Նա բանակ դնելով Արբելա կողմը գլուխի մոտ, այստեղ ամեն օր մարդում էր իր զորքը և մշտական ուսուցման ու վարժութիւնների միջոցով դիմորեններին դարձրեց կարգապահ. քանզի նա շատ էր մտահոգված, որ չլինի թե ճակատամարտի ընթացքում որևէ անկարգութիւն առաջանա այն բանի պատճառով, որ տարբեր լեզուներով խոսող բազմաթիվ ժողովուրդներ էին գումարվել:

54,7 Միաժամանակ նա, ինչպես նախկինում, դարձյալ զեսպաններ ուղարկեց Ալեքսանդրի մոտ հաշտութեան համար, նրան դիջելով Ալլուս գետից արևմուտք ընկած երկիրը և խոստանալով նրան տալ երկու բլուր տաղանդ արծաթ²⁷³: Բայց քանի որ Ալեքսանդրը ուշադրութեան չդարձրեց դրան, նորից ուրիշ զեսպաններ ուղարկեց, սովելով Ալեքսանդրին այն բանի համար, որ ազնվութեամբ է վերաբերվել իր մոր և մյուս գերիների հետ, միաժամանակ առաջարկելով նրան դառնալ իր բարեկամը և ստանալ Եփրատից արևմուտք ընկած երկիրը և երեք բլուր տաղանդ արծաթ²⁷⁴: և ամուսնանալ իր աղջիկներից մեկի հետ ու զբանով իսկ ընդհանրապես դառնալով իր փեսան և գրավելով իր որդու դիրքը, հաղորդակից դառնա ամբողջ թագավորութեան կառավարման²⁷⁵: Ալեքսանդրը խորհրդի հրավերից բոլոր ընկերներին և հայտնելով ստացված առաջարկութեանը, պահանջեց, որ յուրաքանչյուրն իր կարծիքը ազատորեն արտահայտի: Այսուհանդերձ, մյուսներից և ոչ մեկը չհամարձակվեց որևէ խորհուրդ տալ, նկատի ունենալով քննարկվող հարցի մեծ կարևորութիւնը, առաջինը Պարմենիոնն ասաց. «Եթե ես Ալեքսանդրը լինեի, մատուցվածները կրնդունեի և հաշտութեան կկնքեի»: Իսկ Ալեքսանդրը նրան պատասխանեց. «Եթե ես էլ Պարմենիոնը լինեի, նույնպես կընդունեի»:

5 Շարունակելով իր ասելիքը, նա մեծահոգի խոսքերով մերժեց պարսիկների առաջարկները, բայց միաժամանակ գովաբանելով մատուցված ընծաները, զեսպաններին պատասխան տվեց ասելով. «Թե երկիրը չէր կարող իր կարող ու կանոնը պահպանել. եթե գոյութեան ունենալին երկու արև և ոչ էլ օլկումենն²⁷⁶ երկու թագավորի շխանութեան տակ գտնվելիս կարող է հանդիստ և խաղաղ մնալ: Աստի և պատվիրեց զեսպաններին հաղորդել Գարեհին, որ եթե ձգտում է առաջնութեան, ապա ինքը կուի կմղի նրա դեմ բոլորի վրա միասնաձայն իշխելու համար. Իսկ եթե նա, արհամարհելով փոքր, զերազատում է շահն ու հեշտասեր կյանքը, ապա թող կատարի Ալեքսանդրի հրամանները. թող նա թագավորի ուրիշների վրա, քանի որ այդ իշխանութեանը նրան շնորհվում է Ալեքսանդրի մեծահոգութեամբ:

7 Այնուհետև նա, արձակելով խորհուրդը, վերցրեց զորքը և առաջ շարժվեց դեպի թշնամու բանակատեղին: Այս ընթացքում Գարեհի կիցը մահացել էր, և Ալեքսանդրը նրան թաղեց մեծ շուքով:

8,1 Գարեհը լսելով (Ալեքսանդրի) պատասխանները, հրաժարվեց բանակցութիւնների միջոցով հաշտութեան հասնելու մտքից: Ուստի և նա շարունակում էր իր զորքերի ամենօրյա մարզումները և

պատրաստում էր նրանց պատերազմական կարգապահութեան: Եւս
իր ընկերներից Մազախոսին բնտիր զորամասով ուղարկեց Հակելու
զետի անցումը և նախապես զբաղվելու անցահունը. իսկ ուրիշներին
ուղարկեց հրոճարակ անելու այն երկիրը, որով պետք է անցնէր
թշնամու գործը. քանզի նա մտադիր էր (Տիգրիս) զետի ունը օգ-
տագործել իբրև պաշտպանական դիժ մակեղոնացիների արձակ-
2 ման դեմ: Սակայն, Մազախոսը ենթադրելով, որ գետն անանցանելի է
հունի խորութեան և հոսանքի ուժգնութեան պատճառով, ոգ շտա-
բավ անցահունը պահպանելու: Գրա փոխարեն գործակցելով այս
գործմասերի հետ, որոնք կրակի էին մատնում երկիրը, մեծ աբե-
րածութիւններ պատճառեց, կարծելով, թէ պարենի սրահատութեան
պատճառով երկիրը անանցանելի կդառնա թշնամու համար:

3 Մինչդեռ Ալեքսանդրը հասնելով Տիգրիսի գետանցը և տեղացի-
ներից իմանալով, թէ ո՞րտեղ է անցահունը, նա իր զորքը անցկաց-
րեց (մյուս ափը). անցումը կատարվեց ոչ առանց դժվարութեան և
4 ոչ էլ ամբողջապես անվտանգ: Քանզի գետանցում ջրի խորութիւնը
հասնում էր կրծքից վերև, իսկ հոսանքի ուժգնութեան հունով անց-
նողներից շատերին քշեց և զրկեց նրանց քաջ անելու հնարավորու-
թիւնից, մինչդեռ հոսանքն էլ հարվածելով նրանց վահաններին,
5 շատերին շեղում էր և ենթարկում ծաշրագույն վտանգների: Բայց
Ալեքսանդրը հոսանքի թափը կասեցնելու նպատակով պատվիրեց
բոլորին միահփուսել իրենց ձեռքերը և, իրենց մարմինները ի մի
6 խտացնելով, ստեղծել մի տեսակ կամուրջ: Քանի որ անցումը
մեծ համարձակութեան էր և մակեղոնացիները հազիվ կարողացել
էին ապահով փրկվել, (Ալեքսանդրը) այդ օրը զորքերին անզխա-
տվեց, իսկ հաջորդ օրը մարտական շարքերով առաջնորդեա նրանց
թշնամու դեմ և ընդհուպ մոտենալով պարսիկներին, բանակեց այն-
տեղ:

56,1 Հաշվի առնելով պարսկական զորքերի բազմութիւնը և անխու-
սափելի ճակատամարտի վճռական բնույթը, քանի որ ամեն ինչ
կարող էր որոշվել իրենց ձեռքով, (Ալեքսանդրը) ամբողջ գիշերը
անքուն անցկացրեց, զբաղված հաջորդ օրվա հոգսերով: Առավոտ-
յան հերթափոխի պահին նրա քունը տարավ և նա այնքան խորը
2 քնեց, որ ցերեկը չկարողացավ զարթնել ու վեր կենալ: Սկզբում
ընկերները այդ սեանելով ուրախացան, կարծելով, թէ արքան, այս-
պես լավ հանգստանալուց հետո, ավելի կաշտառ կլինի վերահաս
ճակատամարտի ընթացքում: Բայց քանի որ ժամանակն անցնում
էր, իսկ արքան դեռ քնած էր մնում, Պարմենիոնը, ալալազութեան
ընկերներից, իր պատասխանատվութեամբ հրաման արձակեց զին-

3 վորներին. պատրաստվել ճակատամարտին: Սակայն Ալեքսանդրը
դեռևս չէր վեր կենում, ուստի և ընկերները, մոտիկ գալով, հազիվ
կարողացան նրան զարթնեցնել: Քանի որ բոլորը զարմանում էին
կատարվածի վրա և ցանկանում էին դրա պատճառն իմանալ, Ալեք-
սանդրը ասաց, որ Գարեհն իր ուժերը մեկ վայրում հավաքելով,
ազատել է իրեն բոլոր տագնապաններից. քանզի մեկ օրում ամեն ինչ
կվճովի և իոենք կաղատվեն տանջանքներից ու երկարատև վտանգ-
4 ներից: Այսուհանդերձ, Ալեքսանդրը իր մոտ կանչելով հրամանա-
տարներին, պատշաճ խոսքերով զիմեց նրանց և, քաջալերելով վե-
րահաս կոթիվների համար, ամբողջ զորքը ռազմաշարքերով տարավ
բարբարոսների դեմ, հեծյալ ջոկատները նետակ փառանգներից
առաջ դասավորելով:

57,1 Աջ թևում (Ալեքսանդրը) դասավորեց արքունի հեծելազուններ
որի հրամանատարն էր «Սև» մականվանյալ Կելտոսը և սրանց
կողքին մյուս ընկերները, որոնց առաջնորդում էր Փիլոտասը, Պար-
մենիոնի որդին. այնուհետև դասավորվեցին ևս չոթ հեծելազուն-
2 նույնի հրամանատարութեամբ: Սրանց թիկունքում դասավորված
էր արգիրասպիդները²⁷⁷ հետևակ գունդը, որը տարբերվում էր մյուս-
ներից իր զենքերի փայլով և մարզկանց արիութեամբ. սրանց
առաջնորդում էր Նիկանովը, Պարմենիոնի որդին: Հաջորդը նա
կանգնեցրեց Նիմիոտիս կոչված զորամասը²⁷⁸, որը առաջնորդում
էր Կոնոսը, այնուհետև կանգնեցրեց Օրեստների և Լյունկեստների
զնդերը, որոնց հրամանատարն էր Պերդիկասը: Հաջորդ զորա-
գունդը Մելեագրոսինն էր, իսկ սրա կողքին կանգնած էր Պուլու-
պերքոնը, իր հրամանատարութեան տակ ունենալով այսպես կոչ-
3 ված սոյումփայններին: Իսկ Փիլիպպոսը, Բալակոսի որդին, առաջ-
նորդում էր հաջորդ զորագունդը և նրանից հետո Կրատերոսի առաջ-
նորդած զորագունդն էր: Վերոհիշյալ հեծյալ զնդերի շարքերը լրաց-
նում էին Պելոպոննեսոսից և Աքայայից նրանց հետ արշավին մաս-
նակցող հեծյալները, այնուհետև ձիավորները Փթիոտիսից²⁷⁹ և
Մալիսից²⁸⁰, ինչպես նաև լոկրիսցիներ և փոկիսցիներ²⁸¹, որոնց
4 առաջնորդում էր Երիզյուս միտիլենացին: Այնուհետև կանգնած
էին թեսսալացիները, առաջնորդ ունենալով Փիլիպպոսին, սրանք
ձիավարութեամբ և քաջութեամբ զբաղանցում էին մյուսներին:
Սրանցից հետո (Ալեքսանդրը) կանգնեցրեց կրետացի աղեղնավոր-
ներին և աքայացի վարձկաններին:

5 Իր զորաբանակի թևերից չորսարանչուորին Ալեքսանդրը անկ-
յան ձև տվեց, որպեսզի թշնամու զորքերի բազմութիւնը չկարողա-
6 նա շրջապատել մակեղոնացիների փոքրաթիվ զորքերին: Մանգա-

ղակիր ռազմակառքերի հարձակման դեմն առնելու նպատակով արքան հրամայեց փաղանգի հետևակներին, որ երբ քառածի կառքերը մոտենալիս լինեն, ապա բոլորն իրենց վահանները միացնեն իրար և իրենց սարխաններով²⁸² հարվածեն վահաններին, որպեսզի բաց չբացած աղմուկից (ձիերը) վախենան և ետ փախչին, իսկ եթե (ձիերը) համառեն, ապա նրանց ճանապարհը բացեն շարքերի միջով աչնպես, որ նրանք անցնեն առանց վտանգելու մակեդոնացիներին Իւրը, Ալեքսանդրը, աչ թևի հրամանատարությունը վերցրեց իր վրա և շարքերը շեղակի դասավորելով, որոշեց ճակատամարտի ամբողջ կլթը անձամբ վճռել:

58,1 Գարեհն իր զորքերը բոտ ազգերի ճակատելուց հետո, ինքը և անցավ Ալեքսանդրի դիմաց և բանակը շարժեց թշնամու դեմ: Հակառակորդ շարքերը, երբ մոտեցան իրար, շեփորահարները երկուստեք հարձակում ազդարարեցին և այրելը մեծ աղմուկով հարձակվեցին իրար վրա: Սկզբում մանգաղակիր կառքերը ուժեղ թափասուրացին և մեծապես ահաբեկեցին մակեդոնացիներին, քանի որ Մագալոսը, հեծյալների հրամանատարը, խիտ շարքերով արշավում էր մանգաղակիր կառքերի հետ, վերջիններին հարձակումը դարձնելով առավել ահեկ: Ու երբ փաղանգի ռազմիկները համախմբվելով միացրին իրենց վահանները և թաղավորի հրամանի համաձայն բոլորն սկսեցին իրենց սարխաններով հարվածել վահաններին, մեծ աղմուկ բարձրացավ: Այդ բանից էլ ձիերը խրտնեցին և ռազմակառքերի մեծ մասը ետ շրջվեց և անկասելի թափով նետվեց յուրայինների շարքերի վրա: Մնացած կառքերը հարձակվեցին փաղանգի վրա, բայց երբ մակեդոնացիները լայն տարածություններ բացեցին (իրենց շարքերի միջով), կառքերը նետվեցին աչնտեղ և մի մասը ցած գլորվեց նիզակների հարվածներից, մի մասը կարողացավ խուսափել, մի մասն էլ մեծ թափով առաջ ընթացավ երկաթե սայրերի օգնությամբ մակեդոնացիների շարքերում բազմազան ձեւերով մահ պատճառեց: Կործանարար այս զենքերը անքան հուժկու էին և հասու, որ շատերի բազուկները կտրեցին վահաններով հանդերձ, շատ զենքերում էլ կտրեցին մարդկանց պարանոցը, որով գլուխները, դեռևս բաց աչքերով և զեմքի արտահայտությունը պահած, թավալվում էին դեպի, ոմանց էլ կողերը մահացու կտրատելով, շուտափույթ մահ էին պատճառում:

59,1 Երբ արդեն զորքերն ընդհուպ մոտեցան իրար և սկսեցին օգտագործել իրենց աղեղներն ու պարսատիկները և սպառվեցին նրանց նետած տեղերն ու նետասլաքները, նրանք ձեռնամարտ բռնվեցին, Սկզբում մարտի մտան հեծյալները, և քանի որ մակե

դոնացիները կռվում էին աչ թևում, Գարեհն, որն առաջնորդում էր (իր զորքերի) ձախ թևը, իր հետ վերցրել էր տոհմակից հեծյալներին, սրանք ընտրված էին իրենց քաջության և նվիրվածության պատճառով և հազար հոգով ընդգրկված էին մեկ դիդի մեջ²⁸³, Քանի որ սրանց քաջագործության ականատեսը ինքը արքան էր, ապա սրանք հոծարարաբ ընդունում էին նրա վրա արձակված բոլոր նետերը: Սրանց հետ էին նաև խնձորակիրները²⁸⁴, որոնք մեծաթիվ էին և աչքի էին ընկնում իրենց քաջությամբ. սրանցից բացի նաև մարդերը²⁸⁵ և կոսսաչները²⁸⁶, որոնք հիանալի էին իրենց մարմնական ուժով և հոգեկան արիության: Սրանց կողքին կռվում էին նաև պալատին մոտ կանգնած արքունի զորամասերը և հնդիկներից արիագույնները: Ահա սրանք մեծ աղմուկով նետվելով թշնամու վրա, քաջաբար կռվում էին և իրենց բազմությամբ նեղում մակեդոնացիներին:

5 Մագալոսը, որը զեկավարում էր աչ թևը (իր հրամանատարության տակ) ուներ զերազանց հեծյալներ, առաջին իսկ հարձակման ժամանակ իր դեմ կանգնածներից շատերին ոչնչացրեց, իսկ կազուսիներից երկու հազար և սկյուֆներից հազար ընտրյալ ձիավորների ուղարկեց, հրամայելով ձիավարել թշնամու թևի շուրջ և մոտենալով ճամբարին, գրավել հանդերձանքը, նրանք հրամայված իսկույն կատարեցին և երբ արդեն մտան մակեդոնացիների բանակատեղին, գերի ընկածներից ոմանք խլելով զենքերը, սկսեցին օգնել սկյուֆներին և հափշտակել հանդերձանքը: Այս անսպասելի պատահարի հետևանքով ամբողջ ճամբարով մեկ աղաղակ և շփոթ առաջացավ: Գերի ընկած կանանցից շատերը զենքի զեպի բարբարոսները, բայց Գարեհի մայրը, Սիստոնդամբրիսը, ուշ չդարձրեց իրեն կանչող գերի կանանց, այլ մնաց հանգիստ և անխոռով, քանզի չէր վստահում բախտի անակնկալ փոփոխության և չէր ուզում արատավորել Ալեքսանդրի հանդեպ իր երախտապարտությունը: Վերջապես, սկյուֆները հանդերձանքի մեծ մասը հափշտակելուց հետո մեկնեցին Մագալոսի մոտ և հաղորդեցին իրենց հաջողությունը: Նույնպես և Գարեհի կողքին կռվող հեծյալների մի մասը իրենց բազմության պատճառով նեղեցին իրենց դեմ կանգնած մակեդոնացիներին և ստիպեցին փախուստի դիմել:

60,1 Երբ արդեն պարսիկներն այս երկրորդ հաջողությունն ունեցան, աչնժամ Ալեքսանդրը շտապեց յուրայինների պարտությունը կանխել իր միջամտությամբ և վերցնելով արքունի հեծյալները և ձիավորներից ամենաերևելիներին, սուրաց իրեն Գարեհի վրա: Պարսից արքան ընդունելով թշնամու հարձակումը, ինքն իսկ կռվե-

լով ռազմակառքի վրայից, նիդակահարում էր իր վրա հարձակվող
ներին և շատերը զորավրից էին լինում նրա կովին: Եվ երբ արքա-
ները մոտեցան իրար, Ալեքսանդրը աշտեն շարտեց Գարեհի վրա,
բայց վրիպեց և հարվածը պատահեց արքայի ձեռքերին ու գետի-
3 ապալվեց: Երբ Գարեհի շուրջ եղողները բարձրաձայն աղաղակե-
ցին, ավելի հետո գտնվողները կարծեցին, թե ընկել է ինքը արքան:
Ու քանի որ սրանք սկսեցին փախուստի դիմել և ուրիշները ևս հա-
ջորդաբար հետևեցին նրանց. Գարեհի զորադնդի խիտ շարքերն աս-
տիճանաբար սկսեցին քայքայվել: Հետևաբար, երբ երկու թևերը
մեքկացան կովողներից, ինքը (Գարեհը) ևս ահաբեկվեց ու դիմեց
4 փախուստի: Երբ բոլորը այդպես փախուստի դիմեցին, հեծյալների
(ընթացքից) փոշին վեր բարձրացավ և քանի որ Ալեքսանդրի զորքը
նրանց կրնկակոխ հարածում էր, բազմություն և փոշու խտություն
պատճառով հնարավոր չէր նկատել, թե Գարեհը ո՞ր կողմն էր
փախչում, մինչդեռ շրջապատը լցվել էր վալը ընկնող այրերի տրն-
քոցով և հեծյալների զորդուհանով, ինչպես նաև մարակների անընդ-
հատ շտառով:

Մինչ այս դեպքերը կատարվում էին, Մազալուսը, որն առաջ-
նորդում էր աչ թևը, բազմաթիվ և լավագույն հեծյալներով մեծա-
պես ճնշում էր իրեն հանդիման ճակատածներին, բայց Պարմենիո-
սը թեսասպալացի հեծյալների և իր մյուս զորքերի օգնությամբ համա-
6 ոտրեն դիմադրում էր թշնամուն: Սկզբում նա փախչում կովելով, թես-
սալացիների արժույթյան շնորհիվ նույնիսկ առավելության հասավ,
բայց Մազալուսի զորքերի բազմությունն ու զորությունը մեծապես
7 վտանգեց մակեդոնացիների հեծելազորայիններին: Ու քանի որ մեծ
կոտորած եղավ և արդեն դժվարացավ բարբարոսների ուժին դիմադ-
րելը, Պարմենիոսը իր հեծյալներից ոմանց ուղարկեց Ալեքսանդրի
մոտ, խնդրելու, որ նա շուտափույթ հասնի օգնության: Սրան
իսկույն հրամանը կատարեցին, բայց տեսնելով, որ Ալեքսանդր
(Գարեհին) հայածելիս շատ է հեռացել ռազմադաշտից, ձեռնունայ
8 վերադարձան, այսուհանդերձ, Պարմենիոսը մեծ հմտությամբ օգ-
տագործելով թեսասլացի հեծելազորայիններին և (թշնամուց) շա-
տերին կործանելով, ի վերջո փախուստի մատնեց բարբարոսներին
մանավանդ, որ սրանք վհատվել էին Գարեհի փախուստի պատճա-
ռով²⁸⁷:

21.1 Գարեհը լինելով հմուտ ռազմավար և օգտվելով (բարձրացած
փոշու թանձրությունից, իր փախուստը շկաղմակերպեց մյուս բար-
բարոսների նման, այլ սուրաց հակառակ ուղղությամբ և ընթացք
քոլարկելով բարձրացած փոշու թանձրությամբ, ինքը անվստահ

խուսափեց և իր հետ եղած բոլոր զորամասերը սպասով հասցրեց
2 մակեդոնացիների թիկունքում գտնվող գյուղերը: Երբ ի վերջո բո-
լոր բարբարոսները փախուստի դիմեցին և մակեդոնացիները մնա-
ցաձեռքին մինչև վերջինը սպանեցին, շուտով մոտակա ամբողջ
3 դաշտը լցվեց դիակներով: Այս ճակատամարտում բարբարոսներից
սպանվեցին հեծյալ և հետևակ ընդամենը ավելի քան ինը բյուր
մարդ²⁸⁸, իսկ մակեդոնացիներից սպանվեցին շուրջ հինգ հարյուր
մարդ և շատ շատերն էլ վիրավորվեցին²⁸⁹, որոնց թվում նաև ամե-
նահայտնի հրամանատարներից Հեփեստիոնը նիդակի հարվածով
վիրավորվեց բազուկից. սա թիկնապահների հրամանատարն էր, իսկ
զորավարներից (վիրավորվեցին) Պերդիկկասը և Կոնոսը, ինչ-
պես նաև Մենիդասը և հայտնի հրամանատարներից ոմանք:

Ահա այսպիսի վախճան ունեցավ Արքելայի մոտ սեղի ունե-
ցած ճակատամարտը:

4.1 Գարեհը Արքելայի մոտ ճակատամարտում պարտվելուց հետո
փախչելով դիմեց դեպի վերին սատրապությունները, նա շտապում
էր տարածություն ստեղծել իր և Ալեքսանդրի միջև, որպեսզի ան-
հրաժեշտ ժամանակ և հնարավորություն ունենա զորքեր պատրաս-
տելու: Նա սկզբում անցավ Մեդիայի Եկրատանան և մնաց այնտեղ,
հավաքելով պատերազմից փախչելով փրկվածներին և զինելով ան-
2 լիններին: Մոտակայքում բնակվող ցեղերից նա զինվորներ պահան-
ջեց և Բակտրիայի և վերին սատրապությունների սատրապների և
չորավարների մոտ հրեշտակներ ուղարկեց, կոչ անելով նրանց հա-
ջատարիմ մնալ իրեն:

3 Իսկ Ալեքսանդրը հաղթանակից հետո թաղեց (իր) սպանյալ-
ներին և մտավ Արքելա, որտեղ էլ գտավ բազմազան և առատ պա-
րհան, ոչ քիչ քանակությամբ բարբարոսական զոհաստներ և զանձեր և
երեք հազար արծաթ տաղանդ: Մտածելով, որ դիակների բազմու-
թյան պատճառով այնտեղ օդը կարող է ապականվել, նա իսկույն
4 ճակատարձ ընկավ և ամբողջ զորքով հասավ Բաբելոն: Տեղաբնակ-
ները նրան սիրահոժար ընդունեցին և օթևաններում մակեդոնա-
ցիների շքեղոտն հյուրընկալեցին, ուստի և (Արեօսանդրը) բոտ-
մաբեց իր զորքերը անցած շարչարանքներից հետո: Նա քաղաքում
մնաց ավելի քան երեսուն օր, պարենի առատության և բնակիչների
5 շտրափրության պատճառով:

Այնուհետև նա Ագաթոն պլուզնացուն հանձնեց միջնաբերդի
պաշտպանությունը, տրամադրելով նրան լոթ հաղորդ մակեդոնացի
զինվոր: Ապոլլոդորոս ամփիպոլսեցուն և Մենես պելլացուն զորա-
վարներ նշանակեց Բաբելոնի և մինչև Կիլիկիա ընկած սատրապու-

թյունների վրա, տալով նրանց հազար արծաթ տաղանդ և հրամայելով զորքեր հավաքագրել ինչքան հնարավոր է: Իսկ Միթթիներին, որը իրեն հանձնել էր Սարգեսի միջնաբերդը, տվեց Արմենիան²⁹⁰: Ավար վերցրած զուգարներից նա լուրաքանչյուր հեծյալին պարզեց վեց մինա²⁹¹, յուրաքանչյուր դաշնակից հեծյալին՝ հինգ, մակերոնական փաղանդի զինվորին՝ երկու մինա և բոլոր օտար վարձկաններին երկու ամսվա վարձ:

65,1 Իր արքան մեկնեց Բաբելոնից և դեռևս ճանապարհին էր, նրա մոտ ժամանեցին Անտիպատրոսի կողմից ուղարկված մակերոնացի հինգ հարյուր հեծյալ և վեց հազար հետևակ, Թրակիայից վեց հարյուր հեծյալ, երեք հազար տրալլացիներ, Պելոպոննեսոսից չորս հազար հետևակ և հազարից քիչ պակաս հեծյալ, իսկ Մակերոնիայից ժամանեցին արքայի ղեկավարների հինգ հարյուր որդիներ, որոնք ուղարկված էին որպես (արքայի) թիկնապահներ: Արքան ընդունելով այս բոլորին, շարունակեց իր առաջընթացը և վեցերորդ օրը հասավ Սիտտակենն գավառը²⁹²:

Քանի որ այս երկիրը հարուստ էր ամեն տեսակ պարսիկ առատությամբ, ուստի և նա այստեղ մնաց բավական ժամանակ՝ մինևնուն ատեն հոգ տանելով ճանապարհի հոգնությունից հետո զորքերի հանդատության մասին, ինչպես նաև մտածելով վերադասավորել իր բանակի շարքերը: Նա ուզում էր բարձրացնել մի շարք հրամանատարների և բանակն ուժեղացնել հրամանատարների թվով ու կարողություններով: Իր որոշածը նա կատարեց. մեծ ուշադրությամբ նա ընկնեց գերազանց արարքները և շատերին, որոնք բարձր հրամանատարներ էին, առավել մեծ պաշտոնի բարձրացրեց, այնպես, որ բոլոր հրամանատարներին առավել բարձրացնելով, նրանց ավելի մեծ սիրով կապեց իրեն: Նա հոգ տարավ նաև բուն իսկ զինվորների դրուժյան մասին և շատ բարենորոգումներ կիրառելով, նրանց վիճակը բարելավեց: Նա ամբողջ զորքին արտակարգ նվիրվածություն ներշնչեց իր առաջնորդի նկատմամբ, որպեսզի կատարեն բոլոր հրամանները և գերազանցեն իրենց քաջագործությամբ, այս բոլորից հետո նա առաջ նետվեց հետագա պայքարի նամար:

5 Նա առանց դիմադրության հանդիպելու մտավ Սուսիան (երկիրը) և տիրացավ Սուսայի հույակավոր պալատներին, որովհետև աստորայ Արուլտոսը, ինչպես ոմանք պատմում են, հոժարակամ հանձնեց իրեն քաղաքը, քանի որ Գարեհը ինքն էր այդպես հրամայել իր հավասարիմ հրամանատարներին: Պարսից արքան այդպես էր վարվում, որպեսզի Ալեքսանդրը, հրապարակելով շլացնող

շեղումներով և ընկնելով խոշորագույն քաղաքներ գրավելու և մեծ գանձերի տիրանալու ետևից, զբաղված լինի, իսկ ինքը, Գարեհը, փախչելով ժամանակ շահի պատերազմին նախապատրաստվելու նամար:

66,1 Ալեքսանդրը գրավելով քաղաքը և պալատի գանձատունը, այնտեղ գտավ ավելի քան չորս բյուր տաղանդ շրոշմած²⁹³ ոսկի և արծաթ: Արքաներն այս ամենը շատ տարիներ պահել են անձեռնմխելի, որպես ապավեն բախտի քմահաճույքների դեմ: Գրանից բացի այնտեղ կար նաև ինը հազար ոսկի տաղանդ դահեկանի²⁹⁴ տեսքով:

2 Զետաքրքիր մի դեպք պատահեց արքային գանձերի գրավման ժամանակ: Երբ նա բազմեց արքունի դահի վրա, որը շատ ավելի խոշոր էր, քան մարմնի շափերը, մանկյալիկներից²⁹⁵ մեկը տեսնելով, որ նրա ոտքերը շատ են բարձր մնացել գահի պատվանդանից, վերցնելով Գարեհի սեղանը, այն դրեց (արքայի) օրորվող ոտքերի տակ: Ասեղանը լավ հարմարվեց և արքային հաճույքից այդ արարքի դիպուկությունը, բայց գահին մոտիկ կանգնածներից մի ներքինի բախտի այդպիսի փոփոխությունից սրտում հուզվեց և արտասովեց: Ալեքսանդրը նրան նկատելով հարցրեց. «Ի՞նչ վատ բան ես տեսել ու լաց ես լինում»: Ներքինին պատասխանեց. «Այժմ ես քո ստրուկն եմ, մինչդեռ նախկինում Գարեհինն էի, և քանի որ բնավորությանմբ տիրասեր եմ, վշտացա տեսնելով, որ նրա կողմից առավել նարգված կահույքը այժմ դարձել է անպատիվ իր»:

6 Արքան այս պատասխանից ըմբռնեց այն ամբողջ փոփոխությունը, որ տեղի է ունեցել պարսկական թագավորության մեջ: Նա դրաց, թե մեծամիտ արարք գործեց, որը բոլորովին հակադիր էր 7 գերի վերցված կանանց հանդեպ իր ցուցաբերած ագնություն: Ուստի և կանչելով սեղանը (իր ոտքերի տակ) դնողին, հրամայեց այն էտ վերցնել: Փիլոտասը²⁹⁶, որը այնտեղ ներկա էր, ասաց. «բայց սա անարգանք չէ, քանի որ դու ինքդ չես հրամայել, այլ դեպքը կատարել է ինչ-որ բարի ոգու նախախնամությամբ և կամքով»: Այսպիսով, արքան այդ խոսքերը իբրև բարի նշան ընդունելով, հրամայեց, որ սեղանը մնա գահի տակ իբրև պատվանդան:

67,1 Այնուհետև նա Գարեհի մորը և զստրերին և որդուն թողեց Սուսայում, տրամադրելով նրանց հունարեն լեզուն սովորեցնողների, իսկ ինքը զորքը վերցնելով ճանապարհ ընկավ և շորրորդ օրը հասավ Տիգրիս գետը²⁹⁷: Սա հոսելով Ուբսիանի լեռներից, նախ կարգար անպարեղ տարածության վրա անցնում է դաժան երկրով, որը կտրված է մեծ ձորերով, այնուհետև հոսում է դաշտավայրի մի-

չով, հետզհետե դառնում մեղմահոս և, վեց հարյուր ասպարե-
3 անցնելուց հետո, թափվում է Պարսից ծովը: Անցնելով Տիգրիսը,
(Ալեքսանդրը) մտավ ուբսիացիների երկիրը, որը ամենաբեր է և
ոռոգվում է առատ ջրերով և արտադրում է առատ և բազմազան
մրգեր: Երբ նասած մրգերը չորացվում են, Տիգրիսն է վար նավա-
վաճառականները Բարելոնիա բերում են բավականության համոզ-
ամեն տեսակ բարիք:

4 Ալեքսանդրը (առաջ ընթանալիս), անցումները պաշտպան-
ված տեսավ Մադեոսի²⁹⁸ կողմից, որը Գարեհի ազգականն էր և
նշանակալից ուժեր ուներ: (Արքան) նկատեց, թե վաչրը խիստ ամ-
բացված է: Գահավեժ ժայռերը անանցանելի էին, բայց տեղացի-
ներից մեկը, ծագումով ուբսիացի, որը բաշ գիտեր այդ վայրերը,
արքային խոստացավ նեղ ու վտանգավոր մի արահետով գինվոր-

5 ներին հասցնել թշնամուց ավելի բարձր գտնվող դիրքերը: Ալեք-
սանդրը ընդունեց նրա առաջարկները և նրա հետ ուղարկեց բավա-
կան գինվորներ, իսկ ինքը, շարունակելով իր առաջնթացը Ենթա-
հնարավոր էր, հաջորդաբար հարձակվեց անցումները պաշտպա-
նողների վրա: Քանի որ հարձակումը ետանդուն էր և բարբարոս
ների ուշադրությունը այստեղ էր շեղված, (Ալեքսանդրի) կողմից
ուղարկվածները անսպասելի հայտնվեցին անցումը պահպանող-
ների գլխավերևում: Քանի որ բարբարոսները ահաբեկվեցին և
փախուստի գիմեցին, ապա (Ալեքսանդրը) տիրացավ անցմանը և
շուտով նաև Ուբսիան երկրի բոլոր քաղաքներին:

68,1 Այստեղից ճանապարհ ընկնելով (Ալեքսանդրը) առաջ ընթա-
նալով դեպի Պերսիս²⁹⁹ և հինգերորդ որը հասավ Սուսիական (ուշի) ծալո-
թյունին: Այստեղ անցումները նախապես վերցրել էր Արքաբար-
զանեյ³⁰⁰ երկու բլուր և հինգ հազար հետևակ գինվորներով և երեք

2 հարյուր հեծյալներով: Արքան որոշեց հարձակվել և գրավել ան-
ցումները, ուստի և նեղ ու դժվար վայրերով շոտովեց առաջ, բայց
գիմադրության շահգիպեց: Մինչդեռ բարբարոսները թույլ տվեցին
նրան կիրճի միջով առաջանալ մինչև ինչ-որ տեղ, բայց երբ նա
արդեն հասել էր կես ճանապարհին, գծվարանցանելի մի վայր, նա-
կարձ հարձակվեցին, վերևից գլորելով սալարե ու մեծությամբ քա-
րեր, որոնք հանկարծակի ընկնելով մակեդոնացիների վրա, շատ
շատերին կործանեցին. (բարբարոսներից) շատերն էլ դահավեժ
ժայռերի գլխից տեղեր էին շարտում խոսացած (մակեդոնացիների)
վրա և ոչ մի դեպքում չէին վրիպում, որիչներն էլ ձեռքերով քարեր
էին նետում հարձակվող մակեդոնացիների վրա: Նեղ կիրճն մեծա-

պես նպաստեց պարսիկներին, որոնք և շատերին սպանեցին, ոչ
քչերին էլ վիրավորեցին:

3 Ալեքսանդրը արգեն անգոր էր օգնելու իր աղետալ գինվոր-
ներին և տեսնելով, որ թշնամիներից ոչ ոք ոչ սպանվել է, ոչ իսկ
վիրավորվել, մինչդեռ իր գինվորներից շատերը կործանվել են և գրե-
թե բոլոր հարձակվողները վիրավորվել, շեփորով գինվորներին
4 ազդարարեց վերադարձ ազգմից: Անցումներից ետ քաշվելով երեք
հարյուր ասպարեզ, նա բանակ դրեց և փորձեց տեղացիներից իմա-
նալ, թե կա՞ արդյոք որևէ մեկ ուրիշ անցում: Երբ բոլորը հաստա-
տեցին, թե ոչ մեկ այլ անցում չկա, սակայն կարելի է շատ օրերի
ճանապարհով շրջանցել այդ ամենը, Ալեքսանդրը անվաչել համա-
րեց սպանվածներին անթաղ լքելը, բայց և միաժամանակ անհար-
մար սեպեց իր մեռյալներին պահանջելը, այդ բանում տեսնելով
իր պարտության խոստովանանքը, նա հրամայեց բոլոր գերված-
5 ներին բերել իր առաջ: Սրանց հետ իր մոտ առաջնորդից նաև
երկու լեզվով խոսող մի մարդ, որը գիտեր պարսկերեն:

Նա ասաց, որ ինքը ծագումով լյուկիացի է, բայց գերի ընկնելուց
հետո երկար տարիներ այս լեռնային վայրերում այժեր է արածում,
այդ պատճառով էլ ինքը լավ ծանոթ է այդ երկրին և կարող է զորքը
ծառայելու արահետով առաջնորդել անցումները պահպանողների
6 թիկունքը: Արքան խոստացավ նրան պատվելու առատ պարգևներով
և այդ մարդու առաջնորդությամբ գիշեր ժամանակ մեծ դժվարու-
թյամբ առատ ձյան միջով անցավ այդ լեռը. ճանապարհն ընկած
էր դահավեժ երկրով, որը կտրատված էր խորը ձորերով և բազում
անդունդներով: Հայտնվելով թշնամու պահակակետերի դեմ, առա-
ջիններին կոտորեց, երկրորդ գիրքերում գտնվողներին գերի վերց-
րեց, իսկ երրորդ գիրքերում գտնվողներին փախուստի մասնելով,
տիրացավ անցումներին և Արիոբարդանեսի զորքերի մեծ մասին
կոտորեց:

69,1 Այնուհետև երբ նա առաջ էր ընթանում դեպի Պերսեպոլիս, ճա-
նապարհին նրան նամակ բերեցին քաղաքի կտրավարի Տիրիդա-
տեսից: Նամակում գրված էր, որ եթե նա ժամանի ավելի շուտ
քան նրանք, որոնց հանձնարարված է Պերսեպոլիսը պահել Գարեհի
2 համար, ապա ինքը քաղաքը կհանձնի նրա տիրության: Ուստի և
Ալեքսանդրը իր զորքը շուտով տարավ առաջ և կամրջելով Արաքս
գետը³⁰¹, գինվորներին անց կացրեց (մյուս ափը):

Այստեղ էլ, մինչ արքան առաջ էր ընթանում, տարօրինակ և
ահավոր մի տեսարան տեղի ունեցավ, որը զայրույթ և անհավատ
այն կատարողների դեմ, իսկ անխղճորեն տուժածների հանդեպ

Համակրանք հարուցեց: Այսպես, արքային ձիթենու Էլուդերով³⁰² դիմավորեցին հելլեններ, որոնք իրենց երկրից տեղահանվելով այստեղ էին բերվել պարսից նախորդ արքաների կողմից, թվով մոտավորապես ութ հարյուր մարդ, որոնց մեծ մասն արդեն ձերացել էր և բոլորը խեղանդամվել էին, տմանք զրկվել էին ձեռքերից, ոմանք ոտքերից, ուրիշներ ականջներից ու քթերից. նրանց, ուլթեր ծանոթ էին գիտություն և արհեստներին ու առաջադիմել էին ուսումն մեշ, բոլոր մյուս վերջավորությունները հաշմել էին և թողել միայն այն, ինչը անհրաժեշտ էր իրենց արհեստին: Բոլոր զինվորները, տեսնելով նրանց պատկառելի տարիքը և կրած մարմնական աղետները, կարեկցում էին այդ դժբախտների վիճակի վրա: Բոլորից առավել այդ դժբախտներին կարեկցում էր ինքը՝ Ալեքսանդրը և չէր կարողանում զսպել արտասուքը:

Քանի որ բոլորը միաբերան ձայն բարձրացրին և խնդրեցին Ալեքսանդրին, որպեսզի պաշտպան կանգնի իրենց այդ դժբախտությունների մեջ, ուստի և արքան իր մոտ հրավիրելով նրանց մեծավորներին, իր մեծահոգության համեմատ պատվեց նրանց և խոստացավ ամեն կերպ օժանդակել, որպեսզի կարողանան իրենց տները վերադառնալ: Բայց նրանք, հավաքվելով խորհրդի, այնտեղ մնալը գերադասեցին տուն վերադառնալուց: Քանզի նրանք մտածեցին, որ եթե ազատվեն և փոքր խմբերով ցրվեն ու թափառեն իրենց քաղաքներում, ապա բախտի հարվածներին դժվարությամբ կզիմանան, մինչդեռ, քանի որ նույն աղետին են ենթարկված, ապա իրար հետ ապրելով, նրանք մխիթարություն կգտնեն միմյանց դժբախտության նույնության մեջ: Այսպիսով, նրանք դարձյալ դալով արքայի մոտ, իրենց որոշումը հայտնեցին և խնդրեցին նրա օգնությունը իրենց այս մտադրությունը իրականացնելու համար: Ալեքսանդրը հավանություն տվեց նրանց որոշման և նրանցից յուրաքանչյուրին պարզեց երեք հազար դրաքման, տղամարդու հինգ զգեստ, նույնքան և կանացի երկու զույգ եզներ, հիսուն ուլթար և հիսուն մեղիմնու՝ ցորեն: Միաժամանակ նրանց ազատ հայտարարեց ամեն տեսակ արքունի հարկերից և իր վերակացուներին կարգադրեց, որպեսզի հոգ տանեն, որ նրանք ոչ ոքից վնաս չկրեն³⁰⁴:

Ալեքսանդրը, ահա, իր մեղմության հատուկ այսպիսի բարեգործություններով թեթևացրեց այդ տառապալիների դժբախտությունը:

70,1 Իսկ Պերսեպոլիսը, որը պարսից թագավորության մայրաքաղաքն էր, Ալեքսանդրը մակեդոնացիներին ներկայացրեց իբրև

Ասիայում գտնվող քաղաքներից ամենաթշնամին և այն հանձնեց իր զինվորներին կողոպտելու, բացի արքունի պալատներից: Այն ամենահարուստ քաղաքն էր արևի տակ և անձնական տներն իսկ շատ տարիների ընթացքում լցված էին ամեն տեսակ բարիքներով: Մակեդոնացիները, ներխուժելով քաղաք, սպանեցին բոլոր աչքերին և հափշտակեցին (նրանց) ունեցվածքը. (տներից) շատերը պատկանում էին բաղձովայն և լիբն էին ամեն տեսակ կահավորանքով ու զարդերով: Այստեղից տարվեց մեծ քանակությամբ արծաթ և հափշտակվեց ոչ քիչ ոսկի, ինչպես նաև հաղթողների ավարը դարձան շատ և թանկարժեք զգեստներ, մի մասը ծովի ծիրանագույն, մյուս մասը ասեղնագործած ոսկե զարդերով: Իսկ մեծ և ամբողջ աշխարհով մեկ հռչակված արքունի պալատները մատնվեցին անարգանքի և լիակատար ավերման:

Մակեդոնացիները, թեպետև ամբողջ օրը բնկել էին կողոպտուի ետևից, դարձյալ շկարողացան հանգեցնել առավելի համար իրենց ունեցած ցանկությունը: Կողոպտուի ընթացքում այնքան մեծ էր նրանց ընչաքաղցությունը, որ նրանք նույնիսկ սկզբից սեղանի կռվել իրար միջև և շատերը, որոնք կողոպտուից առավել մեծ բաժին էին չուրացրել, սպանվեցին: Մինչև իսկ ոմանք զբոսնելով իրերից ամենաթանկարժեքները դաշույններով կարատում էին և վերցնում իրենց համապատասխան բաժինը. ուրիշներ էլ տարված իրենց զարույթով, վեճի առարկա կողոպտուր չուրացնուների ձեռքերն էին կտրում: Իսկ կանանց, ամբողջ զարդերով հանդերձ, բռնի տանում էին և բոլոր գերի վերցվածներին ստրկացնում:

Այսպիսով, Պերսեպոլիսը ինչքան որ իր հարստությամբ գերազանցում էր մյուս քաղաքներին, այժմ այնքան գերազանցեց բոլորին իր դժբախտություններով:

71,1 Ալեքսանդրը, բարձրանալով միջնաբերդ, ձեռք գցեց այնտեղ գտնվող գանձերը: Այդ գանձերը կուտակվել էին պետության եկամուտներից, սկսած դեռևս Կյուրոսից, պարսից առաջին թագավորից մինչև այդ ժամանակները և լիբն էին արծաթով ու ոսկով: Այնտեղ գտնվեցին տասներկու բշտը տաղանդ, ամբողջ ոսկին ևս արծաթի արժեքի վերածած³⁰⁵: Ցանկանալով այդ գանձերի մի մասը տանել իր հետ, պատերազմի կարիքները հոգալու նպատակով, իսկ մյուս մասը կուտակել Սուսայում և պահպանել այդ քաղաքում, նա Բաբելոնից և Միջագետքից, ինչպես նաև Սուսայից մեծ թվով ջորիներ ուղարկեց մի մասը բեռնատար, մի մասը սալերին լծած. դրանց գումարած նաև երեք հազար բեռնատար ուղտ. դրանց միջոցով էլ ամեն ինչ տեղափոխեց առավել նախընտրելի վայրեր:

3 Քանզի նա Խիսա թշնամանք ունենալով տեղաբնիկների հանդեպ, չէր վստահում նրանց և մտածում էր վերջնականապես կործանել Պերսեպոլիսը:

Կարծում ենք, որ անտեղի շի լինի, եթե համառոտակի Խոսենք այդ քաղաքում գտնվող (արքունի) պալատների մասին, սրանց 4 շքեղության պատճառով: Միջնաբերդը նշանակալից է և առնված եռակի պարսպի մեջ: Առաջինը կառուցված էր մեծ հմտությամբ պատրաստված հիմքերի վրա և ուներ վաթսուս կանգուն բարձրություն և վերջանում էր աշտարակներով: Երկրորդը իր կառուցվածքով նման էր առաջինին, բայց ուներ կրկնակի բարձրություն, իսկ երրորդ պարսպը ձևով քառակող էր և ուներ վաթսուս կանգուն բարձրություն, այն կառուցված էր կարծր և բնականից հավերժ 6 դիմացկուն քարից: Կողերից յուրաքանչյուրն ուներ պղնձե դռներ, որոնց կողքին քսան կանգուն բարձրությամբ պղնձե ձողեր. սրանք նախատեսված էին դիտողին զարմացնելու, իսկ դռները՝ ապահովություն համար:

7 Միջնաբերդի արևելյան կողմում, շուր պլեթրոն հեռավորության վրա գտնվում է թագավորական կոչված բլուրը, որտեղ արքաների գերեզմաններն էին: Սա հարթած ժայռ էր և ուներ բազմաթիվ սենյակներ, որոնցում գտնվում էին մահացած (թագավորների) շիրիմները: Այն զուրկ էր ձեռակերտ որևէ մատուցից և մահացածների դագաղներն ընդունում էր հատուկ ձեռակերտ 8 վերամբարձ սարքերի միջոցով: Այս միջնաբերդի շուրջը կային արքունի, ինչպես նաև զորավարների օբեկաններ, բոլորը շքեղաշատ, ինչպես նաև կառույցներ, որոնք հատկապես պատրաստած էին գանձերը պահելու համար:

72,1 Ալեքսանդրը իր հաջողությունների առթիվ հաղթահանդեսներ կազմակերպեց, մեծաշուք զոհեր մատուցեց աստվածներին և իր ընկերներին փայլուն ճաշկերույթներ տվեց: Ու երբ նրա վիրահիցները խրախճում էին և խնջույքը արդեն բորբոքվել էր ու գինարբուքը սաստկանում էր, բոլորը հարբեցին և խմողների հո- 2 գին լցվեց ահեղ կատաղությամբ: Այնժամ ներկա եղող կանանցից մեկը, որի անունը թախ էր և ծագումով Ատափկայից³⁰⁷, ասաց, թե Ասիայում Ալեքսանդրի կատարած բոլոր գործերից լավագույնը կլինի այն, որ իրենց հետ հանդիսավոր ուրախ երթի դուրս գալով, պալատները հրի մոտնի, և կանանց ձեռքերը կարճ ժամանակում 3 ոչնչացնեն պարսկական հռչակավոր կառույցները: Քանի որ այս խոսքերն ասված էին երիտասարդ այրերի, որոնք հարբելուց անբան կերպով գրգռված էին, ուստի և, ինչպես կարելի էր սպա-

անել, ինչ-որ մեկը գոռաց՝ դուրս գալ երթի և ջահեր վառել ու վրեժ 4 չուձեղ հելլենական սրբավայրերի պղծման համար³⁰⁷: Ուրիշներ նույնպես ձայնակցեցին նրան և ասացին, թե այդ արարքը վայել է միայն Ալեքսանդրին: Ու երբ արքան ևս ոգևորվեց նրանց խոսքերից բոլորը վեր թռան իրենց տեղերից և առաջարկեցին լսելու- սել հաղթական երթը ի պատիվ Դիոնիսոսի³⁰⁸: Երբ շուտով բազմաթիվ ջահեր հավաքվեցին և արդեն երաժիշտ կանայք ևս ներկա էին խրախճանքին, այնժամ արքան նրանց առաջնորդեց երգերով ու ֆլեյտաներով ու սրինգներով, իսկ ամբողջ գործողությունը 6 դեկավարում էր հետևից թախը: Սա արքայից հետո առաջինը իր վառված ջահը նևտեց պարսափ մեջ, ու երբ բոլորը ևս նույնը արեցին, հրդեհի մեծությունը պատճառով պալատի շրջապատը արագ կերպով բոցավառվեց: Ամենազարմանալին այն էր, որ պարսից արքա Քսերքսեսի՝ Աթենքի ակրոպոլիսի նկատմամբ գործադրած սրբապղծությունը տարիներ հետո նույն եղանակով խրախճանքի պահին փոխհատուցեց տուժածների համաքաղաքացի մի կին:

73,1 Այս ամենից հետո Ալեքսանդրը շրջագայեց Պերսիսի քաղաքները և դրանց մի մասը ուժով նվաճեց, մյուս մասն էլ իր սիրալիք վերաբերմունքով գրավեց իր կողմը և այնուհետև ընկալվ 2 Գարեհի ետևից: Սա մտածում էր գումարել Բակտրիանե (երկրում) և մյուս սատրապություններում գտնվող զորքերը, սակայն հալածվելով (Ալեքսանդրից), նա երեք բլուր պարսիկների և հելլեն վարձկանների հետ շտապեց փախչել Բակտրիայի վրայով, բայց այստեղից հեռանալիս ձերբակալվեց Բակտրիայի սատրապ Բես- 3 սոսի կողմից և սպանվեց: Նա նոր էր վախճանվել, երբ Ալեքսանդրը իր հեծյալներով նրան հալածելիս, մահացած գտավ և արժանացրեց արքայական թաղման: Մինչդեռ ուրիշները գրել են, թե Ալեքսանդրը նրան գտավ դեռևս շնչելիս և կարեկցեց նրան կրած դժբախտությունների համար, և քանի որ Գարեհը խնդրել է նրան վրեժ լուծել իր սպանության համար, Ալեքսանդրը համաձայնվելով հայածել է Բեսոսին: Բայց որովհետև սա շուտ էր մեկնել և շատ հեռացել Բակտրիանեում, ուստի (Ալեքսանդրը) հրաժարվեց թշնամուն հալածելուց և ևս վերադարձավ:

Այսպիսին էր իրավիճակը Ասիայում: 74,1 ... Այդ տարին³⁰⁹, Գարեհի վախճանվելուց հետո, Բեսոսը նաբառնեսի և Բարքասեսի և շատ այլոց հետ ազատվելով Ալեքսանդրի ձեռքից, հասավ Բակտրիանե: Նա Գարեհի կողմից կարգվել էր այդ երկրի սատրապ և քանի որ իբրև կառավարիչ ճանաչված էր ժողովրդի կողմից, ուստի խնդրեց բնակիչներից պաշտպանել

2 Իրենց ազատութիւնը: Նա մասնանշում էր, որ իրենց երկիրը դժ- վարամատուց լինելով և ունենալով ռազմունակ այրերի բավարար- րազմութիւն, մեծապէս կնպաստի իրենց անկախութիւնը հաս- տատելու համար: Նա խոստացավ գլխավորել պատերազմը և բազմութիւնը համոզելով, ինքն իրեն հայտարարեց թագաւոր: Այսպիսով, նա զինվորներ հավաքազրեց և մեծ քանակութեամբ զէնքեր շինեց և ամեն ինչ ջանասիրութեամբ նախապատրաստեց հետագա կարիքների համար:

3 Մինչդեռ Ալեքսանդրը աեսնելով, որ մակեդոնացիները Գա- րեհի մահով արշավանքը համարում էին ավարտված և ցանկա- նում էին վերադառնալ հայրենիք, նրանց դամարեց համաժողո- վի³¹¹ և համոզել խոսքերով զիմելով նրանց, նախապատրաստեց հետագա արշավանքի համար, միաժամանակ, սակայն, գումա- րելով իր հետ դաշնակցած հելլենական քաղաքներից հավաքված զորքերին և գովելով նրանց մատուցած ծառայութիւնները, ազատ արձակեց բանակից, յուրաքանչյուր հեծյալին պարգևելով մեկ 4 տաղանդ, իսկ հետևակներին՝ տասր մինաւ: Բացի այդ նա վճա- րեց նրանց մնացած ամբողջ ոռհիկը, ինչպէս նաև այն ամբողջ ծախսը, որ անհրաժեշտ էր մինչև նրանց հայրենիք վերադառնալը, իսկ նրանց, ովքեր նախընտրեցին մնալ արքայի զորքում, յուրա- քանչյուրին շնորհեց երեք տաղանդ: Նա առատ պարգևներով պատվեց զինվորներին մասամբ իր մեծահոգի բնավորութեան պատ- ճառով, մասամբ էլ այն պատճառով, որ Գարեհի հետապնդելիս նա 5 ձեռք էր բերել մեծ քանակութեամբ հարստութիւն: Նա (արքայի) գանձապահներից ստացել էր ութ շաղար տաղանդ. դրանից բացի այն ամենը, ինչ բաժանեց զինվորներին. ներառյալ նաև ամբողջ զարդերը և ըմպանակները կազմում էին տասներեք հազար տա- ղանդ, իսկ կողոպուտը և հափշտակված իրերը դրանից էլ ավելի էին հաշվվում:

75,1 Ալեքսանդրը մեկնեց դեպի Հյուսիսային³¹² և երրորդ օրը բա- նակ գրեց Հեկատոնտապոլիս³¹³ կողմած քաղաքի մոտ: Որովհետև այս քաղաքը բարգաւաճ էր և վայելքի համար ամեն ինչի մեծ առատութիւն ունէր, ուստի այստեղ նա իր զորքին մի քանի օրոք 2 դազար տվեց: Այնուհետև հարչուր հիսուն ասպարեզ առաջ գնա- լով, բանակ գրեց մի խոշոր ժայռի մոտ: Գրա ստորոտում կա- զարմանահրաշ մի քարայր, որից խոշոր մի գետ էր արտաբխում անունը Ստիրոյտեա³¹⁴: Սա երեք ասպարեզ կատաղի թափով հո- սելուց հետո, երկու թևի է բաժանվում կրծքանման մի ժայռի մոտ, որի տակին կար գետնի հսկայական մի բացվածք, այդ անդունդի

մեջ մեծ աղմուկով զահավիժելով և ժայռին դարնվելուց փրփրա- լից զառնալով, գետը երկրի տակով հոսում է երեք հարչուր աս- պարեզ, որից հետո նորից հայտնվում է նրա հոսանքը:

3 Ալեքսանդրը իր զորքով մտավ Հյուսիսային և նվաճեց երկրի բոլոր քաղաքները, մինչև Կասպյան կողմած ծովը, որը ոմանք կոչում են Հյուսիսային (ծով): Պատմում են, թե դրանում խո- շոր օձեր են լինում, ինչպէս նաև բազմապիսի ձկներ, որոնք շատ 4 են տարբերվում մեզ հայտնիներից: Անցնելով Հյուսիսային, նա հասավ Բարեբախտ (կոչվող) գոտիները, որոնք հիրավի այդպիսիք էին, քանզի այստեղ երկիրը ավելի բերքատու է, քան մեկ այլ 5 վայրում: Ինչպէս պատմում են, յուրաքանչյուր որթատունկ (այս- տեղ) տալիս է մեկ մետրեմ³¹⁵ գինի, իսկ թղենիները երբեմն տալիս են տասը մեղիմնոս³¹⁶ շորացրած թուզ: Հնձելու ժամա- նակ լքված ցորենը չողին ընկնելիս, առանց ցանված լինելու, ծլում 6 է և հասցնում առատ բերք: Տեղաբնիկներին հայտնի է նաև մի ծառ, արտաբխով կաղնու նման, որի տերևներից մեղր է կաթում³¹⁷, ոմանք այն հավաքում են և առատորեն օգտագործում իրենց կա- րիքների համար: Այնտեղ կա նաև թուշո մի կենդանի, որը կոչում են անթրեդոն³¹⁸, սա մեղվից փոքր է, բայց մեծագոյնս օգտավետ: Այն թափառում է սարերում և բազմապիսի ծաղիկներից (նեկտար) հավաքում ու բնակվելով ժայռերի խոռոչների և շանթահարկած ծառերի փշակների մեջ, այնտեղ խորիսկ է պատրաստում և ար- տագործում այնպիսի մի հեղուկ, որն իր քաղցրութեամբ մեր մեղ- րին շատ շի զիշում³¹⁹:

76,1 Այսպէս, Ալեքսանդրը ձեռք բերեց Հյուսիսային և այդ երկրի հարեանութեամբ ապրող ժողովուրդներին և Գարեհի հետ փա- խած (պարսիկ) առաջնորդներից շատերը իրենց հանձնեցին (Ալեք- 2 սանդրին): Սրանց նա ընդունեց ողորմածաբար, որով և արդար լինելու լայն համբավ ձեռք բերեց: Այսպիսով, Գարեհի հետ ար- շավանքի մասնակցած շուրջ հազար հինգ հարչուր հելլեններ, որոնք առանձնապէս քաջարի էին, իրենց հանձնեցին Ալեքսանդ- րին և ներման արժանանալով, ընդունվեցին նրա բանակի շար- քերը, մյուս վարձկաններին հավասար իրավունքներով:

3 Ալեքսանդրը, առաջանալով Հյուսիսային առափնյա մասով, մտավ Մարդեր³²⁰ կողմած (ցեղերի) երկիրը: Քանի որ սրանք հաս- կապևս աշքի էին ընկնում իրենց արիութեամբ, արհամարհեցին Ալեքսանդրի զորութիւնը և հարգանքի ոչ մի տուրք չմատուցեցին 4 նրան, այլ ութ հազար զինվորներով երկրի մատուցները նախա- պէս զրավելով, անվախ կերպով դիմագրավեցին մակեդոնացի-

ների արշավանքը: Իսկ արքան, հարձակվելով նրանց վրա, կովի բռնակց և մեծ մասին կոտորեց, իսկ մնացյալին զշեց անմատուց վայրերը:

- 5 Մինչ նա հրկիզում էր երկիրը, և արքունի ձիերին տանող սպասավորները փոքր ինչ հեռացել էին արքայից, բարբարոսներից ոմանք 6 հարձակվեցին և խեցին ձիերից լավագույնին³²¹: Այն նվիրել էր Դևմարատոս Կորթնացին. ձին մասնակցել էր Ասիայում արքայի մղած բոլոր կռիվներին: Երբ այն զեռ անթամբ էր, հանդուրժում էր իր վրա միայն ձիապահին, բայց երբ արժանացավ թագավորական հանդերձանքին, սրան ևս չէր հանդուրժում, այլ և ենթարկվում էր միայն 7 Ալեքսանդրին և խոնարհում մարմինը, որպեսզի (արքան) հեծնի: Այս կենդանու բարեմասնությունների պատճառով արքան զայրացավ նրա կորստի համար և հրամայեց երկիրը անտառահատել, միաժամանակ համալեզու մարդկանց միջոցով տեղաբնակներին հայտարարեց, որ եթե չհանձնեն ձին, ապա իրենց ամբողջ երկիրը ավերված կտեսնեն, իսկ բնակիչներին՝ գլխովին սրի քաշված:
- 8 Փանի որ սպանալիքները սկսեցին խստորեն իրագործել, ուստի բարբարոսները, ահաբեկված վերագործրին ձին, միաժամանակ թանկարժեք ընծաներ տղարկեցին, ինչպես նաև հիսուն մարդ, խնդրելով ներման արժանանալ: Ալեքսանդրը այդ մարդկանցից ամենահայտնիներին պատանդ վերցրեց:

- 77,1 Երբ նա դարձյալ վերտղարձավ Հլուրկանիա, նրա մոտ ժամանեց ամազոնների թագուհին, որի անունն էր Քալլեստրիս և թագավորում էր Փասիս և Թերմոզոնա գետերի միջև գտնված երկրում: Սա հայտնի էր դարձել իր գեղեցկությանը ու մարմնի ուժով և իր ցեղակիցների միջավայրում հիացմունքի էր արժանացել իր քաջությունից համար: Սա իր զորքի բազմությունը թողնելով Հլուրկանիայի սահմանների վրա, ժամանեց Ալեքսանդրի մոտ երեք հարյուր ամազոնուհիների հետ, զարդարված իրենց բոլոր զենքերով:
- 2 Արքան զարմացավ կանանց հանկարծակի հայտնվելու և նրանց շքեղության վրա. ու երբ հարցրեց Քալլեստրիսին, թե ինչու՞ է սա ներկայացել, վերջինս պատասխանեց, թե եկել է երեխա ունի 2 նախ և պատակով: Փանի որ արքան իր կատարած սխրանքներով դարձել էր լավագույնը բոլոր մարդկանց մեջ, իսկ ինքն իր քաջությանը և կորովով գերազանցում էր բոլոր կանանց, հետևաբար ևս առաջնակարգ երկու ծնողից ծնվածն էլ իր առաքինություններով պետք է գերազանցի մյուս մարդկանց: Արքան շատ հաճույսցավ և, նրա առաջարկն ընդունելով, տասներեք օր հաղորդվեց նրա հետ:

որից հետո նրան թանկարժեք նվերներով պատվեց և ուղարկեց նրա հայրենի երկիրը:

- 4 Այս բոլորից հետո Ալեքսանդրը համոզված, որ արդեն հասել է իր նպատակին և ինքը իշխանություն անբաժան տերն է, սկսեց հետևել պարսկական շքեղության և Ասիայի արքաների պերճանքին: Նախ, նա արքունիքում ասիածին մականակիրներ կարգեց, այնուհետև հրամայեց, որ իրեն թիկնապահություն անեն այլերից ամենաներկելիները, որոնց թվում նաև Դարեհի եղբայր Օքսաթրեսը:
- 5 Այս գլխին դրեց պարսկական դիադեման և հագավ ձերմակ խիտոն³²², կապեց պարսկական գոտին և մնացած մյուս բաները, բացի անաքսիբիդից³²³ և կանգիսից³²⁴, Իր ընկերներին ևս բաժանեց ծիրանի եղրակարերով համազգեստներ, իսկ ձիերին հագցրեց պարսկական հանդերձանք: Այս ամենից բացի նա Դարեհի նման իրեն հարձեք վերցրեց, որոնց թիվը տարվա օրերից պակաս չէր և որոնք, բնատրված լինելով Ասիայի բոլոր կանանց միջից, իրենց զեղեցկու-
- 7 թյամբ գերազանց էին: Սրանք ամեն գիշեր անցնում էին արքայի մահճի մոտով, որպեսզի սա կարողանար ընտրել նրան, ում հետ կցանկանար զիշերը կենակցել: Սակայն, փաստորեն Ալեքսանդրը այդ սովորություններից հաղվադեպ էր օգտվում և սահմանափակվում էր առավելապես նախորդ բարբերով, վախենալով մակեդոնացիներին նախատած լինելուց:
- 78,1 Բայց քանի որ շատերը դժգոհում էին այս ամենից, ուստի և սրանց նվերներով սիրաշահեց, իսկ ինքը տեղեկանալով, որ Արեյայի³²⁵ սատրապ Սատրաբզանեսը³²⁶ ոչնչացրել է իր հետ թողնված զինվորներին և համաձայնություն գալով Բեսսոսի հետ, որոշել է միասին կռվել մակեդոնացիների դեմ, արշավեց նրա վրա: Սատրաբզանեսը իր զորքը հավաքեց Քորտականայում³²⁷, որը այդ երկրում նշանակալից քաղաք էր և ուներ բնականից շատ 2 ամուր դիրք: Բայց երբ արքան մոտեցավ, (Սատրաբզանեսը) ահաբեկվեց զորքերի բազմությունից և մակեդոնացիների կատարած քաջագործությունների համբավից: Ուստի և երկու հազար հեծյալներով սուրաց Բեսսոսի մոտ, շտապ օգնություն խնդրելու, իսկ մնացյալին պատվիրեց ապաստանել...³²⁸ կռված լիռը, որը դժվարամատուց է և ապահով ապաստարաններ ունի նրանց հա-
- 3 մար ուղքեր չեն համարձակվում դեմ առ դեմ կռվել: Երբ նրանք այս պատվերը կատարել էին, արքան իր խիզախ բնավորության համաձայն հարձակվեց նրանց վրա և ամբողջված ինչ-որ խոշոր ժայռաբլրում ապաստանածներին պաշարելով, ստիպեց նրանց 4 անձնատուր լինել: Այնուհետև երեսուն օրվա ընթացքում նվաճեց

ալդ սատրապութեան սահմաններում գտնվող բոլոր քաղաքները և դուրս գալով Հյուսիսարևելքից, առաջ շարժվեց դեպի Դրանդիններ³²⁹ մայրաքաղաքը և այստեղ կանգ առավ ու դադար տվեց իր զորքերին:

81,1 Այս ամենը կատարելուց և Դրանդինեում գործերը կարգավորելուց հետո, (Ալեքսանդրը) իր զորքով արշավեց նախկինում արիմասպներ կոչված ժողովրդի վրա, որոնք այժմ կոչվում են եվերգեաներ³³⁰, հետևյալ պատճառով: Կյուրոսը, որը մեղացիներից իշխանությունը փոխանցեց պարսիկներին, արշավանքներից մեկի ժամանակ անապատ մի վայր ընկնելով, պարսիկ պակասության պատճառով գտնվեց մեծ վտանգի մեջ, այնպես, որ անուղ չհայտնաբերվող զինվորները ստիպված էին իրար միս ոտել, այնժամ արիմասպները գալով իրենց հետ բերում են երեք բլուր սալլ ոտելիք և (Կյուրոսը) անսպասելիորեն փրկվելով, նրանց ապահարկ հայտարարեց և ալլ պարզներով պատվելով, ժողովրդի նախկին 2 անունը վերացնելով նրանց կոչեց եվերգեաներ: Այժմ, Ալեքսանդրը արշավելով նրանց երկիրը, սիրահոծար ընդունելություն գտավ, ուստի և այլ ժողովրդին պատվեց պատշաճ նվերներով:

Այսպես վարվեցին նաև կեդրոսիներ կոչվող նրանց հարևանները, ուստի նրանց ևս պատշաճ շնորհներ պարգևեց: Այս երկու 3 ժողովուրդների կառավարումը հանձնեց Տիրիդատեսին³³¹: Մինչ (Ալեքսանդրը) զբաղված էր այստեղ, ոմանք գալով հաղորդեցին, թե Սատիրազանեսը հեծյալների մեծ զորքով Բակտրիանեից վերադարձել է Արեւյա և տեղաբնիկներին ապստամբության մղել Ալեքսանդրի դեմ: Արքան լսելով կատարվածի մասին, իր զորքի մի մասը Երիզյուտսի և Ստասանտրի հրամանատարությամբ ուղարկեց նրա դեմ, իսկ ինքը նվաճելով Արաքոսիան, մի քանի օրվա ընթացքում այն հպատակեցրեց իրեն:

Պրբ 18

3,1 Պերդիկասը վերցնելով գերագույն հրամանատարությունը և խորհրդի նստելով մյուս հրամանատարների հետ³³², կազուսի որդի Պաղոմեսոսին ավելց Եգիպտոսը, կամեդոն միտրլենացուն՝ Սիրիան, Փիլոտասին՝ Կիլիկիան և Պիթոնին՝ Մեդիան, իսկ Եվմենեսին՝ Պափլագոնիան և Կապպադովկիան և սրանց սահմանակից բոլոր երկրները, որոնցով Ալեքսանդրը ժամանակի բացառման պատճառով ղկարողացավ անցնել Դարեհի դեմ պատերազմելիս: Անտիգոնոսին տվեց Պամփլյուսիան և Լյուկիան և մեծ կոչված Փուլուզիան, այնուհետև, Ասանդրոսին տվեց Կարիան, Մենանդրոսին՝ Լյուկիան:

Լեոննատոսին՝ Հելլեսպոնտյան Փուլուզիան: Այս սատրապություններն, ահա, այսպես բաշխվեցին: Իսկ Եվրոպայում Լյուսիմաքոսին տրվեց Փրակիան և սրան սահմանակից ցեղերը, որոնք ապրում էին Պոնտական ձովի տփին, իսկ Մակեդոնիան և սրան սահմանակից ցեղերը հանձնվեցին Անտիպատրոսին: Նույնպես որոշվեց Ասիայի մյուս սատրապություններին ձեռք շտալ, այլ դրանք թողնել իրենց նախկին կառավարիչների իշխանության տակ, նույնպես թույլ տվեց, որ Տաքսիլեսը և Պորոսը տեղ մնան իրենց թագավորություններում, ինչպես կարգադրել էր դեռևս Ալեքսանդրը:

3 Պիթոնին նա տվեց Տաքսիլեսի և մյուս թագավորների (տիրույթներին) սահմանակից սատրապությունը, իսկ Կովկասի³³³ երկարությամբ ընկած երկիրը, որը կոչվում է Պարպանիսազե, հանձնեց Օթսյուարաես Բակտրիացուն, որի գետեր՝ Հոթրասների հետ ամուսնացել էր Ալեքսանդրը: Միջուրտիոսին տվեց Արաքոսիան և Կեդրոսիան, Ստասանոր սղիացուն՝ Արիան և Դրանդինեն, Փիլոպոսին՝ հանձնարարեց Բակտրիանեն և Սոգդիանեն, Փրատափեռնեսին՝ Պարթյուեան և Հյուսիսարևելյան, Պեկեսոսին՝ Պերսիսը, Տրեպուլեմոսին՝ Կարմանիան, Ատրոպատեսին՝ Մեդիան³³⁴, Արքոնին՝ Բաբելոնիան, Արկեսիլասոսին՝ Միջագետքը³³⁵:

5,2 Այսպես, Կիլիկյան Տավրոսից անընդմեջ լեռը ամբողջ Ասիայի միջով ձգվում է մինչև Կովկաս և Արևելյան օվկիանոս³³⁶: Այս (լեռնաշղթան) բաժանվում է բազմապիսի բարձր գագաթների, որոնցից 3 չորսքանչյուրն ունի իր առանձին անունը: Այս ձևով Ասիան բաժանվել է երկու մասի, որից մեկը ձգվում է դեպի հյուսիս, մյուսը՝ դեպի հարավ: Այս թեքություններին համապատասխան էլ գետերի մի մասը հոսելով թափվում է Կասպից ծով, մյուսները՝ Եվրասիան Պոնտոս, մի քանիսն էլ դուրս են գալիս Հյուսիսային օվկիանոս: Սրանց հակառակ ուղղությամբ հոսող գետերի մի մասը թափվում է Հնդկաց ծով, մյուսները՝ այդ երկրամասին հարող օվկիանոս: 4 մի քանիսն էլ դուրս են գալիս Կարմիր կոչված ծով: Սատրապությունները ևս նույն ձևով բաժանված լինելով, մի մասը հարում է դեպի հյուսիս, մյուս մասը դեպի հարավ: Դեպի հյուսիս նախող սատրապություններից առաջինը գտնվում է Տանաիս գետի երկայնքով, հետո՝ Սոգդիանեն և Բակտրիանեն, սրանց հաջորդում են Արիան, Պարթյուեան և Հյուսիսարևելյան, որով շրջափակված է Հյուսիսարևելյան ծովն ինքն իր մեջ: Այնուհետև՝ Մեդիան, որն ընդգրկում է տարբեր անուններով շատ երկրներ և որը բոլոր սատրապություններից խաչորագույնն է: Այնուհետև՝ Արմենիան, Լյուկոսիան և

Կապպարովկիան, որոնք բոլորն էլ ունեն դաժան կլիմա. սրան ուղղակի սահմանակից են և Մեծ Փոլուզիան և Հելլենսպոնտոսյան Փոլուզիան, ծայրամասայիններին են Լյուզիան և Կարիան. Փոլուզիայից վերև և սրան զուգահեռ՝ Պիսիզիան, իսկ սրանից հետո Լյուկիան:

16,1 Մինչ այս դեպքերը կատարվում էին, Պերդիկասը, վերցնելով իր հետ արքա Փիլիպպոսին և թագավորի զորքերին, արշավեց Կապպարովկիայի տիրակալ Արիարաթեսի դեմ: Քանզի սա չէր հնազանդվել մակեդոնացիներին, իսկ Ալեքսանդրը անուշադրության էր մատնել նրան, Գարեհի դեմ մղած պատերազմի և զբաղվածության պատճառով, ուստի և սա հնարավորություն ունեցավ 2 երկար ժամանակ իշխել Կապպարովկիայում³³⁸: Այդ պատճառով էլ եկամտատերերից նա մեծ քանակությամբ դրամ կուտակեց և մեծաթիվ զորք կազմեց տեղաբնիկներից և օտար վարձկաններից, այսպիսով իր թագավորությունը պաշտպանելու համար նա պատրաստ էր պատերազմելու Պերդիկասի դեմ, ունենալով երեք բյուր հետևակ և մեկ բյուր ու հինգ հազար հեծյալ զորք: Պերդիկասը ճակատամարտ տալով և կոպում հաղթելով նրան, մոտ շոթ հազար մարդու սպանեց, ավելի քան հինգ հազարին գերի 3 վերցրեց, որոնց թվում էր նաև ինքը՝ Արիարաթեսը: Սրան և սրա բոլոր ազգականներին (Պերդիկասը) շարձարելով ցասահան արեց³³⁹, իսկ պարտվածներին ներելով ապահով թողեց և կարգավորելով Կապպարովկիայի զործերը, սատրապությունը հանձնեց Եվմենես Կարդիացուն, ինչպես որ սկզբից արդեն որոշվել էր:

39,5 Այս ամենից հետո Անտիպատրոսը³⁴⁰ նորից վերաբաժանել սատրապությունները և Պտղոմեոսին հատկացրեց նախկինում արդեն նրա ունեցածը. քանզի անկարելի էր նրան տեղաշարժել, քանի որ համարվում էր, թե Եգիպտոսը նա իր քաջությամբ ձեռք է 6 բերել որպես իր իսկ նիզակով նվաճված երկիր, Լաոմեդոն միտիլենացուն տվեց Սիրիան, Փիլոքսենոսին՝ Կիլիկիան. իսկ վերին սատրապություններից Միջագետքը և Արբելիտիսը³⁴¹ տվեց Ամփի-մաքոսին, Բաբելոնիան՝ Սելևկոսին, Սուսիանեն՝ Անտիգենեսին, որովհետև սա էր առաջինը հարձակվել Պերդիկասի վրա: Պեկեստեսին՝ Պերսիսը, Տլեպոլեմոսին՝ Կարմանիան, Պիթոնին՝ Մեդիան, Փիլիպպոսին՝ Պարթյունեան, իսկ Արիան և Գրանգիանեն՝ Ստասանդոս կիպրացուն, Բակտրիանեն և Սոգդիանեն՝ Ստասանդոս սոլիացուն, որը նույնպես (Կիպրոս) կղզուց էր: Պարոպանիսսոսի կցեց Ալենքսանդրի կին Հոտրսանեսի հոր՝ Օքսլուարտեսի (տի-

րույթներին), իսկ Հնդկաստանի՝ Պարոպանիսսոսի սահմանակից մասերը տվեց Ագենորի որդի Պիթոնին. հաջորդ թագավորություններից այն, որ ընկած էր Ինդոս գետի երկայնքով, տվեց Պորոսին, իսկ այն, որ ընկած էր Հյուզասպեսի երկայնքով, (տվեց) Տաքսիլեսին, քանզի հնարավոր չէր սրանց տեղաշարժել առանց թագավորական զորքերի և ականաղոր առաջնորդի: Գեպի հյուսիս հարող սատրապություններից Կապպարովկիան (տվեց) Նիկանորին, Սեծ Փոլուզիան և Լյուկիան, ինչպես առաջ, տվեց Անտիգոնոսին, Կարիան՝ Ասանդրոսին, Լյուզիան՝ Կելտոսին և Հելլենսպոնտոսյան Փոլուզիան՝ Արրիզայոսին: Թագավորական զորքերի զորավար նա նշանակեց Անտիգոնոսին, որին հանձնարարված էր ավարտել պատերազմը Եվմենեսի և Ալեկսասի դեմ: Նա իր որդուն՝ Կաստանդրոսին հազարապետ կարգեց Անտիգոնոսի մոտ, որպեսզի սրա ինքնազուխ զործողությունները անկատ շմանի իսկ ինքը, վերցնելով թագավորներին և իր սեփական զորքը, մեկնեց Մակեդոնիա, թագավորներին իրենց հայրենի երկիրը վերադարձնելու համար:

40,1 Անտիգոնոսը, որը նշանակվել էր Ասիայի զորավար Եվմենեսի դեմ պատերազմն ավարտելու համար, իր զորքերը գումարեց իրենց ձեռնառնեցներից: Պատերազմի համար պատրաստություններ տեսնելուց հետո, նա առաջ շարժվեց Եվմենեսի վրա, որը դեռևս 2 Կապպարովկիայում էր: Իսկ Եվմենեսը, քանի որ նրա դեմ ապրտամբել էր իր հայտնի հրամանատարներից մեկը, Պերդիկաս անունով և երեք օրվա ճանապարհի հեռավորության վրա բանակել էր ապստամբության հարած երեք հազար հետևակայիններով և հինգ հարյուր հեծյալներով, ապստամբների դեմ ուղարկեց Փոլյնիքս տենեդոսցուն երեք հազար հետևակայիններով և հազար հեծյալներով: Սա գիշերային արագ ընթացքից հետո, գիշերվա երկրորդ պահին անսպասելի հարձակվեց ապստամբների վրա և, մինչ սրանք քնած էին, Պերդիկասին կենդանի գերի վերցրեց և 4 տիրացավ ամբողջ զորքին: Եվմենեսը ապստամբության պատճառեղող հրամանատարներին մահվան ենթարկեց, իսկ զինվորներին խառնելով մնացած զորքի շարքերին և նրանց հետ մարդասիրաբար վերաբերվելով, իր հանդեպ բարյացակամությամբ համակեց: 5 Այս դեպքերից հետո Անտիգոնոսը սուրհանդակ ուղարկեց ոմն Ապոլլոնիդեսի մոտ, որը Եվմենեսի զորքում հեծելազորի հրամանատարն էր, և գաղտնաբար նրան մեծ խոստումներ տալով 6 համոզեց դավաճանել և կովի ժամանակ անցնել իր կողմը: Մինչ Եվմենեսը բանակել էր Կապպարովկիայի դաշտերից մեկում, որը

հարմար էր հեծելագորային կովի համար, Անտիզոնոսը իր ամբողջ գործով վրա հասավ ու գրավեց դաշտի վրա իշխող բարձունք-
7 ներք: Այդ ժամանակ Անտիզոնոսն ունեւր ավելի քան մեկ բլուր հետևակ, որոնց կեսը մակեդոնացիներ էին, հայանի իրենց քաջագործություններով, երկու հազար հեծյալ և երեսուն փիղ, իսկ
8 Եվմենեսը ոչ պակաս քան երկու բլուր հետևակ և հինգ հազար հեծյալ: Տեղի ունեցավ մեծ ճակատամարտ և երբ Ապոլլոնիդեսը իր հեծելագործով անսպասելի անցավ թշնամու կողմը, Անտիզոնոսը հաղթեց և թշնամուց կոտորեց մոտ ութ հազար մարդու: Նրա ձեռքն ընկավ նաև ամբողջ գումակը, այնպես, որ Եվմենեսի զինվորները մի կողմից զարհուրեցին պարտությունից և մյուս կողմից բարոյալքվեցին գումակի կորստի պատճառով:

41,1 Այս դեպքերից հետո Եվմենեսը մտածեց փախչել Արմենիա և այնտեղի բնակիչներից ոմանց դաշնակցությամբ գրավել իր կողմը: Բայց քանի որ հետապնդվում էր և միաժամանակ տեսնելով, որ զինվորներն անցնում են Անտիզոնոսի կողմը, նա վերցրեց ամբողջով մի փոքր վայր, որը կոչվում էր Նորա³⁴²: Այս բերդը շատ էր փոքր և պարսպի շրջագիծը երկու ասպարեզից ավելի չէր, բայց իր ամուր դիրքով հրաշալի, քանզի տներն իրար կողքի կառուցված էին բարձր ծալի վրա և զարմանալի կերպով ամբացված էին մասամբ բնությունից, մասամբ էլ ձեռակերտ կառույցներով: Այստեղ կուտակված էր նաև մեծ քանակությամբ հացահատիկ և վառելիքայտ և այլ-այնպես, որ շատ տարիներ կարող էր ամեն ինչով ապահովել այնտեղ ապաստանածներին: Եվմենեսի հետ այստեղ ապաստանեցին նաև նրա ընկերներից նրանք, որոնք առանձնապես համակրում էին նրան և որոշել էին հետին վտանգների ժամանակ նրա հետ միասին մեռնել: Իսկ ընդամենը, հեծյալներն ու հետևակները միասին, շուրջ վեց հարյուր էին:

4 Անտիզոնոսն, ահա, վերցնելով Եվմենեսի զորքը և տիրանալով նրա սատրապություններին և դրանց եկամուտներին, միաժամանակ նաև ձեռք բերեցով մեծ քանակությամբ դրամ, սկսեց ձրգտել առավել մեծ բաների: Քանզի Ասիայում պտվոց զորահրամանատարներից և ոչ մեկն արդեն առաջնությունը վիճարկելու համար իր հետ կովելու արժանի զորք չունեւր: Ուստի և նա առայժմ ձևացնում էր թե բարեկամաբար է արամադրված Անտիպատրոսի հանդեպ, բայց որոշել էր իր գործերը ապահովելուց հետո այլևս
6 շանսալ ոչ արքաներին, ոչ ևս Անտիպատրոսին: Ուստի և նա բերդում ապաստանածներին նախ շրջափակեց կրկնակի պարիսպներով և փոսերով և զարմանալի խրամատներով: Այնուհետև բա-

նակցություններ վարելով Եվմենեսի հետ, վերականգնեց իր նախկին բարեկամությունը և աշխատեց համոզել նրան համագործակցելու իր հետ: Իսկ սա, իմանալով, որ բախտը կտրուկ փոփոխվում է, առավել մարդասիրություն էր պահանջում, քան
7 կարելի էր իր գտնված հանգամանքներում: Նա պահանջում էր ետ վերադարձնել նախկինում իրեն տրված սատրապությունները և իրեն անպարտ ճանաչել բոլոր մեղադրանքներից: Իսկ Անտիզոնոսը այդ ամենի մասին հաղորդեց Անտիպատրոսին և այդ ամբողջի անվատորմի հրամանատարն էր:

42,1 Այնուհետև Եվմենեսը բանակցությունների համար Անտիպատրոսի մոտ ղեսպաններ ուղարկեց, որոնց զլխավորում էր Հիերոնիմոսը³⁴³, որը գրել է դիագոխներին³⁴⁴ պատմությունը: Իսկ ինքը կյանքում բազմաթիվ և բազմապիսի փոփոխությունների առաջ կանգնած լինելով, հոգեպես շրնկնվեց, քանզի քաջ գիտակցում էր, թե բախտը երկուստեք կտրուկ շրջադարձներ է կատարում: Նա մի կողմից տեսնում էր, որ մակեդոնացիների թագավորները արքայական դատարկ ձևականություն էին միայն, մյուս կողմից, որ մեծ ձգտումներ ունեցող շատ մարդիկ իրար էին հաջորդում իրեն հրամանատարներ և նրանցից յուրաքանչյուրը ցանկանում էր գործել իր շահերին համապատասխան: Ուստի և նա հուսով էր, իրականում այդպես էր վիճակը, թե շատերը իր կարիքը կունենային իր խելքի և ուղղակյան գործերում ունեցած հրամանատարության, ինչպես նաև իր պարտավորություններին շափազանց հավատարիմ լինելու պատճառով:

3 Տեսնելով, որ տեղի նեղվածություն և ժայռոտ լինելու պատճառով ձիերը չեն կարողանում մարզվել և դրանով իսկ կարող էին հեծելամարտի համար անպետքանալ, (Եվմենեսը) ձիերի մարզման համար տարօրինակ և արտակարգ մի հնար մտածեց:
4 Նա ձիերի գլուխները հերթականությամբ պարանով գերաններից կամ ցցերից կապելով և երկու կամ երեք կրկնաթիղ բարձրացնելով նրանց, բոլոր ձիերին ստիպում էր կանգնել ետևի ոտների վրա, իսկ առջևի ոտքերը հազիվ էին դիպչում գետնին: Այսպիսով, ձին երբ որ փորձում էր հենվել առջևի վրա, ամբողջ մարմինն ու սրունքները ցավում էին և նրա բոլոր անդամները հավասարապես լարվում էին: Այսպիսի շարժման պատճառով ամբողջ մարմնից
5 քրտինքը առատորեն ծորում էր և ձիերին կանգնած վիճակում պա-

հում էր շահագրգռեց աշխատանքի մեջ: Իսկ բոլոր զինվորներին տալիս էր նույն սնունդը, ինքը և մասնակից լինելով սակավապետության և բոլորի հանդեպ ունեցած իր միատեսակ վերաբերմունքով մեծ համակրանք շահեց և իր հետ այնտեղ ապաստանածների մեջ համերաշխություն հաստատեց: Այսպիսին էր Եվմենենսի և նրա հետ այդ ժաշոյի վրա ապաստանածների դրությունը: Ասիայում, Անտիպատրոսի մահվան լուրը տարածվելուց հետո, անմիջապես խոտովություններ ծագեցին, քանի որ իշխանություն ունեցողներից յուրաքանչյուրն սկսեց մտածել իր շահերի մասին: Անտիգոնոսը, որը գլխավորն էր սրանց մեջ, արդեն հաղթել էր Եվմենենսին Կապպադոկիայում և նրա զորքերին գրավել էր իր կողմը, այնուհետև վերջնականապես ջախջախել էր Ալեկտասին և Ատտալոսին Պիսիդիայում ու նրանց զորքերը ևս գրավել էր իր կողմը: Դրանից բացի նա Անտիպատրոսի կողմից ընտրվել էր Ասիայի գերագույն գորահրամանատար և միաժամանակ հայտարարվել էր մեծաթիվ զորքերի առաջնորդ, այդ պատճառով իսկ նա համակվել էր գոռոզությունը և ամբարտապանությունը: Երկուսը անբողջ անբողջության մեջ իշխանությունը իր ձեռքը վերցնելու հույսերով տարված, որոշեց այսուհետև չլսել ոչ թագավորներին, ոչ ևս նրանց խնամակալներին: Քանզի նա համոզված էր, թե քանի որ ավելի հզոր բանակ ուներ, ապա ինքը կարող էր տիրանալ Ասիայի գանձերին և ոչ ոք ի վիճակի չի լինի դիմադրելու իրեն: Քանզի նա այդ ժամանակ ուներ վեց բյուր հետևակ և մեկ բյուր հեծյալ զորք ու երեսուն փիղ: այս ամենից բացի նա հուսով էր, որ անհրաժեշտության դեպքում կարող էր պատրաստել նաև այլ ուժեր, քանի որ Ասիան կարող էր անդադար միջոցներ հայթայթել օտար վարձկաններին վճարելու համար: Այսպիսի մտադրություններով նա իր մոտ կանչեց պատմագիր Հիերոնիմոսին որը Եվմենենս կարդիացու բարեկամն էր և համաքաղաքացին: Երբ նրա հետ միասին ապաստանել էր նորա կոչված ամբողջում: Առատ միջոցներով նրանց պատվելուց հետո, ուղարկեց իբրև դեսպալ Եվմենենսի մոտ, խնդրելով մոտանալ Կապպադոկիայում նրա դեմ մղած պատերազմը, դառնալ իր ընկերն ու դաշնակիցը և ոտանալով առավել բազմապատիկ ընծաներ քան ինչ ունեցել էր նախկինում և առավել մեծ սատրապություն և ընդհանրապես դառնալով Անտիգոնոսի ընկերների մեջ առաջինը, լինել մասնակից նրա բոլոր ծրագրերին: Անտիգոնոսը նաև գումարեց իր ընկերներին խորհրդի և նրանց իր բոլոր ծրագրերին հաղորդակից դարձնելով իր առավել կարևոր ընկերներից ոմանց սատրապություններ խոտ-

տացալ, մյուսներին՝ զորական պաշտոններ և բոլորին մեծ հույսեր տալով, իր մտադրությունների հանդեպ նրանց հոգին լցրեց հոթարությունը: Քանզի նա որոշել էր շրջել Ասիայում և արդեն կատարող սատրապներին հետաքննելով, իր ընկերներին հաստատել (այդ Երկրները) իշխանության վրա: Այժմ, քանի որ պատմել ենք Անտիգոնոսի կատարած գործերը մասին, վերադառնանք Եվմենենսի հետ կատարված դեպքերի նկարագրության: Սա մեծ և անսպասելի փոփոխությունների հանդիպեց, մշտապես մասնակից լինելով և՛ լավին, և՛ վատին, ավելի քան կարելի էր հուսալ: Այսպես, նա այդ դեպքերից առաջ զինակցելով Պերդիկասին և թագավորներին, ստացավ Կապպադոկիայի և սրան սահմանակից երկրների սատրապությունը, որոնց էլ ձեռք բերելով մեծ զորք և տիրելով շատ հարստության, հանրահայտ բարեբախտություն ունեցավ: Քանզի նա Կրատերոսին և նուպտոլեմոսին, որոնք հայտնի հրամանատարներ էին և առաջնորդում էին մակեդոնացիների անհաղթ զորքերին, հաղթեց վճռապես ճակատամարտում և կովի ընթացքում սպանեց նրանց: Ու քանի որ թվում էր, թե արդեն անհաղթելի է, նա ձեռնարկեց այնպիսի փոփոխություն, որ մեծ ճակատամարտի բռնվելով Անտիգոնոսի հետ, ստիպված եղավ սակավաթիվ ընկերների հետ ապաստանել բուրդոլին փոքրիկ մի ամբողջում: Այստեղ փակվելով ևս թշնամու կողմից շրջապատվեց թշնամու զորքերից կրկնակի ատրիպանելով և արդեն ոչ մի օգնական չուներ իր սեփական դժբախտության մեջ: Մեկ տարի պաշարված մնալուց հետո, երբ փրկություն չուներ ոչ մի հույս չկար, հանկարծ իր դժբախտությունը անսպասելի լուծում գտավ: Քանզի Անտիգոնոսը, որը պաշարել էր Եվմենենսին շտապում էր ունչացնել նրան, փոխեց իր մտադրությունը և առաջարկեց համազործակցել, որից հետո հավատարմության երդումներ ստանալով, վերացրեց պաշարումը: Այսպիսով, որոշ ժամանակ անց անսպասելի փոփոխուց հետո, նա մնաց Կապպադոկիայում, որտեղ կրկին հավաքեց իր նախկին ընկերներին և իր հետ նախորդ արշավանքներին մասնակցածներին, որոնք այդ ժամանակ թափառում էին երկրում: Որովհետև նա առանձնապես սիրելի էր, ուստի և արագ կերպով գտավ շատերին, որոնք պատրաստ էին հաղորդակից դառնալու նրա հույսերին և հոծարությունը մասնակցելու նրա քննարկումներին: Վերջապես, քիչ օրեր անց, բացի իր հետ ամբողջում պաշարված հինգ հարյուր ընկերներից, նստնեցավ նաև ավելի քան երկու հազար զինվոր, որոնք կամովին ենթարկվեցին իրեն: Բախտի օգնությամբ նա այնքան հզորացավ,

58,1

որ իր ձեռքը վերցրեց թագավորական գործերը և պաշտպանեց թագավորներին այն բոլոր մարդկանցից, որոնք համարձակվել էին փորձել վերացնելու նրանց իշխանությունը: Բայց այդ բոլոր մասին մենք քիչ հետո իր տեղում կպատմենք ավելի մանրամասն:

Երբ Աթենքում արքունի էր Արքիպպոսը, Հռոմում կոնսուլներն սրվեցին Քվինտոս Էլիոսը և Լուկիոս Պապիրիոսը³⁴⁵: Սրանց ժամանակ Եվմենեսը դեռ նոր էր հեռացել ամբողջից, երբ նամակներ ստացավ Պոլլուպերթոնից³⁴⁶, որոնցում, բացի վերևում հիշատակվածներից, գրված էր նաև, որ թագավորները նրան տալիս են իբրև պարզև հինգ հարյուր տաղանդ, իբրև հատուցում նրա կրթմանն էր և որ այդ մասին թագավորները նամակներ են հղել Կիլիկիայում գտնվող զորավարներին և զանձապահներին, որպեսզի տան իրեն այդ հինգ հարյուր տաղանդը և ուրիշ ինչքան դրամ որ պահանջի վարձկաններ հավաքագրելու և այլ անհրաժեշտ կարիքների համար, միաժամանակ (նամակներում) հրահանգված էր նաև երեք հազար մակեդոնական արգիրասպիտներ³⁴⁷ հրամանատարներին, որպեսզի իրենց հանձնեն Եվմենեսին և ամեն ինչն սիրահոժար գործակցեն նրան, քանի որ նա հայտարարված էր ամբողջ Ասիայի ինքնակալ զորավար: Սրան նամակ եկավ նաև Օլլումպիասից³⁴⁸, որով խնդրում և աղաչում էր օգնել թագավորներին և իրեն. քանզի (ասում էր), միայն նա է ընկերների մեջ բոլորից հավատարիմ մնացել և միայն նա կարող է թագավորական ընտանիքի մեկուսացումը վերացնել: Օլլումպիասը միաժամանակ խնդրում էր նրան խորհուրդ տալ ինչ է ավելի շահավետ համարում իր համար, մնալ Եվրոտոսում և շահավատալ նրանց, ովքեր մշտապես համարվում են (թագավորի) խնամակալներ, բայց իրականում աշխատում են թագավորական իշխանությունը վերցնել իրենց ձեռքը, թե՛ վերագառնալ (Մակեդոնիա): Եվմենեսը իսկույն պատասխան գրեց Օլլումպիասին, խորհուրդ տալով առաջժամալ Եվրոտոսում, մինչև պատերազմը ինչ-որ կերպ վճռվի: Իսկ ինքը, քանի որ մշտապես ամենահաստատ հավատարմություն է պահպանել թագավորների հանդեպ, որոշեց շենթարկվել Անտիգոնոսին, որն աշխատում էր սեփականել թագավորական իշխանությունը, քանի որ Ալեքսանդրի որդին որբացած լինելու և հրամանատարների ազահույժյան պատճառով օգնության կարիք ուներ: մտածեց, որ իր պարտքն է ամեն մի վտանգի ենթարկվել թագավորների փրկության ի խնդիր:

59,1

Այսպիսով, (Եվմենեսը) հրամայելով իր մարդկանց ճանապարհ ընկնել, մեկնեց Կապպադոկիայից, իր հետ ունենալով

շուրջ հինգ հարյուր հեծյալ և ավելի քան երկու հազար հետևակ: Քանզի նա ժամանակ շուներ սպասելու այն բոլոր ուշացածներին, որոնք խոստացել էին մասնակցել իր հետ արշավանքին, որովհետև նշանակալից մի զորամաս Մենանդրոսի հրամանատարությամբ, որին ուղարկել էր Անտիգոնոսը, արդեն մոտենում էր, որպեսզի արգելի իրեն մնալ Կապպադոկիայում, քանի որ այժմ նա դարձել էր Անտիգոնոսին թշնամի: Բայց քանի որ այս զորքը երեք օր հետո գալով և ուշացած լինելով իր առաքելությունից, շտապեց հետապնդել Եվմենեսի հետ մեկնածներին ու շարժվեց:

Նալով հասնել նրանց, վերադարձավ Կապպադոկիա: Իսկ Եվմենեսը շտապփույթ ընթացքով արագորեն անցնելով Տալլոսը, հասավ Կիլիկիա: Արգիրասպիտների հրամանատարներ Անտիգոնոսը և Մետաոսը, հնազանդվելով թագավորների նամակներին, մեծ հուսովորությունից եկան դիմավորելու Եվմենեսին և նրա ընկերներին: Նրան սիրալիք ողջունելուց և մեծագույն վտանգներից ազակնկալ փրկված լինելուն համար խնդակցելուց հետո, նրանք խոստացան հոծարակամ գործակցել նրան ամեն ինչում: Արգիրասպիտի մակեդոնացիները ևս, որոնք շուրջ երեք հազար էին, չլռանալով ընդունեցին սիրալիք և բուռն պաշտամունքով: Բոլորը զարմանում էին բախտի այդպիսի անսպասելի արագ փոփոխման վրա. երբ իմացան, որ թագավորները և մակեդոնացի (առաջնորդները) դեռ քիչ առաջ Եվմենեսին և նրա ընկերներին մահվան էին ուսուցապարտել, իսկ այժմ արդեն, մոտանալով իրենց վճիռը, ոչ միայն նրան անպարտ ճանաչելով վերացրել էին պատիժը, այլև իրեն էին հանձնել ամբողջ թագավորության գերագույն իշխանությունը: Եվ այս ամենը գոհունակությամբ էին ընդունում բոլոր նրանք, ովքեր հետևում էին Եվմենեսի բախտի փոփոխություններին:

52,1

Եվմենեսի ալսպիսի անսպասելի և արագ հզորացումից հետո Պտղոմեոսը³⁴⁹ նախատրամիդով հասավ Կիլիկիայի Զեփյոտոսներ և պատգամավորներ ուղարկեց արգիրասպիտների առաջնորդների մոտ, խնդրելով նրանց շահազանդվել Եվմենեսին, որին բոլոր մակեդոնացիները մահվան են դատապարտել: Նույնպես (մարդ) ուղարկեց Կվինտոսից³⁵⁰ գտնվող բերդապահներին, բողոք հայտնելով որպեսզի ոչ մեկ դրամ չտան Եվմենեսին, միաժամանակ խոստանալով նրանց անպահույթություն շնորհել: Բայց ոչ ոք սրան առաջդրություն չղարձրեց, որովհետև թագավորները և նրանց խնամակալ Պոլլուպերթոնը, ինչպես նաև Ալեքսանդրի մայր Օլլումպիասը գրել էին իրենց, որ ամեն կերպ ծառայեն Եվմենեսին, քանի որ սա թագավորության ինքնակալ զորավարն էր: Առանձնապես

դժգոհ էր Անտիգոնոսը նվժմենեսի բարձրացման և նրա ձեռքով աշխարհում մեծ ուժի կենտրոնացման պատճառով. քանզի նա ենթադրում էր, որ Պոլլուպերքոնը նվժմենեսին դարձնում էր իբրև Անտիգոնոսի) համար մեծագույն հակառակորդ, քանի որ ինքը դա

4 ձեռք էր մտապիտուկության հակառակորդը, Հետևաբար, որոշելով դավադրություն կազմակերպել նվժմենեսի դեմ, նա ընտրեց իր ընկերներից Փիլոտոսսին և հանձնեց նրան մի նամակ, ուղղված պարսպապիղներին ու նվժմենեսի հետ եղող մյուս մակեդոնացիներին նրա հետ ուղարկեց նաև երեսուն զործուսյա և լեզվանի մակեդոնացիների, որոնց հրամայված էր առանձին հանդիպել արգիրասպիդներին առաջնորդներ Անտիգենեսին ու Տետամոսին և սրանց միջոցով նվժմենեսի դեմ դավադրություն կազմակերպել, խոստանալով մեծ պարգևներ և առավել խոշոր սատրապություններ, միաժամանակ (պատվիրեց նրանց) հանդիպել արգիրասպիդների և համաքաղաքացիներին և կաշառել նվժմենեսի դեմ:

5 նեսի դեմ դավադրության մասնակցելու համար: Այսուհանդերձ նրանք ոչ մեկին չկարողացան համոզել, միայն արգիրասպիդներին առաջնորդ Տետամոսը կաշառվեց և հանձն առավ համոզելու իր գորակից Անտիգենեսին, որպեսզի սա ևս հաղորդակից դառնա:

6 այդ ձեռնարկման: Մինչդեռ Անտիգենեսը, որն առանձնապես հայտնի էր իր ողջամտությամբ և հաստատուն հավատարմությամբ, ոչ միայն հակաճառեց, այլև վերահամոզեց կաշառվածներին նա քաջատրեց, որ իր համար ավելի ձեռնառու է նվժմենեսի ապրելը, քան թե Անտիգոնոսի Որովհետև Անտիգոնոսը, շատ նախընտրելով հզոր, կիսի իրենց սատրապությունները իրենց կփոխարինի իր իսկ ընկերներով: Մինչդեռ նվժմենեսը, լինելով օտարերկրացի³⁵¹, երբեք չի համարձակվի գործել իր անձնական շահերին համապատասխան, այլ մնալով իրրև զորավար, իրենց հեկվարվի որպես ընկերների և, եթե իրենք գործակցեն նրան, կթողնի սատրապությունները իրենց ձեռքին և, հավանաբար, ուժեղ (երկրներ) և կհանձնի իրենց: Այսպիսով, նվժմենեսի դեմ դավադրություններ կազմակերպողները այս կերպ ձախողվեցին:

Դիոբ 19

12.1 Ասիայում նվժմենեսն իր հետ ունենալով արգիրասպիդ մակեդոնացիներին և սրանց առաջնորդ Անտիգենեսին, ձեռնեց Բաբելոնիայի այսպես կոչված Կարյան շենքերում³⁵²: Նա դեսպաններ ուղարկեց Սելևկոսի և Պիթոնի մոտ, խնդրելով նրանց օգնել Քազավորներին և միանալ իր հետ Անտիգոնոսի դեմ կռվելու, Տրի-

ապարդիոսում, երբ կատարվեց սատրապությունների երկրորդ բաժանումը³⁵³, սրանցից Պիթոնը հայտարարվեց Մեդիայի սատրապ, իսկ մյուսը՝ Բաբելոնիայի: Սելևկոսի մարդիկ հայտարարեցին, թե իրենք պատրաստ են ծառայելու թագավորներին, սակայն երբ չեն հանդուրժի կատարել նվժմենեսի հրամանները, որին մակեդոնացիներն իրենց զորածոցով մահվան են դատապարտել: Այս որոշման շուրջ շատ վիճելուց հետո իրենց կողմից մեկին դեսպան ուղարկեցին Անտիգենեսի և արգիրասպիդների մոտ, պահանջելով հեռացնել նվժմենեսի ղեկավարությունից: Բայց քանի որ մակեդոնացիները կարևորություն չտվեցին այդ խոսքերին, նվժմենեսը, գովելով նրանց հավատարմությունը, իր զորքանակով մեկնեց և հասնելով Տիրքիս գետը, բանակեց Բաբելոնից Երեք հարյուր ասպարեզ հեռավորության վրա: Նրա նպատակն էր ճանապարհը շարունակել դեպի Սուսա, դրանով իսկ նա ցանկանում էր հավաքել վերին սատրապությունների զորքերը և թագավորապետ կանգնաբան օգտագործել հրատապ կարիքների համար: Սակայն նա ստիպված էր գետն անցնել, քանզի իր ետին գտնվող երկիրը արդեն նախապես ավարի էր ենթարկվել, մինչդեռ հանդիպակաց երկիրը բոլորովին անվնաս էր մնում և կարող էր զորքերին առատորեն պարեն մատակարարել: Երբ, ուրեմն, նա անցման համար բոլոր կողմերից նավակներ էր կենտրոնացրել, Սելևկոսն ու Պիթոնը նավեցին (գետն ի վար) երկու տրիերաներով ու մեծաթիվ լաստանավերով³⁵⁴, քանզի այդ նավերը դեռևս մնացել էին այն ամենից, ինչ Բաբելոնի մոտ պատրաստել էր տվել Ալեքսանդրը:

13.1 Այս ամենը բերելով ավհանաման վայրը, (Սելևկոսը և Պիթոնը) դարձյալ փորձեցին համոզել մակեդոնացիներին հեռացնել նվժմենեսին զորավարությունից և իրենց իսկ շահերին հակառակ չբարձրացնել մի մարդու, որն օտար էր և սպասել է բազմաթիվ մակեդոնացիների: Բայց քանի որ Անտիգոնոսը և նրա մարդիկ ոչ մի կերպ չհամոզվեցին, ապա Սելևկոսի մարդիկ մակույկներով մոտեցան մի հին ջրանցքի և մաքրեցին դրա՝ ժամանակի բնթացքում արդեն լցված սկիզբը: Այսպիսով, մակեդոնացիներին բանակատեղին շրջափակվեց ջրով և մոտակա բոլոր հողերը ամեն կողմից ջրածածկ լինելով, ամբողջ զորքաբանակը ողողամից կործանվելու վտանգի տակ էր: Այդ օրը նրանք սպասեցին անգործ, շիմանալով ինչպես վարվել ստեղծված պայմաններում, Բայց հաջորդ օրը նրանք մտաիկ բերելով շուրջ երեք հարյուրի հասնող լաստանավերը՝ զորքի լավագույն մասը անցկացրին, մինչդեռ ոչ ոք չխան-

4 գարեց նրանց ահհանումը, քանզի Սելևկոսի հետ միան ճեծչալ-
 ներ էին, այն էլ հակառակորդից շատ ավելի փոքր քանակութեամբ
 4 Բայց երբ արդեն գիշերն էր իջնում, Եվմենեսը, քանի որ շատ էլ
 մտահոգված գումակի համար, մակեդոնացիներին նորից էտ տա-
 րավ գետանցով և տեղաբնիկներից մեկի խորհուրդներով սկսեց
 փորել մի տեղ, որով հեշտ էր շրջել ջրանցքը և մտաիկ վաչը դարձ-
 նել անցանելի։ Սելևկոսն ու նրա մարդիկ տեսնելով այդ և ցան-
 կանալով ինչքան հնարավոր է նրանց ավելի շուտ գուրս հանել
 իրենց սատրապութունից, դեսպաններ ուղարկեցին հաշտութեան
 կնքելու համար և թույլ տվեցին Եվմենեսին գետն անցնել։ Միա-
 ժամանակ, սակայն, թղթատարներ ուղարկեցին Միջագետք։ Անտի-
 գոնոսի մոտ, խնդրելով հնարավորին չափ շուտափութի ժամանակ
 իր դորքով, նախքան սատրապները կհասնեին իրենց զորքերով
 6 Ինչևէ, Եվմենեսը անցնելով Տիգրիսը և հասնելով Սուսիանե, իր
 զորքը, պարենի պակասության պատճառով, բաժանեց երեք մա-
 սի։ Երկրի միջով նա մասնատված անցնելիս ամբողջովին զրկված
 էր ցորենից, բայց իր զինվորներին բաժանեց բրինձ, քնջութ և
 արմավ, քանի որ երկիրը առատորեն արտադրում էր այդ բերքը
 7 Նա վերին սատրապութունների առաջնորդներին ևս ուղարկել էր
 թագավորներից ստացված նամակները, որոնցում գրված էր, որ
 նրանք ամեն կերպ պետք է հնազանդվեն Եվմենեսին, այժմ դարձ-
 յալ թղթատարներ ուղարկեց, պահանջելով բոլոր (հրամանատար-
 ներին) իրենց զորքերով հավաքվել Սուսիանեում։ Բայց պատա-
 հեց, որ ճիշտ այդ ժամանակ նրանք արդեն ի մի գումարել էին
 իրենց զորքերը ուրիշ նպատակներով, որոնց մասին անհրաժեշտ
 է գրել ամենից առաջ։

14,1 Պիթոնը հայտարարվել էր Մեդիայի սատրապ, իսկ էրբ շար-
 ձավ բոլոր վերին սատրապութունների զորահրամանատարը, նա
 սպանեց Պարթևությանի նախկին զորահրամանատար Փիլոտասին և
 2 նրա փոխարեն նշանակեց իր եղբորը՝ Եվդամոսին։ Այս կատար-
 վելուց հետո, մյուս բոլոր սատրապները միավորեցին իրենց
 ուժերը, վախենալով, որ իրենք ևս կարող են նույն բախտին ար-
 ժանանալ, քանի որ Պիթոնը խռովարար էր և իր մտքում մեծ ծր-
 գրեր ուներ։ Ուստի և ճակատամարտում նրան հաղթելով և նրա
 3 զինակիցներից շատերին սպանելով, նրան գուրս քշեցին Պար-
 թյունայից։ Սա սկզբում մեկնեց Մեդիա, իսկ քիչ անց գնալով Բա-
 բելոն, խնդրեց Սելևկոսին, որպեսպի սա օգնի իրեն և հաղորդակից
 4 դառնա իր բոլոր ակնկալութուններին։ Ահա այս հանգամանքնե-
 րում վերին սատրապներն իրենց զորքերը համակենտրոնացրել էին

երբ Եվմենեսի ուղարկած թղթատարները ժամանելով, զորքերը
 պատրաստ գտան։ Հրամանատարների մեջ ամենահայտնին և, բո-
 լորի կարծիքով, զորահրամանատարութունը ստանձնելու (արժա-
 նին) Պեկեստեսն էր, որը Ալեքսանդրի թիկնապահն էր եղել և ար-
 քայի կողմից բարձրացվել էր (պաշտոնում) իր քաջութեան համար։
 5 Նա երկար ժամանակ ստացել էր Պերսիսի սատրապութունը³⁵ և
 մեծապես վայելում էր տեղաբնիկների հարգանքը։ Ասում են, թե
 այդ պատճառով էլ Ալեքսանդրը մակեդոնացիներից միայն սրան
 թույլատրեց պարսկական տարազ հագնել, ցանկանալով սիրաշահել
 պարսիկներին և կարծելով, թե սրա միջոցով ամեն ինչում կապա-
 հուլի այդ ազգի հնազանդութունը։ Այդ ժամանակ (Պեկեստեսն)
 ուներ մեկ բյուր նետաձիգներ և պարսատիկավորներ, մակեդոնա-
 կան զորաշարքերում կռվելու համար զինված երեք հազար մարդ,
 հելլեն և թրակիացի վեց հարյուր հեծյալ և ավելի քան չորս հարյուր
 6 պարսիկ ձիավոր։ Մակեդոնացի Տլեպոլեմոսը, որը կարգվել էր
 Կարմանիայի սատրապ, ուներ հազար հինգ հարյուր հետիոտն և
 յոթ հարյուր հեծյալ զինվորներ։ Միլյուրտիոսը, Արաքոսիայի կա-
 տավարիչը, բերեց հազար հետևակ և վեց հարյուր տասը հեծյալ
 Պարտոկասիսադից, որտեղ սատրապության կառավարիչը Օբալու-
 արտեսն էր, ուղարկվեց Անդրոբազոսը հազար երկու հարյուր հե-
 7 տևակ և չորս հարյուր հեծյալ զինվորներով։ Ստասանդրոսը, Արիայի
 և Գրանգիների սատրապը, որն իր հետ վերցրել էր նաև Բակտրիա-
 նեի զորքերը, ուներ հազար հինգ հարյուր հետևակ և հազար հեծ-
 8 յալ։ Հնդկաստանից եկավ Եվդամոսը³⁶, բերելով հինգ հարյուր
 հեծյալ, երեք հարյուր հետևակ և հարյուր քսան փիղ, այս զազան-
 ներին նա վերցրել էր Ալեքսանդրի մահից հետո, սպանելով Պորո-
 սին։ Այսպիսով, սատրապների հետ գումարվեց ընդհանուր թվով
 ավելի քան տասնութ հազար հետևակ և չորս հազար վեց հարյուր
 հեծյալ զորք։

15,1 Երբ բոլորը հավաքվեցին Սուսիանեում և հանդիպեցին Եվմե-
 նեսին, ընդհանուր զորածոցով գումարեցին, որտեղ մեծ վեճ առա-
 ջացավ ընդհանուր հրամանատարության վերաբերյալ։ Պեկեստեսը
 այն կարծիքին էր, որ իրեն հետևող զինակիրների բազմութեան,
 ինչպես նաև Ալեքսանդրի կողմից իր ստացած բարձր պաշտոնի
 պատճառով ինքը պետք է ստանձնի բոլորի հրամանատարութունը,
 2 քայց Անտիգենեսը, մակեդոնական արգիրասպիդների զորավարը,
 ասում էր, որ իր կարծիքով ընտրելու իրավունքը պետք է արվի իր
 հետ եղող մակեդոնացիներին, որոնք Ալեքսանդրի հետ միասին
 3 կռվելով (նվաճել են) Ասիան և իրենց քաջութեան պատճառով ան-

պարտելի են դարձել: Մինչդեռ նվժմեններ, երկյուղ կրելով, որ իրա-
հանդեպ թշնամանք ծագելու դեպքում (իրենցից) չուրաքանչյուր
Անտիգոնոսի համար կդառնա հեշտ հաղթահարելի, խորհուրդ տվեց
ու թե մեկին բնարել բոլորի առաջնորդ, այլ զորքերի կողմի-
վնտրված բոլոր սատրապներն ու զորավարները ամեն օր հավաք-
վելով արքունի բակում, ատյան գումարեն մտածելով ընդհանուր
4 շահերի մասին: Քանզի, թեպետև մահացած էր, Ալեքսանդրի հա-
մար մի վրան կար խփած ու նրա մեջ գա՞ էր դրած, որի առջ-
ղո՞հ մատուցելուց հետո, սովորություն ունեին հրատապ հարցեր
շուրջ ատյան գումարել: Քանի որ բոլորին թվաց, թե նրա խորհուրդ-
բխում էր բոլորի շահերից, ուստի և ամեն օր նա ժողով էր հրա-
5 վիրում, ասես հանրավարական³⁵⁷ քաղաքի նման: Այնուհետև, եր-
նրանք հասան Սուսա, նվժմեններ գանձերը պահպանողներին մոտեն-
ստացավ այնքան դրամ, ինչքան անհրաժեշտ էր իր կարիքների հա-
մար, քանզի թագավորները (գանձապահներին ուղղած) իրենց նա-
մակներով պատվիրել էին միայն սրան տալ ինչքան գումար ու-
ցանկանար: Մակեդոնացիներին վեց ամսվա վարձ վճարելուց հետ-
ոնա նվժամոսին, որը Հնդկաստանից բերել էր փղերին, տվեց երկու
հարյուր տաղանդ, իբրև թե գաղաններին պահելու վրա ծախանելու
համար, բայց իրականում՝ այդ պարգևով ցանկանալով սիրաշա-
հել մարդուն, քանզի եթե սա միանար ապստամբներին՝ ապա մեկ
բեկում կառաջացներ, քանզի այդ գաղանների օգտագործումը սար-
սափ էր առաջացնում: Իսկ մյուս սատրապներից յուրաքանչյուր
իր հետևորդներին մատակարարում էր իր կառավարած երկրից:
6 Եվ մինչ նվժմեններ, մնալով Սուսիանում, կազմակերպում էր
իր ուժերը, Անտիգոնոսը, որը ձմեռել էր³⁵⁸ Միջագետքում, սկզբում
որոշել էր հետապնդել նվժմեններին և նրա զորքերին նախքան սրան
կհասցնենին բազմանալ, բայց երբ լսեց, որ սատրապներն իրեն-
զորքերով եկել ու միացել են մակեդոնացիներին, նա հրամարվե-
լուսպելուց և սկսեց իր զորքերին հանգիստ տալ և միաժամանակ
հավաքագրեց նոր զինվորներ: Քանզի նա տեսնում էր, որ պատե-
րազմը պետք է մղվեր մեծ ուժերով և ոչ թե սովորական պաս-
րաստություններ:

17,2 Այդ ժամանակ էլ Անտիգոնոսը մեկնելով Միջագետքից, հա-
րավ Բաբելոնիա և այնտեղ Սելևկոսի և Պիթոնի հետ համազգ-
ծակցության դաշն կնքեց: Նրանց մոտից ևս զինվորներ վերցնե-
լով, Տիգրիս գետի վրա նավերով կամուրջ կապեց և իր զորքել
3 անցկացնելով արշավեց իր թշնամիների դեմ: Երբ նվժմեններ
նրա հետ եղողները իմացան այս կատարվածը, Քանզի

որը Սուսայի բերդապահն էր, պատվիրեցին շտապ Անտիգոնոսին
ոչ մի դրամ և նրա հետ ոչ մի հարաբերություն չունենալ, այնու-
հետև վեցնելով իրենց զորքը, արշավեցին դեպի Տիգրիս գետը³⁵⁹,
այն գտնվում է Սուսայից մեկ օրվա ճանապարհի հեռավորության
վրա, որտեղ այն դուրս է դալիս լեռնային երկրից, որը բնակեց-
ված է ինքնավար ցեղերով, որոնց անվանում են ուքսիներ. շատ
ափոքրում այդ գետն ուներ երեք, երբևմն նույնիսկ չորս ասպա-
րեզ³⁶⁰ լայնություն, իսկ խորությունը հոսանքի մեջտեղում հաս-
նում էր փղերի հասակին, լեռներից դուրս գալուց հետո այն հո-
սում է մոտ յոթ հարյուր ասպարեզ, մինչև թափվում է Կարմիր
ծով³⁶¹: Գրանում կան ծովային բազմաթիվ ձկներ և ծովային գա-
ղաններ, որոնք հայտնվում են ճիշտ Եան համաստեղության ծաղ-
4 ման ժամանակ³⁶²: Այս գետն իրենց առաջ իբրև պատվար ունե-
նալով, զետի ակունքներից մինչև ծովը գետափի երկայնքով պա-
հակակետեր հաստատեցին և սպասում էին թշնամու հարձակման:
Ու քանի որ զետի երկարության պատճառով պահակության հա-
մար ոչ քիչ թվով զինվորներ էին հարկավոր, նվժմեններ և Անտի-
գեններ խնդրեցին Պեկեստեսին Պերսիսից ուղարկել մեկ բյուր
5 սպանվորներ: Սա սկզբում ուշադրություն չդարձրեց նրանց
խոսքին, զեռուս դժգոհ լինելով այն բանից, որ ինքը շատացավ
(ընդհանուր) զորավարությունը, բայց հետո, ինքն իր մեջ մտա-
ծելով, հանգեց այն եզրակացության, որ եթե Անտիգոնոսը հաղ-
6 թի, ապա ինքը կարող է կորցնել իր սատրապությունը և նույնիսկ
իր կյանքը վտանգի տակ կլինի: Ուստի և մտածելով հենց իր մա-
սին ու ենթադրելով, թե ինքը ինչքան շատ աղելի թվով զինվորներ
ունենա, այնքան աղելի հեշտ կարող է (ընդհանուր) զորավարու-
թյան հասնել: Նրանց պահանջի համաձայն ուղարկեց մեկ բյուր-
աղևզնավորներ: Թեպետև պարսիկներից ոմանք գտնվում էին
երեսուն օրվա ճանապարհի հեռավորության վրա, այսուհանդերձ
հրամարվածը նույն օրն իսկ լսեցին, շնորհիվ պահակակետերում
7 եղած հնարամտության, մի բան, որը լավ չի լինի լուծվածը անց-
նել: Պերսիսը ձորաշատ երկիր լինելով, ունի բազմաթիվ և բարձր
դիտակետեր, որոնց վրա կանգնեցվել էին տեղաբնիկների միջից
առավել բարձր ձայն ունեցողները, քանի որ այդ դիտակետերը
գտնվում էին իրարից ձայնը լսելու հեռավորության վրա, ապա
հրամանը ստացողները նույն եղանակով այն հաղորդում էին հա-
ջորդներին, սրանք էլ դարձյալ հաջորդներին, մինչև որ հրամանը
կհասներ սատրապության վերջին սահմանը:

18,1 Մինչդեռ նվժմեններ և Պեկեստեսը զբաղված էին այս զործե-

րով, Անտիգոնոսը իր զորքերով առաջ շարժվեց և հասավ Սուսա մայրաքաղաքը և նա Սելևկոսին կարգեց այդ երկրի սատրապ, և տալով նրան զորամաս, կարգադրեց պաշարել միջնաբերդը, քանի որ գանձերի պահապան Քսենոփիլոսը չէր հնազանդվել, իսկ ինքը զորքերի հետ դուրս գալով արշավեց թշնամու դեմ, թեպետև երթուղին կիզող շոգի սասկ էր և խիստ վտանգաշատ օտար զորքերի անցման համար։ Այդ իսկ պատճառով նրանք ստիպված էին գիշերները ճանապարհ գնալ և գետի մոտ բանակել նախքան արևի ծագելը։ Այսուհանդերձ, նա չկարողացավ բոլորովին անվնաս դուրս գալ և խուսափել այդ երկրին հատուկ շարիքներից ու թեպետև նա հնարավոր ամեն ինչ արեց, բայց չափազանց շոգի պատճառով մեծ թվով զինվորների կորցրեց, առավել ևս, որ Շան համաստեղության ծագման ժամանակն էր։ Հասնելով Կոպրաստե գետը, նա սկսեց պատրաստություններ տեսնել այն անցնելու համար։ Այս գետը, բխելով լեռնային մի շրջանից, թափվում էր Պասիֆգրիս գետը. այն գտնվում էր Եվմենեսի բանակած վայրից ութսուն ասպարեզ հեռավորության վրա և ուներ գրեթե շրջապլեթրոն լայնք և քանի որ ընթացքը արագահոս էր, (անցնելու համար) անհրաժեշտ էին նավակներ կամ կամուրջ։ Ձեռք բերելով փոքր թվով լատտանավեր³⁶³, զրանցով անցկացրեց հեռեկաններից ու մանց, հրամայեց նրանց խրամատ փորելով և պատեղ բարձրացնելով, այնտեղ ընդունել մնացած զորքը։ Իսկ Եվմենեսը անմիջապես որ լրտեսների միջոցով իմացավ թշնամու մոտենալը, ինքը անցավ (Պասի) տիգրիսի³⁶⁴ վրա զգված կամրջով, իր հետ ունենալով շորս հազար հետևակ և հազար երեք հարյուր հեծյալ, և հանկարծակի նետվեց (գետն) անցած Անտիգոնոսի ավելի քան երեք հազար հետևակ և շորս հարյուր հեծյալ զինվորների, ինչպես նաև ոչ պակաս քան վեց հազար այն զինվորների վրա, որոնք սովորաբար անասնակեր հայթայթելու համար ցրված խմբերով անցնում էին (գետը)։ Անակնկալ հարձակվելով նրանց վրա, քանի դեռ գտնվում էին անկարգ վիճակում, մյուսներին իսկույն փախուստի մատենց, իսկ դիմադրություն ցույց տված մակեդոնացիներին ուժով և զորքերի բազմությունները գերազանցելով, բոլորի³⁶⁵ ստիպեց փախչել դեպի գետը։ Քանի որ բոլորը թափուլ նետվեցին նավակների վրա, ապա բազմության ծանրությունից դրանք ջրամուչն եղան, լողալ համարձակվածներից շատերը քշվելով գետի հոսանքից, կործանվեցին, իսկ քչերը փրկվեցին։ Մինչդեռ լողալու գործում անփորձ եղողները գերությունը գերադասելով գետու խեղդվելուց, գերի հանձնվեցին, սրանք թվով շորս հազար էին։

Անտիգոնոսը կործանվողների այսքան մեծ բազմություն տեսնելով հանդերձ, անկարող եղավ օգնել նրանց, նավակներ շունենալու պատճառով։

19,1 Համոզվելով, որ անկարելի է (գետն) անցնել, Անտիգոնոսը շարժվեց դեպի Բատակես քաղաքը, որը գտնվում է Եվլայոս գետի մոտ³⁶⁵, Քանի որ ուղևորությունը խիստ շոգերի պատճառով կիզիչ էր, մեծ թվով զինվորներ կոտորվեցին և ամբողջ զորքը ընկավ

2 հուսահատության մեջ։ Այսուհանդերձ, նա մի քանի օր մնալով վերոհիշյալ քաղաքում և զորքին հանգիստ տալուց հետո ենթադրեց, որ ավելի նպատակահարմար է ուղղվել դեպի Մեդիայի եկրատանա (քաղաքը) և այնտեղից արշավելով, նվաճել վերին սատրապությունները։ Մեդիա տանող երկու ճանապարհ կար, որոնցից յուրաքանչյուրն ուներ իր դժվարությունը. Կոլոնոս (քաղաքով)³⁶⁶ անցնող ճանապարհը լավ էր և արթունի, սակայն կիզիչ էր ու երկար, ձգվելով գրեթե քառասուն օրվա ընթացքի երկարությամբ, իսկ կոսսալների աղգի միջով ընկած ճանապարհը դժվար էր, նեղ և զառիթափներով և անցնում էր թշնամի երկրի միջով, այդ ամենից բացի զուրկ էր անհրաժեշտ պարենից, բայց կարճ էր և ցուրտ։

3 Հեշտ չի զորքերի համար այնտեղով անցնելը առանց համոզելու այդ լեռնային երկրում բնակվող բարբարոսներին, քանզի նրանք հին ժամանակներից անտի ազատ են եղել և ապրում են քարայրներում, նրանք սնվում են կաղիճներով և սունկերով, ինչպես

4 նաև վայրի գազանների ապխտած մսով։ Անտիգոնոսը, քանի որ իր հետ ուներ այդքան մեծ թվով զորքեր, կոսսալներին համոզելը, կամ նվերներով սիրաշահելը իր արժանապատվությունից ցած համարելով, իր պելտաստներից³⁶⁷ լավագույններին ընտրեց և իր աղեղնավորներին ու պարսատիկավորներին և թեթևազեններին երկու մասի բաժանելով, մի մասին հանձնեց նեարքոսին և հրամայեց նրան առաջ գնալ և նախօրոք գրավել նեղ և դժվարանցանելի վայրերը, մյուս մասին դասավորելով ամբողջ ճանապարհի երկայնքով, ինքը առաջ անցավ փաղանդի հետ միասին, վերջապահների հրամանատար նշանակելով Պիթոնին։ Նեարքոսի հետ առաջ ուղարկվածները գրավեցին մի քանի պահակակետեր, բայց առավել կարևորները գրավելու համար ուշացած լինելով շատ մարդկանց կորցրին և հալվի կարողացան ճողպարել, երբ բարբարոսները հարձակվեցին նրանց վրա։ Իսկ Անտիգոնոսի հետ մնացած զորքերը ամեն անգամ դժվարանցանելի որևէ վայր հասնելիս անօգնական վիճակում ընկնում էին վտանգների մեջ։ Քանզի տեղաբնիկները այդ վայրերին ծանոթ էին և ձորերի վրա կախ

ված բարձունքները նախապես դրավելով, ճանապարհով անց-
նողների վրա շարունակ գլորում էին խոշոր քարեր, միաժամա-
նակ նրանք մեծ քանակությամբ սլաքներ էին արձակում և վիրա-
վորում մարդկանց, որոնք ոչ կարող էին պաշտպանվել, ոչ իսկ
խուսափել սլաքներից, տեղանքի անհարմար լինելու պատճա-
ռով: Քանի որ ճանապարհը զտված էր և դժվարագնաց, ապա
փղերը և ձիավորները, ինչպես նաև ծանրազենները, խիստ վտանգ-
վեցին և տանջվեցին, անկարող լինելով օգնել իրենք իրենց: Այս-
պիսի դժվար դրության մեջ ընկնելով, Անտիգոնոսը զղջաց, որ
չսեսցի Պիթոնին, որը խորհուրդ էր ավել զբամով գնելու անցման
իրավունքը: Այսուհանդերձ, շատ մարդանց կորցնելուց և ամբողջ
ձեռնարկումը վտանգելուց հետո, նա հազիվ փրկվելով, իններորդ
օրը հասավ Մեդիայի բնակեցված մասը:

- 20.1 Զորաբանակը (այդ) անվերջանալի շարիքների և վրա հասած
չպիտից ավելի փորձանքների համար մեղադրում էր Անտիգոնոսին,
ուստի և սկսեցին դժգոհության ձայներ լսվել, քանզի քառասուն
օրվա ընթացքում նրանք ընկել էին երեք խոշոր դժբախտության
մեջ: Այսուհանդերձ, Անտիգոնոսը զինվորների հետ սիրալիք խո-
սելով և առատորեն ամեն տեսակ պարեն ապահովելով, զորքերին
2 դուրս բերեց փորձություններից: Նա Պիթոնին դուրս ուղարկեց,
պատվիրելով շրջել ամբողջ Մեդիան և հավաքել ինչքան կարող է
ավելի շատ հեծյալներ և մարտական ձիեր, ինչպես նաև մեծ թվով
3 բեռնատար անասուններ: Քանի որ այն երկիրը մշտապես չի է եղել
չորքոտանիներով, ապա հանձնարարությունը հեշտությամբ կա-
տարելուց հետո Պիթոնը վերադարձավ, բերելով երկու հազար հեծ-
յալ, ավելի քան հազար ձի իրենց լծատարքով, ինչպես նաև այն-
քան բեռնակիր անասուններ, որոնք կարող էին բավարարել ամ
բողջ զորաբանակը. դրանից բացի արքունի գանձարանից բերեց
4 նաև հինգ հարյուր տաղանդ: Անտիգոնոսը հեծյալներին ջոկատ
ների բաժանեց և ձիերը տալով նրանց, ուվքեր (կովելիս) իրենցը
կորցրել էին և բեռնատար անասունները բաժանելով իրրև պարզե-
նա նորից կարողացավ նվաճել զինվորների համակրանքը:

21.1 Իսկ Եվմենեսի հետ եղող սատրապներն ու զորավարները, երբ
տեղեկացան, որ թշնամին բանակել է Մեդիայում, սկսեցին վիճա-
րար միջև: Քանզի Եվմենեսը և Անտիպեներ, արգիրապպիդներ
առաջնորդը, և բոլոր նրանք, ովքեր ծովափից էին արշավել, այն
կարծիքին էին, որ պետք է դարձյալ վերադառնան դեպի ծովափ
Իսկ վերին սատրապություններից իջածները, մասհոգված իրեն
սեփական գործերի համար, պնդում էին, թե պետք է պաշտպա-

- 2 նաև վերին երկրները: Քանի որ տարածայնությունը խորանում էր,
Եվմենեսը, տեսնելով, որ եթե զորաբանակը մասերի տրոհվի, ապա
այդ մասերից յուրաքանչյուրն առանձին անընդունակ կլինի կովե-
լու գիշեց (վերին երկրներից) եկած սատրապների պահանջնե-
րին: Ուստի և մեկնելով Պասիտիգրիսից, նրանք առաջ ընթացան
դեպի Պերսեպոլիս, Պերսիսի մայրաքաղաքը, որն ընկած էր քսան-
չորս օրվա երթի հեռավորության վրա: Ըննապարհի առաջին
հատվածը, որը ձգվում էր մինչև այսպես կոչված Կլիմաքսը³⁶⁸,
դաշտային էր, կիզիչ և պարենադուրի, բայց մնացած մասը բարձ-
րադիր էր, ուներ սոռղջարար կլիմա և ամենամյա մրգերի առա-
3 տություն. քանզի այնտեղ կային կանաչապատ և ստվերաշատ
հովիտներ և բազմապիսի բուսականությամբ պարտեզներ, ինչպես
նաև դանազան ծառերով բնական բացատներ և հոսող ջրեր, այն-
պես, որ ուղևորները հանդատանալու համար մեծ բավականու-
թյամբ դանդաղում են (այս) հաճելի վայրերում: Այստեղ կային
նաև մեծ քանակությամբ ամեն տեսակ անասուններ, զոր բնիկ-
ների մոտից հավաքելով, Պեկեստեսը առատորեն բաշխում էր
զինվորներին, աշխատելով նվաճել նրանց համակրանքը: Այդ
երկրում բնակվում են պարսիկներից ամենաուզմունակները,
որոնք բողբոբ աղեղնավորներ են և պարսատիկավորներ. այդ եր-
կրը էր բնակչության խտությամբ նույնպես գերազանցում է
մյուս սատրապություններին:

- 21.1 Երբ նրանք հասան Պերսեպոլիս մայրաքաղաքը, Պեկեստեսը,
լինելով այս երկրի զորավարը, մեծաշուք զոհեր մատուցեց աստ-
վածներին և Ալեքսանդրին և Փրիլպպոսին³⁶⁹, այնուհետև գրեթե
ամբողջ Պերսիսից մեծ քանակությամբ զոհարեցրելու անասուններ
և խրախճանքի ու տոնխմբություն համար անհրաժեշտ ամեն ինչ
հավաքելով, զորքի համար կերուխում կազմակերպեց: Տոնխմբու-
թյան մասնակիցներով նա լրացրեց շորս շրջանակ իրար մեջ,
2 որտեղից առավել մեծը պարփակում էր առավել փոքրին: Արտա-
քնն շրջանակի պարագիծը տար ասպարեզ էր և այն լրացնում էին
գլխավորները և դաշնակիցների բազմությունը, երկրորդի (պա-
րագիծը) ութ ասպարեզ էր, որում տեղավորված էին արգիրաստ-
պետ մակեդոնացիները և ընկերներից³⁷⁰ նրանք, որոնք կովել էին
Ալեքսանդրի հրամանատարությամբ: Հաջորդ շրջանակի պարա-
գիծը շորս ասպարեզ էր և այն լցրել էին երկրորդական հրամանա-
տարները, ինչպես նաև այն ընկերները և զորավարները և հեծյալ-
ները, որոնք շէին գտնվում ռազմաարքեթում, ամենավերջինը,
որը պարագիծը) երկու ասպարեզ էր իրենց մահիճներով զբա-

ղեցրել էին զորավարները և հիպպարքոսի պաշտոն³⁷¹ ունեցողները, ինչպես նաև պարսիկներից առավել պատվավորները³⁷²

3 Սրանց մեջտեղում կային աստվածների և Ալեքսանդրի և Փիլիպպոսի զոհասեղանները: Այդ մահիճները պատրաստված էին տերևներից և ծածկված վարագույրներով և ամեն տեսակ ծածկոցներով, քանի որ Պերսիսը առատորեն մատակարարում էր այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ էր շքեղության և զվարճության համար. շքանակները իրարից այնքան հեռավորության վրա էին, որպեսզի խրախճողները իրար լիանգարեին, բայց և միաժամանակ մոտիկնեին իրենց անհրաժեշտ ամեն ինչին:

23,1 Քանի որ բոլորին բոս արժանվուն ծառայություն էր մատուցվում, բազմությունը հաճույացավ Պեկեստեսի հոգատարությունից և բացահայտ երևաց, որ նա մեծ հաջողություն ունեցավ (զորքի) համակրանքը շահելու ուղղությամբ: Բայց եվմենեսը այս տեսնելով և մտածելով, որ Պեկեստեսը այդպես է վարվում բազմության հետ, ձգտելով ընդհանուր հրամանատարության կեղծ նամակներ հորինել, որոնց միջոցով զինվորներին համարձակություն ներշնչեց պատերազմների ելքի նկատմամբ և նվաստացնելով Պեկեստեսի հեղինակությունն ու փայլը, բարձրացրեց իր անձնավորությունը և բազմության աչքերին մեծացրեց իր բարեհաստը հույների ակնկալությունները: Գրվածների իմաստն այն էր, որ Օլյուսպիսը միանալով Ալեքսանդրի որդու հետ, Կասանդրոսի սպանությունից հետո, դարձել էր Մակեդոնիայի թագավորության տերը և որ Պոլլուպեթոնը իր հետ ունենալով թագավորական զորքերի լավագույն մասը և փղերին, անցել էր Ասիա Անտիգոնոսի դեմ կռվելու և արդեն մոտենում էր Կապպադով

3 կիային: Եամակը, որը գրված էր ասորերեն գրերով³⁷³ տարված էր Օրոնտեսի կողմից, որը տիրում էր Արմենիայի ասորապոլիսներ և Պեկեստեսի բարեկամն էր³⁷⁴: Քանի որ նամակի հավատք ընծայվեց, (այդ) ասորապաների միջև նախկինում գոյություն ունեցած մտերմության պատճառով, եվմենեսը կարգադրեց որ այդ նամակը փոխանցելով ցույց տան հրամանատարներին և մյուս զինվորներից շատերին. (որանից հետո) համայն զորաբանակի մտադրությունը փոխվեց, և բոլորն իրենց ակնկալությունները կապեցին եվմենեսի հույների հետ, հավատարմով, որ նա թագավորների միջոցով կկարողանա բարձրացնել ում ցանկանա

4 պատժել բոլոր իրեն վնասողներին: Խնջույքից հետո եվմենեսը ցանկանալով սաստել անհնազանդներին կամ զորավարություն ձգտողներին, դատաստանի կանչեց Սիրյուրտիոսին, որը Արաքո

սայի ասորապան էր և Պեկեստեսի մտերիմ բարեկամը. նրանից թաքուն եվմենեսը հեծյալներ ուղարկեց Արաքոսիա, կարգադրելով գրավել նրա ունեցածը և նրան այնպիսի վտանգների ենթարկեց որ եթե նա թաքուն չփախչեր, բաղմոլությունը նրան մահվան կենթարկեր:

Այս միջոցներով եվմենեսը ուրիշներին ահաբեկելուց, իսկ իր անձի հեղինակությունն ու փայլը բարձրացնելուց հետո դարձավ փոխվեց և սիրալիր և մեծաշուք խոստումներով շահեց Պեկեստեսի համակրանքը, որով սա իր հանդեպ դարձավ հոծարակամ և հանձն առավ զինակից դառնալ թագավորների օգտին նրա մղած

2 պայքարին: Նպատակ ունենալով նաև մյուս ասորապաներից և զորավարներից երաշխիքներ ստանալ, որպեսզի սրանք իրեն չլքեն, ձևացրեց, թե իբր դրամական կարիքի մեջ է և չուրաքանչյուրից պահանջեց փոխ տալ թագավորներին ինչքան դրամ կարող են: Ստանալով շորս հարյուր տաղանդ այն առաջնորդներից որոնցից նա անհրաժեշտ համարեց, դրանով իսկ նախկինում իր դեմ դավադրություն նյութելու կամ իրեն լքելու մեջ կասկածվողներին դարձրեց իր անձի հավատարմագույն թիկնապահները և պայքարի զինակիցները:

4 Մինչդեռ եվմենեսը, ապագայի մասին մտածելով, այդպիսի միջոցների էր դիմում, մարդիկ ժամանեցին Մեդիայից հաղորդելով, որ Անտիգոնոսը դուրս է եկել զորքով և շարժվում է դեպի Պերսիս: Եվմենեսն այդ իմանալով, ինքը ևս զորքը վերցնելով

5 շարժվեց թշնամու դեմ և զնաց վտանգին ընդառաջ: Ծանապարհ ընկնելու երկրորդ օրը նա զոհեր մատուցեց աստվածներին և զորքերի համար շքեղ խրախճանք կազմակերպելով, բազմությանը կոչ արեց հավատարիմ մնալ իրեն, սակայն ինքը զինարրուքի ժամանակ հեռանալով ներկա եղող հույների օրինակին, որոնք թագավոր հանձնվել էին խմիչքին, հիվանդացավ: Այդ իսկ պատճառով թագաքը դանդաղեց, քանի դեռ ինքը տառապում էր ախտից, իսկ զորքն ընկավ ռուսահատության մեջ, քանի որ թշնամին շուտով կարող էր հարձակվել, իսկ իրենց զորավարներից ամենակարողը

6 տառապում էր հիվանդությամբ: Ալուսահանդերձ, երբ հիվանդությունը տեղի տվեց ու եվմենեսը փոքր-ինչ ապաքինվեց, նա առաջ շարժվեց իր զորքով, որին առաջնորդում էին Պեկեստեսը և Անտիգոնոսը, իսկ ինքը փոխադրվում էր պատգարակով և հետևում մեղադարհներին. որպեսզի աղմուկից և ճանապարհի նեղությունից չանհանգստանա:

25,1 Երբ արդեն (երկու) բանակները գտնվում էին իրարից մեկ օրվա

ճանապարհի հեռավորություն վրա երկուստեք հետադարձվելու
ուղարկեցին և թշնամու թիվն ու նրա մտադրությունն իմանալով
սկսեցին պատրաստվել ճակատամարտի, սակայն բառանվեցին
2 առանց կռվի. քանզի կողմերը իրենց առաջ ունենալով ին՝ որ գետ
և ձոր, կանգնել էին մարտաշարքերով, բայց տեղանքի դժվար-
ությամբ լինելու պատճառով չկարողացան մարտի բռնվել: Ուստի
և բանակելով իրարից երեք ասպարեզ հեռու, շորս օր մանր ընդհա-
րուսները շարունակեցին և, քանի որ պարենի պակասություն էին
զգում, զբաղվեցին երկիրը կողոպտելով, իսկ հինգերորդ օրը Ան-
տիգոնոսը սեպականեր ուղարկեց սատրապների և մակեդոնացի-
ների մոտ, պահանջելով շահագանգվել Եվմենեսին, այլ վստահե-
3 իրեն: Նա խոստանում էր թույլ տալ սատրապներին պահել իրենց
իսկ սատրապությունները, մակեդոնացիներին ոմանց պարզե-
լնդարձակ հողեր, մյուսներին՝ իրենց հայրենի երկիրը ուղարկել
պատվով ու նվեներով, իսկ իր հետ արշավանքին մասնակցել
ցանկացողներից յուրաքանչյուրին տալ համապատասխան պաշ-
4 տոն: Ու քանի որ մակեդոնացիները ուշադրություն չբերեցին
նրա խոսքերին ու մինչև իսկ սպառնացին (նրա ուղարկած) դես-
պաններին, Եվմենեսը հանդես գալով գովեց նրանց և պատմեց մի
առակ, որը թեպետև ավանդական է և հին, բայց ոչ անպատեհ:
5 Եվ լսելով հանգամանքներում: Պատմեց, որ առյուծը սիրահարվելով
կույսին, դիմում է աղջկա հորը և առաջարկում ամուսնանալ. հայրե-
ստում է, թե ինքը պատրաստ է աղջկան տալու, բայց պահանջում
է (առյուծի) ճիրաններից ու ժանիքներից, որ չլինի թե ամուսնու-
թյունից հետո մի օր ինչ-որ պատճառով հանկարծ դալբանա ու
6 աղջկա հետ դազանաբար վերաբերվի: Ինչևիցե, երբ առյուծը նա-
նեց իր ճիրաններն ու ժանիքները, (աղջկա) հայրը տեսնելով, որ
առյուծն արդեն զրկվել է այն ամենից, ինչը նրան դարձնում էր
սարսափելի, լախտով հարվածելով, հեշտությունը սպանեց նրան:
7 «Անտիգոնոսը նույնպես, (ասաց նա). ցանկանում է նման մի բան
անել: Նա իր խոստումները կկատարի մինչև այն ժամանակ, երբ
կդառնա ամբողջ զորքերի տերը և այդ պահին էլ նա կպատժի (այդ
զորքերի) առաջնորդներին»: Քանի որ բազմությունը հավանու-
թյուն տվեց նրան, գտնելով, որ ճիշտ է ասում, նա արձակեց զո-
րածողովը:

26,1 Երբ արդեն գիշերն իջել էր, Անտիգոնոսի զորաբանակից մի
քանի դասալիք եկան. նրանք հաղորդեցին, թե Անտիգոնոսը զին-
վորներին հրամայել է գիշերվա երկրորդ պահին³⁷ վերացնել
2 ճամբարը և մեկնել. Եվմենեսը կշռադատելով դրությունը, ճիշտ

կերպով ենթադրեց, որ թշնամին պետք է նահանջի Գաբենե. քան-
զի այդ երկիրը, որը երեք օրվա ճանապարհի հեռավորության վրա
էր, մնացել էր անվնաս, ուներ առատ ցորեն և անասնախոտ և ընդ-
հանրապես կարող էր առատությամբ բավարարել մեծ բանակի
3 կարիքները: Այս բոլոր բարեքններից բացի այդ երկիրը շատ բա-
րենպաստ էր իր գետերով և ձորերով, որոնք դժվարանց էին:
Շտապելով թշնամուն կանխել, Եվմենեսը վարվեց նույն կերպ:
Նա վարձկաններից մի քանիսին դրամի միջոցով համոզեց և իբրև
դասավիճակի ուղարկեց (Անտիգոնոսի մոտ), պատվիրելով ասել,
թե Եվմենեսը որոշել է գիշերով հարձակվել ճամբարի վրա: Իսկ
ինքը նախապես ուղարկեց զուժակը և պատվիրեց զինվորներին
4 շտապելով ընթերցել հետո հեռանալ ճամբարից: Այս ամենը
արագ կերպով կատարվեցին, մինչդեռ Անտիգոնոսը դասավիճակե-
րից լսելով, թե թշնամին որոշել է գիշերով հարձակվել, հետաձգեց
5 իր մեկնումը և զորքը դասավորեց ճակատամարտի համար: Քա-
նի որ նա զբաղված էր այս գործերով և մտահոգված էր գալիք ճա-
կատամարտի համար, ապա Եվմենեսը և նրա զորքը առանց նկատ-
վելու կարողացան ճանապարհ ընկնել և շտապել դեպի Գաբենե.
Իսկ Անտիգոնոսը մինչև որոշ ժամանակ զորքը պահեց ի զեն,
բայց երբ հետախույզների միջոցով իմացավ թշնամու մեկնելու
մասին, համոզվեց, որ հակառակորդը ռազմական հնարանքով
գերազանցեց իրեն, բայց ինքը դարձյալ չհրաժարվեց իր այդ նույն
6 որոշումից: Նա հրամայեց զինվորներին վերացնել ճամբարը և
շարժվեց առաջ այնպիսի արագությամբ, որ (նրա երթը) նման-
վում էր հետապնդման: Բայց Եվմենեսը արդեն երկու պահ առաջ
էր անցել, ուստի և Անտիգոնոսը տեսնելով, որ հեշտ չի ամբողջ
զորքով հասնել այդքան առաջ անցածներին, այսպիսի մի հնար
7 մտածեց: Նա մնացած զորքը հանձնելով Պիթոնին, կարգադրեց
նրան դանդաղորեն հետևել, իսկ ինքը, վերցնելով հեծյալներին,
արշավեց մեծ արագությամբ³⁷ և առավոտյան հասնելով թշնա-
մու վերջապահներին, որոնք ինչ-որ բլուրներից ցած էին իջնում
8 կանգնեց բարձունքներում, որտեղից տեսանելի էր դառնում թշնա-
մուն: Եվմենեսը բավական հեռու տարածությունից նկատելով հա-
կառակորդի հեծյալներին և կարծելով, թե թշնամու ամբողջ զորքը
արդեն մոտեցել է, կանգնեցրեց իր ընթացքը և իր ուժերը դասա-
9 վորեց այնպես, ասես անմիջապես ճակատամարտ պետք է սկսվեր:
Երկու զորքերի առաջնորդներն ահա այսպես կարողացան գերա-
զանցել իրար ռազմական հնարքներով, կարծես թե հնարամտու-
թյան մրցում էին մղում և ցույց էին տալիս, թե իրենցից յուրա-

քանչյուրը հաղթանակի իր հույսերը կապում է իր իսկ անձի հետ։

10 Անտիգոնոսն ահա այս հնարքով խոչընդոտեց թշնամու առաջընթացին, իսկ ինքն իր զորքերը կարգի բերելու համար կարողացավ դադար ստանալ, և երբ իր ամբողջ բանակը տեղ հասավ, բոլորին դասավորեց ճակատամարտի և սարսափազդու մարտաշարքերով իջավ թշնամու վրա։

27,1 Ներառյալ նաև Պիթոնի ու Սելևկոսի բերած զորամասերը, Անտիգոնոսն ընդամենը ուներ ավելի քան երկու բյուր և ութ հազար հետևակ, ութ հազար հինգ հարյուր հեծյալ և վաթսուհինգ փիղ։ (Հակառակորդ) զորավարները ռազմաշարքերի տարբեր դասավորություն կիրառեցին, այս զեպրում ևս փորձելով գերազանցել իրար։ Եվմենեսը ձախ թևում կարգեց Եվդամոսին, որը Հնդկաստանից փղերն էր բերել, հարյուր հիսուն հոգուց բաղկացած իր հեծյալների վաշտով, իսկ նրանց առաջ կանգնած էին հիսուն հեծյալից բաղկացած ընտրյալ նիզակավորների երկու ջոկատ։ Սրանց տեղադրեց ստորոտի բարձրադիր կետերում՝ հաջորդաբար նա կարգեց զորավար Ստասանդրոսին, որի հետ էր նրա իսկ սեփական հեծելազորը, թվով ինը հարյուր հիսուն մարդ։

4 Սրանցից հետո կանգնեցրեց Ամփիմաքոսին, Միջագետքի սատրապին, որին հետևում էին վեց հարյուր հեծյալ, իսկ սրանց կից վեց հարյուր հեծյալ Արաքոսիայից, որոնց նախկինում առաջնորդում էր Սիբյուրտիոսը, բայց սրա փախուստի պատճառով այն այժմ առաջնորդում էր Կեփալոնը։ Հաջորդը կանգնած էին հինգ հարյուր (հեծյալ) Պարոպանիսազից և նույն թվով թրակիացիներ վերին (սատրապություններում հաստատված) բնակավայրերից։ Այս ամենի առջևում (Եվմենեսը) աղեղնաձև դասավորեց փղերից քառասունհինգին, իսկ զազանների միջև եղած տարածություններում կանգնեցրեց բավականաչափ աղեղնավորների և պարսատիկավորների։ Այս ձևով նա իր ձախ թևը ամբողջնելուց հետո նրան կցեց փաղանգը։ Փաղանգի ելքը զբաղեցնում էին վարձկանները, որոնք վեց հազարից ավելի էին, այնուհետև՝ հինգ հազար մարդ մակեդոնական ձևով զինված, թեպետև նրանք տարբեր ազգություններից էին։

28,1 Սրանցից հաջորդաբար դասավորվեցին մակեդոնացի արգիրասպիդոնները, թվով առավել քան երեք հազար, որոնք անպարտելի էին և իրենց քաջությամբ մեծ սարսափ էին պատճառում հակառակորդին։ Ու վերջապես վահանակիւնների³⁷⁷ (գունդը), թվով առավել քան երեք հազար, սրանց, ինչպես նաև արգիրասպիդոններին առաջնորդում էին Անտիգոնոսը և Տևտամոսը։ Ամբողջ

փաղանգի առաջ նա դասավորեց քառասուն փիղ և սրանց միջև ընկած տարածությունները լրացրեց թեթևազենների շարքերով։

3 Աչ թևում նա դասավորեց հեծյալներին (հետևյալ կերպ)։ Փաղանգի կողքին ութ հարյուր (հեծյալ) կարմանիայից, որոնց առաջնորդում էր սատրապ Տլեպոլեմոսը, այնուհետև (կանգնած էին) հետալոսոսներ³⁷⁸ կոչվածները, թվով ինը հարյուր (հեծյալ) և Պեկեստեսի ու Անտիգոնոսի վաշտը երեք հարյուր հեծյալներով, որոնք միացել էին մեկ ջոկատի մեջ, իսկ թևի վերջում՝ Եվմենեսի վաշտը նույնքան հեծյալներով և որպես նրանց առաջապահ՝ Եվմենեսի (երիտասարդ) ստրուկներից (կազմված) երկու ջոկատ, յուրաքանչյուրը բաղկացած հիսուն հեծյալից, մինչդեռ թևից այն կողմ (զորամասերի) կողքերը պահպանում էին չորս ջոկատ՝ որոնցում կային երկու հարյուր ընտիր հեծյալներ։ Սրանցից բացի, յուրաքանչյուր հեծյալ վաշտից³⁷⁹ ընտրելով ամենաարագ և ամենաուժեղ ձիավորներին, թվով երեք հարյուր մարդ, կանգնեցրեց իր իսկ վաշտի ետևում։ Ամբողջ այդ թևի երկայնքով կանգնեցրեց քառասուն փիղ։ Այսպիսով, Եվմենեսի զորքերի ընդհանուր թիվն էր երեք բյուր և հինգ հազար հետևակ, վեց հազար հարյուր հեծյալ և հարյուր տասնչորս փիղ³⁸⁰։

29,1 Անտիգոնոսն իր հերթին բարձրադիր վայրից դիտելով հակառակորդի զորքերի դասավորությունը, իր զորքերը դիրքավորեց համապատասխան ձևով։ Այսպես, տեսնելով, որ թշնամու աջ թևը ուժեղացված է զազաններով և հեծյալների լավագույն զորամասերով, նրանց հակադրեց իր հեծյալներից թեթևագուններին, որոնք նուր շարքերով կանգնած լինելով, պետք է խուսափեին ճակատալին գործողություններից, շրջադարձ կռիվ մղելին և այս եղանակով իսկ անգործունյա դարձնեին թշնամու զորքերի այն հատվածը, որի վրա նա մեծապես հույս ուներ։ Այս թևում նա կանգնեցրեց Մեդիայից և Պարթևիայից (բերված) հեծյալ աղեղնավորներին ու նիզակավորներին, որոնք թվով հազար էին և լավագույնս վարժված շրջադարձ գործողություն կատարելու մեջ։ հաջորդաբար նա կանգնեցրեց դեռևս ծովափից իր արշավանքին հետևած տարանտինացիներին, թվով հազար երկու հարյուր հեծյալ, որոնք ընտրված էին դարանակարման գործում հմուտ լինելու, ինչպես նաև Անտիգոնոսի հանդեպ նրանց ունեցած Դավատարմության պատճառով։ Փռչուպիայից և Լյուդիայից հազար հեծյալներին, Պիթոնի հետ եղած հազար հինգ հարյուրին և Լյուսանիոսի չորս հարյուր նիզակավորներին և այս բոլորից բացի երկձիավոր³⁸¹ կոչվածներին և վերին (երկրներում հաստատված) բնակա-

վայրերից ութ հարյուր հեծյալներին: Ձախ թևն, ահա, լրացված էր այս ձիավորներով, որոնց բոլորին առաջնորդում էր Պիթոնը: Հետևակներից առաջինը դասվեցին վարձկանները, թվով առավել քան ինը հազար. նրանցից հետո երեք հազար լյուկիացիներ և պամփյուլիացիներ. այնուհետև ալյաղան ցեղերից բաղկացած ավելի քան ութ հազար զինվոր մակեդոնական ձևով զինված ու դրանցից բացի մոտ ութ հազար մակեդոնացիներ. որոնց տրամադրել էր նրան Անտիպատրոսը այն ժամանակ, երբ հռչակվել էր 4 թագավորության խնամակալ: Աջ թևում փաղանգի շարունակությամբ առաջինը կանգնած էին ալյացից վարձկանները, թվով հինգ հարյուր մարդ. հաջորդաբար՝ հազար թրակիացիներ, դաշնակիրներից հինգ հարյուր հեծյալ, իսկ սրանց շարունակությամբ հետալքոս կոչվածներից հազար հեծյալ, որոնց առաջնորդն էր Անտիգոնոսի որդի Գեմետրիոսը, որն այդ ժամանակ առաջին անգամ պետք է կոչվեր իր հոր կողքին: Աջ թևի եզրին կանգնած էր 5 երեք հարյուր հեծյալների ջոկատը, որոնց հետ ինքն՝ Անտիգոնոսը մասնակցում էր ճակատամարտին: Սրանց առջևում կանգնած էին իր իսկ սեփական (երիտասարդ) ստրուկներից կաղմված երեք 6 վաղու և սրանց դուգահեռ նույնքան վաղու, ուժեղացված հարյուր տարանափնացիներով: Ամբողջ թևի երկարությամբ նա դասավորեց ուժեղագույն փղերից երեսունին, կաղմելով կորագիծ և սրանց միջև առաջացած տարածությունները լրացրեց թեթևազենների ընտիր շարքերով: Մնացած գազաններից մեծ մասին նա տեղադրեց 7 փաղանգի առջևում, իսկ դրանցից մի քանիսին կանգնեցրեց թևում գտնվող հեծյալների հետ: Այս ձևով իր զորքերը շարադասելուց հետո, նա բլրից իջավ հակառակորդի վրա, զորքերին տված թեք դասավորություն. քանզի աչ թևը, որի վրա նա առանձնապես հույս ուներ, առաջ էր ձգվում, իսկ մյուս թևը ետ էր մնում, քանի որ այս թևը պետք է խոսափեր ճակատամարտից, իսկ մյուսը պետք է կոչվ մղեր:

30,1 Երբ արդեն հակառակորդ բանակներն ընդհուպ մոտեցան իրար և երկու կողմից տրվեց պայմանական ազդանշանը, զորքերը փոխնիփոխ բազմակի աղաղակեցին, և շեփորահարները ոտը մանշան շեփորեցին: Առաջինը Պիթոնի հեծյալները, որոնք իրենց առաջ շատակության արժանի որևէ հաստատուն պատվար չուներին ու իրենց դեմ կանգնած հակառակորդին գերազանցում էին և՛ բազմությամբ և՛ թեթևաշարժությամբ, փորձեցին օգտվել իրենց 2 այս առավելություններից: Քանի որ ճակատալին գրոհը փղերի դեմ նրանց համարում էին ոչ ապահով, ուստի և ձիավարելով

3 (թշնամու) թևի շուրջը և կողքից հարձակում գործելով, խիստ նետահարումներով հարվածներ էին հասցնում, մինչդեռ իրենք, իրենց թեթևաշարժության պատճառով, ոչ մեկ կորուստ չէին կրում, միաժամանակ մեծ վնաս էին հասցնում փղերին, որոնք իրենց ծանրության պատճառով ոչ կարող էին հետապնդել, ոչ 3 իսկ ետ վերադառնալ, երբ այն անհրաժեշտ էր: Իսկ նվաճները առանձնապես, որ իր (զորքերի) թևը ճնշվում էր հեծյալ աղեղնավորների բազմության կողմից, նվաճմոսից, որը ղեկավարում էր ձախ թևը, պահանջեց նրա հեծյալներից ամենաթեթևներին. այդ ամբողջ 4 նեծելագունը տանելով թևային հարվածի, նա իր թեթևազեն հետևակով և արագաշարժ հեծյալներով ներխուժեց թշնամու շարքերի մեջ. և քանի որ փղերը ևս հետևեցին նրան, ապա նա հեծտությամբ կարողացավ Պիթոնին փախուստի մատնել և հալածեց 5 նրան մինչև բլրի ստորոտը: Այս դեպքերին միաժամանակ, այնպես պատահեց, որ հետևակ փաղանգները բավական ժամանակ կոչվեցին իրար դեմ, բայց վերջապես, երբ արդեն երկու կողմից շատեր ընկել էին, նվաճեսի զորքերը գերազանցեցին հակառակորդին արգիրասպիդ մակեդոնացիների քաջադործությունների 6 պատճառով: Քանզի սրանք առաջացած տարիքում էին³⁶² և իրենց մղած բազմաթիվ ճակատամարտերի պատճառով դարձել էին առանձնապես անվեհեր և փորձառու, ուստի և ոչ մեկը չէր կարողանում դիմադրել նրանց անմիջական հարձակմանը: Այդ պատճառով իսկ, թեպետև նրանք միայն երեք հազար էին, այսուհանդերձ դարձան ամբողջ զորքի գլխավոր ուժը:

7 Իսկ Անտիգոնոսը տեսնելով, որ իր ձախ թևը փախուստի էր մատնվել և ամբողջ փաղանգը պարավել էր, ուշադրություն չդարձրեց նրանց (խոսքերին), ովքեր խորհուրդ էին տալիս հետանալ դեպի լեռները և նորից հավաքել փախչելով փրկվածներին և դրանով իսկ պահպանել իր բանակի մի մասի ամբողջականությունը. ընդհակառակը, օգտվելով ստեղծված իրավիճակի ընձեռած պատեհությունից, նա թե՛ իր զորքի փախած մասին փրկեց և թե՛ 8 հազմանակը ապահովեց: Քանզի նվաճեսի արգիրասպիդները և հետևակների մնացած բազմությունը հեշտությամբ փախուստի մատնելով իրենց դեմ կանգնածներին, որոնց հալածեցին մինչև 9 մերձավորագույն³⁶³ բլուրները: Բայց Անտիգոնոսը, երբ այժմ թշնամու շարքերում խզում էր առաջացել, իր նեծյալների մի մասով սուրաց այնտեղ և կողքից հարձակվեց նվաճմոսի հրամանատարության տակ ձախ թևում կանգնած զորամասերի վրա: Քանի որ հարձակումն անպայանելի էր, ապա նա իր հակառակորդներին

շուտով կարողացավ փախուստի մատնել և շատերին ոչնչացնելուց հետո իր հեծյալներից թեթևագույններին առաքեց ու նրանց միջոցով ետ կանչեց փախչողներին ու բլուրների ստորոտում նորից վերականգնեց նրանց ուժգնացողները: Երբ Եվմենեսն իմացավ իր զորքերի պարտության մասին, շեփորի ազդանշանով ետ կանչեց (թշնամուն) հալածողներին և շտապեց օգնության հասնելու Եվդամոսին:

- 37.1 Երբ արգեն ճրագները վառելու ժամանակն էր, երկու գորավարներն էլ փախչողներին ետ կանչելուց հետո նորից իրենց զորքերը կարգի բերեցին՝ ճակատամարտ տալու համար, որովհետև իրար հանդեպ անշահի թշնամանքով էին լցված ոչ միայն զորավարները, այլև կռվողների ամբողջ բազմությունը: Քանի որ գիշերը պարզ էր և լիալուսին, իսկ բանակներն էլ դուզահեռաբար կանգնած էին իրարից շուրս պլեթրոն հեռավորության վրա, ապա գեներալի շաշունքը և ձիերի փնչոցը բոլոր հակառակորդներին թվաց հուպ մտորիկ: Բայց մինչև շարքերը հավաքվեցին կռվում սպանվածներից գրեթե երեսուն ասպարեզ հեռավորության վրա, կես գիշերը վրա հասավ, իսկ երկու բանակներն էլ արդեն հլուծվել էին թե՛ ճանապարհից և թե՛ ճակատամարտի դաժանությունից, ինչպես նաև անսովոր մնացուց. այնպես, որ ստիպված եղան
- 3 հրաժարվել ճակատամարտից և ճամբար մտնել: Եվմենեսը որոշել էր շարժվել ու գնալ դեպի դիակները, նպատակ ունենալով իր ձեռքը վերցնել դրանց թաղման գործը³⁶⁵ և իր հաղթանակը դարձնել անմիջակ: Բայց քանի որ գիտությունները շտեղծներն էին, այլ աղտոյակները, թե իրենք կվերագոհան հեռվում մնացած իրենց իրերի մոտ, ապա նա ստիպված եղավ զիջել բազմությանը: Քանզի հնարավոր չէր գիտություններին խիստ մեղադրել այն դեպքում, երբ շատերն էին վիճարկում հրամանատարության իրավունքը, ոչ իսկ նա ժամանակը հարմար էր համարում անհնազանդներին պատ-
- 4 ժելու: Անտիգոնոսն, ընդհակառակը, առանց ամբոխավարության հաստատուպես վերցրել էր հրամանատարությունը, ուստի և հարկադրեց իր զորքերին բանակել սպանվածների մոտ, երբ դրանով իսկ նա իր ձեռքը վերցրեց դրանց թաղման գործը, նա վիճարկեց հաղթանակը, հայտարարելով, թե սպանվածներին տեղ դառնալը
- 5 նշանակում է հաղթել ճակատամարտում: Այս կռվում Անտիգոնոսի բանակից սպանվեցին երեք հազար չոթ հարյուր հետևակ և հիսունըստ հեծյալ, վիրավորվեցին ավելի քան շորս հազար մարդ իսկ Եվմենեսի զորքերից ընկան հինգ հարյուր քառասուն հետևակ

և փոքր թվով հեծյալներ, վիրավորվեցին ավելի քան ինը հարյուր մարդ:

- 32.1 Անտիգոնոսը տեսնելով, որ ճակատամարտում նահանջելուց հետո իր զինվորների տրամադրությունն ընկել է, որոշեց շուտափույթ կերպով շարժվել և գնալ ինչքան հնարավոր է հակառակորդից հեռու: Մտածելով իր զորքերին նահանջի ճանապարհին արագընթաց դարձնել, նա վիրավորներին և ծանր բեռնատարներին ուղարկեց մոտակա քաղաքներից մեկը, իսկ սպանվածներին լուսադեմին շտապ թաղեցուց հետո, նա իր մոտ պահեց հակառակորդի կողմից ժամանած քարոդին. որը եկել էր մեռյալներին վերցնելու հարցով, որից հետո կարգադրեց (զորքին) միանգամից
- 2 ճաշել: Երբ օրն անցավ, նա քարոդին ետ ուղարկեց, ասելով, թե թույլատրում է մեռյալներին վերցնել հաջորդ օրը, մինչդեռ ինքը գիշերվա առաջին իսկ պահին ամբողջ բանակով ճանապարհ ընկավ և արագ ընթացքով կարողացավ մեծ տարածությամբ հեռանալ հակառակորդից և ձեռք բերեց անմնաս մնացած մի երկիր իր զորքերը վերականգնվողներու համար: Նա, իրոք որ հասավ մինչև Մեդիայի Գամարգա³⁶⁵ վայրը. այդ երկիրը գտնվում էր Պիթոնի իշխանության տակ և ի վիճակի էր մեծաքանակ զորքերին առատորեն ապահովել ամեն տեսակ պարենամթերքով: Իսկ Եվմենեսը
- 3 երբ հետախույզների միջոցով իմացավ Անտիգոնոսի զորքերի հեռանալը, հրաժարվեց (հակառակորդին) հալածելուց, քանի որ իր զորքերը ևս անսովոր էին և մեծապես հոգնել էին դժվարություններից, բայց ձեռնամուխ լինելով մեռյալները վերացնելու գործին, մեծ շուքով հոգաց դրանց թաղումը:
- 34.7 Իսկ Եվմենեսը ավարտելով մեռյալների թաղումը, զորքով մեկնեց Պարետակներից դեպի Գարենն, որն անմնաս էր մնացել և կարող էր զորքերին առատորեն ապահովել ամեն ինչով: Այդ երկիրը գտնվում էր Անտիգոնոսի (բանակած վայրից) քսանհինգ կայան³⁶⁶ հեռավորության վրա, եթե մարդ գնալու լինեք բնակեցված երկրամասի միջով, իսկ անապատ և ջրաղորդ երկրի միջով գնալիս՝ ինը կայան: Այս վայրերում և իրարից այսքան հեռավորության վրա Եվմենեսն ու Անտիգոնոսը ձմեռեցին և միաժամանակ թարմացրին իրենց զորքերը:
- Ասիայում Անտիգոնոսը, որը ձմեռում էր Մեդիայի Գարգամալ վայրում³⁶⁷, տեսնելով, որ իր զորքերը ավելի թույլ էին քան հակառակորդի զորքերը³⁶⁸, շտապեց հանկարծակի հարձակումով գերակշռության հասնել նրանց նկատմամբ: Քանզի սրանք ձմեռում էին տարբեր վայրերում ցրված, այնպես, որ դրանց որոշ

մասերը գտնվում էին իրարից նույնիսկ վեց օրվա ճանապարհի
2 հեռավորության վրա: Անտիգոնոսը հրաժարվեց բնակեցված երկ-
րամասերի միջով ընթանալուց, քանի որ այն թե՛ երկար էր և թե՛
հեշտ նկատելի թշնամու կողմից, իսկ անապատ և ջրազուրկ ճա-
նապարհով գնալ համարձակվելը նա թեև համարում էր շատ տան-
ջալի, բայց և այնպես առավել պիտանի իր ծրագրած հարձակման
համար: Քանզի այդ ճանապարհով ոչ միայն կարող էր արագ տեղ
հասնել, այլև հեշտությամբ կիսուսափեր (թշնամու) ուշադրություն-
նից և անապատելի կհարձակվեր թշնամու վրա, որն անգիտանա-
լով Անտիգոնոսի շարժումները, ցրված մնում էր գյուղերում և
3 հանգստանում: Այսպիսի ծրագիր ունենալով նա իր ղինվորներին
պատվիրեց պատրաստ լինել ճանապարհվելու և իրենց հետ վերց-
նել տասը օրվա համար սառը սնունդ, իսկ ինքը լուր տարածելով
թե շարժվում է Արմենիայի վրա, հանկարծակի, հակառակ բոլո-
րի ենթադրություն, արշավեց անապատի միջով. այդ կատարվեց
4 ձմեռային արևադարձի ժամանակ: Նա կարգադրեց ճամբարնե-
րում կրակ վառել միայն ցերեկները. իսկ գիշերները այն ամբող-
ջովին հանգցնել, որպեսզի չլինի թե որևէ մեկը իրենց նկատի լե-
5 նազագաթներին և այդ մասին տեղեկացնի հակառակորդին: Քան-
զի ամբողջ անապատը համարյա դաշտային էր, բայց այն շրջա-
պատված էր բարձր բլուրներով, որոնց գագաթներին հեշտ
կրակի փայլը նկատել մեծ հեռավորությունից: Քանակը հինգ օր
դժվարին ճանապարհ անցնելուց հետո, ղինվորները ցրտի պատ-
ճատով, ինչպես նաև անհրաժեշտ կարիքից զրոյված, ճամբարնե-
րում կրակ էին վառում թե՛ ցերեկի ժամանակ և թե՛ գիշերվա
6 ընթացքում: Այդ բանը նկատելով ինչ-որ մարդիկ, որոնք ապրում
էին անապատի շրջակայքում, նույն օրն իսկ Եվմենեսին և Պեկես-
տեսին այդ մասին տեղեկացնելու համար լրաբերներ ուղարկեցին:
Նրանց տրամադրելով վազող ուղտեր. քանզի այդ կենդանիները կա-
րող են անընդհատ գնալ մոտ հազար հինգ հարյուր ասպարեզ ճա-
նապարհ:

38,1 Երբ Պեկեստեսն իմացավ, թե ճանապարհի միջին ուղղմական
ճամբար է հայտնվել, որոշեց մեկնել ձմեռման համար հատկա-
ված ամենահեռավոր վայրերը, որովհետև նա վախեցավ, թե հա-
կառակորդը այդ վայրերը կգրավի նախքան իրենց դաշնակից
2 զորքերը բոլոր կողմերից կհավաքվեին այնտեղ: Տեսնելով նրա
հոտայլքումը, Եվմենեսը խորհուրդ տվեց նրան քաջ լինել և մնալ
անապատի սահմանների վրա, վստահեցնելով, թե ինքը հնար
մտածել, որով կարող է երեք կամ չորս օրով դանդաղեցնել Անտի-

գոնոսի ժամանումը: (Նա ասաց, որ) եթե այդպես անի, ապա իրենց
զորքերը հեշտությամբ կարող են գումարվել, իսկ հակառակորդը,
3 լինելով հոգնած և ամեն ինչից զրկված, կընկնի իրենց ձեռքը: Քա-
նի որ բոլորը զարմանում էին այս տարօրինակ խոստման վրա և
պահանջում էին իմանալ, թե այդ Ի՞նչը կարող էր խանգարել թշնա-
մու առաջընթացին, Եվմենեսը հրամայեց բոլոր հրամանատարնե-
րին իրենց ղինվորներով հետևել իրեն, բերելով իրենց հետ կրակով
լցրած շատ անոթներ: Այնուհետև նա բարձրադիր վայրերից մի կետ
քնտրեց, որն ուղղված էր դեպի անապատը և շատ հարմար էր բոլոր
կողմերից պարզ երևալու համար և նշաններ դնելով ներգրավեց մոտ
յոթնաստուն ասպարեզ շրջագծով մի տարածություն: Իր հետ եկած-
ներից չորսքանչյուրին առանձին տեղ հատկացնելով, պատվիրեց
նրանց գիշերը կրակ վառել իրարից շուրջ քսան կանգուն հեռավո-
րության վրա և գիշերվա առաջին պահին իսկ ուժեղ բոց անել, ցույց
տալու համար, որ իբրև դեռևս զարթուն են և զբաղված են իրենց
կարգի բերելով և ընթրիքի պատրաստությամբ. երկրորդ պահին
պակասեցնել բոցը, իսկ երրորդ պահին թողնել բոլորովին քիչ
4 այդ իսկպպես ուղղմական ճամբար է: Իր ղինվորները կատարեցին
այդ հրամանը, հակառակադիր բարձունքների վրա հոտեր արածող-
ներին ումանք, որոնք Մեդիայի սատրապ Պիթոնին բարեկամ էին,
կրակները նկատեցին: Կարծելով, որ այդ իրականում ուղղմական
ճամբար է, նրանք շտապեցին իջնել դաշտ և այդ մասին հաղորդե-
5 ցին Անտիգոնոսին և Պիթոնին: Իսկ սրանք զարմացան այդ անապա-
տի լուրի առթիվ ու կանգնեցնելով իրենց ընթացքը, խորհուրդ
գումարեցին, թե ինչպե՞ս օգտվեն այս տեղեկություններից, քանզի
վստահավոր էր հոգնատանջ եղած և ամեն ինչի կարիք ունեցող
զորքերին առայնորդի արդեն իսկ գումարված և ամեն ինչով ապա-
6 հովված հակառակորդի դեմ: Ենթադրելով, որ դավաճանություն է
տեղի ունեցել և հակառակորդը, ամեն ինչ նախապես իմացած լինե-
լով արդեն գումարվել է, նրանք հրաժարվեցին ուղղակի առաջ
գնալուց և, թեքվելով դեպի աջ, նրանք գնացին բնակեցված երկրա-
մասի անվնաս մնացած վայրերով, ցանկանալով այնտեղ կազդու-
րել հոգնատանջ զորքերին:

39,1 Եվմենեսն այս միջոցով իր ուղղմավարությամբ հակառակոր-
դին գերազանցելուց հետո, բոլոր կողմերից իր մոտ հավաքվելու
հրաման ուղարկեց իր ղինվորներին. որոնք անջատաբար ձմեռում
էին գյուղերում: Նա պատենեշ բարձրացնելով ուղղմականի առաջ և
այն ամրացնելով խորունկ խրամատով, սկսեց այնտեղ ընդունել իր

դաշնակիցներին, որոնք ժամանակ առ ժամանակ գալիս էին, 2
նազմական ճամբարը լցրեց ամեն անհրաժեշտ պարենով: Մինչդեռ
Անտիգոնոսը անցնելով անապատը և տեղաբնիկներից իմանալով
որ Եվմենեսի մնացած բոլոր զորքերը թեպետև գումարվել են, բայց
փղերը պետք է նոր դուրս գալին իրենց ձմեռանոցներից, որոնք
(իրեն) մոտիկ էին և կտրված ամեն տեսակ օգնությունից, նրանց
զեմ ուղարկեց երկու հազար մեղացի և երկու հարյուր տարանտի-
նացի հեծյալ նիզակավորների, իսկ հետևակներից՝ բոլոր թեթևա-
3 ղեններին: Քանզի նա հույս ուներ, որ փղերի վրա անչափ հարձա-
կում գործելով, հեշտովյամբ կկարողանա դրանց տիրանալ և զրա-
նով իսկ թշնամուն զրկել նրա բանակի հզորագույն հատվածից
Եվմենեսն, իր հերթին, կռահելով կատարվելիքը, օգնություն ուղար-
կեց իր լավագույն հեծյալներից հազար հինգ հարյուր մարդու 1
4 երեք հազար թեթևազեն հետևակի: Քանի որ առաջինը այնտեղ
հայտնվեցին Անտիգոնոսի զինվորները, փղերի հրամանատարները
կենդանիներին դասավորեցին քառակուսու ձևով և առաջ շարժե-
ցին, մեջտեղ առնելով բեռնատար գումակը, իսկ ետևից գալիս էին
փղերի հետ կովոզ հեծյալները, թվով ոչ ավելի քան չորս հարյուր
5 մարդ: Երբ թշնամին իր ամբողջ ծանրությունը հարձակվեց նրանց
վրա և հետզհետե ճնշեց, հեծյալները պարտվեցին, շղիմանալով
թվական գերակշռության, իսկ փղերի համար պատասխանատու
եղողները սկզբում դիմադրեցին և հաստատ մնացին, թեև բուր-
կոզներից հարվածներ էին ստանում, իսկ իրենք ի վիճակի էին
6 հակառակորդին որևէ վնաս հասցնել: Երբ արդեն նրանք հյուսվե-
լին, անսպասելի հայտնվեցին Եվմենեսի կողմից ուղարկվածները
և նրանց դուրս բերեցին վտանգից: Մի քանի օր անց, երբ հարա-
նակորդ զորքերը բանակել էին իրար դեմ, իրարից քառասուն աս-
պարեզ հեռավորությամբ, երկու զորավարներն էլ իրենց զորքերը
պատրաստեցին ճակատամարտի, ամեն ինչ վճռելու մտադրու-
թյամբ:

40,1 Անտիգոնոսը իր հեծյալներին տեղաբաշխելով թևերի վրա, ձախ
(թևը) հանձնեց Պիթոնին, իսկ աչք՝ իր Գեմետրիոս որդուն, որը
կողքին պետք է կովեր նաև ինքը: Հետևակներին տեղավորելով միջ-
նամասում, նա, ամբողջ ճակատի երկայնքով, առջևում դասավոր-
եց փղերին և դրանց միջև եղած տարածությունները լրացրեց թե-
թևազեն զորակարգերով: Նրա զորքերի ընդհանուր թիվն էր՝ երկու
բյուր և երկու հազար հետևակ, ինը հազար հեծյալ, ներառյալ նաև
Մեդիալից հավաքագրվածները և վաթսուհինգ փիղ:

2 Եվմենեսն, իր հերթին, իմանալով, որ Անտիգոնոսը իր լավա-

գույն հեծյալների հետ տեղ է գրավել աջ թևում, ինքն էլ կանգնեց
նրա դիմաց, իր ձախ թևում կարգելով իր զորքերից լավագույննե-
րին: Նա ցուցեց կենտրոնացրեց սատրապներից մեծ մասին,
նրանց ուղեկցող ընտրյալ ձիավորների հետ, և ինքը նույնպես որո-
շեց կովել նրանց կողքին: Նրանց հետ էր նաև Միթրիդատեսը,
Արիտբարդանեսի որդին, հետնորդը այն յոթ պարսիկներից մեկի,
որոնք սպանել էին մոզ Սմերդիսին³⁸⁹: (Միթրիդատեսը) իր քաջու-
թյամբ աչքի ընկած մի աչք էր և մանկութ դաստիարակվել էր զին-
3 վորավալել: Այդ ամբողջ թևի առաջ նա կորագծով կարգեց փղերից
վաթսուս ուժեղագույններին և նրանց միջև ընկած տարածություն-
ները լրացրեց թեթևազենների զորակարգերով: Հետևակներից (ձախ
թևին մոտիկ) առաջինը նա զետեղեց վահանակիրներին³⁹⁰, այնու-
հետև՝ արգիրասպիդներին և, վերջապես, վարձկաններին ու մնա-
ցած զորքերից նրանց, որոնք զինված էին մակեդոնական եղանա-
կով, իսկ այս բոլորի առջևում կանգնած էին փղերն ու բավական
4 թվով թեթևազեններ: Աջ թևում նա դասավորեց հեծյալներից և
փղերից ամենաթուլներին, նրանց բոլորի վրա հրամանատար կար-
գելով Փիլիպպոսին, որին պատվիրեց խոստափել ճակատամարտից
և հետևել մյուս թևում կատարված գործողություններին: Այդ ժա-
մանակ Եվմենեսի բանակում կար ընդամենը երեք բյուր վեց հա-
զար յոթ հարյուր հետևակ, վեց հազար հեծյալ և հարյուր տասնչորս
փիղ:

31,1 Ճակատամարտից փոքր ինչ առաջ Անտիգոնոսը, արգիրաս-
պիդների զորավարը, մակեդոնացի հեծյալներից մեկին ուղարկեց
դեպի հակառակորդի փաղանգը, կարգադրելով նրան մոտենալ
(փաղանգին) և բարձրաձայն դիմել մարտիկներին: Սա, ձիավա-
րելով, միայնակ մոտեցավ ձայնը լսվելու հեռավորությամբ այն
տեղ, ուր կանգնած էր Անտիգոնոսի մակեդոնացիների փաղանգը և
բարձր ձայնեց. «Ով անմիտ գլուխներ, դուք ձեր հայրերի՞ դեմ եք
մեղանշում, որոնք Փիլիպպոսի և Ալեքսանդրի հետ ամբողջ աշ-
խարհն են նվաճել»: (Շարունակելով ասաց, որ) նրանց բիչ հետո
կտեսնեն արժանի թե՛ արքաներին և թե՛ իրենց մղած նախկին մար-
2 տերին: Քանզի այդ ժամանակ արգիրասպիդներից ամենակրտսեր-
ները շուրջ վաթսուս տարեկան էին, մյուսների մեծ մասը շուրջ
յոթանասուն, ոմանք նույնիսկ ավելի տարեց, բայց բոլորն իրենց
ուղեկցող համարներից և արիության անհավասար էին, քանզի
անվերջ պատերազմների մեջ նրանք ձեռք էին բերել մեծ փորձ և
3 համարձակություն: Երբ այս վերոհիշյալ հայտարարությունը եղավ,
Անտիգոնոսի զորքերի միջից դժգոհության ձայններ լսվեցին այն

բանի համար, որ նրանք հարկադրվում են կռվել իրենց ցեղակիցների և ավագների դեմ, իսկ Եվմենեսի զորաշարքերից ճիշեր լավացին, որոնք կոչ էին անում շուտափույթ իրենց տանել թշնամու վրանվմենեսը տեսնելով սրանց ուղևորությունը, նշան տվեց, որ հրամայվում էր փողահարներին հարձակում շեփոթել, իսկ բոլոր զորքերին՝ աղաղակել:

- 42,1 Առաջինը մարտի բռնվեցին փղերը, այնուհետև հեծյալները բազմությունը: Քանի որ դաշտը շատ ընդարձակ էր և ամբողջովին աղով ներծծված լինելու պատճառով բոլորովին անմշակ լքված, ուստի հեծյալներն այնքան փաշի բարձրացրին, որ ոչ ոք չէր կարողանում հեշտությունը փոքր տարածությունից իսկ տեսնել, թե՞ ի՞նչ է կատարվում: Անտիգոնոսն այդ նկատելով, մեղական հեծյալներին, ինչպես նաև տարենտինական հեծյալներից բաղաձայն ուժ ուղարկեց հակառակորդի գումակի վրա: Քանզի նու, շատ իրավացի կերպով, հուշս ուներ, որ բարձրացած փողու պատճառով (իսկ այդ շարժումը) աննկատելի կմնա և գումակը ձեռք բերելուց հետո իր համար դժվար չի լինի թշնամուն հաղթել: Ուղարկված հեծյալները ձիավարելով իրենց հակառակորդի թևի շուրջը և մնալով աննկատ հարձակվեցին բեռնատարների վրա, որոնք մարտադաշտից համարյա հինգ ասպարեզ հեռավորության վրա էին գտնվում: Այստեղ նրանք պատահեցին ամբոխի բազմություն, որը պիտան էլ կռվելու, իսկ նրանց փոքրաթիվ պաշտպաններին էլ շուտով սար
- 4 տություն մատնելով, մնացած ամեն ինչին տիրացան: Մինչև այդ պահը կատարվում էին, Անտիգոնոսը մարտի բռնվեց իր դիմադրանքն առ հակառակորդ զորամասերի հետ և հեծյալների բազմությունը հայտնվելով, սարսափի մատնեց Պեկեստեսին, Սերոնի սատրապին, որն իր հեծյալների հետ դուրս էր եկել փողու ամսից իր հետ տանելով նաև մյուսներից հազար հինգ հարյուր Ենյալ
- 5 իսկ Եվմենեսը փոքրաթիվ զինվորներով մնացել էր թևի եզրին, ամոթալի համարեց անձնատուր լինել քախտին ու փախչել: Նա գերազանց քաջարար և հոժարակամ մեռնել, հավատարիմ մնալու թագավորների՝ իր հանդեպ ցույց տված վստահության, ուստի
- 6 քաջեց իր իսկ Անտիգոնոսի վրա: Սկզբից դաժան հեծելամասերի ընթացքում Եվմենեսի մարտիկները գերազանցում էին (հակառակորդին) իրենց ոգևորությամբ, իսկ Անտիգոնոսի հեծյալները իրենց թվով, այդ իսկ պատճառով երկուստեք շատեր ընկան: Հենց այդ ժամանակ էլ, երբ փղերն սկսեցին երկուստեք կռվել, Եվմենեսը փղերից ամենաառաջից գնացողը, ընդհարվելով հակառակորդի
- 7 ամենաուժեղ փղի հետ, ընկավ: Այսպիսով, Եվմենեսը տեսնելով

որ իր զորքերը ամենուրեք նվազում են, մարտից դուրս բերեց իր մնացած հեծյալներին, և, անցնելով մյուս թևը, իր ձեռքը վերցրեց այդ զորքերի հրամանատարությունը, որոնց (նախապես) հանձնել էր Փիլիպպոսի առաջնորդության, պատվիրելով խուսափել ընդհարումից: Հեծյալների կռիվն, ահա, այսպիսի վախճան ունեցավ:

- 43,1 Ինչ վերաբերում է հետևակներին, ապա (Եվմենեսի) արգիրասպիդները խիտ շարքերով ուժգնորեն հարձակվեցին հակառակորդի վրա և, ձեռնամարտի բռնվելով, ումանց սպանեցին, իսկ մյուսներին՝ ստիպեցին փախուստի դիմել: Նրանք անսասնելի էին իրենց թափով ու, կռվելով հակառակորդի ամբողջ փաղանգի դեմ, այնքան գերազանցեցին իրենց հմտությունը և արիությունը, որ իրենցից ոչ մեկին չկորցրին, մինչդեռ թշնամուց ավելի քան հինգ հազարին սպանեցին և մնացած բոլոր հետևակ զորամասերին, որոնք թևե
- 2 իրենցից բազմապատիկ էին, փախուստի մատնեցին: Եվմենեսը, երբ իմացավ, թե իր գումակը գրավված է, բայց Պեկեստեսի հեծյալները հեռու չեն, փորձեց բոլորին հավաքել և զարծյալ հեծելամարտ մղել Անտիգոնոսի դեմ: Քանզի նա հուշս ուներ, որ եթե այդ կռվում նաղթի, ապա կկարողանա ոչ միայն փրկել իր գումակը,
- 3 այլև գրավել հակառակորդին: Բայց քանի որ Պեկեստեսն ու նրա զորքը չլսեցին նրան, այլ ընդհակառակը, ավելի ևս հեռու նահանջեցին մինչև ինչ-որ գետ, միաժամանակ նաև զիշերը վրա հասած լինելու պատճառով, նա ստիպված եղավ հարմարվել իրավիճա-
- 4 կին: Մինչդեռ Անտիգոնոսը իր հեծյալներին երկու մասի բաժանելով, մի մասին ինքը վերցրեց և սպասեց, հետևելով Եվմենեսի շարժումներին, իսկ մյուս մասին հանձնելով Պիթոնին, կարգադրեց հարձակվել արգիրասպիդների վրա, քանի որ սրանք կտրվել էին
- 5 հեծյալների օգնությունից: Երբ Պիթոնը արագորեն այդ հրամանը կատարեց, մակեդոնացիները քառակուսի դասավորություն կազմելով ապահով կերպով նահանջեցին զեպի գետը, որտեղ և մեղադրեցին Պեկեստեսին հեծյալների պարտության պատճառ լինելու մեջ: Քանի որ Եվմենեսը ևս իր զորքով հասավ նրանց, երբ արդեն ճրագները վառելու պահն էր, ապա նրանք խորհուրդ գումարեցին, թե
- 6 ի՞նչ է պետք անել: Սատրապներն այնքան ասացին, թե անհրաժեշտ է շուտափույթ նահանջել դեպի վերին սատրապությունները, մինչդեռ Եվմենեսը պնդում էր, թե պետք է մնալ ու կռվել, քանի որ հակառակորդի փաղանգը ջախջախված էր, հեծյալները երկուստեք
- 7 հավասարազոր էին: Այնուամենայնիվ, մակեդոնացիները ասացին, թե ոչ մի կողմին չեն լսելու, քանի որ իրենց գումակը գրավվել է և իրենց երեխաները, կանայք և պետրական շատ ուրիշ անձեր գտնու-

8 վում են թշնամու ձեռքին: Այնժամ, ուրեմն, նրանք ցրվեցին, առանց որիև համաձայնեցված կարծիք հաստատելու. դրանից հետո մակեդոնացիները թաքուն բանակցություններ վարեցին Անտիգոնոսի հետ և ձերբակալելով Եվմենեսին, նրան հանձնեցին Անտիգոնոսի ձեռքը. որից հետո ետ բերելով իրենց գումակը և երաշխիքներ ստանալով, մտան նրա բանակի կազմի մեջ: Նույնպես նաև սատրապներն ու մնացած հրամանատարների ու զինվորների մեծագույն մասը, լքելով իրենց զորավարին, մտածեցին միայն իրենց ապահովության մասին:

44,1 Այժմ, երբ Անտիգոնոսը անսպասելի տիրացել էր Եվմենեսի և իր դեմ կանգնած բոլոր ուժերին. արգիրասպիդոնների առաջնորդ Անտիգենեսին ձերբակալելով, կենդանի իջեցրեց փոսի մեջ և աչրեց, իսկ Եվդամոսին, Հնդկաստանից փոխարին բերույին և Կերանոսին³⁰¹, ինչպես նաև մի քանի այլոց, որոնք իր հանդեպ միշտ թշնամարար էին վերաբերվել, սպանեց: Իսկ Եվմենեսին հանձնելով պահակախմբի հսկողության, մտածում էր ինչպե՞ս նրան լավագույնս օգտագործել: Քանզի նա ցանկանում էր իր հետ ունենալ մի լավ զորավարի, որը շնորհապարտ լիներ իրեն, այսուհանդերձ, նա քիչ էր վստահում Եվմենեսի խոստումներից, Օլլուսպիասի և թագավորների հանդեպ վերջինիս տածած սիրտ պատճառով: Փաստորեն, անցյալում, երբ Անտիգոնոսը խնայելով փրկել էր Եվմենեսին Փոլուզիայի նորա (ամրոցում), նա ոչ պակաս չափով (շարունակեց) շատ հոժարակամ պաշտպանել թագավորներին: Մյուս կողմից դարձյալ նկատելով, որ մակեդոնացիները բորբոքված պահանջում էին անպայման պատժել Եվմենեսին, Անտիգոնոսը սպանեց մարդուն: Սակայն, նրա հետ իր ունեցած նախկին բարեկամության պատճառով կիզեց նրա դիակը և աճյունը անոթի մեջ

3 զնելով, այն ուղարկեց նրա հարազատներին: Վիրավորների թվում գերի վերցվեց նաև պատմագիր Հիերոնիմոս Կարդիացին, որը մինչ այդ մշտապես պատվի էր արժանացել Եվմենեսի մոտ, բայց նրա մահից հետո վայելեց Անտիգոնոսի հովանավորությունը և վստահությունը:

Այնուհետև Անտիգոնոսը տիրանալով Մեդիայում գտնված ամբողջ զորքին, ինքը ձմեռեց Եկբատանայի մոտ գտնվող մի գյուղում, որտեղ այդ երկրի արքունիքն էր, իսկ զինվորներին բաժանեց ամբողջ սատրապության մեջ, հատկապես Ռագայ կոչված նահանգում, որն իր այդ անունն ստացել էր այնտեղ անցյալ ժամանակներում տեղի ունեցած դժբախտությունների պատճառով³⁰²:

5 Այս երկրում, որտեղ թեև գոյություն էին ունեցել բազում և բուր-

րից առավել բարգավաճ քաղաքներ, բայց այնպիսի երկրաշարժներ են տեղի ունեցել, որ թե՛ քաղաքները և թե՛ դրանց բոլոր բնակիչները ոչնչացել են, իսկ այդ երկիրն ընդհանրապես կերպափոխվել է և նախկինում եղած գետերի ու լճերի փոխարեն նորերն են առաջացել:

46,1 Երբ Անտիգոնոսը ձմեռում էր Մեդիայում, իմացավ, որ Պիթոնը, ձմեռանոցներում գտնվող զինվորներից շատերին խոստումներով և պարգևներով գրավում է իր կողմը և մտածում է ապրստամբել: Սակայն նա իր մտազրույթունները թաքցրեց և ձեռնարկելով, թե իբր չի հավատում Պիթոնին մեղադրողներին, շատերի ներկայությամբ նրանց հանդիմանեց այն բանում, որ քայքայում են իրենց բարեկամությունը, իսկ դրսում գտնվողների համար խոսք տարածեց, թե ինքը մտադիր է վերին սատրապությունների զորավարությունը թողնել Պիթոնին, միաժամանակ ապահովություն համար տրամադրել նրան բավականաչափ զորք: Նա նույնիսկ նամակ հղեց Պիթոնին, խնդրելով նրան շտապօրոք գալ իր մոտ, որպեսզի անհրաժեշտ ամեն ինչի մասին անձամբ խորհրդակցելուց հետո, ինքը շտապի վերադառնալ ղեպի ծով³⁰³: Նա այսպիսի մեքենայություններ էր մտածում, որպեսզի խանգարի Պիթոնին ճշմարտությունը կասկածելուց և միաժամանակ, որպեսզի համոզի նրան սատրապությունը ստանձնելու նպատակով գա և ընկնի իր ձեռքը: Քանզի հեշտ չէր բռնության մեքենայում մի մարդու, որը Ալեքսանդրի կողմից պաշտոնի բարձրացման էր արժանացել իր արիության համար, իսկ այդ ժամանակ էլ Մեդիայի սատրապն էր և հաճույացել էր ամբողջ բանակին: Պիթոնը այդ ժամանակ ձմեռում էր Մեդիայի ծայրագույն վայրերում և արդեն կաշառել էր բազմաթիվ մարդկանց, որոնք խոստացել էին իր հետ ապստամբել, բայց երբ ընկերները նրան գրեցին Անտիգոնոսի ծրագրերի մասին, ակնարկելով, թե մեծ հույսեր պետք է ունենա, ապա նա սին ակնկալություններից խաբված, եկավ Անտիգոնոսի

4 մոտ: Վերջինս տիրանալով Պիթոնին և մեղադրելով նրան ասպանի մասնակիցների առաջ, հեշտությամբ կարողացավ դատա-

5 պարտել նրան և անմիջապես մահապատժի ենթարկեց: Այնուհետև ամբողջ բանակը մի տեղ գումարելով, նա Մեդիայի սատրապ հայտարարեց մեղացի Օրոնտոբատեսին, իսկ զորավար կարգեց Հիպպոստրատոսին, որն ուներ երեք հազար հինգ հարյուր

6 հետևակ վարձկան³⁰⁴ ... իսկ ինքը, (Անտիգոնոսը), վերցնելով իր զորքը, մեկնեց Եկբատանա: Այստեղ նա վերցնելով հինգ հազար տաղանդ շորտչած³⁰⁵ արծաթ, շարժվեց ղեպի Պերսիս. չվերթը

դեպի այդ երկրի մայրաքաղաքը, որը կոչվում է Պերսեպոլիս. սե-
վում է քսան օր:

47,1 Մինչ Անտիգոնոսը ճանապարհին էր, դավադրության մաս-
նակից դարձած Պիթոնի ընկերները, որոնցից ամենահայտնիները
էին Մելեագրոսն և Մենոչտասը, հավաքեցին Եվմենեսի և Պիթոնի
2 ցրիվ թափառող կողմնակիցներին, թվով ութ հարյուր հեծյալ: Նախ
նրանք սկսեցին կողոպտել այն մեղացիների երկիրը. որոնք չէին
ցանկանում հարել ապստամբներին, այնուհետև տեղեկանալով
որ Հիպոստրատոսը և Օրոնտոբատեսը բանակել էին արհամար-
հելով վտանգը, գիշերով հարձակվեցին նրանց ճամբարի վրա
նրանք շուտով գրավեցին արտաքին պատնեշը, բայց չդիմանա-
լով (հակառակորդի) թվական գերակշռությանը, դարձյալ հեռա-
ցան, զինվորներից ոմանց համոզելով միանալ ապստամբության:

3 Քանի որ նրանք թեթև էին զինված և բոլորը ձիերով էին, ապ-
իրենց հանկարծակի ասպատակումներով երկիրը լցրին անկար-
գուլթյամբ: Այնուամենայնիվ, որոշ ժամանակ անց նրանք, պա-
շարվելով ինչ-որ վայրում, որը շրջափակված էր գահավեժ ժաշ-
ուերով, մասամբ սպանվեցին, մասամբ էլ գերի վերցվեցին: Նրանք

4 առաջնորդներից Սելեագրոսը և մեղացի Օկրանեսը, ինչպես նաև
ականավոր մարդկանցից ոմանք, դիմադրելիս սպանվեցին:
Մեղիտյում ապստամբածների վախճանն ահա այսպիսի
եղավ:

48,1 Անտիգոնոսը շուտափույթ Պերսիս հասնելով, տեղաբնիկ-
ների կողմից արժանացավ արքայական պատվի, ասես արդեն
Ասիայի օրինական տերը ճանաչված լիներ, իսկ ինքը ատյան
նստելով իր ընկերների հետ, զբաղվեց սատրապությունների հար-
ցով: Նա թուլլատրեց Տլեպոլեմոսին պահել Կարմանիան, իսկ
Ստասանորին՝ Բակտրիանեն: Փանդի հեշտ չէր նրանց հեռացնե-
ստեկ նամակ ուղարկելով, քանի որ սրանք սիրաշահել էին տեղա-
բնիկներին և շատ կուսակիցներ ունեին: Ասիա ուղարկեց Եվիտո-
սին, բայց քանի որ սա քիչ ժամանակ անց մահացավ, ապա նրա
փոխարեն կարգեց Եվագորասին, մի մարդու, որը հիացնում էր
թե՛ իր քաջությամբ և թե՛ իր խելամտությամբ: Օքսյուարտեսին
2 Հոռքասանի հորը, նա թուլլատրեց պահել սատրապությունը Պա-
րոպանիսաղեում, որտեղ նախկինում ևս նա տիրում էր. քանզի
սրան ևս հնարավոր չէր դուրս անել առանց երկարատև արշա-
վանքի և մեծ բանակի:

3 Արաքոսիայից նա իր մոտ հրավիրեց Սիբյուրտոսին, որն իր
հանդեպ բարյացակամ էր տրամադրված, ու նրան թույլ տվեց

պահելու սատրապությունը, միաժամանակ նաև հանձնեց նրան
արգիրասպիդներից ամենախոռովարարներին, իբր թե նրանք կա-
րող էին օգտակար լինել պատերազմում. մինչդեռ իրականում,
նրանց կործանելու համար: Քանզի նա սատրապին առանձին կար-
գադրեց, որպեսզի սրանց փոքր խմբերով ուղարկի այնպիսի զոր-
3 ժողովությունների, որոնց ընթացքում նրանք կարող էին կործան-
վել...

5 ...Այնժամ Անտիգոնոսը տեսնելով, որ Պեկեստեսը մեծ հար-
դանք է վաչելում պարսիկների մոտ, նախ նրանից վերցրեց սատ-
րապությունը: Այնուհետև, երբ տեղաբնիկներն ընդվզեցին և
նրանց առաջնորդներից մեկը, Թեսպիոսը, նույնիսկ բացարձակ
հայտարարեց, թե պարսիկները որիշ ոչ մեկին չեն հնազանդվե-
լու սրան սպանեց և Պերսիսի հյուպարքոս նշանակեց Ասիլեպիո-
գորտսին, տալով նրան բավականաչափ զորք. ինչ վերաբերում է
Պեկեստեսին, ապա սրան բազում այլ հույսերով ու սին խոստում-

6 ներով օրորելուց հետո, դուրս բերեց այդ երկրից: Երբ Անտիգո-
նոսը ուղևորվում էր Սուսա, նրան Պասիտիզրիս գետի մոտ դիմավո-
րեց Փսենոփիոսը, Սուսայի գանձարանի վերակացուն, որն ուղարկ-
վել էր Սելեկոսի կողմից, Անտիգոնոսի ամեն մի հրամանը կատա-
րելու համար: Անտիգոնոսը նրան ընդունեց ու ձևացրեց, թե նրան
պատվում է իր ամենասերտ ընկերներին հավասար, որպեսզի չլի-
7 նի թե մտափոխվելով, դարձյալ իրեն զրկի (Սուսայի գանձերից):
Անտիգոնոսը ձեռք գցելով Սուսայի միջնաբերդը, տիրացավ այն-
ուղ գտնվող ոսկեծուլլ խաղողի փաթավիղոլ որթին³⁰⁵ և բազում
այլ կերտվածքների, որոնց ընդհանուր կշիռը կազմում էր մեկ բյուր

8 և հինգ հազար տաղանդ: Այս ամենից բացի նրա համար կուտակ-
վեց նաև մեծ քանակությամբ այլ հարստություն, բաղկացած թե՛
սպաններից և թե՛ տարբեր ընծաներից, ինչպես նաև ոսղմական
ավարներից: Սրանք կազմեցին հինգ հազար տաղանդ, նույնքան
ևս կար Մեդիայում, չհաշված Սուսայում գտնվող գանձերը, այն-
պես, որ ամբողջը միասին կուտակվել էր երկու բյուր և հինգ հա-
զար տաղանդ:

90,1 Ասիայում Սելեկոսը Սիրիայի Գազա (քաղաքի) մոտ Գեմետ-
րիոսի կրած պարտությունից հետո³⁰⁷ Պաղոմենոսից վերցնելով ոչ
ավելի քան ութ հարյուր հետևակ և շուրջ երկու հարյուր հեծյալ³⁰⁸,
մեկնեց Բաբելոն: Նա այնքան էր ոգևորված իր հույսերով, որ եթե
նույնիսկ ոչ մեկ զորք չունենար, դարձյալ իր ընկերների և իր
ստրուկների հետ կձեռնարկեր այդ արշավանքը դեպի վերին
երկրները: Քանզի նա ենթադրում էր, թե բաբելոնացիները, իրեն

նախկին բարեհաճութեան պատճառով սիրահոծար կմիանալ իրեն և թե Անտիգոնոսը իր զորքերով հետո մեկնած լինելով, հար-

2 մար առիթ է ընծեռել իր նպատակները իրագործելու համար: Թե- պետե ինքն այսքան եռանդով էր, բայց նրան ուղեկցող ընկեր- ները շատ անհանգստացան, տեսնելով, թե իրենց հետ արշավան- քին մասնակցողները չափազանց փոքրաթիվ են, մինչդեռ Քշան- մին, որի դեմ իրենք գնում են, իր տրամադրության տակ ունի մեծաքանակ պատրաստի զորք, հսկայական միջոցներ և բազում

3 դաշնակիցներ: Նկատելով, որ նրանք ահաբեկվել են, Մելեկոսը քաջալերում էր նրանց, հորդորելով, որ Ալեքսանդրի հետ արշա- ված և իրենց քաջագործությունների համար նրա ձեռքով բարձրա- ցած մարդկանց վաչել չի դժվարություններ հանգրվան ամբողջովին հենվել ուժի և հարստության վրա, այլ հմտության և խելամուտ- թյան, որոնցով էլ ինքը (Ալեքսանդրը) կատարեց իր մեծ և բոլոր- ին հիացնող գործերը: Այնուհետև, (ավելացրեց նա), պետք է հավատալ նաև աստվածների պատգամներին, թե այդ արշավան- քի վախճանը կլինի արժանի իր մտադրություններին: Քանզի

4 Բրանքիդալում³⁹⁹, երբ ինքը գուշակից պատգամ հարցրեց աստ- ված իրեն անվանեց «արքա Սելևկոս», իսկ երազում Ալեքսանդրը կանգնելով իր կողքին, պարզորոշ վկայեց ապագա իշխանութեան մասին, որը ժամանակի ընթացքում պետք է վիճակվեր իրեն:

5 Գրոնից բացի նա մատնացույց էր անում նաև, որ այն ամենը, նշ- լավ է և հիացնում է մարդկանց, ձեռք է բերվում տառապանքի ու վտանգների գնով: Նա հաճոյանում էր նաև իր զինակիցներին և իրեն գնում բոլորի հետ հավասար վիճակում, որպեսզի չլուրա քանչյուրը հարգի իրեն և սիրահոծար համակերպվի այդ խելա- հեղ համարձակության:

91,1 Երբ նա առաջ ընթանալիս մտավ Միլագետք, Կարալում բնա- կեցված մակեդոնացիներից ոմանց համոզեց, մյուսներին բռնի ստիպեց հարել իր արշավանքին: Երբ նա մտավ Բաբելոնիա, տե- դաբնիկներից շատերը եկան նրան զիմափորելու և անցնելով նրա կողմը, հայտարարեցին, թե ինչպես իրեն հաճո է, այնպես էլ կգոր- 2 ծակցեն: Քանզի նա շոք տարի այդ երկրի սատրապը լինելով, բոլորին լավ էր վերաբերվել, դրանով իսկ շահելով բազմութեան համակրանքը և դեռ նախապես իր համար ապահովել էր գործ- կիցներ, եթե իրեն երբևիցե պատեհություն տրվեր իշխանություն

3 վիճարկելու: Նրա կողմն անցավ նաև Պոլիարքոսը, որն ինչ-որ երկրամասի կառավարիչ էր կարգված, ավելի քան հազար զինվոր-

ներով: Իսկ նրանք, ովքեր հավատարիմ էին մնացել Անտիգոնո- սին, տեսնելով, որ բազմութեան պոռթկումը անսանձելի է, միա- սին հավաքվելով ապաստանեցին միջնաբերդում: Որի պահակա-

4 պետ նշանակված էր Գիփիլոսը: Սելևկոսը միջնաբերդը պաշարե- լուց հետո այն գրոհով գրավեց և ետ վերցրեց իր այն բարեկամներին և ստրուկներին, որոնք, երբ ինքը Բաբելոնից մեկնել էր Եգիպտոս,

5 Անտիգոնոսի կողմից հանձնվել էին պահակազորի հսկողության: Այս գործողությունն ավարտելուց հետո նա զինվորներ հավաքարեց և ձիեր գնելով, դրանք բաժանեց նրանց, ովքեր կարող էին դրան- ցից օգտվել: Բոլորին բարեկամաբար զիմելով և լավագույն հույ- սեր ներշնչելով, կարողացավ նրանց սիրահոծար մասնակիցները դարձնել իր ձեռնարկած գործերին: Սելևկոսն ահա այս կերպ վերանվաճեց Բաբելոնիան:

Դիոլ 29⁴⁰⁰

22 Երբ Ասիայի թագավորների կողմից ուղարկված դեսպան- ները հասան Հռոմ, Ատտալոսը⁴⁰¹ և նրա արքունի միջավայրը⁴⁰², մեծ ընդունելության արժանացան: Նրանց զիմափորեցին մեծ շու- քով և առանձնակի սիրալիրությունով և շնորհեցին առատ ընծա- ներ: Քանզի այս իշխանները հոռոմեասեր էին դարձել⁴⁰³, և բոլոր զեպեներում հնազանդվում էին սենատին և, բացի այդ, իրենց ար- քունիքը ժամանող հոռոմացիներին ընդունում էին և հյուրընկա- լում մեծ սիրով: Սրանց պատճառով էլ սենատը բոլորին ունկնդրեց և ցանկանալով սիրաշահել թագավոր Եվմենեսին⁴⁰⁴, նրանց հա- ճելի պատասխան տվեց, հայտարարելով, որ սենատը զեպաններ կուղարկի Փառնակեսի⁴⁰⁵ հետ ծագած պատերազմին⁴⁰⁶ ամեն կերպ վերջ տալու նպատակով:

23 Լեոկրիտոսը, Փառնակեսի գորավարը, անընդհատ հարձա- կումներ գործելով, ստիպեց Տիոսում⁴⁰⁷ գտնվող վարձկաններին քաղաքը հանձնել, իսկ իրենց, պայմանավորվածության համա- ձայն, հսկողության տակ թույլ տալ հեռանալ անվտանգ: Այս վարձկանները, որոնք կնքված դաշինքի համաձայն պետք է հեռա- նային քաղաքից, անցյալ ժամանակներում անարդար էին եղել Փառնակեսի նկատմամբ, ուստի և Լեոկրիտոսը, հրահանգ ստա- ցած լինելով Փառնակեսից սպանել բոլոր վարձկաններին, գործեց

դաշինքը և, երբ վարձկանները մեկնում էին Տիսոսից, հաշտար հին հարձակվեց նրանց վրա և, նիզակահարելով, սպանեց բոլորին:

24 Սելևկոսը⁴⁰⁸ նշանակալից քանակությամբ զորքեր վերցնելով, առաջ շարժվեց, որպեսզի Տավրոսն անցնելով օգնության հասնի Փառնակեսին, սակայն նկատի ունենալով հոռմայեցիներ հետ իր հոր կնքած համաձայնագիրը⁴⁰⁹, որի պայմաններով թույլ չէր տրվում...⁴¹⁰

Գլուխ 31

17 Հայաստանի թագավոր Արտաքսեսը⁴¹¹ ապստամբելով Անտիոքոսից, իր անունով քաղաք հիմնեց և ժողովեց հզոր արանց Իսկ Անտիոքոսը⁴¹², որն այդ տարիներին հզոր էր, ինչքան ոչ ու մյուս թագավորներից, արշավեց նրա վրա և հաղթելով սարպես նրան հնազանդվեց⁴¹³:

19.1 Կապպադովկիայի թագավորներն ասում են, թե իրենց սահմանները բերում է պարսիկների Կյուրոս (արքային) և պնդում են, որ իրենք հետնորդներն են յոթ պարսիկներից մեկի, որոնք սպանվեցին մոգին⁴¹⁴: Նրանք իրենց ցեղակցությունը Կյուրոսի հետ հարկում են հետևյալ կերպ: Կամբյուտեսը, Կյուրոսի հայրը, ունեցել է հարազատ մի քույր Ատոսա (անունով): Աճա սրանից ու Կապպադովկիայի թագավոր Փառնակեսից ծնվել է մի տղա Գալուս և սրանից ծնվել է Մմերդիսը, սրանից՝ Արտամեսը, սրանից՝ Անափասը, որն իր առանձնակի քաջությամբ ու խիզախությամբ

2 դարձել է յոթ պարսիկներից մեկը: Աճա այսպես են նրանք բացատրում իրենց ծագումնաբանական ցեղակցությունը Կյուրոսի ինչպես նաև Անափասի հետ, որին էլ, ինչպես նրանք ասում են, իր արիության պատճառով շնորհվել է իշխանությունը Կապպադովկիայի վրա, պարսիկներին ոչ մի հարկ չվճարելու պայմանով: Սրա մահից հետո իշխել է համանուն որդին, իսկ սա ևս մահանալով, թողել է երկու որդի՝ Դատամես և Արիմնայոս, իշխանությունը ժառանգել է Դատամեսը, մարդ, որը թե՛ պատերազմում և թե՛ թագավորական իշխանությունը գործադրելիս մեծ գովեստների և արժանացել. սա պարսիկների դեմ պատերազմի ելնելով և փառավորապես կռվելով, մարտում վախճանվել է: Թագավորությունը ժառանգել է նրա որդի Արիմնեսը⁴¹⁵, որն ունեցել է երկու որդի՝

Արիարաթես և Հուրփեռնես⁴¹⁶: Արիմնեսը հիսուն տարի իշխելուց հետո վախճանվել է հիշարժան ոչ մի գործ չկատարելով: Իշխանությունը ժառանգում է նրա ավագ որդի Արիարաթեսը, որի մասին ասում են, թե առանձնապես գուրգուրանքով սիրել է իր եղբորը և նրան բարձրացրել է ամենասիրելի դիրքերը. այսպես. նա ուղարկված է եղել զինակցելու պարսիկներին եգիպտացիների դեմ (պատերազմում) և վերագարծավ մեծ պատիվներով, զորքությամբ⁴¹⁷, պարսից թագավորը շնորհում էր քաջագործության համար: Նա կյանքից հեռացավ իր հայրենիքում, թողնելով երկու որդի՝ Արիարաթես և Արյուսես: Սրա եղբայրը, որը իշխում էր Կապպադովկիայում, հարազատ որդի չէր ունեցել, ուստի և որդեգրել էր իր եղբոր որդիներից ավագին՝ Արիարաթեսին: Այդ տարիներին էր, որ Ալեքսանդր Մակեդոնացին պարտության մատնեց պարսիկներին, որից հետո վախճանվեց, ապա Պերդիկասը, որն առ ժամանակ ամբողջ պետության առաջնորդն էր, Եվմենեսին ուղարկեց որպես Կապպադովկիայի զորապետ: Արիարաթեսը պարտության մատնվելով, ճակատամարտում ընկավ, որից հետո թե՛ ինքը Կապպադովկիան և թե՛ նրան սահմանակից երկրներն 5 ընդան մակեդոնացիների (տիրապետության) տակ: Իսկ Արիարաթեսը, նախորդ թագավորի որդին, հուսահատվելով այդ ժամանակ ստեղծված դրությունից, քրեի հետ հեռանում է դեպի Հայաստան: Ոչ շատ ժամանակ անց, երբ արդեն Եվմենեսն ու Պերդիկասը և նրանց համախոհները մահացել էին⁴¹⁸, իսկ Անտիոքոսն ու Սելևկոսը զբաղված էին այլ գոտիներով, (Արիարաթեսը) հայերի թագավոր Արդատեսից⁴¹⁹ զորք ստանալով, սպանեց մակեդոնացիների զորապետ Ամյունտասին, մակեդոնացիներին անհապաղ զուրս վտարեց երկրից և վերանվաճեց իր հայրենի իշխանությունը: Քանի որ սա ունեցավ երեք որդի, ապա թագավորությունն ստացավ նրա ավագ սրբի Արիմնեսը: Սա հարսնախոս ուղարկեց թե՛ թեոս մականվանյալ Անտիոքոսի⁴²⁰ մոտ, սրա զուտոր Ստրատոնիկեսին ամուսնացրեց իր ավագ որդու՝ Արիարաթեսի հետ: Սա, լինելով առանձնապես որդիասեր, պիպեմա կապեց իր որդու (զբխին) և նրան հայտարարեց զահակից, նրա հետ հավասար բաժանելով թագավորական իշխանության բոլոր առավելությունները: Հոր վախճանվելուց հետո Արիարաթեսը թագավորում է մենակ և կյանքից փոխվելով, թագավորությունը թողնում է իր որդի Արիարաթեսին, որն այդ ժամանակ բոլորովին մանկահասակ էր: 7 Սա ամուսնացավ Մեծն մականվանյալ Անտիոքոսի⁴²¹ դստեր հետ,

որի անունն էր Անտիոքիս⁴²² և որը շափազանց խորամանկ էր՝ Քանի որ սա երեխաներ չէր ունենում, ուստի ճարպկորեն, մինչդեռ իր ամուսինն անգիտանում էր, իրեն վերագրեց երկու կեղծ որդիներ՝ Արիարաթեսին և Հոլոփեոնեսին: Սակայն ինչ-որ ժամանակ հետո նա անսպասելի հղիացավ և ծնեց երկու աղջիկ և միայն մեկ տղա՝ Միթրիդատեսին: Այս ամենից հետո նա ամուսնուն բացահայտեց (ճշմարտությունը) խորթ երեխաների մասին որոշելով նրանցից ավագին համապատասխան կենսամիջոցներ տրամադրելով Հոռոմ ուղարկել, իսկ կրտսերին՝ Հոնիա, որպեսզի նրանք չվիճարկեն թագավորությունը հարազատ որդուց: Սա, ինչպես պատմում են, այդ դառնալով իր անունը փոխեց և դարձրեց Արիարաթես ստացավ հելլենական դաստիարակություն և գովելի դարձավ իր բոլոր առաքինություններով: Արդ, քանի որ սա հայրասեր որդի էր, հայրը ջանադիր եղավ փոխհատուցել իր որդիասեր զգացումով: Նրանց փոխադարձ հոգատարությունը այն աստիճանի հասավ, որ հայրը ձգտում էր ամբողջ իշխանությունը հրաժարվել հօգուտ իր որդու, մինչդեռ որդին հայտարարում էր, թե իր համար անկարելի կլինի ընդունել այդպիսի շնորհ, քանի դեռ իր ծնողները կենդանի են: Բայց երբ իր հոր համար հասավ ճակատագրական օրը, նա ժառանգեց թագավորությունը և իր ամբողջ հետագա կյանքի ընթացքում նա դարձավ երեկի հատկապես իմաստասիրության հանդեպ ցուցաբերած իր հակումներով: Դրահետևանքով էր, որ հելլեններին հնում անհայտ մնացած նապաստակից ժամանակ դարձել էր կրթված մարդկանց ապրելավայր: Սա վերանորոգեց նաև բարեկամությունը և դաշնակցությունը Հոռոմի հետ: Կապուպովկիսյան իշխած թագավորները կյուրոսից սեռած լինելու մասին այսքան:

9 Հարյուր վաթսուն տարվա ընթացքում Կապուպովկիսյան իշխանի լոթ թագավորներ, որոնց թագավորությունը, ինչպես Դիոդորոսն է գրում, սկսել է այս ժամանակները:

21 Փիլոպատոր մականվանյալ Արիարաթեսը ժառանգելով հայրենի թագավորությունը, նախ իր հորը մեծաշուք թաղեց, այնուհետև պատշաճ կերպով հոգաց իր ընկերների մասին, ինչպես նաև պատուներում կարգավածների և նրանց ստորադրյալների մասին՝ դրանով իսկ նա արժանացավ բաղմունքի շերտ համակրանքին:

22 Այն րանից հետո, երբ Արիարաթեսը Միթրոբուզանեսին⁴²³ վերականգնեց հայրենի տիրության վրա, Արտաքսիասը, Հայաստանի թագավորը, չհրաժարվելով իշխանության նկատմամբ ի

ունեցած ընչաքաղցությունից, դեսպաններ ուղարկեց Արիարաթեսի մոտ, առաջարկելով նրան համաձայն լինել իր հետ և յուրաքանչյուրն իր մոտ եղող երիտասարդին⁴²⁴ մահվան ենթարկելով, իրար միջև բաժանեն Սոփենեն⁴²⁵, իսկ Արիարաթեսը, որին շատ էր օտար աչքպիսի անազնությունը, հանդիմանեց դեսպաններին և (նամակ) գրեց Արտաքսիասին, առաջարկելով նրան հետո մնալ նման գործերից: Հետևաբար, Արիարաթեսն ահա այս գործից հետո իր անձի շուրջ եղած համբավը ոչ քիչ շափով բարձրացրեց, իսկ Միթրոբուզանեսը, իրեն իշխանության վրա վերականգնողի հիացություն թափելով հավատարմության և ազնվաբարո (վերաբերմունքի) շնորհիվ տիրացավ իր հայրենի իշխանության:

19a Կոմմագենեի կառավարիչ⁴²⁶ Պտղոմեոսը, որը նախկինում իսկ արհամարհել էր Միթրաթի թագավորներին⁴²⁷, այժմ ապստամբեց, քանի որ սրանք զբաղված էին իրենց գործերով, ապա (Պտղոմեոսը) անարգել տիրացավ այդ երկրին, առավելապես ապավինելով այդ վայրերի բնական ամրություններին: Զբաղաբարվելով այս հաջողություններ, նա զորք հավաքեց և ներխուժեց Մեդիտենե կոչված (երկիրը), որը պատկանում էր Կապուպովկիսյան և ենթակա էր Արիարաթեսին, ու գրավեց գերիշխող դիրքերը: Սակայն երբ Արիարաթեսը մեծաթիվ զորքով արշավեց նրա վրա, նա ետ քաշվեց իր սեփական դավառը:

27b Երբ հայտնի դարձավ, թե հոռոմացիները թշնամաբար են տրամադրված Դեմետրիոսի⁴²⁸ հանդեպ, ապա ոչ միայն մյուս թագավորները նրան արհամարհեցին, այլև նույնիսկ նրան ենթակա սատրապներից սմանք, որոնցից ամենահայտնին Տիմարքոսն էր: Սա ծագումով միլետացի էր և նախկինում թագավորած Անտիոքոսի⁴²⁹ ընկերը, որը բաղմիցս Հոռոմ էր ուղարկվել իբրև դեսպան և շատ շարիք էր պատճառել սենատին: Քանզի նա մեծ քանակությամբ դրամ տանելով իր հետ, կաշառում էր սենատորներին, իր ընծաներով առանձնապես ձգտելով գալթակղեցնել նրանց, ովքեր թույլ կարողության տեր էին: Ահա այս եղանակով նա շատերին գրավելով իր կողմը և նրանց տալով հոռոմեական կարգերին անհարիր առաջադրանքներ, փշացնում էր սենատը, նրան գրուծակցում էր եղբայրը՝ Հերակլեյոսը, որն այսպիսի ծառայության համար օժտված էր ավելի քան որևէ մեկը: Նույն եղանակով վարվեց նաև տվյալ դեպքում, երբ Հոռոմ էր եկել արդեն լինելով Մեդիաթի սատրապ՝ նա շատ մեղադրանքներ հարուցելով Դեմետ-

րիտի դեմ, համոզեց սենատին նրա դեմ ընդունել այսպիսի որոշում. «Քանի որ Տիմարքոսը...»⁴³⁰, ապա նա թող լինի նրանց թագավորը: Տիմարքոսը ողորդված այս որոշումից, Մեդիայում կազմակերպեց նշանակալից բանակ, միաժամանակ Դեմետրիոսի դեմ դաշինք հաստատեց Հայաստանի թագավոր Արտաքսիասի հետ: Աշունհետև ահաբեկելով սահմանակից ժողովուրդներին իր զորքերի հզորությամբ և նրանցից շատերին հնազանդեցնելով իրեն, արշավեց Ջեզմալի⁴³¹ վրա և, վերջապես, դարձավ թագավորության մեջ հզոր:

28 Հարյուր հիսունհինգերորդ օլիմպիադայում⁴³² Արիարաթեան մոտից դեսպաններ ժամանեցին Հուսի, բերելով տաս հազար սկյուզ բաղկացած պսակ, բացահայտելու համար այն համակրանքը, զոր թագավորը տածում է հոռոմայեցիների հանդեպ, ինչպես նաև հայտնելու, որ իրենց պատճառով նա մերժել է ամուսնության հարեկամության (դաշինք) Դեմետրիոսի հետ: Քանի որ այս նույնը վկայեցին նաև Գրակքոսը⁴³³ և նրա դեսպանության անդամները, ապա սենատը, զովելով Արիարաթեանին, ընդունեց պսակը միաժամանակ նրան ուղարկեց իրենց ամենաբարձր համարված ընծաները:

32 Օրոփեոնեսը^{32a} իր եղբայր Արիարաթեանին իշխանությունից հեռացնելով, բոլորովին ջանադիր չեղավ պետությունը խելամուկառավարելու և իր բարեգործություններով ու մարդասիրությամբ ժողովրդի համակրանքը շահելու համար: Նա շատերին ուշուշացնելով դրամ կուտակեց և հիսուն տաղանդ ընծայով պսակեց Տիմոթեոսին, իսկ լոթանատուն տաղանդով՝ Դեմետրիոս թագավորին բացի այն վեց հարյուր տաղանդից...⁴³⁵ խոստացավ նաև մնացաչորս հարյուր (տաղանդը) ևս շնորհել մեկ այլ ժամանակ Տեսնելով, որ կապպադովկիացիները զժողովություն են արտահայտում սկսեց բոլորից հարկեր հավաքել և ամենահայտնի մարդկանց ունեցվածքը հարբունի բռնագրավել: Երբ նա արդեն մեծ քանակությամբ դրամ կուտակեց, չորս հարյուր տաղանդ թողեց Պրիեննե⁴³⁶ քաղաքում, հաշվի առնելով բախտի անակնկալները, այդ գումարը Պրիեննի բաղաբացիները հետագայում վերագարձրին:

32a Թագավոր Եվմենեսը⁴³⁷ դժգոհ Արիարաթեանի գահընկեցությունից, ինչպես նաև Դեմետրիոսին դիմակալելու իր սեփական շահերից մղված, իր մոտ հրավիրեց ինչ-որ պատանու, որն իր դեմքի գեղեցկությամբ և տարիքով չափազանց նման էր Անտիոքոսին⁴³⁸: Սիրիայի վերջին թագավորին: Այդ պատանին այլու

էր Սմյունայում և հաստատապես իրեն հայտարարում էր թագավոր Անտիոքոսի⁴³⁹ որդի, շատերը նմանության պատճառով հավատում էին նրան: Երբ սա ժամանեց Պերգամոն, թագավորը նրան զարդարեց դիադեմայով և արքայական հանդերձանքին արժանի ամեն ինչով և ուղարկեց Ջենոփանես անունով ինչ-որ կլիկեցու մոտ: Սա ինչ-որ պատճառով խողովել էր Դեմետրիոսից, իսկ դժվար հանգամանքներում ստացել էր այդ ժամանակ թագավորած Եվմենեսի օժանդակությունը, այդ պատճառով էլ թշնամաբար էր արամադրված Դեմետրիոսի դեմ. իսկ բարեկամաբար Եվմենեսի հանդեպ (Ջենոփանեսը) պատանուն ընդունելով Կլիկիայի ինչ-որ վայրում, լուրեր տարածեց Սիրիայում, թե պատանին իր ժամանակ պետք է վերադառալի իր հայրենի իշխանությունը⁴⁴⁰: Մինչդեռ Սիրիայի բնակչությունը նախորդ թագավորների օրոք մեղմ վերաբերմունքի արժանացած լինելով, այժմ ժանր էր տանում Դեմետրիոսի խստությունը և նրա կտրուկ հրամանները: Ուստի և նրանք փոփոխության համամիտ լինելով, ողորդված էին հուսայի ակնկալություններով, թե շատ շուտով իշխանությունը պետք է անցնի մեկ ուրիշ, առավել մեղմաբար թագավորի:

32b) Օրոփեոնեսի (ուղարկած) դեսպանները Հուսից վերադառնալիս, նավարկության ընթացքում դավադրություն նյութեցին Արիարաթեանի դեմ, բայց Կորկյուրայի⁴⁴¹ մոտ իրենք վերացվեցին Արիարաթեանի ձեռքով: Նույնպես նաև Կորնթոսում Օրոփեոնեսի դրածոները նրա դեմ դավ նյութեցին, բայց այս անգամ ևս նա անակրեկալ խոստափելով փրկվեց և հասավ Պերգամոն, Ատտալոսի մոտ:

34 Քանի որ իրագրությունը հետզհետև ավելի էր վատթարանում Օրոփեոնեսը ջանում էր վճարել ոտձիկները վախենալով, որ նրանք ապստամբություն կբարձրացնեն: Բայց այդ ժամանակ դրամի կարիք զգալով, ստիպված եղավ սրբապղծել Ջևսի տաճարը, որը բարձրացած է այսպես կոչված Արիարաթեանի լեռան վրա և հին ժամանակներից ի վեր հայտարարված էր անձեռնմխելի⁴⁴²: Օրոփեոնեսը կողոպտեց այն և վճարեց իր ունեցած բոլոր պարտքերը:

Գիրք 33

18 Արսակես⁴⁴³ արքան մեղմ և մարդասեր բաղաբակնություն կիրառելով, կարողացավ ձեռք բերել բարիքների ինքնաբեր մի հոսանք և իր թագավորությունը առավել ևս ընդարձակեց: Քանզի

նա իր զորքը հասցնելով մինչև Հնդկաստան, առանց պատերազմի տիրացավ նախկինում Պորոսի տիրապետության տակ գտնված երկրին: Իր թագավորական իշխանության այսպիսի հզորացումից հետո իսկ նա չձգտեց շքեղության, ոչ իսկ հպարտության, ինչպես սովոր են անել իշխանավորներից շատերը, այլ հպատակների հանդեպ ցուցաբերեց բարեսիրտություն, իսկ դիմադրողների հանդեպ՝ արիություն: Ընդհանրապես նա բազում ազգերի վրա իր իշխանությունը տարածելով, պարթևներին ծանոթացրեց նրանցից յուրաքանչյուրի լավագույն սովորությունների հետ:

Գիրք 34/35

15 Երբ դարնան դադարից ձյունը հալվում էր և բերքը, երկար սառնամանիքից հետո, սկսում էր ծլել ու աճել, իսկ մարդիկ նորից նետվում էին աշխատանքի, Արսակեսը⁴⁴⁴, ցանկանալով փորձել իր թշնամիներին, խաղաղության բանակցությունների համար ղեկավարներ ուղարկեց: Անտիոքոսը⁴⁴⁵ պատասխանեց նրան, թե կհամաձայնվի հաշտություն կնքել, եթե (Արսակեսը) զերությունից ազատ արձակելով ետ հանձնի իր եղբայր Դեմետրիոսին, եթե ետ դիջի իր գրաված իշխանությունները և եթե տիրելով միայն իր հայրենի իշխանությանը, դառնա իրեն հարկատու: Իսկ Արսակեսը վիրավորված աղ պատասխանի ծանուցությունից, արշավեց նրա դեմ:

16 Անտիոքոսի ընկերները խնդրում էին նրան մարտի շեղման քաղաքատիկ պարթևների հետ. քանզի նրանք կարող էին ապաստանել մերձակա լեռնային վայրերը և այդպիսով, դժվարամատուց վայրերի պաշտպանության տակ, ի շիք կդարձնեին հեծելազորի սպառնալիքը: Անտիոքոսը, սակայն, ոչ մի կերպ չանստանալով խոսքերին, հայտարարելով, թե ամոթալի է, երբ հաղթողները վախենում են նախկինում պարտվածների հանդեպություններից: Այսպիսով, իր զորքերին կռվի կոչելով, նա արիաբար ընդունեց բարբաբոսների գրոհը:

17,1 Երբ Անտիոքոսը հայտնի դարձավ Անտիոքոսի մահը, ոչ միայն քաղաքն ընդհանուր սուգի մատնվեց, այլև ամեն մի առանձին տուն լցվեց ախրությունով ու ողբով: Կանանց կականը առավել ևս բորբոքում էր վիշտը: Քանի որ կործանվել էր երեսուն բյուր մարդ, ներառյալ նաև նրանց, որոնք ռազմաշարքերից դուրս մաս-

նակցել էին արշավանքին, ապա հնարավոր չէր գտնել դժբախտությունից անմասն մնացած որևէ տուն: Քանզի ոմանք իրենց կորած եղբայրներին էին ողբում, ուրիշներ՝ ամուսիններին, մյուսներն (իրենց կորած) որդիներին, իսկ որբացած շատ աղջիկներ ու տղաներ իրենց լքվածությունն էին ողբում, մինչև որ ժամանակը, վշտի լավագույն բժիշկը, բթացրեց նրանց սոգի սրությունը:

2 Աթենալոսը, Անտիոքոսի զորապետը, որը բազում շարիք էր գործել (զորքերին) օթևաններում⁴⁴⁶ տեղավորելիս, առաջինը փախուստի դիմեց, լքելով Անտիոքոսին և իրեն արժանի կործանումը գտավ: Քանզի երբ նա (փախուստի ժամանակ) հասավ իր ձեռքից սուժած ինչ-որ գյուղեր, ոչ ոք նրան չընդունեց իր տունը, ոչ իսկ սնունդ տրամադրեց նրան, ուստի և նա թափառելով երկրով մեկ, սովամահ եղավ:

19 Արսակեսը, պարթևների արքան, թշնամաբար էր տրամադրված սելևկիացիներին⁴⁴⁷ հանդեպ ու չէր մոռանում այն շարիքն ու պատվմները, որոնց նրանք ենթարկել էին իր Ենիոս զորապետին: Երբ սելևկիացիները ղեկավարություն ուղարկեցին Արսակեսի մոտ, խնդրելով նրան ներումն շնորհել կատարված ղեկավարի համար և սպասում էին նրա պատասխանին, արքան ղեկավարներին առաջնորդեց այնտեղ, ուր գետնին նստած էր աշքերից պրկված կույր Պիտիոնը և հրամայեց հաղորդել սելևկիացիներին, որ նրանց բոլորին նույն վիճակն է սպասում: Սրանք, ահաբեկվելով սպասվող դժվարությունների շահագանցության առաջ, մոռացան անցած հին դժբախտությունները:

21 Եվհեմերոսը, պարթևների արքան⁴⁴⁸, ծնունդով հյուրկանացի էր և իր դաժանությամբ զերազանցում էր մեր հիշատակած բոլոր բռնակալներին. այնպես, որ պատժի ոչ մի միջոց չմնաց, որ նա չկիրառեր: Ամենատարբեր պատրվակներով նա բաբելոնացիներից շատերին, իրենց համայն ընտանիքներով հանդերձ, ստրկացնելով ուղարկեց Մեդիա, կարգադրելով վաճառել նրանց իբրև ռազմական ավար: Միաժամանակ նա հրկիզեց Բաբելոնի ազդրան⁴⁴⁹ և տաճարներից մի քանիսը և ավերեց քաղաքի մեծագույն մասը:

Գիրք 37

2,11 Երբ արդեն հոռմայեցիները հետզհետե ավելի ու ավելի էին զերազանցում⁴⁵⁰, իտալացիները ղեկավարներ ուղարկեցին Պոնտո-

սի թագավոր Միթրիդատեսին⁴⁵¹, որն այդ ժամանակ հզոր բանակ և ռազմական միջոցներ ուներ, խնդրելով նրան իր զորքերը առաջնորդել Իտալիա, Հռոմի դեմ. քանզի իրենց միանալու դեպքում հռոմեական ուժը հեշտությամբ կտապալվեր: Իսկ Միթրիդատեսը պատասխանեց, թե իր զորքերը կառաջնորդի Իտալիա այն բանից հետո, երբ Ասիան հպատակեցին իրեն, քանզի այդ ժամանակ նա զբաղված էր դրանով: Այս պատճառով էլ ապստամբները ամբողջապես հուսահատվեցին...

26 Միթրիդատեսը Ասիայում հաղթելով հռոմեական հրամանատարությանը և շատերին գերի վերցնելուց հետո, բոլորին պատվեց զզեատներով և (ճանապարհի) պարենով ու ետ ուղարկեց իրենց հայրենի երկրները: Երբ Միթրիդատեսի այդ մարդասեր վերաբերմունքի համարվել տարածվեց, քաղաքները համակվեցին արքային միանալու ձգտումով, դեսպանություններ հայտնվեցին բոլոր քաղաքներից, բերելով իրենց հետ (քաղաքային համայնքների) որոշումներ, որոնցով հրավիրում էին նրան իրենց երկրները և կոչում նրան աստված և փրկիչ: Այնուհետև թագավորը որտեղ էլ որ հայտնվում էր, քաղաքները նրան դիմավորում էին ամբողջ համայնքով, դուրս գալով ընդառաջ պալատ ու մեծագույն ուրախություններով:

Մինչ Միթրիդատեսը Ասիայում գերիշխանություն էր ձեռք բերում և քաղաքներն անարգել ապստամբում էին հուսմանցիներից, Լեսբոսի⁴⁵² բնակիչները որոշեցին ոչ միայն ինքյանք հանձնել թագավորին, այլև Ակվիլիոսին⁴⁵³, որը ապաստանել էր Միտրիդեսում⁴⁵⁴ և այնտեղ բժշկական խնամք էր ընդունում, հանձնել Միթրիդատեսին: Ուստի ընտրելով իրենց արիությունը առավել աչքի ընկած երիտասարդներին, ուղարկեցին նրա իջևանը: Սրանք խմբովին վրա տալով, Ակվիլիոսին ձերբակալեցին ու կապկալեցին, նրան թագավորին ուղարկելու համար իբրև լավագույն և հաճելի պարգև:

Միթրիդատեսը քիչ էր մնացել զավաղությունյան հետևանքով ընկնել կուղիկոսցիների⁴⁵⁵ ձեռքը: Սրանց հետ ստորգետնյա խրամատային գործողություններին մասնակցում էր նաև հռոմեացի մի հարյուրապետ⁴⁵⁶, որը հանձն առավ այն իրագործել: Ու քանի որ երկուստեք ևս հաճախակի մարտի էին բռնվում և վեճեր ունենում, ապա նա, հաճախակի զրույցների միջոցով, կարողացավ ծանոթություն հաստատել թագավորի մարդկանց հետ: Պատահեց, որ նա մի անգամ խրամատներում պահակության համար մենակ մնաց ու երբ աշխատանքներին հսկող արքայական վերակացու-

ներից մեկը մոտեցավ նրան, (քաղաքը) մատնելու առաջարկություններ, նա ձևացրեց, թե իբր համաձայնվում է: Երբ առաջարկությունը հալորդեցին արքային, վերջինս, ցանկանալով տիրանալ քաղաքին, պարզեցին առաջարկեց այդ մարդուն և ժամանակ որոշեց, որում պետք է պայմանավորվեին այդ մասին: Երբ հռոմայեցին նրա խոստումների համար կրաշխիք պահանջեց, արքան նրա մոտ ուղարկեց մարդկանց, որոնք պետք է իր անունից պայմանավորվեին: Բայց սա ասաց, թե ինքը ոչ մի կերպ չի համաձայնվի, եթե երդումներ չստանա անձամբ իր իսկ արքայի կողմից: Իսկ թագավորն իր արքայական պատվին արժանի չէր համարում իջնել արամատները: Բայց քանի որ մատնիչը ուրիշ ոչ մի կերպ չէր համաձայնվում, իսկ քաղաքին տիրանալու խնդիրը շատ էր կարևոր, Միթրիդատեսը ստիպված եղավ համաձայնվել նրա պահանջներին: Եվ թագավորը կրկնեց նրա ձեռքը, եթե արքայի ընկերներից մեկը ճշտորեն չզուշակեր դավաճանությունը և չպատրաստեր համապատասխան մի հարմարանք, որը կարող էր արագ բացվել ու փակվել: Երբ այդ մեքենան տեղադրեցին ստորգետնյա խրամատում և Միթրիդատեսն իր ընկերների հետ իջավ այնտեղ, հարյուրապետը իր հետ ունենալով նրանց, ուղբեր պետք է հարձակվեին թագավորի վրա, ...մերկացրեց սուսերը և նետվեց դեպի արքան: Սա հասցրեց զուր փակել և խուսափեց վտանգից:

Գիրք XL

4 Պոմպեոսը⁴⁵⁷ Ասիայում կատարած իր բոլոր գործերը (տանապակի վրա) շարադրելով, այն թողեց իբրև ընծայաբերում. այդ շատադրանքի պատճենը հետևյալն է. «Պոմպեոս Մեծ, Գնալոսի որդի, իմպերատոր, որը օչկումեննի ծովափը և օվկիանոսում գտնվող բոլոր կղզիները ծովահեններից ազատեց, որը մի ժամանակ փրկեց Արիոբարզանեսի⁴⁵⁸ թագավորությունը պաշարումից, ինչպես նաև Գալատիան և նրանից վերև գտնվող երկրներն ու պրովինցիաները՝ Ասիան և Բիթլյունիան, որը պաշտպանեց Պափլոսոսիան ու Պոնտոսը, Հայաստանը և Աքալան⁴⁵⁹, ինչպես նաև Իբերիան, Կոլխիսը, Միջագետքը, Սոփենեն, Գորգյունենեն, որը հպատակեցրեց Մեդիայի թագավոր Գարեհին, իբերների թագավոր Արտոլային⁴⁶⁰, հրեաների թագավոր Արիստոբուլոսին, նաբատեյան արքաների թագավոր Արևտասին և Կիլիկիայի սահմանակից Սիրիան, Հրեաստանը, Արաբիան, Կյուրենայիկ պրովինցիան, աքալաններին, յոզյուգներին, սուսաներին, հենիոքներին և Կոլխի-

սի և Մայրոտիս լճի միջև ընկած ծովափին բնակվող մյուս ցեղերին, նրանց թագավորներով հանդերձ, թվով ինը և Պոնտական ու Կարմիր ծովերի միջև բնակվող բոլոր ազգերին, որը (Հոսմի) գերիշխանությունն սահմանները հասցրեց մինչև երկրի ծայրերը և հոռմայեցիների եկամտաները պահպանեց և երբեմն էլ դրանք ավելացրեց, որը թշնամիներից դրավելով աստվածների արձանները և պատկերքը և այլ զարդարանքներ, նվիրաբերեց աստվածուհուն՝ մեկ բյուր և երկու հազար վաթսուն տաղանդ ոսկի և երեք հարյուր լոթ տաղանդ արծաթ՝»:

Ծ Ա Ն Ո Թ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

1 Պոնտոսում՝ Ποντοσίων, Հերոդոտոսի (II, 102 և հաջ.), Ստրաբոնի (XV, Ը. 687) և այլ ժողովրդագրիկների մոտ՝ Ποντοσίων (Սևասթրիա)։ Սա Եղիպտոսի Ռամես II թագավորն է (մ. թ. ա. 1283—1217 թթ.), հայտնի իր նվաճումներով ու ուսումնական ուղևորումներով, ինչպես նաև խեթերի դեմ մղած պատերազմներով։

2 Հիստիոն այժմյան Կարմիր ծովի հետ։ Այդ անվան տակ անտիկ հեղինակներն, ընդհանրապես նախանում էին Հերկաց օվկիանոսը, իսկ Գիոդորոսը, մասնավորապես, Պարոսի ծովը։

3 Չուրուպիները Տանայիս կոչում էին այժմյան Պոն դեսը։
4 Կատեղ, ըստ երևույթին, Գիոդորոսը նկատի ունի պատմահայր Հերոդոտոսի նամակատարան օվկայությունը (Herod., II, 103—105)։ Հերոդոտոսը Սեսոտրիսին շփոթել է Եգիպտոսի փարավոն Պսամետիքոս I-ի հետ, որը պատերազմել է ակյութների և թրակիացիների դեմ Պագեստիսում, բայց երբեք չի արշավել ակյութների երկիրը։ Այս նույն շփոթել նկատելի է նաև Գիոդորոսի մոտ։

5 Հենոմ Մայրոտիս լիճ էր կոչվում այժմյան Ազովի ծովը։
6 Կիոսը թագավորել է Ասորեստանում մ. թ. ա. XIII դարի առաջին կեսին և, իր լնոջ՝ Շամիրամի հետ, համարվում է Ասորեստանի հղորդության հիմնադիրը։ Այդ իսկ պատճառով Կիոսի և Շամիրամի կերպարները հնագույն ավանդություններում ստացել են առաստեղական բնույթ։

7 Պիտոսըը նկատի ունի Աքեմենյան թագավորներին։
8 Այստեղ խոսքը Սելևկյան թագավորների մասին է, որոնք Ալեքսանդր Մակեդոնացու հետնորդներն էին։

9 Պոնտոսը ասելով, անշուշտ, Գիոդորոսը, ինչպես նաև այս անցքերի համար նրան սղրյուր ծառայող Կոնսիաս Կնիդացին, նկատի ունի Հազկական լեռնաշխարհը իրեն շխարհագրական հասկացողություն, որտեղ գեոևս նկարագրվող գեպերի ժամանակ Վար Սրմ նիս պետական կազմավորումը։ Հազկական լեռնաշխարհում գեոևս կազմավորված չէ նույնիսկ Ուրարտական պետությունը։ Անհնայս է, որ այժմյալ գեոևսում Գիոդորոսը արտերկրյա լինելու հայտնի հետազոյի անվանումը վերագրում է մ. թ. ա. XIII դարին։ Սա, ինչպես արևմտյան Եգիպտոսի համար, քանի որ նա, խոսելով այս երկրներին, ինչպես արևմտյան, նույն պարբերության մեջ Բարելոնիայի մասին, երկրի բնակիչներին անվանում է բարելոնացիներ, թեպետև, ինչպես ինքն իսկ նշում է, «այս ժամանակ այժմյան Բարելոնը գեոևս չէր կառուցվել»։ Ինչպես տեսնում ենք, այս դեպքում ևս Գիոդորոսը պատմական հետազոյ շրջանի անվանումով բնորոշում է իր համար առավել անհայտ լիճ շրջանը։

10 Սատրապ (σατράπης), հին պրակ χšatrapa բառի հունականացրած ձևն է և ն. ա. ա. ա. է տեղապահ, աշխարհապահ»։ Ինչպես տեսնում ենք, Գիոդորոսը այստեղ ևս, հնագույն սլավոնական գեպերը նկարագրելիս, օգտագործում է ավելի ուշ, ասենք՝ արևմտյան լիճ և կրանցից հետո ընկած ժամանակաշրջանին բնորոշ հասկացություններ։

11 Բարելոն, այժմ՝ Բալիս. երկիր՝ Պարսկաստանի Այլը հյուսիսում, Սրատ գետի Երջի քաղաքը հովտում։

12 Կոնսիաս Կնիդացու մասին տե՛ս սույն հատրի առաջաբանը։

13 Այս նշված երկրները, բացի Արհալոսից, Փյունիկից և Կոլլե Սիրիայից, բռնվել են Փոքր Ասիա թերակղզում:

14 Թվարկված այս ցեղերը բնակվելիս են եղել իրանական սարահարթում դրսև ղեցնելով Հալկական լեռնաշխարհի հարավարևելյան մասույցներից սկսած Իհնչ, Սոդ դիանե, Բակարիանե և Արաբոսիա ընկած հսկայական տարածությունը:

15 Հայ մատենագրության մեջ համապատասխանաբար՝ Պարսք և Շուշաստան:

16 Օլիտանեն (ολιτανίαι) կոչում էին հույները հին ժամանակ իրենց հայտնի ապկեցված աշխարհամասը: Բառացի նշանակում է՝ օրնակեցված:

17 Խոքըն այստեղ նիևոս թագավորի կառուցած Նինվե կամ նիևոս քաղաքի մասին է: Ինչպես տեսնում ենք, Գիողորոսը, ավելի ճիշտ՝ նրա աղբյուրը, որը հավանաբար կոտեսիան է, սխալմամբ այն տեղագրում է եփրոս գետի վրա: մինչդեռ, իրականում, նինվե քաղաքը գտնվել է Տիգրիս գետի արևելյան ափին (S. abo, XVI, I, 3):

18 Ասպարեզ (քնարում՝ սածուշ — ստադիոն). հունական տարրեր քաղաքներում ասպարեզն ունեցել է տարրեր երկարություն, ամենատարածվածը՝ աստիկյան ասպարեզը, հավասար էր 177 մետրի:

19 Սեմիրամիսը հայկական ավանդության Շամիրամն է: Հին աշխարհում նրա անվան շուրջ առեղծվել են բազմաթիվ և բազմազան առասպելներ, որոնց մի զգալի մասն էլ կապված է հայկական միջավայրի հետ. հիշենք Խորենացու մոտ պահպանված՝ Շամիրամի մասին պատմող հատվածները: Գիողորոսի այս և հետագա հատվածներուս նկարագրված շատ դեպքեր են, հավանաբար, պիտի վերադրել առասպելական Շամիրամին: Այսուհանդերձ, ուսումնասիրողներն իրավացի կերպով գտնում են, որ Շամիրամի առասպելական կերպարի հիմքում ընկած է պատմական Աամմու-բամուսի անձնավորությունը, որը թագավորության թագուհի-ինամական էր իր որդու՝ Առուս-Նիրարի II-ի (811—882 թթ.) գահակալության սկզբնական տարիներին: Հետագա տարիքի ընթացքում նրա անվան հետ են կապվել սեմական Աասպարես (Աստարեսու Եւսար) — Գերիկոս դիցուհու ընտրող շատ գծեր:

20 Նույն դիցուհու պաշտամունքի մասին գրում է նաև Քսենոփոնը, որի համաձայն, սակայն, դիցուհու անձանքը գտնվում էր ոչ թե Ասկալոնում, այլ Բուրիկե գաղաթում, Խալոս գետի մոտ, Սիրասից ոչ հեռու, նա գրում է. «... Կյուրոսն առաջ ընթացավ՝ մինչև Խալոս գետը, մի պեթթոն լաքեթով, հարուստ խոշոր և օգնելով ձկներով, որոնց սեռեսցիները աստվածներ են համարում և թոյլ չեն տալիս ոչնչացնել դրանց, ինչպես և աղալմիներին» (Xenoph., Anabasis, I, IV, 9):

21 Բնագրում՝ πετρους (հյուպարոս — բառացի նշանակում է՝ ստորաշրջան պաշտոնյա, տեղապահ, փոխանորդ):

22 Հյուպատոս (ὑπαπατος) և Հյուպատես (ὑπαπατης) անունները ավելի շատ իրանական են, միջոհե, թվում է, թե Սեմիրամիսի որդիները պետք է կրեն սեմական անուններ. այս անհամապատասխանության պատճառը, հավանաբար, Գիողորոսի օգտագործած աղբյուրն է (այս դեպքում՝ Կոտեսիար): զրը շարադրված է եղել իրանական միջավայրում՝ Աքեմենյանների արքունիքում:

23 Այս նախաձեռն Գիողորոսի հաղորդումը, հավանաբար, ճիշտ չէ, բայց ոչ մասնագավիր մարտակառքերը երևան են եկել շատ ավելի ուշ, քան ավելի հին վածում նկարագրված դեպքերը: Քսենոփոնը (շուրջ 435—356 թթ.) իր «Կյուրոսյեղի» երկում (գիրք 6, գլ. 1, 30) պատմում է, թե սովորական ուղղմակառքերը առաջին անգամ Կյուրոս Մեծի ժամանակ (մ. թ. ա. VI դ. կես) վերածվեցին մանգաղակի ուղղմակառքի, յուրաքանչյուր կողմից ուղղմակառքի ասանդի վրա ամրացնելով մոտ մեկ մետր երկարությամբ երկաթե մանգաղներ:

24 Գարեհ Ա. Վշտասպանը (521—486 թթ.) համարվում է Աքեմենյան Պարսկաստանի արևելյան հիմնադիրը:

25 Գարեհ Ա-ի այս արշավանքը սկյութների դեմ տեղի է ունեցել մ. թ. ա. 512 թ., այն մտնում էր նկարագրել է Հերոդոտոսը (VI, 87), որի պատմելով Գարեհի զորքի թիվը հասնում էր 700 հազարի, ներառյալ նաև նավատորմը:

26 Քսերքեսը, Գարեհի որդին, թագավորել է 486—465 թթ., նրա արշավանքը Հուստան տեղի է ունեցել մ. թ. ա. 480 թ., որի ժամանակ մղվեց հայտնի Թերմոպիլեի ապստամբությունը:

27 Գիոնիսիոս Սիրակուսացին մ. թ. ա. V դ. վերջին IV դ. սկզբին իշխում էր Սիրակուսա քաղաքում և երկար պաշար է մղել կարթագինացիների դեմ:

28 Եւագրոսը՝ ευαγρος և πενταγρος, սրանք խոշոր ուղղմանավեր էին, որոնց թիակները տեղադրված էին համապատասխանաբար՝ 4 և 5 շարքով, սրանց յուրաքանչյուրի անձնապաշտը, ըստ Պոլիբիոսի (մ. թ. ա. II դար) բաղկացած էր շուրջ 300 թիակարներից և 120 ավազներից:

29 Այստեղ խոսքը Պոնտիկյան 2-րդ պատերազմին (218—201 թթ.) նախորդած տարիների մասին է:

30 Մեղացիների և պարսիկների զգեստը որոշակիորեն տարբերվում էր հին հունականից. այն բաղկացած էր պիտի համար կնզուղից, երկու մի վերնազգեստից, որի վեներ իշխում էին ձեռքերի վրա տարատից և երկարանիտ կոշիկներից: Ստարոնը (XI, 9) ընդհանրապես ազդ զգեստի մասին հույների տածած արճամարճանքն է արտահայտում, գոնով, որ պարսիկները «հանգուրժում են հագնել կանացի զգեստներ, փոխառելով մերկ կամ թեթև հագնված շրջելու և իրենց ամբողջ մարմինը պատում են զգեստներով»:

31 Խորենացու (Է, 16) մոտ՝ նիևոս Գրաբարյան այսպիսի գրությունը և արտաստեղծությունը առավել ճիշտ է համապատասխան հունարեն բնագրի՝ Νίνας (Նինյասու) գրին:

32 Կլեյտարքոսը նշել է Ալեքսանդր Մակեդոնացու ուղեկիցներից և զրել է նրա անվանական արշավանքների պատմությունը, որը, զբախտաբար, չի հասել մեզ:

33 Նինվեի պարսպների երկարությունը Հերոդոտոսը (I, 176) հաշվում է 480 ասպարեզ, իսկ Ստարոնի մոտ (XIV, 15) այն 385 ասպարեզ է. հավանաբար այս վերջին թիվը ձեռագրական աղավաղում է և պետք է այն նույնպես ուղղել 365:

34 Գրիկաշի (բնագրում՝ ցրչուս) — երկարության չափ, որը հավասար էր ասպարեզի չորսերորդ մասին՝ շուրջ 1,85 մ:

35 Կանզոն (κανζον) — հունական երկարության չափ, որը հավասար էր 1/4 փրալափի՝ 24 մատնաչափի Կար նաև «արքունի կանզոն», որը հավասար էր 27 մատնաչափի՝ Հերոդոտոսի պատմելով (I, 178) այս պարսպների բարձրությունը եղել է 100 արքունի կանզոն, որը հավասար է շուրջ 100 մետրի:

36 Պլեթրոն — երկարության չափ, որը հավասար է 30,8 մետրի:

37 Ահհհաչա է Գիողորոսի այս նկարագրության նմանությունը Խորենացու մատյանում պահպանված Վան քաղաքի շինարարության նկարագրությանը, որը պատմահայրը հիշարժաբ նույնպես վերագրում է Շամիրամին: Ահա Խորենացու այդ հատվածը:

«Ահա իմ անկատուց լեռայնաբերտան այն և կաթոն Շամիրամ, հրաման տալ թրուց և երկու հազար արանց անարունտից գործարարաց յառերեստանաց և յալոց լինեցեղաց, և վեց հազար իւրոյ ընտրելոց յամենայն արունստար գործարարաց փալախի և բարի պղնձոյ և երկաթոյ, որը ամենքին կատարեալ իցեն ի յարունստադիտութեան, և ի անխափան ի փախագեալ տեղին, և գործն հաստար հրամանին աննայր զկատարումն»:

նու վաղվազակի անեալ ինչէն բազմութիւն խառնեազանն զործարարաց և բազմարուեստից հանձարեղաց իմաստնոցն: Եւ հրամայէ նախ զամբարտակ զետոյն ապագածիք և մեծամեծ վիճօք շինել, կրով և աւազով մածուցեալս, անբաւ լանութեամբ և բարձրութեամբ, որ կալ հաստատուն, որպէս ասին, մինչև ցայսօր ժամանակի: ...Եւ թէ զգործ անուղ զէպ ումեք ինիցի, և ոչ իբր պարտաիրկաց քար մի արժանաւոր ի շինուածոյ ամբարտակին խել որ զօրեացէ: Եւ ի հեղուածս արուեստին՝ որ զքարամբք՝ հաշիցեալ ուրուորպէս հարպոյ ինչ հեղման հաշիցողացն երևեցողացնէ կարծիս: Եւ այսպէս ընդ ասորում ապարդիզս անցողեալ զամբարտակն, հասուցանէ ի նկատեալ տեղի բաղարին:

Անչ հրամայէ զամբարտակն ի բազում դաս որոշել, և ի վերայ իրարանչիտող դասոց զընտիրս ի ճարտարացն վարդապետս կարգել, և այնպէս ի սաստիկ ճշմութեան պահել, յետ ասկա ամաց կատարէ զհրաշային ամբարտակիք պարսպօք, հանդերձ դրամք պղծակերտիք: Եինէ և ընտիր ընտիրս և բազումս ի մէջ բաղարին ապարանս ի պէս պէս քարանք և ի դռնիք զարդարեալս, կրկնաշարիս և եռաշարիս... և զեղեցիկ դռնիք և ընդարձակ դռնիք զվորմանս քաղաքին որոշելով: Եինէ զընեաղս ոմանս և զզարմանալոյ արժանաւորս ըստ պիտոյից ի միջոցաց քաղաքին լուսիս: Եւ զմասն ինչ զետոյն ընդ մէջ քաղաքին բաշխեալ զնստուցանէ ի պէտս ամենայն պիտոյից, և յարբուցմունս բոլրաստանաց և ծաղկոցաց, և զայն զեղերք ծովակին լաջէ և յահեկէ, քաղաքին և բովանդակ շրջակային յարբուցանէ: Եւ զամենայն արեւելեան և զհիւսիսային և զհարաւային կողմունս քաղաքին զարդարէ դաստակերտօք, և սաղարթիք ծառոց վարսարարաց՝ զանազանեալք ի պտուղս և ի տերեւս, և քաղումս բազմաբերուս և ի նմա տեղեաց ովիտս: Եւ ամենայնիս հոլակալ և հոլակաւոր զպարսպեան յօրինէր, և անթիւ բազմութիւն յարդկան ի ներսս բնակեցուցանէ» (Մ. Խորենացի, Ա, 62):

38 Բարեկամ (հուն. φιλος — բարեկամ նշանակում է՝ սիրելի, բարեկամ): Անտիպաշխարհում, հատկապես հելլենիստական տերութիւններում այդպես էին կոչվում թաղամասերի անմիջական բարեկամները, մերձավորները, որոնց միջից էլ թաղամասեր, ընդհանրապես, ընտրում և նշանակում էր իր բարձրաստիճան պաշտօնյաններին:

39 Սա գրափոր աղբյուրներում վկայված անաղին բարակերտ կամորոցն է, որ մնացորդները հայտնաբերվել են նազեանների կողմից: Նաբոզագրեդարը իր թողած արձանագրություններից մեկում այդ կամրջի կառուցումը վերագրում է իր հորը՝ Նաբոպոլասարին (տե՛ս R. Koldwey, The Excavations at Babylon (english translation) pp. 197—199): Այս կարգը առանձնապես ընդունված էր Սելևկյանների արքունիքում, բայց նկատելի է նաև հելլենիստական Պերզաձեռնում, Պոնտոսում և այլն: Այստեղ ևս փյունիկները զբաղեցրել են բարձրագույն պետական պաշտոնները: Այսպես, Ստրաբոնը գրում է. «Միհրգատ Եվպատորը այնքան հորրացավ որ (Կոլխիդա) երկիրը նրան անցավ: Որպես երկրի՝ յուզպարթոս և կատավարի մշտապես ուղարկվում էր ընկերներից (τῶν φίλων) մեկը: Սրանցից էր և Մոսփիկոնեք, մերս հորեղբայրը» (Strabo, XI 2,18): Այս մասին տե՛ս նաև Մ. Ս. Կրիլյաշարյան, Բազմաթիվությունների առաջացումը Հայաստանում, «Պատմա-բանասիրական հանդես» 1968, № 4, էջ 297—262:

40 Ուտնալափ (հուն. το — ուտ) — հավասար է 30,8 սանտիմետրի: 41 Բարեկամացիների Բել-Մարզուկ աստվածը հելլեններին հասանի Բո Ջոնթիլուն անունով: Սա հայկական Բին է, Աստվածաշնչի Բասարը:

42 Այս նկարագրությունը հիշեցնում է E-temen-ma-ki-ի մեծ դիզգործարար Հեբոդոտոսի պատմելով (I, 181), այն ունեցել է ութ ծորկ: Այս կառույցը բազմաթիվ ծորկերով հղի էր 300 ոտնաչափ և ժամանակի ընթացքում որս չուրջը հյուսվել է արտա-

բակաշնութիւն մտրին Աստվածաշնչում (գիրք Մեկոց, ԺԱ) հիշատակված գրուց-աստուգիլը (տե՛ս The Cambridge Ancient History, vol. I, էջ 803 և հետ.):

43 Զևս-հունական դիցաբանության գերագույն աստվածը, օլիմպոսյան աստվածների հայրը, համապատասխանում է հայկական դիցաբանի Արամազդին: Հերա—Զևսի բուշը՝ Կրոնոսից ու Հեռալից և նրա կինը՝ Հեռա-աստվածների մեծ մայրը, որը ծնել էր Զևսին, Պոսեյդոնին, Հադեսին, Դեմետրին, Հերաքլեսին: Փոքր Ասիայում նա նույնպես էր Կյուրեղիկն:

44 Բնագրում — բնագրի — բնագրի նշանակում է՝ երկարությունը, մենք թարգմանեցինք՝ բարձրությունը, քանի որ այստեղ իրոք խոսքը ոչ թե արձանի երկարության մասին է, այլ բարձրության:

45 Տաղանդը (τάλαντον) սկզբնապես հղել է ծանրութիւն չափի միավորը: Առաջին անգամ տաղանդը կոչել է 96,2 կգ: Հետագայում տաղանդը դարձել է նաև դրամի խոշոր միավոր, որը հավասար էր 60 արծաթ միանյութ Բարեկոչյան տաղանդը հավասար էր 200 լիբանի, այսինքն՝ ատտիկյան տաղանդի նկատմամբ գտնվում էր 5:3 հարաբերության մեջ և կոչել է մոտ 44 կգ:

46 Բնագրում — կարբեմինս: Այդ տիպի բաժանների իրանը ավելի նեղ էր լայնանում էր և՛ դեպի բերանի մասը, և՛ դեպի հատակը:

47 Կրտսեր (բառացի նշանակում է՝ խոնարան) կոչում էին հելլեններն այն երկնակաթի տնիքը, որի մեջ գինին խառնում էին ջրով: Հելլենների մոտ նման անոթները կոչվում էին պորժանակ, քանի որ նրանք գինին անխառն խմելու սովորություն չեն ունեցել: Դիոդորոսի այս հատվածում նշված հսկա կրտսերները, հավանաբար, ծառայում էին որպես կրակի խոնարաններ և օգտագործվել են պաշտամունքային նպատակներով: 48 Բարեկոչ մ. թ. ա. 539 թ. նվաճել է Կյուրոս Մեծը (559—529 թթ.):

49 Բնագրում՝ Տնքա — սիրիացու, պետք է, նախաբար, լինի՝ Աստուրիստանցու: Դիոդորոսը այս գեղքում շփոթել է Միդան և Ասիերիան:

50 Այս կինը, իրականում, ունեցել է ոչ թե պարսկական, այլ մարական ծագում (տե՛ս Josephi Flavii Contra Apionem. I, 141):

51 Սյս «կախյալ պարտեզները» իրականում կառուցել է բարեկոչյան թագավոր Կրտավարեղաբը (605—562 թթ.) իր կնոջ՝ մարական իշխանուհի Ամլուհիայի համար: Այս մասին հաղորդում է նաև հրեա մատենագիր Հովսեփոս Փլավիոսը (Josephus Flavii Contra Apionem, I 141):

52 Պարեուակենն անունով հայտնի են երկու մարդ, առաջինը գտնվում էր Մեդիայի Պարսկաստանի սահմանում, իսկ երկրորդը՝ Օրոսու և Յասարտես գետերի միջև, ներստակով Բակորբան և Սոզդիանեն: Տվյալ գեղքում խոսքը վերաբերում է առաջինին:

53 2500 ապարեղ — շուրջ 450 կմ: Ծնն Պիոդորոսի հաղորդումը միշտ է, այպա այն տեսք է վերաբերի կիրատ և Տիգրիս գետերի վերին շտանքների միջև ելած տարածությունը:

54 Տե՛ս ծանոթ. 3:

55 Այստեղ Դիոդորոսը, մեր կարծիքով, նկատի ունի Հայկական Տավրոսի լեռները:

56 Բնագրում՝ օրիլիակ — օրիլիակ:

57 Հերոդոտոսի (I, 179) պատմելով, այդ վայրը գտնվում էր Բարեկոչից 8 օրվա հեռավորահի նոտավորության վրա, Եփրատի վտակ Իս գետի ափերի մոտ:

58 1971 թ. հին Արտաշատի պեղումներից բավական քանակությամբ ապտեմբրվեց այլպիսի շրջաքամ կուպը:

59 Սա, ինչպես մեզ հայտնի է, այժմյան Բեհիստունի վաղադուլն հիշատակությունն է մասնագրության մեջ: Դիոդորոսի մոտ պարզանվել է այդ անվան հնագույն ձևը՝

Քաղաքացիական, հունարենին հատուկ «*շյ*» վերջավորությունը: Այն բառացի նշանակում է «աստվածների վաչք»: Բեհիստունի ժայռի հայտնի է Աբմենեսյան Գարեհ 1 Վշտասպանի 516 թ. արևոտի թողած եռալեզվյան (հին պարսեերեն, էլամերեն, բարեբեբեն) սեպագիր մեծ արձանագրությունը, որը ոչ միայն ունի խոշոր պատմական նշանակություն, այլ դարձել է բանալի սեպագիր արձանագրությունների վերծանման համար:

60 Ինչպես տեսնում ենք, Գիտությունը սեպագրերը համարում է սիրիական տարր (պետք է լինի՝ «սափրակա՞ն»): Հետաքրքիր է նշել, որ Մովսես Խորենացին ևս (Ա, 42) վառում պահպանված ուրարտական սեպագիր արձանագրությունները սխալմամբ վերագրում է նույնպես Շամիրամին: Խորենացին, հավանաբար, իր պատմության այս հատվածները շարադրելիս օգտվել է Գիտությունից:

61 Գիտությունի այս սխալ հաղորդման աղբյուրը համարվում է հույն մատենագիր Կոնստանտին Կիլիկացին: Զարմանալի է, որ վերջինս, թեև անհիշատակ էր պարսից Արտաքսես II թագավորի (մ. թ. ա. 404—358 թթ.) բռնիքը և ապրել էր նրա արքունիքում, չլիսի ոչ միայն Բեհիստունի արձանագրության բովանդակությունը, այլև այն, որ սրա հեղինակը իրեն հովանավորող Արտաքսեսի թագավորի նախնին՝ Գարեհ 1-ը տասնյակներ:

62 Եկրատանն (այժմ՝ Համազան) — Մեդիական հնագույն քաղաք, որը մ. թ. ա. VII դարում եղել է Գեյլիկի գլխավորությամբ կազմակերպված մեդիական ցեղերի ուժեղ միավորման քաղաքական կենտրոնը: Հետագայում դառնում է պարսկական տիրության վարչական և առևտրական խոշոր կենտրոններից մեկը:

63 Սա Զագրոսյան լեռնաշղթան է:

64 Պերսիա կոչվում է Պարսկաստանի կենտրոնական մասը:

65 Այս նկարագրություններով Գիտությունը պարզապես փորձում է բացատրել այդ վաչքերում պահպանված բազմաթիվ հողավեճերի գոյությունը փաստը, որոնք, իրականում, հնագույն բնակավայրերի ավերակներն են:

66 Ամմոնի պաշտամունքը տարածված էր Եգիպտոսում և Կիլիկյան: Հետագայում հունական մշակույթի ազդեցությամբ Ամմոնը նույնացվել է հունական Զևսին: Ամմոնի տաճարը հին աշխարհում հայտնի պատգամատուն էր, որտեղ այցելում էին հին աշխարհի թագավորները պատգամ ստանալու համար: Նույն նպատակով այդ աստվածատունն այցելել է նաև Ալեքսանդր Մակեդոնացին:

67 Խորենացին (Ա, 42) այսպես է պատմում նինվաթի ձեռքով Շամիրամի սպանության մասին. «Իսկ երբ Զրադաշտը ահիկեղ դեմ մի սխալանք գործեց, և մեղեդեղ հակառակություն ընկավ, Շամիրամը նրա դեմ պատերազմ սկսեց, որովհետև մարացին մտադրվել էր ամենի վրա բռնանալ: Երբ պատերազմը աստակացավ, Շամիրամը փախուստ սովեց Զրադաշտից և դիմեց Հայաստան: Այստեղ նինվաթը վրեժխորություն համար ասանակ գտնելով՝ մորն սպանեց և և ինքը թագավորում է Ասորեստանի նինվեթի վրա»:

68 Այս Աթենացուի մոտին մեղ որիչ ոչինչ հայտնի չէ:

69 Հեռերա հին Հունաստանում կոչում էին անտառի կանանց:

70 Խորենացուի մոտ (Ա, 42) նինվաթի և Սարգանապալտի միջև թվարկված են 32 թագավորներ:

71 Սարգանապալտը հայտնի է նաև Կոնստանդինոսոս (Խորենացուի մոտ (Ա, 42)՝ «Սարգանապալտ, որ կոչվում էր Քոնոս Կոնկոդինոս») անունով: Սա պատմական Ասորբանի-պալ թագավորն է, Աստվածաշնչի Ասենափաթը:

72 Գիտությունի այս վկայությունը Սարգանապալտի՝ ասորեստանյան վերջին թագավորի ցուրի և ալլանդակ կենցաղի մասին, չի հաստատվում դրավոր աղբյուրներով, չիսկ իր՝ Գիտությունի հետագա պատմաներով: Ասորեստանի վերջին թագավոր Սին-

շար-իշթունը ասորեստանյան հզոր դահակալների արձանի հետնորդն էր, որը մեծ եռանկյուն պաշարից կործանվող տերությունը պահպանելու համար (The Cambridge Ancient History, v. III, 128 և 296):

73 Խորենացուի մոտ (Ա, ԻԱ) Արրակեսի անունը հանդիպում է Վարրակես ձևով, որի գաղնակիցը պատմահայր մոտ ոչ թե քաղաքացի Բելեստան է, այլ Պարույր Ակալուրդին:

74 Այս և հարյուր հասկաններում Գիտությունի պատմաների մեջ պատմական էջմարտության կորիզն այն է, որ նինվեթ քաղաքն ընկավ մեդիական թագավոր Կիաքարի և Քաղզեստանի թագավոր Նարուպալասարի միացյալ հարվածների հետևանքով:

75 Պարիսպալտիս—մարզ Փոքր Ասիայի հյուսիսային ափին, Պոնտոսից արևելք, այժմյան Ափսոնի շրջանում:

76 Բնագրում՝ χελώνη γώστρε : Հունարեն χελώνη նշանակում է «կրիա» (լատին․են․՝ testudo): Սա շարժական հզոր տանտակամած էր, որի ծածկույթի տակ պաշտպանված սակավորները մոտենում էին պարիսպներին և սկսում իրենց քանդման շխատանքները:

77 Բնագրում՝ γρίος (բառացի նշանակում է «խոշ»): Սա ևս հարվածող մեքենա էր, բաղնաքանդ հսկա զինակիր, որի հարվածող կողմի վրա ամրացված էր խոյլ գլխի նման մոտաչե հզոր զանգված:

78 Պարիսպները քանդելու այդ պաշարողական մեքենաները սկսել են կիրառվել հելլենիստական և հռոմեական ժամանակներում:

79 Այս դեպքերը Խորենացին (Ա, ԻԱ) պատմում է «նեպալ կերպ. «Թողլով զուր կարևորագույնն ի բանից, ասացուք որ ինչ հարկաւորն է: Վերջին սոցա՝ որք առ ասորեստանեաց թագաւորութեամբն, և որք ի Շամիրամայ կամ թէ ի նինուէ, զմերն ասեմ Պարույր առ Սարգանապալտ: Սա ոչ փոքր ինչ օրնականութիւն գտեալ ի վարրակայ Մարէ, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարգանապալայ»:

...Իսկզի Վարրակէս զաստաւ մեղացի, ի փորով կողմանց ծագաց զաստին մարգանի, խորամանկագոյն ի կենցաղաշարութեան և ի մարտն երեսաւոր, ծանուցեալ շամարդի բարս և զհեշտաւոր թուլամտութիւն չուլութեան թուլոյն Կոնկոդինոս, խառնուցանէ բարուցն և ձեռացն առատութեամբ ի քաջացն և ի պիտանեաց արանց բարեկամս. որով և աշխարհակալութիւնն Ասորեստանի առ ոչնու ժամանակաւ վարիւր չույնապէս մեծաւ աստատութեամբ: Յինքն և զբազն մեր նախարար յանգրեցանէ զՊարույր, թագաւորութեան ձև և շուք խոստանալով նմա. և բազմամբոսս յարի արանց, և որ ի աչք նիզակի և յաչեցն և ի սուսնր աջողաձեռք: Եւ այսպէս զթագաւորութիւնն ի Սարգանապալայ՝ յինքն առեալ, աիդէ Ասորեստանի և նինուէի Բայց այլ վերակացոս կարգեալ Ասորեստանի, փոխէ զթագաւորութիւնն ի Մարս»:

80 Բանն այն է, որ Բելիուլուրը, իմանալով, որ Սարգանապալտի պալատում պարտատված խարույկի մոխիրների մեջ պետք է մնացած լինեին ամբողջ ոսկին և արծաթը, որոշում է այդ մոխիրը վերցնելով տիրանալ Սարգանապալտի ամբողջ հարստության:

81 Հույները հնում քաղաքացիները (Χαλιβαί) անվան տակ հաճախ հասնացել են Բարկիլոնի քրմերին, որոնք զբաղվում էին նաև մոգություններ և աստղաբանություններ: Տվյալ դեպքում Գիտությունը ևս այդ բանի օգտագործում է այս նույն իմաստով:

82 Խոսքը Սատուրն մոլորակի մասին է:

83 Այստեղ արևն ընդունված է որպես աստվածություն:

84. Համապատասխանաբար՝ Մարս, Վեներա՝ Մերկուրիոս, Յուպիտեր՝ մարտի և Կերսեր

85. Բնագրում՝ Λωδονον — զոդիակ:
86. Խոսքը պարսից Աքեմենյան վերջին թագավոր Գարեհ III Կոզմանտի (մ. թ. ա. 336—330 թթ.) մասին է:

87. Սա Մեծն Ալեքսանդր Մակեդոնացին է (մ. թ. ա. 336—323 թթ.):
88. Խոսքը Անտիգոնոս Միակնոս մասին է, որը Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահից հետո տիրեց նրա նվաճած երկրների մի մասի վրա: Սպանվեց մ. թ. ա. 301 թ. Բազիլոնացու հետնորդների միջև վերջինս նվաճած ընդարձակածավալ տիրույթները բաժանելու համար մղված Իլյուսի ճակատամարտում:

89. Մակեդոնացու գորավարներից Սելևկոս I Նիկատորը (մ. թ. ա. 312—281 թթ.) եղել է Մելեդյան թագավորության հիմնադիրը:

90. Բնագրում՝ αὐτοκρατορ (սիստեմա), բառացի սշանակում է «պրոֆյուր» միավորում, իրավակարգ, կազմակերպություն: Մենք այն թարգմանել ենք «բառով բանի որ այստեղ խոսքը իրոք վերաբերում է քրոնական դասին»:

91. Խոսքը Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքների մասին է:
92. Հուլյն խոշորագույն պատմիչ Հերոդոտոսը (485—425 թթ.) առաջինն է, որը հետևեց նրա պատմական երկ բառի իրական առումով, ուստի և իրավաբան կերպով նրան արվել է «պատմաբան» անունը: Նրա 9 գրքից բաղկացած մատյանը, որն ամբողջությամբ հասել է մեզ, հիմնականում բովանդակում է հելլենական աշխարհի բարբարոսների ազդու շրջանի 240 տարվա պատմությունը: Այն սկսվում է հունական ավանդություններից, արագ անցնում է կղզեական թագավորության պատմության, նկարագրում է Կրեսոսի զանազանությունը, սրա պարտությունը և Կյուրոս Մեծի Աթուհետե անցնում է պարսկական տերության, սրա կողմից նվաճված երկրների ժողովուրդների պատմությանը, նկարագրում է Պարսկաստանի բարձրագույն ու շքեղացումը: Հերոդոտոսի նպատակն է եղել ոչ միայն նկարագրել կողմերի միջև տեղի ունեցած պատերազմները, այլև շարադրել նրանց ամբողջ պատմությունը: Իստիկ և նոսաշխատությունը սկզբների, եզրագծերի, թրակիացիների, փոյուզիացիների, տաուրանացիների, պարսիկների, և այլ ժողովուրդների մասին ազգագրական և այլ տեղեկությունների անհատում շտեմարան է: Հերոդոտոսի Երկը անգնահատելի նշանակություն ունի հայ ժողովրդի պատմության հնագույն շրջանն ուսումնասիրելու համար:

Այն առաջին պատմական երկն է, որտեղ հաջատի տեղեկություններ և նաև Հայաստանի և արմենների մասին: Այսպես, նրա պատմության մեջ տեղեկություններ կան Աքեմենյանների գերիշխանության տակ գտնվող Արմենիա սատրապության մասին, Արմենիայի զանազան հարկերի մասին (III, 93), պարսկական բանակի կազմում արմենական զորքի, նրա հանդերձանքի մասին (VII, 73), ինչպես նաև Հայկական լեռնաշխարհի սյուս երկրների հետ ունեցած առևտրական կապերի մասին (I, 194 և այլու):
93. Աքեմենյան թագավոր Քսերքսեսը (մ. թ. ա. 464—464 թթ.), Գարեհ՝ Վրաստանի որդին և հաջորդը, հայտնի է 480 թ. Հունաստանի վրա կատարած իր արշավանքով, որի ժամանակ թերմոպիլի ճակատամարտում և Սալամինա նավամարտում հելլենները կռվելով հանուն ազատության, իրենց փառքով պսակեցին:

94. Իրականության մեջ Հերոդոտոսի մոտ (I, 95) տարիների գումարը ոչ թե 500 է, այլ 520:

95. Խոսքը այստեղ Փոքր Ասիայի առաջին հունական պոլիսների՝ քաղաք-պոլիսների և Մերձավոր արևելքում առաջացած տաճարային ճարտարների մասին է:

որոնք ինչև պարսկական տիրապետությունը խոստովար միավորներ էին և այդպիսին մնացին հետագայում էս:

96. Մեր կարծիքով, այստեղ Գիոդոտոսը Կյուրոսարեսին է վերագրում մարական թագավորության հիմնադիր Գելյուկի գործունեությունը (հմ.տ. Հերոդոտոս, գիրք I, գլ. 96):

97. Սա Խորենացու միջոցով մեզ հասած հայկական ավանդության Աժդահակն է (Մ. Խորենացի, Ա, իդ-իթ):

98. Խոսքը պարսկական տերության հիմնադիր Կյուրոս Մեծի (մ. թ. ա. 550—524 թթ.) մասին է: Սրա փառաբանման է նվիրված Քսենոփոն Աթենացու «Կյուրոսիցիա» հոդվածի երկը:

99. Հին Հունաստանում թվագրումը կատարում էին օլիմպիականներով, որոնք տեղի էին ունենում շրա տարին մեկ: Առաջին օլիմպիական խաղերը տեղի են ունեցել մ. թ. ա. 776 թ.: Տվյալ զեպոսում մեզ հետաքրքրող տարեթիվը կլինի՝ 776—(16×4)+1=726—65—711:

100. Աքեմենյան թագավոր Արտաքսերքսեսն ի Մենդոնը զահակալել է մ. թ. ա. 405—379 թթ.:

101. Սա պարսկական զահի հավակնորդ Կյուրոս Կրտսերն է, որի անհաջող արշավանքի արդյունքում ստեղծվել է մեզ համար բացարձակ նշանակություն ունեցող համաշխարհային պատմագրության դուրսգործողներից մեկը՝ Քսենոփոն Աթենացու «Անաստասիա»-ը, որի հայերեն ամբողջական թարգմանությունը լույս տեսավ վերջերս (Քսենոփոն, Անաստասիա, թարգմանությունը և ծանոթագրությունները՝ Ս. Կրկյաշարյանի, Երևան, 1970):

102. Բնագրում հայտնի է «գիֆթերա», բառացի նշանակում է՝ մորթի, դրե՛ր մազադաթ. ունեցել է նաև «գիրք, տարեգրություն» փոխաբերական իմաստը (հմ.տ. պրակ. «Գաֆթար»):

103. Խորենացու մոտ (Ա, իթ) մարաց (այն է՝ մեդական) թագավորների շարքը ունի հասն պատկերը՝ Վարսակես, Մողակես, Մոսարես, Առտիկաս. նա իշխատակիցում վերջին Երկուսը՝ Արրիանոսը և Արտաշեսը:

104. Երազանները ռազմաշունչ ցեղեր էին, որոնք բնակվում էին Ուրարտուի և հարակից ժողով հարավարևմտյան ափերի միջև:

105. Մակեդր Միջին Ասիայի տափաստաններում բնակվող ժողովուրդի սկյութական ցեղեր էին:

106. Տե՛ս ծանոթ. 3 և 5:

107. Նման մի պոլիսը հարոգում է նաև Հերոդոտոսը (IV, 101) որի նամակում, սակայն, Չեհի փոխարեն իր հայր հանգես է գալիս Հերակլեսը, իսկ որդիներն են՝ Ագարյուսեսը, Գելոնոսը և Ակյուսեսը:

108. Այստեղ, հավանաբար, Գիոդոտոսը նկատի ունի Սև ծովի հարավային ափը:

109. Այս արշավանքի ժամանակ, որը տեղի է ունեցել մ. թ. ա. 630—627 թթ. միջև, սկյութները ցեղերով Ուրարտուի և Սիրիայի վրայով, ափերեցին Կազեստինը, բայց համաձայն Հերոդոտոսի (I, 105), նրանք Սիլիստիսից ետ բշվեցին Պատմափոխքոս փարավոնի կողմից: Այդ արշավանքի ժամանակ նկարագրությունը բերվել է լատինական (Երևան, Գ. Ե.)

110. Այստեղ նկատի է առնված Հնդկաց օվկիանոսը:

111. Վրանք հայ Բաթենացության մեջ հիշատակված մաքուրներն են:

112. Ստորաբեր (XII, 3,9) արանց անվանում է սոպիտակ սիտիցիները (Λεοντοχίτωνες):

115 Աղբյուրներում մի շարք տարբերակներ կան Կյուրոսի մահվան հանգամանքների մասին բայց և բոլոր զեպելրում նշվում է, որ նա սպանվել է իր սերտիվյան արևելյան սահմաններում պատերազմ մղելիս (հմտ. Herod., I, 214): Բացառություն կազմում է Ենոփոսի «Կյուրոսպեղինան», որը ավելի շուտ բարոյախոսական պատմավեպ է քան դրա պատմական երկ. այստեղ Կյուրոսը խաղաղ պայմաններում, շրջապատված իր սիրելիներով, երանության մեջ մահանալուց առաջ զոհեր է մատուցում խոտած ներքին, յուրաքանչեւ երկար ճառով հրածնալ է ապիս իր որդիներին և բարեկամներին և փխխոտիայական վերացականությամբ խոսում հոգու անահաբության մասին:

114 Ամատոնները առասպելական կին ուղմիրներ են, որոնց մասին հելլենները հյուսել են քաղամայիլ գրություններ: Այդ գրությունները պահպանվել են անտիկ հեղինակների մոտ (Հունոս, Պինդարոս, Էսքիլոս, Հերոդոտոս, Ստրաբոն): Ամատոնները հիմնական նախնիներն էր կոլկասը Հունական արվեստում (սեյցեղնի վրա կատարված սկզբնական, որմանկարներում) ամազոնները պատկերված են հատուկ ձևի տակ պարներով, որոնց նմանները հայտնաբերվում են Փոքր Ասիայում և Անդրկովկասում պատարվող հնագիտական պեղումների միջոցով:

115 Թերմոդոնտ— գետ Փոքր Ասիայում, Մափյում է Սև ծով:

116 Արևոս— Հելլենների դիցարանում ուղմիր աստվածը:

117 Ամառն (Άμαρνη) բառը, սովորաբար, ստուգանքով է հետևյալ կերպով ժողովրդական մասնիկ, ինչպես նաև (այն է ստիկը) բառի փոխարինում էր անտիկները:

118 Առանձինը հունական դիցարանում որսի աստված էր: Տափրիսյան Արևմտիսի պաշտամունքը հայտնի է Պոնի ողբերգակ եվրիպիդեսի «Ֆիդիան համարում» ողբերգություններում:

119 Խոսքը Միտոսայր աստվածուհի Հանաթոսի մասին է, որի պաշտամունքը լայնորեն արարածված էր Փոքր Ասիայում:

120 Անտիկ նեյթոնները վկայություններ, Ղրեմում և Սև ծովի կրկնապես ծովափին բնակվող բարբարոսները հնագույն ժամանակներում սովորություն են ունեցել իրենց մոտ ափին կանոնադրել նախնիների պատկերները իրենց աստվածներին:

121 Հելլոս— Արև այս անունով պաշտվում էր արևի աստված Արևոսը:

122 Հետո Կոլխոս էր կոչվում այժմյան արևմտյան Արևաստանը:

123 Տավրիկ— Ղրեմի թերակղզու հնագույն անվանումը:

124 Եթե հավատանք հոմերոսի հեղինակ Օլիպիոսին (Metamorphosi, VII, 408 և հաջորդականությամբ, ոտից ստացվում էր ակունիտոն կոչված թույլը, առաջացել էր այն լոր ձուկներից, որ կաթիլներ էր դոժոխի պահակ Կերբերոս շան բերանից կեր Հերակլեսը նրան զորս էր բերել դոժոխից: Ուստի և ենթադրում են, որ այդ բույսը աճել է Սև ծովի ափին գտնվող Հերակլես քաղաքի մոտ, որտեղ հելլենները տեղադրում էին դոժոխի: Հաղևտի մտաբեր:

125 Կերկեն «Ռոդոսականի» գործող անձերից է (Ռոդոսական, 109):

126 Հատ Հունոսի (Ռոդոսական, X, 135—574), էա կոչվող այդ լողում Կերկեն պաշտվում էր կախարհություններ և իր մոտ ափ դուրս եկած նավորդներին փոխակերպող խոզերի:

127 Այս հրվանդանը գտնվում էր Լատիոսի ամենահարավային մասում:

128 Արդունավորները կոչվեցին Յասոն ու նրա ուղեկիցներն այն պատճառով, որ ուղեգնող մորթին հափշտակելու համար զեպել Կոլխոս նավեցին Արգոս նավով:

129 Գասոն— Թեսալացի դյուցազն, որը գլխավորել է Արդունավորների արշավանքը: Սրա ուղեկիցներից մեկի՝ Արամեոսի անվան հետ է կապված հայերի թեսալացիները:

լուկան ծագման մասին առասպել-վարկածը, որը պահպանվել է Ստրաբոնի մոտ (Strabo, XI, 4, 8 և XI, 14, 12):

130 Գամասը, հունական ավանդության համաձայն, հողերի աստված էր ըստ արդիների և բեռնական Օրբոմենոս քաղաքի տիրակալը:

131 Հելլոսպոնոս բառացի նշանակում է Հելլենի պոնոս, Հելլենի ծով:

132 Այստեղ խոսքը Սև ծովի մասին է:

133 Այս զեպելում Գիոդորոսը նկատի ունի τὰ ὄρη (տալլոս) բառի երկու իմաստը, զեպելում այն նշանակում է Տալլոսի բնակիչ, մյուս զեպելում՝ ցուլ:

134 Δοάξω (դրասեո)— նշանակում է թևավոր վիշապ, Գրակոն եղել է նաև ոսկեգույն սորոքս պահպանող անձնավորության անունը:

135 Կրոն (Լրիոս) բառացի նշանակում է խոյ:

136 Կրոնի աստվածուհիները, որոնցից ամենատարածվածի էր Կրոնիսը, հետևյալն էր Հեոնի մորթությունը պահին սպանում է իր որդիներին. իր ծանր մեղքը քաղելու համար սաղաթանները կարգադրում են նրան զնալ նվիրակալ մոտ և ծառայել նրան 12 տարի Արևաթևների ընթացքում Հերակլեսը իր տիրոջ հրամանով կատարում է իր հայտնի 12 ստրուգոնությունները, որից հետո սաղաթանները նրան շնորհում են ազատություն: 137 Կերկենը Սևոս Թեսալի հայրը, եղել է Աթենքի առասպելական թագավորներից մեկը:

138 Գիոդորոսի աշխատության այս 9-րդ գրքից մեկը հասել են սոսկ հատվածներ, որոնք պահպանվում են ավելի ուշ հեղինակների երկերում, այդ իսկ պատճառով Գիոդորոսի աշխատությունները որոշ շահով կրում են կցկտոր բնույթ:

139 Բիզոնում (Βίση) — Կրոնոս: Մենք վերցրել ենք իտալիացու միջոցով ավանդաբար մի քանի ասած այլ անվան Կրոնոս ձևը: Թագավորել է մ. թ. ա. 560—546 թթ.:

140 Կուրիա երկիրը գտնվում էր Փոքր Ասիայի արևմտյան հատվածում, Մյուսիսայից հարավ. Կարիսից հյուսիս Արևմտյան Արևապետության ժամանակ դարձավ սատարավոր ընդ որի կենտրոնն էր Սարգես հայտնի քաղաքը:

141 Կրոն (մ. թ. ա. շուրջ 638—559 թթ.) եղել է ամենական պոետ, օրենսդիր պետական շարժող զործիչ, որի անվան հետ են կապված Աթենքում անցկացված մի շարք քաղաքական ռեֆորմներ: Սուրեն համարվել է հին աշխարհի «ցեթ իմաստուններից» մեկը:

142 Է — Կյուրոս Մեծն է (մ. թ. ա. 550—529 թթ.): Կրեսոսի արեվարումը տեղի ունեցել է մ. թ. ա. 546 թ.:

143 Այս մասին առավել մանրամասն պատմում է Հերոդոտոսը (I, 53 և հաջ.):

144 Հույները որակ մեծ գործ ձեռնարկելուց առաջ սովորաբար դիմում էին պատգամախոսին, աստվածների կամքն իմանալու:

145 Ալլոս—գետ Փոքր Ասիայում (այժմ՝ Կըզըլ Էրմալ):

146 Հերոնոս—գետ Կուրիսի և Մյուսիսի միջև:

147 Գլխիսա ստրավալը, որը գտնվում էր Հելլոսայի Փոկիս գավառում Պանոսոս լեռան ստորոտին, նվիրված էր Ապոլլոնին և հայտնի էր իր պատգամատունով, որն ամենաշանալիներից մեկն էր:

148 Հոտ ավանդության, Կրեսոսի որդին ի մեծ տարի էր եղել:

149 Պյուսիսա ընդհանուր անունով կոչվում էին Գլխիսայի տաճարում գուշակություններ անող քրմուհիները:

150 Հերոդոտոսի հաղորդած ավանդության համաձայն (Herod., I, 85), Կրեսոսի համր որդու լեզուն բացվել է Սարգես քաղաքի գրավման օրը, երբ քաղաք ներխուժած

պարտկենքից մեկը, Կրեոսոսին հպատակելիս, պատրաստվում էր մերկացրած սուր լեզուն
Քազալորի զվարիւնը Հորը սպանանցող մահվան վտանգին ի տես, ողջալի լեզուն բացվում է
նա հանկարծ աղաղակում է. «Անօրեն, այդ ո՞ւմ ես սպանում. շնո՞ւ տեսնում, որ առաջը
Կրեոսոս Քազալորն է»: Այս գրույցը զեղբարվեստական ընդհանրացման մեծ ուժով օգտա-
գործել է հայ նոր գրականության հիմնադիր Խ. Աբովյանը իր «Վերջի Հայաստանի վեպի»
հայտնի առաջաբանում:

151 Կրեոսոսի և Կլուրոսի մասին Գիողորոսի այս հաղորդումները բացառիկ նշանա-
կություն ունեն նորինացու «Պատմության» Բ գրքի ԺԴ զվեռում պատմաճշմարիտ հիշ-
բերումն էր և մեկնաբանելու համար: Այս հարցին մենք կանդորատնաճար տառերին: Աստիճ-
բայարարվում ենք համեմատության համար մեջերիբով պատմահար համար պատմական
հասկանալի:

«Հայտնի ասացեալ պատմագրացն Յունաց, ոչ միտ կամ երկուց, այլ միայն ի միայն ըն-
ար տարակուսեալ մեր՛ բարոյմ խոյզ խնորոց արարաբ: Քանզի լաւար ի պատմութեան
ովանց՝ Կլուրոսի սպանեալ զԿրեոսոս, և բարձեալ զՔազալորութիւնն ի յիշխացուս: ... Բայ
քանզի բազումք են, որ ասեն զԿլուրոս մերոյ Արտաշէսի կալելու, և ոճոս իմ պատմե-
նս հասնին: Քանզի աւել Պոլիկրատէս այսպէս. Վե՛հ ինձ Արտաշէս պարթի քան զՎ. կեղ-
նացին Աղերասնոցը, զի կալով իբրոսմ աշխարհին, ի իշխեաց Յերբայ և Բարեկունի, և Վ. ըն-
կելուս սեռ անցեալ, զիբրեականն սաստակեաց զգորս, և կալաւ զԿրեոսոս. և զայս քա-
լեալայ յասանելն՝ յԱտտիկէ դղեկին բարդեցաւ: Անայ բախտին, միայն թէ հ ի լոռու
թևանն և ոչ ի փախտանսն էր վախճանեալ:

Հանգրոյն դրին աւել նազարոս. Փոքր Աղերասնոցի և Գարեհի պատերազմ առ Ար-
տաշէսին բաղադատել. քանզի նոցայն ոչ փոշոյն մարտը կրելը լոյս ապրեցնէն
այլ սա ծածկեաց նետաձգութեանը և ստուերացուց զարեղակն, ձեռագործ մեծ գմ-
ջորկէ արարւ: Ոչ փախտեալ համբարը լիպացուցն թողեալ, այլ և յնաւաւոր
չոցին զԿրեոսոս ի ստպակի հրամայեաց կացուցանել: ... Ընդ այս ոչ հարաւորեցաւ այլ
արտասուեաց անելով. Անայ փառացս անցնորի:

Իր և Սկամարոս այսպէս. Խարկանք լինէին հպարտացիւոցն լիպացուց զարտա-
կալելու հարցունքն առ տախանելով. Կրեոսոս անցեալ ընդ Ալիոսս զետ քակեալ զիշխ-
անութեան նորս դատարաց կարծեցեալ, զինքն բակէ քանի կալելու հաւանութիւն
Արտաշէսի հրամայեաց հոնել յերկա զիշխ տապալել Իսկ Կրեոսոսի զարտաճանախ
աթիւն մարտը մինչև ջրվախճան: Եւ լուեալ որ մերձն կալին, պատմեցին Արտաշէսի
կիկ զնոր ոմն սպտուած կարգալ Կրեոսոս: Եւ զիցեցեալ Արտաշէսի հրամայեաց անել
հարցեալ և ուսեալ թ զինչ է որ աղաղակեացն, հրամայեաց ներել զտանջաստ:

Փրէ և Փղեղոնոս. Ամենայն թագաւորաց հոժկու եղեալ պարթևն Արտաշէսի, և ի
միայն զիլապցիս վանեալ և զԿրեոսոս կապեալ, այլ յելեպոնոսս և ի թալիս զար-
բայն փոխեաց զբնութիւն. ծովագնաց ընդ երկիր բերնող լինել, և ընդ ծով հետակալու
կեղծմտացիս, փախուց զփոկէացիս, զովկարացիք անձատուրք եղեն, Բիւտացիք մա-
ն են ի կալածոյն նորս. առ հասարակ նմա ըլլաղայ մատուցանելը զահաւ Յետ փոքու ծա-
մանակի ազէտք անցին զամենեկուրք, ոչ այնքան թշուառացաւ Կլուրոս ընդ Քազալոր
պատերազմելով, ոչ այսպիսի կիրս կրեաց Գարեհ ի սկիւթացուցն պահուստ, և ի կամ
բիւսեալ յեթովկացիս. փոքր և Քանթաքին յըլլաղայ զորու երթանք, թողլով կարգ զտան-
ն և զխորանս, միայն կենդանի փախուցեալ մազապար: Այլ սա մեծամեծ յարեցանք
պանծեցեալ, ի չիւրոց զօրացն խողխողի:

Ք. Ա. Առաջաբանութեան արժանի համարիմ զայսուիկ պատմութիւնս. և զայն
Որոսոս ու առ Կլուրոսի և կամ ներքաներան պատմին, կամ ստու լուս և կամ միով
ստուարք բարոյմ Քազալորաց վարեալ, որպէս յուրից է սուրբութիւն:

152 Եվկումենն (ՏԼՆ ծանոթ. 16):

153 Խոսքը մ. թ. ա. 465 թ. մասին է:

154 Կրեոսոսի Արտաքսերքսես I-ը, Քսերքսեսի որդին, գահակալէ և մ. թ. ա.
465—425 թթ.:

155 Սա Առեմէեայն Գարեհ II Նոթոնն է (425—404 թթ.):

156 Խոսքը Պելուպոնեսիան պատերազմից (431—404 թթ.) հետո Սպարտայի և
Աթենքի միջև կնքված հաշտության մասին է:

157 Արտաքսերքսես II Մեծոն (404—358 թթ.):

158 Գիողորոսի գրքի այս ամբողջ ընդարձակ հատվածը (զտվածք 19—31) համա-
պատասխանում է այն նույն զեպոսի մասին, ինչ Քսենոփոն Աթենացու «Անարախոս
ուսույնի երկը» քայքայի որ Գիողորոսն օգտվել է նաև այլ աղբյուրներից, այսպէս նրա
աղբյուրը որտեղեկություններ ոչ միայն լրացնում են Քսենոփոնին, այլև երբեմն
սարքիւն են նրա պատմածներից:

159 Գա մ. թ. ա. 401 թ. էր:

160 Սա Կլուրոս Կրեոսոսն է (տե՛ս ծանոթ. 101):

161 Այս սատրապությունները կազմված էին Փոքր Ասիայի Միջերկրածովային ափա-
ներք մարզից:

162 Խոսքը պելոպոնեսիան պատերազմի մասին է:

163 Խոսքը Քսերքսես (Xerxes) նշանակում է ծովակալ, նավապետ: Այսպէս էր
պալմով օգտուելով և Աթենքում նախատրոմի պետը:

164 Կրեոսոսին հոնական ստամանակ: Երբ շարքի վրա տեղավորված թիակ-
երոց շնամտ. ծանոթ. 28):

165 Իվ սոս— հին հունական խոշոր քաղաք և նավահանգիստ՝ Փոքր Ասիայի հա-
նական ափագին:

166 Մալոպոնի «Անարախոս» երկում (I, IV, 3) ինչպիսիսի բերած գիւղերների
թիւը ցույց է տրված 700:

167 Այս վարձկանները կազմված էին հույն ծանրազեններից՝ հույլոններից: Սրանց
որջակեցն ու վերադարձը, որը հայ պատմագրության մեջ հայտնի է որպէս «Նահանջ
ժողովուրդ», կազմում է «Անարախոս» բովանդակությունը: Հայերեն թարգմանությունը
տե՛ս Քալեդոն Անարախոս, Երևան, 1970, թարգմ. Ս. Մ. Կրկյաշարյանի:

168 Կրեոսոս— ամբողջված քաղաք արևմտյան Փոքր Ասիայում, որը անգիսանում
էր պարսկական սատրապի նստավայրը:

169 Կրեոսոս— հնագույն քաղաք Եգիպտոսում՝ Քսենոփոնը ևս (Անարախոս I, IV,
3) համարել համարում է եգիպտացի:

170 Իսիդորոս— լեռնային երկիր Փոքր Ասիայի հարավային մասում, Լիկիայի և
Կիլիկիայի միջև Պիսիդիացիները, իրենց հարևան լեկանացիների, իսավրիացիների և
պամփիլիպացիների նման, ապրում էին Տալլոսում գտնվող քնակավայրերում ու քաղաք-
ներում: Մին և 5-րդ դարի կեսերը (մ. թ. ա.) նրանք պարսկական տիրապետության տակ
լին, իսկ հետագայում, օգտվելով Պարսկաստանում կենտրոնական իշխանության քուլա-
րումից, սկսեցան և սկսեցին արշավել պարսիկներին ենթակա հարևան մարզերը:
Պարսիկները այնուհետև հարավը շեղավ նրանց լիով հազանդեցնել:

171 Սա ամենայն հավանականությամբ, Արտաշէսի դաշն է:

172 Բնագրում ճՈՎԱՅԻՍՈՎ (զինաստ եղող)։ Քսենոփոնը (Անաբասիս, I, 12) հաջ. Սլունենիսին անվանում է «Քազավոր»։

173 Կիստի է անվանված Արտաքսերքեսի II-ը։

174 Խոտոս — առաինյա քաղաք Կիլիկիայում, Ասորիքի սահմանին մոտ։ Պատմության մեջ հայտնի է այն բանով, որ այստեղ մ. թ. ա. 333 թ. Արևմեջյան արքայից արքայի բազմահազար զորքը զինովին չախչախվեց Ալեքսանդր Մակեդոնացու իողմից։

175 Էֆորոսների կոլեգիան, թվով 5 մարդ, Սպարտայի քաղաք-պետության բարձրագույն ղեկավար իշխանությունն էր, որն ամեն տարի ընտրվում էր համայնքի ընդհանուր ժողովում։

176 Բնագրում ՍՈՒՆԱՆ, նշանակում է՝ դարբաններ, զոներ. գտնվում էր Կիլիկիայի Ե Սիրիայի միջև Հերոզոտուր (V, 52 և հառ.) պատմում է, որ Արևմեջյան Պարսկաստանի կարևորագույն ճանապարհների վրա, առանձնապես սատրապությունների սահմաններին և զիմարամատույց վայրերում, պարսիկները կառուցել էին լամբոթյուններ որոնք հույն պատմագիրը կոչում է զգաբաններ։ Այնտեղ մշտապես կանգնած էին կայսրները. Սա արքայից արքային նախաժողովումն էր տալիս վերահսկելու ճանապարհները և, անհրաժեշտության դեպքում, ուժ գործադրելու Կիլիկիայից Ասորիք տանող այդ դարբանի մասին հիշատակում են նաև Քսենոփոնը (Անաբասիս, I, IV, 4) և Ստրաբոնը (XIV, 5, 18 և XVI, 2.8)։ Այդ դարբանը, որը կոչվում էր նաև Ամանոսյան դարբան գտնվում էր այն վայրում, որտեղ Ամանոս լեռը ճյուղավորվում է Տավրոսից ու ձգվում Կիլիկիայի արևելյան սահմանով մինչև ծով։

177 Միևնու — հունական դրամի միավոր (տե՛ս ծանոթ 45)։

178 Եփորոս — մ. թ. ա. 4 — րդ դ. հույն մատենագիր։

179 Քսենոփոնի «Անաբասիսում» Արիալոս։

180 Քսենոփոնն իր «Կյուրոսյան պատմություն» կրկնում (IV, I 30) պատմում է, թե սովորական ուղղմակալները արաբներ անգամ Կյուրոս Մեծի ժամանակ վերածվեցին մանգալների ուղղմակալների։ Առանցքի վրա ուղղմակալների յուրաքանչյուր կողմից ամրացված լինելով են մանգալներ, մոտ մեկ մետր երկարությամբ։

181 Քսենոփոնը (Անաբասիս, I, VIII, 10) հաղորդում է, որ արքայի զորքը բազմաթիվ էր 1 միլիոն 200 հազար մարդուց և 200 մանգալակիր ուղղմակալներից։ Այս մասին տե՛ս նաև Քսենոփոնի «Անաբասիս»-ում (I, IV, 4)։ Տարբեր W. W. Tarn, Cambridge Ancient History, vol. VI, էջ 7) գտնում է, որ ոչ միայն Քսենոփոնի, այլև Գիոզոտուրի հաղորդած թվերը նույնպես չափազանցված են։ Նա ենթադրում է, որ երկու հակառակորդների բանակները թվով մոտավորապես իրար հավասար էին, բազմաթիվ շուրջ 30 հազար մարդուց, բայց Արտաքսերքեսի 6.000 հեծյակների դիմաց Կյուրոսն ուներ 2.500։ Այս հանգամանքն էլ վճռեց ճակատամարտի էլըը հաղտոս Արտաքսերքեսին։

182 Ալգրեանյան պանն կոչվում էր խմբերգի մի տեսակը, որը կապված էր Ալգրեանյան պաշտամունքի հետ։ Արգեն «Ելիական»-ում այգյուխի պանն երգվում է, ուղղված Ալգրեանյան լեռին, որպեսզի սա վերացնի իր իսկ ուղարկած ծանոթատրու Պանն երգում են նաև Հեկտորի սպանությունից հետո, որպես հաղթանակի խորհրդանիշ։ Հետագայում պանն երգում էին Հակատամարտից հետո որպես հաղթության երգ, կամ, գրանից առաջ, որպես ուղղմակալ։

183 Եսեոկեներ և Պոլիֆեկեներ Էդիպ արքայի որդիներն էին, որոնք հայտնի են Էդիպի թերեք քաղաքում իշխանությունը գրավելու համար իրար միջև մենամարտեցին սպանեցին իրար։ Այս գրույցը դարձել է նյութ Էսթրեբի «Յոթը Քեբեի զեմ» և մասամբ Սոփոկլեսի «Անտիգոն» ողբերգությունների համար։

184 Հեկլենների գործում գիշերը բաժանված էր 3 կամ 4 պահի՝ հերթափոխության։

185 Զաբինթոս — կղզի Հունաստանի արևմուտքում, Հոնիական ծովում։

186 Թերմոսիլի կիրճը գտնվում է Հունաստանում, Թեսսալիայի հարավում, և միակ անցումն է Հյուսիսից կենտրոնական Հունաստան։ Այստեղ մ. թ. ա. 480 թ. սպարտացիների բառիկա վտնիդան իր 300 քաջերով մինչև վերջին մարզը դիմադրեց Արևմեջյան Քսերքեսի բազմահազար զորքերին։ Նրա օրինակը դարձել է քաջագործության շախնախ։

187 Քսենոփոնի մոտ (Անաբասիս, I, 1, 11 և հաջ.) Սոփալենտոս ստրատիպալալի։

188 Գիոզոտուրի ձեռագիրն այս մասում թերի է։ Մեր թարգմանության մեջ անկունավոր փակագծերում անվանված նախադասության իմաստը հեշտ է լրացվում Քսենոփոնի «Անաբասիս»-ի համապատասխան համաձայնից։

189 Հոնիական զորքերին մթերքով օրապահիկ չէր տրվում։ Զինվորներին իրենց ստանկան պարենը գնում էին զորքին ուղեկցող անտրականներից, եթե զորքը գնում էր ոչ բշնամական կրկրի միջով։ Թշնամու երկրում զորքը արևում էր կողպուտի հաշվին։ Զորահրամանատարի կարևոր հոգսերից մեկն էլ բանակի իջևանած վայրին մտրիկ մթերքի շուկայի առկայության հարցն էր։

190 Կարգուխների բնակեցրած երկրի սահմանները բավական ճշտորեն որոշվում էր Կսենոփոնի (Անաբասիս, գիրք 4-րդ, գլ 1—3) հաղորդած տվյալներով։ Հարավում առկա էր Լեզբիա՝ ևս Քուրգիստանի լեռներով, Հյուսիսում՝ Տիրիսի վտակ Կենտրոսեղ (Քոնտանտո) այն բաժանում էր Հայաստանից։ Քսենոփոնի հաղորդած վկայություններից կարելի է նետեցնել, թե կարգուխներն այդ ժամանակ ունեցել են հարուստ գյուղեր, որպեսզի են երկրագործությամբ, զինվործությամբ, անասնապահությամբ, ինչպես նաև արհեստագործությամբ հատկապես զարգացած է եղել պղնձագործությունը։ Կարգուխներն արգեն գտնվում էին սոցիալ-տնտեսական զարգացման այն աստիճանի վրա, երբ քաղաքում են համայնական կարգերը։ Քսենոփոնից շուրջ շորս հարյուրամյակ հետո Ստրաբոնն արգեն վկայում է, որ զորգիները (իսկ կարգուխները — Ս. Կ.) ունեին անբացված քաղաքներ և հայտնի էին որպես լավագույն շինարարներ և պաշարող կրկն գործիքների հմուտ վարպետներ (Strabo, XVI, 1, 24)։

191 Հոնիա կոչվում էր Փոքր Ասիայի արևմտյան ծովափը։

192 Կենտրոսեղ կոչվում էր վերին Տիրիսի արևելյան թևը (այնժամ Կոնտանտո)։

193 Քսենոփոնի պատմելով (Անաբասիս, III, V, 12) Արմենիայի սատրապն Լո Սրոնտուսը (երվանդը), իսկ Տիրիսազուր՝ Արևմտյան կոչված Արմենիայի Հյուսիսարևուտ (Անաբասիս, IV, IV, 4)։

194 Այս համաձայն Պիոզոտուրի բնագիրն ունի ոչ մեծ բացթողում։

195 Փասիս անվան տակ պիսի հակնակ Արաքսի վերին հոսանքը։

196 Բնագրում Չառս։ Ուսումնասիրողները ընդհանրապես, այս անունը համարում են Քսենոփոնի մոտ (Անաբասիս, V, V, 17; IV, IV, 18 և այլն) հիշատակված և Տաջուս՝ ապրող սատրոնների (հունարեն՝ չառս) ցեղանվան ազգավաղված ձևը։ Բացառված չէ, սակայն, որ այս դեպքում մենք գործ ունենք հայերի «հայ-խալ» ինքնանվանման հետ։ Ծառիները եղել են լեռնարանի ցեղեր, որոնք մ. թ. ա. V—IV դդ. արվել են Հարպատոս գետի ակունքների շրջանում։ Աստրական սեպագիր արձանագրություններում հիշատակվում է Պաշանի (ուրարտերեն՝ Կիաուեխի) երկիրը, որն իրավամբ նույնացվում է տառիների երկրի հետ։ Ուրարտական թագավորների (Մենուս, Արգիշտի, Սարգիսի) երկար պատերազմներ են մղել տառիների դեմ և հարկադրել նրանց վճարել տուրք ոսկով, արծաթով, պղնձով և անասուններով (Ե. Բ. Пиготровский, О происхождении армянского народа, Ереван, 1946, էջ 8; П. Н. Ушаков, К походу урартийцев в Закавказье, ВДИ, 1946, № 2, էջ 32; Г. А. Меликшвили, Диалект...

213 Խոսքը պոնտական թագավոր Միհրդատ V՝ եվպատորի մասին է (մ. թ. 11—13 թթ.):

214 Ըստ հունական զինգարանության, շերակլը 16 գերմարդկային ժլիթանքի կատարեց: Գրանցից մեկն էլ այն էր, որ նա կարողացավ իջնել ստորերկրյա լաշխար, Հադեսի թագավորության սահմաններից ներս և առևանգել Հադեսի անբուն պահապանները շուն Կերբերոսին:

215 Փրյուստություն (Χρυσουσις) բազաբը գտնվում էր Բոսփորի ստրական ասիական Բուզանդիոնի գիմաց:

216 Խոսքը մ. թ. ա. 396 թ. հելլեններից պարսիկ սատրապ Տրսասթոնեսի կրած շարք պարտությունների մասին է:

217 Ագեսիլատոս— լակոնոմոնացիների բարեկամ մ. թ. ա. 399—388 թթ.:

218 Ալսինքն՝ մ. թ. ա. 386 թ.:

219 Այս Օրոնտեսը Արմենիայի նախկին սատրապն էր, որը ամուսնացած էր պարսից արքա Արտաքսերքեսի դստեր հետ:

220 Սա, հավանաբար, նույն Տրիբրազոնն է, որը Քանեոփոնի մոտ (Անտառի Կ. 13, 4) հիշատակված է որպես արևմտյան Արմենիայի Հյուսիսարքոս:

221 Փոկայա և Կյուսն— պարսից տիրապետության տակ անվտոգ հունական քաղաքներ: Փոքր Ասիայի արևմտյան ժովափին:

222 Կարիա— երկիր Փոքր Ասիայի ծայր հարավարևմտյան նախաձորում:

223 Կիտիոն— ժովափնյա քաղաք Կիպրոսում:

224 Մալամբոս— նավահանգիստ Կիպրոսում, այժմյան Նուլնաունոս քաղաքի մոտ:

225 Գլուֆո— Գելոփյան, սաճարի պատգամախոս քրմուհին:

226 Այս խոսքերի իմաստն այն է, որ ինքը՝ Տրիբրազոնը չէր կարող պատգամախոս խոսի նարքած լինել պատմաբանության մասին, որք, հաջողության դեպքում, կհասնեց ան արքայի սպանության:

227 Եկարագրված դեպքերը կատարվել են մ. թ. ա. 362/1 թթ.:

228 Մավսոլոսը հայտնի է իր կառուցած դամբարանով որն իր անունով կոչվել էր Մավսոլոս:

229 Այս գրքերը նույն անուն է, որը Քոնեոփոնի «Անարախտոս»-ում իշտակված էր Քոնեոփոնի սատրապ պիտի ենթադրել, որ նա այդ կամեանակ արդեն գրկվել էր իր հայրենիքի:

230 Այս հրատարակումը որդին էր Փուլպոնոսի սատրապ Փանոսի պոսի և Ալսինքնի կողմից գրված գրքեր:

231 Մեթրոբարգանեսը Գատամեսի աներն էր, որը զավաճանել էր իր փեսային:

232 Սախորդ նախաձեռնում Գիոդորոսը պատմում է 352/1 թթ. Հունաստանում պոլիսների միջև մղված քաղաքական սուր պայքարի մասին:

233 Ալսինքն՝ 337/6 թ.:

234 Ալսինքն՝ 336/5 թ.:

235 Խոսքը Մակեդոնիայի թագավոր, Ֆլեբրանդր Մակեդոնացու իր Փիլիպպոս I-ի մասին է (մ. թ. ա. 360—336 թթ.):

236 Ատոտալոսը և Պարմենիոնը Փիլիպպոս Մակեդոնացու զորավարներից էին: Ա. Երվուսյան հետազոտում սպանեց Ալեքսանդր Մակեդոնացին. Ատոտալոսին 336 թ., իր Պարմենիոնին՝ 330 թ.:

237 Փոքր Ասիայի հելլենական քաղաքների ազատության կարգախոսը Փիլիպպոս Մակեդոնացու, իսկ հետագայում՝ Ալեքսանդր Մակեդոնացու համար նախ և առաջ ունեցած նշանակությունը:

ազատության նշանակությունը: Այդ ազատությունը նշանակում էր ոչ ավելի, քան ընդարձակացումը սատրապի պարսկական լծից (տե՛ս Ս. Մ. Կրկյաչարյան, Հին Հայաստանի և Փոքր Ասիայի քաղաքների պատմության զրգակներ, Երևան, 1970, էջ 50—78):

238 Հելլենները անասունը դռաբերելուց առաջ նրա գլուխը դարձրան էին պսակով:

239 Հազարապետը (Χιλιαρχος) պարսկական տերության բարձրաստիճանի պաշտոնյան է: Մեկն էր և ուներ առավելագույն վարչատնտեսական, բան թի ռազմական լուսին պաշտոնում այդ պաշտոնին հանդիպում ենք Արշակունյաց Հայաստանում: Ընդհանուր չէ. ոտ Հազարապետի աաշտոնը գոյություն է ունեցել նաև Արտաշեսյան Հայաստանում:

240 Սա Գարնոս III Կողմանոսն է (մ. թ. ա. 331—330 թթ.), որը թագավոր դառնալուց առաջ շրջանակում էր Հուստինոսը, եղել է Արմենիայի սատրապ (M. Juniani Justini Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi, X, 3 4—5):

241 Խոսքը Արտաքսերքես II-ի (մ. թ. ա. 405—359 թթ.) մասին է:

242 Ալսինքն Եկատի է առնված Արտաքսերքես III Օթոսը (359—338 թթ.):

243 Հին հունական իրողը և վաճառաշահ Կյուզիկոս բազաբը գտնվում էր Հելլենաստանի (Մարմարայի ծով) ափական ափին:

244 Բզա լեռը գտնվում էր պատմական Տրոյայի շրջանում:

245 Մակեդոնացիների անվան տակ Գիոդորոսը այս հատվածներում նկատի ունի Ալեքսանդր Մակեդոնացու զորքերին:

246 Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքների պատմության հեղինակ Արրիանոսը (Arrianus, De expeditione Alexandri, Lipsiae, 1873, I, 19) տարբեր ձևով է պատմում այդ ճակատամարտի մասին: Ըստ նրա հարձակումը տեղի է ունեցել Երեկոյան մոտ և Մակեդոնի ստորին հոսանքում, որտեղ գետը հոսում է արձիվաբլուրով: Նա, հղվելով Արտաքսոսը Ալեքսանդրին նվիրված կենսագրության մեջ (Dionysius of Halicarnassus, Antiquitates Romanae, XVI) գրում է, որ մարտը տեղի է ունեցել գետը անցնող մակեդոնացիների և գետափին կանգնած պարսիկների միջև, մինչդեռ Գիոդորոսի այս նկարագրումը մեջ այն տեղի է ունենում լուսաբացին, այն բանից հետո, երբ մակեդոնացին առանց զժվարության անցնում են գետը:

247 Արսամենեսը Արրիանոսի (De exped. Alexandri, II, 4, 5) և Կուրտիոս Ռուփոսի (Historiae Alexandri Magni, Lipsiae, 1816, III, 4, 3.) մոտ՝ Արսամես այդ ժամանակ Կիլիկիայի սատրապն էր: Սա, մեր կարծիքով, պետք է լինի այն նույն Արսամեսը, որը Արմենիայի տիրապետության տապալումից հետո դառնում է Անլեկյանների ենթակա Կոմմազենեի ոչ մեծ թագավորության հիմնադիրը: Արսամեսը հիշատակված է նեմրուզ լեռան հայտնի հուշարձանում, որպես Անտիոքոս I Կոմմազենացու նախնի (K. Humann und O. Puchstein, Reisen in Kleinasien und Nord-syrien, Berlin, 1890):

248 Պարտեսը Հելլենաստանյան Փուլպոնոսի սատրապն էր:

249 Հուստինոսը (Justini Juniani Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi, Lipsiae, 1815, XI, 6, 11) պարսկական զորքի թիվը հասցնում է 600 հազարի, իսկ ըստ Արրիանոսի (De exped. Alexandri, I, 14, 4) պարսիկներն ունեցել են 20 հազար հետևակ և նույնքան հեծյալ:

250 Քնազոմը՝ ΣΥΓΧΡΕΤΙΣ, բառացի նշանակում է՝ տոհմակիցներ Ալսինքն Երևանում Արմենիայի (հետագայում նաև Արշակունյաց) Պարսկաստանում բարձր պարսկականության ներկայացուցիչները. ավելի ուշ հելլենիստական միապետություններում:

ևս այդ պատվավոր տիտղոսը չնորհվում էր արքային մոտիկ մարդկանց:

251 Կելսոսը Ալեքսանդր Մակեդոնացու թիկնապահներից էր:

252 Խուսքը Սպիթիբիզատես և Հուսակես կարգերի մասին է:

253 Գիողորոսը նախորդ հատվածներից մեկում (XVII, 18, 1) պատմում է Ալեքսանդրը պապականության դուշակոթությունից հետո զսճեր է մատուցում Ալեքսանդրին իր պահճը նվիրաբերելով դիցուհուն, փոխարենը վերցնում է նրա տանարո I գլխավորած լրահներից լավագույնը:

254 Արրիանոսի մոտ (I, 16, 3) պարսկական սպանված առաջնորդների թագավորների երկար է, սակայն այնտեղ բացակայում է Գարեհի կնոջ եղբոր Ատիդյունի անունը:

255 Ալեքսանդրը, բնական է, թաղում է ոչ թե պարսիկ սպանվածներին, այլ բանակի զոհերին, որոնց թիվը փոքր էր:

256 Իր այս ծառայության զիմաց Միթրիները, իրրե հատուցում, Ալեքսանդրը ստանում է զեռ չնվաճված Արմենիայի սատրապությունը:

257 Խուսքը Ալեքսանդր Մակեդոնացու զորահրամանատարների մասին է, որոնք երիտասարդ արևոն իր զորքերի մի մասով ուղարկել էր Փոյուզիայի վրայով, իսկ մյուսները զբաղված է առափնյա բազաքները նվաճելու գործով:

258 Կար երկու Փոյուզիա. 1) Մեծն Փոյուզիա կամ, պարզապես, Փոյուզիա, որ գտնվում էր կենտրոնական Փոքր Ասիայում և 2) Հելլենսպոնտյան Փոյուզիա կամ Փոյուզիա, որը գտնվում էր Հելլենսպոնտոսի փոքրասիական ափին:

259 Խուսքը պարսից արքա Գարեհ III-ի մասին է:

260 Հուստինոսը նույնպես (XI 9,1) այդ զորքի թիվը համարում է 400 հազար լուս Արրիանոսը (II, 8, 8)՝ 600 հազար:

261 Պլուտարխը (սուլա) բառացի նշանակում է զոհներ, զարբաններ: Բնագրի պարզ լի, թե զրանք ո՞ր զարբաններն են՝ Կիլիկյան, թե՛ Սիրիայի Հավանաբար անունը նկատի է առնված վերջինը, որը գտնվում էր Բաստս բազաքից հարավ, Արրիանոսը (II, 5,1) պարզապես ասում է՝ «մյուս զարբանները՝ Հերոդոտոսը (V, 2, 2) կապում է, թե Արեմենյան Պարսկաստանի կարեորագույն անապարհների վրա ստան նապես սատրապությունների սահմաններին և գլխարմատուց վայրերում գտնվողները կատուցել էին ամրություններ՝ ուսր անկողնի մոտեղ մշտապես կանգնած լինում կայազորներ: Սա արքայից արքային հնարագորություն էր տալիս վերահսկել նաև արհեստը և սնհրածնշտության գործում ռազմական ուժ գործադրելու:

262 Այդ տեսարանը պատկերված է Պոմպեյի բազաքի վերակներին մեծ հռոմեացի ընդհանրապես ինքնակարգներից մեկում (Dionysius of Sicily, in twelve volumes, vol. VI, Loeb Classical Library, London, 1963, էջ 213, ծան. 1)

263 Կելսոսի մոտ (III, 11, 10) սպանվածներն են Ատիդյունը, Հոնոմիթրոսը և զիպտոսի սատրապ Սաբակեսը, իսկ Արրիանոսի մոտ (II, 11, 8)՝ Արսամեսը, Հուստինոսը, Ատիդյունը, Եգիպտոսի սատրապ Սաբակեսը և Բուր սիկեսը:

264 Խիստոն— ներքնազգեստ, որը հագնում էին մերկ մարմնի վրա:

265 Գիողորոսի ձեռագրի այս հատվածում նկատելի է ինչ-որ բացթողում մեկու նախորդ փակագծերի մեջ առնված նախադասությունը: Bradford Welles-ի առաջարկած վերակազմման թարգմանությունն է (տե՛ս Dionysius of Sicily, v. VII, Loeb Classical Library, London, 1963, էջ 219):

266 Կազրում էր զորքը (էպիտոմա Նուստրոսի Վալենտինոսի պատմության հինգերորդ գրքի 11-րդ գլուխում):

267 Հետալլոս (εταλλος) բառացի նշանակում է՝ ընկեր, ուղեկից, մարմավոր Սովորաբար հետալլոսների հեծելազոր կոչվում էր մակեդոնական թագավորի արքունիկի:

հեծյալ թիկնապահ զոհերը: Հետագայում այսպես կոչվում էին մակեդոնացիների բնույթի հեծյալ զինի մարտիկները:

268 Լուստինոսը (կա նաև Սիսիգամբիս ձևը) Գարեհ III-ի մայրն էր:

269 Հելլենիստական պետություններում մեծ դեր են խաղացել թագավորի ընկերները (φίλοι) որոնք կազմելով թագավորի անմիջական շրջապատը, զբաղեցնում էին պառակտ արքերի պաշտոնները: Բացի սովորական ընկերներից, կային առաջին ընկերներ (πρωτοι φίλοι), հարգված կամ պատվավոր ընկերներ (τιμοι ευν φίλοι) և հարկազանջ (αποτιμωσιμους), կամ առաջին պատվավոր (αξιωματους τιμωσιμους) ընկերներ: Այս հարցի մասին տե՛ս Ս. Մ. Կելսոսի Հուստինոսի Բողոքականության ատաղա-տանը Հուստինոսում, «Պատմա-բանասիրական նախագես», 1966, № 4, էջ 260—261:

270 Գիողորոսը միակ լեզվիսն է, որը խոսում է այդ նամակը կեղծելու մասին:

Արրիանոսից հայտնի է, որ Գարեհը երեք անգամ դիմել է Ալեքսանդրին հաշտության առաջարկով: Իստոի հակատամարտից հետո Հուստինոսը (XI, 12, 1—2), Արրիանոսը (II, 11) և Կուրտոս Բուֆոսը (IV, 1, 7—14) հաղորդում են, թե Գարեհն իր այս առաջարկը անտեսում էր Ալեքսանդրից հետոսու Ասիայից և վերադարձնել թուր զորքի մեծները՝ իրկազին ստանալով (Հուստինոս, Կուրտոս) կամ առանց իրկազինի (Արրիանոս): Ալեքսանդրի կողմից Տյուրոս բազաքի զբաղմանից հետո՝ Գարեհն այս անգամ արգելա ստաղկում էր կնուսյան տալ իր աղբիկներից մեկին և զիչել Ալլոսս գե-նից արևմուտք ընկած ամբողջ երկիրը (Կուրտոս, IV, 5, 1—8) կամ թագավորության մի մասը՝ Հուստինոս, XI, 12, 3—4): Սա մոտավորապես նույնն է, ինչ Գիողորոսի հի-ստակա լուսմակը՝ բովանդակությունը: 3) Եգիպտոսից Ալեքսանդրի վերադառնալուց Գարեհը իր հակատամարտից առաջ Ալլոսս անգամ Գարեհն առաջարկում է կնու-սյան տալ իր մյուս աղբիկն և Եգիպտոսից արևմուտք ընկած ամբողջ երկիրը, ինչ-պես նաև Խուսքը (Արրիանոս, II, 25) կամ 30 հազար (Գիողորոս, XI, 11, 4, 1—6, Կուրտոս, IV, 11, Հուստինոս, IX, 12, 7—6) տաղանց հատուցում:

271 Իրեն սատրապություններ կամ վերին երկիրներ ասելով, անտիկ ազդեցիկները նշում են մայրաքաղաքներ, Մեդիան, Պարսկաստանը և այլն:

272 Տոն Հուստինոսի (XI, 12, 5) պարսկական զորքերի ընդհանուր թիվը հեղձ է 400 հազար ըստ Արրիանոսի (III, 8, 6)՝ մեկ միլիոն հետևակ և 40 հազար հեծյալ, իսկ ըստ Կուրտոսի (IV, 12, 13)՝ 200 հազար հետևակ և 45 հազար հեծյալ:

273 Այդ ձեռագրերում՝ երկու կամ հինգ հազար տաղանդ:

274 Այդ ձեռագրերում՝ երեք հազար տաղանդ:

275 Պարսիկների մոտ (ինչպես նաև հետագայում Սելևկյանների պետության մեծ) զորանվա կարգ էր, որ թագավորն իր ընդարձակ տերության էլիտանությունը բաժա-նում էր թագաժառանգի հետ:

276 Տոն ծանոթ՝ 16:

277 Կնազրում է՝ արգ (ἀργύριον)՝ արծաթ, ἀργύριον = վահան): Արաքը Ալեքսանդրի մակեդոնացու բանակում 5. 000 հողուց բազկացած թագավորի հետևակ զորանվա էր հատուկ զորագունդն էին կազմում, որոնք կրում էին արծաթե թերթի-կով ծածկված վահաններ և հուլակված էին իրենց բաշտությանը և մարտունակությանը: Այդ անունը կրող զորագնդի հանդիպում ենք նաև հետագայում՝ Սելևկյան թագավորու-թյան ժամանակ: Այլ զեպրերում, հատկապես Ալեքսանդրի ժառանգներին վերաբերող աղբորումներում, արծաթ վահանակիրները՝ արգիբասայիցները, անվանված են հյու-ստաղիտաներ՝ ἑταλλοται (W. W. Tarn, Alexander the Great, v. II, London 1948 թ 116):

278 Մակեդոնական վաղանգը կաղմակերպված էր տերիտորիալ հատկանքով և յուրաքանչյուր զորամաս կոչվում էր այն տեղանունով, որի քնակիչներին էր այն նախաձեռնված

279 Փթիոսիս— երկրամաս Թեսսալիայում:

280 Մայիս— երկրամաս Հյուսիսային Հելլադայում:

281 Լեդիս և Փոկիս— կենտրոնական Հելլադայի գավառներ:

282 Սարիս կոչվում էր մակեդոնական հետևակի նիզակը, որի երկարությունը հասնում էր 5—6 մետրի:

283 Սա, հավանաբար, արքունի թիկնառայ: Հեծելազույգն էր, որը, ըստ երևույթին պիտակներում էր հազարապետը: Սասանյան արքունիքում հազարապետության քարձրագույն պաշտոնի արմատները, հավանաբար, պիտի փնտրել այստեղ, Արևմտյաններ արքունիքում: Եթե այդպես է, ապա նկատելի է, որ այն սկսելով իբրև զինվորական պաշտոն նետագայում դառնում է ամենակարևոր վարչամեթոդական պետական պաշտոն: Կարևորական արքունիքում, որի նմանությամբ այս պաշտոնը առաջանում է նաև Հայաստանում, Արշակունի թագավորների արքունիքում:

284 Բնագրում բաղաձայնը— այս անունը կրում էին արքայի նետակ թիկնազանգն ըր, որոնց նիզակի ծայրին կար մետաղե խնձորածև (հուն. բալևոն-խնձոր) զնդրիկ:

285 Հերոդոտոսի (I, 125) պատմելով, մարդերը եղել են իրանական վաղատու ջեղեր: Քսենոփոնը (Anabasis, IV, III 4) մարդերին հիշատակում է Արմենիայի ասորապ Օրոնտասի և Սրտոսիսի գոթերի կազմում: Սարգսոնը (XI, 13,3, նմատ. նաև XI 7,1 և 8,1) հաջորդում է, որ մարդերը պարում էին հայկական լեռնաշխարհի հարազան Աշխարհապար Պտղոմեոս Կլավդիոսի վկայությամբ (Ptol., V 12,9) մարդերը բնակվում էին Տիգրիսի ակունքներից արևելք: Մարդերի մասին տե՛ս է շ. Մանանդյան. Քենոփոս տեսություն հայ ժողովրդի պատմության, հ. I, Երևան, 1944, էջ 69—70:

286 Կոստանիերի իրանական ցեղը պարում է Հազարայան լեռների շրջանում

287 Այս դեպքը տարբեր հեղինակներ տարբեր ձևով են պատմում: Ըստ Գրոզբուրդի Ալեքսանդրը շիր ստացել Պարմենիոնի խնդրանքը օգնության մասին և վերջինս խնդրագրով դուրս գալ ստեղծված ծանր վիճակից: Ըստ Կուրտիսի (IV, 15, 6—8 և 15, 1—4) և Պլուտարքոսի (Alexander, XXXII, 3—4), Ալեքսանդրը ստանում է նրա խնդրանքը, բայց հոտ չի դառնում, իսկ ըստ Արքիանոսի (III, 5, 1), Ալեքսանդրը ստանում է նրա խնդրանքը և վերադառնալով օգնում Պարմենիոնին:

288 Կույն զեպերը նկարագրող մյուս հեղինակների մոտ այս թիվը տարբեր Կուրտիոսի մոտ (IV, 16, 26) 40 չափը, Արքիանոսի մոտ (III, 15, 6) 300 չափը:

289 Ըստ Կուրտիոսի (IV, 16, 26) սպանվել է 300 մակեդոնացի, իսկ ըստ Արքիանոսի (III 15, 6)՝ 100 մակեդոնացի:

290 Արմենիան Միթրիսիսի հանձնելը, պարզապես, կրում էր ձևական բնույթ, և արքայը որ այդ երկիրը գեոս էր նվաճվել և երբեք էլ չնվաճվեց Ալեքսանդրի կողմից, ուստի Միթրիսիսը երբեք չտիրեց Արմենիային:

291 Մինա-կույն և զրամական միավոր, կազմում էր տասնորդի 1/60 մասը և հավանաբար էր 100 գրամային:

292 Սիստակենեն գտնվում էր Բարեղոնիային զուգահեռ դեպի արևելք, Տիգրիս գետի ձախ ափին:

293 Բնագրում՝ ἀστράς — բառացի նշանակում է՝ առանց զրոյի, առանց սղանքի:

294 Գահեկան (բնագրում՝ ὄρεα, նշանակում է՝ զարհուրահան)— պարսկական ոսկեդրամ, մոտ 5,40 գրամ արծեթով, որի զնդրանկությունը, սակայն, եղել էր ավելի բարձր: Այն կշռում էր 8,40 գրամ: 3000 գահեկան=1 տաղանգ=մոտ 26 կգ:

295 Բնագրում՝ παῖδες— եղանակում է՝ տղաներ, ծառաներ:

296 Փիլոտասը Պարմենիոնի որդին էր, Ալեքսանդրի մտերիմ ընկերներից:

297 Սա Պարմենիոսի գետն է Սուսիանե երկրում, այն շարք է շիրոթնի բուն Տիգրիսի շրջանում:

298 Մագնեսի անունը Կուրտիոսի մոտ (V, 3,4) հանդիպում է Medates կամ Midates ձևով, որը կարելի է հասկանալ իբրև Մարասուր կարելի է նաև դիտել որպես Ապոլլոնիոսի մոտ (Appian., Syr., 48) հանդիպող Μαγαδάτις: (Մագադատես) անվան ազգավորված ձևը: Այս վերջին անունը կրում էր Տիգրան Բ-ի զորավար-կուսակալ-Քերից մեկը: Մարիվարու (Eranšahr nach der Geographie des Ps. Moses Chorenos, Berlin, 1901, էջ 174) Մագադատես անունը ուղղում է Բագադատես, այն նույնապիսի Քաղաքատ անվան:

299 Ղերսիս— Պարսկաստանի կենտրոնական մարզերից մեկը Պարսից ծոցի ափին (այժմ՝ Զարխստան):

300 Ա ս Պերսիսի սատրապն էր, Արտաքսասի եղբայրը:

301 Այս գետը գտնվում էր Պերսիսում. շիրոթնի հարևան Արաքսի հետ:

302 Օւթեկոն Էուդեբուլ-բուկ մեկին զիմավորել՝ նշանակում էր նրան ընդատու զեպարեկ խնդրանքով:

303 Մեդիմոնո— տարողության չափ, որն օգտագործում էին Հին Հունաստանում: մատրիչյան մեդիմոնոս հավասար էր մոտ 52,5 լիտրի:

304 Կեղծ-Կալլիթիենեսի Ալեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը, երկում (գիրք 2, գլուխ 18) նույն զեպերի մասին պատմվում է այնպես. «Այստեղ, Քսերքսեսի դամբարանում, կային խեղձած հելլեն ալքեր, ոմանք ձեռքներից, ոմանք ոտքերից, ոմանք թից, ոմանք ականջներից. նրանք, աթենացի ալքերը, շղթայված էին կապանքներով, և գերեզմարված: Արդ, նրանք բազմությունը հավաքվելով, աղաղակեցին Ալեքսանդրին, որպեսզի փրկի իրենց: Իսկ Ալեքսանդրը, տեսնելով նրանց, արտապից. քանզի տեսանալով անվար էր: Նա ծանր տառապեց զրանից և հրամայեց արձակել նրանց կապանքները և տալ նրանց նազար երկզրամյա և յուրաքանչյուրին վերահաստատել իր հայրնորությունը: Նրանք, ստանալով արձաթը, խեղձեցին Ալեքսանդրին այդ վայելքում իրենց երկիր տրամադրել և շուտարկել իրենց հայրենի երկիրը, որպեսզի զրանով իսկ յուրալինն իր համար ազնու շնորհանուն: Եվ հրամայեց հող հատկացնել նրանց և ցորեն տալ և արաքսանյութին հավասարաչափ սերմացու և ոչխարներ և այն ամենը, ինչ պիտանի է երկրագործության համար, և այլ ունեցվածք»:

305 Սնտիկ աշխարհում ոսկու և արծաթի արժեքային արաքսանյութներ սովորաբար եղել է 1:12-ից մինչև 1:15:

306 Աստիկա— Կենտրոնական Հունաստանի առավել զարգացած մատղերից մեկը կենտրոն էր Աթենք բաղաբը:

307 Ալեքսանդրի պարսից արքաներ Իարհնի (490 թ.) և Քսերքսեսի (480 թ.) Հունաստան կատարած արշավանքների ժամանակ հունական բնակավայրերի և սրբությունների կործանման մասին է:

308 Գիոնիսոսը (Բաբոս) գինարբույրի աստվածությունն էր:

309 Այսիսիք՝ 329—328 թ.:

310 Արքիանոսի (III, 25, 3) և Կուրտիոսի (VI, 6, 13) մոտ՝ Կարաքանես և Կարասես (կամ Բարզանես):

311 Բնագրում՝ ἔχθρα (էփկրասիա):

312 Ա ս հայ մատենագրության մեջ հիշատակված վրկանաց երկիրն է:

313 Ակատոնտայություն (նաև Հեկատոմպություն) բառացի նշանակում է՝ հարյուր կատոնտայություն:

- 314 Սա, հավանաբար, այժմյան Չեմսե-ի-Ալի գետն է:
- 315 Մետրոսե (97) հին հունական հեղուկների 22, 23 և 24-ը էր 32,5 լիտրի:
- 316 Մեղիմնոս — տե՛ս ծանոթ. 303:
- 317 Սա, հավանաբար, հայկական դազրե կոչված էլուքն է:
- 318 Պնացրոմ՝ ճմրջնո՞ւ, որը, հավանաբար, բոսի նման էր:
- 319 Նույնը համարյա բառացի կրկնում է Ստրաբոնը, գրելով «Սեոսն էն Քե Հյուր-կանիայում որքատունկը տալիս է մեկ մետրոսե գինի, թզնեին՝ վախտե մեղիմնոս (Գիո-զորոսի մոտ՝ տասը — Ս. Կ.), իսկ հասկից բնկած ցորենը նորից ծլում է և (մետրոսեները) ծառերի մեջ պարսավորվում են ու տերևներից մեզր է ծորում. այսպես է լինում ևսև Մե-ղիայի Մատիանոսում և Արմենիայի Սակասնոսում և Սրաքսնոսում» (Strabo, II, 14, հսև XI, 7, 2, հմմտ. հսև C. Plinii Secundi Naturalis Historiae, II, 18):
- 320 Ատոկի Նեղինակները մի շարք սպիտակ գլխավորներ են մարգրի Ալյուսիս Հերոզոտոսը (I, 125) խոսելով մարգրի մասին նրանց համարում է իրանական վաշ կատուն ցեղը Գիոզորոսի այս հասկածում հիշատակված մարգըլը, հավանաբար մինչ-նույն ցեղերն են: Սրանց, սակայն, չի կարելի նույնացնել Քսենոփոնի (Anabasis, IV, 11, 4) և Մարբրոնի (XI, 13, 3 և XI, 7, 1) մոտ իշատակված մարգրի հետ, որոնք սպորում էին Հայկական լեռնաշխարհում: Աշխարհագիր Կառոմեոս Կյավգյուսի զգալի թվամբ (Plol. V. 12, 9) մարգրեր բնակվում էին Տիգրիսի ակունքներից արևելքը: Մարգրեր մասին տե՛ս 2. Մանանգյան, Քննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության 10 էջերում, 1944, էջ 69—70:
- 321 Խոսքը Ալեքսանդր Մակեդոնացու հայտնի «Ռոկելիասոսի մասին»:
- 322 Կիտոն — մի տեսակ շայիկ, առանց թևերի:
- 323 Անաքսիբրդ — պարսկական երկար ու նեղ անցքավարտիր:
- 324 Կանդիս — պարսկական թևավոր վերնագրեալ:
- 325 Արեյա (հսև՝ Արիա) — մարդ կենտրոնական Պարսկաստանում:
- 326 Եստրոպոզանեսը եղել է Գարհինի սպանողներից մեկը:
- 327 Քորտականա (Χορτάκανα) բազալթ սովորաբար կոչվել է հսև Արմենիան (Արτακάνη):
- 328 Ալյուսից ձեռագրում նկատելի է բացթողում, քանի որ սրկատում չեն անում:
- 329 Ավելի ճիշտ ձևը՝ Գրանգիրանե:
- 330 Իվերգետես բառացի նշանակում է բարեգործ:
- 331 Արրիանոսը (III, 27, 5) հաղորդում է, թե այս ցեղերը անկախ թողնվեցին: Հալանաբար հիշյալ Տիրիզատեսը նախապես ևս այս ցեղերի առաջնորդն է եղել և Ալեք-սանդըրը նրան թողել է իր նախկին պաշտոնում:
- 332 Ալեքսանդրի գործադրմանատարների այս խորհուրդը գոմարիկ է (I, 10, 2, 323 թ., Բարեխոնում):
- 333 Կովկաս անվան տակ այստեղ պետք է հասկանալ Հինգու-Քուշ լեռնաշղթան:
- 334 Սա Մեղիա Ասորպատենեն է, կամ՝ Փոքր Մեղիան, մինչդեռ Պիթոնին հնդկաց-րվածը Միծ Մեղիան էր:
- 335 Հատկանշական է, որ Ալեքսանդրի հրամանատարների միջև բաժանված սատ-րապոլիտոնների թվում չի հիշատակված Հալաստանը Հևտեաբար, կասկած չի կարող լինել, որ Հալաստանը նվաճված չի եղել մակեդոնացիների կողմից, րոտարի ներկայից ինչպես այս հասկածում նշում է Գիոզորոսը Մսիայի մյուս սատրապոլիտոնների մասին խոսելիս, «թողնվեց նախկին կառավարի իշխանության տակ»:

- 336 Խովկանս այս դեպքում ևս Հինգու-Քուշն է, իսկ Արևելյան օվկիանոսը՝ Բեն-գալյան օոցը:
- 337 Հուսայիս գետն, ընդհանրապես, Գոնն է, բայց այս դեպքում Գիոզորոսի մե-զա շփոթություն. այստեղ պիտի հասկանալ Ամու-Գարիան կամ Սիր-Գարիան:
- 338 Հինդոնիմոս Կարդիացու վիլայությամբ (K. Müller, Fragmenta graecorum historicorum 154, 4) Արիարաթեսը սպորել է 82 տարի:
- 339 Գիոզորոսը հաջորդ գլուխներից մեկում (XXXI, 19, 3—5) հաղորդում է, թե Արիարաթեսը ընկել է Հակատամարտում և սպառվել է նրա սրբեպիսիներից մեկը, որը և հետագայում վերստին վերածվում է գահը:
- 340 Այստեղ խոսքը վերաբերում է մ. թ. ա. 321 թ., երբ Ալեքսանդրի գորավաճ-րից Ան իսպատրոսը հռչակվել էր Մակեդոնացու ստեղծած սերունդի անգիտություն:
- 341 Արկևլտիս կոչվում էր վերին Տիգրիսի հովտում գտնվող Արբելա բազալթ շարքն ընկած երկիրը:
- 342 Քնացրոմ՝ Նաբա այս նորա սմբոցի ճիշտ տեղագրությունը հայտնի չէ: Կովտարաբար գտնվում էր Տափրոսի հյուսիսային մասում:
- 343 «Ա Հինդոնիմոս Կարդիացին է (մ. թ. ա. 350—260 թթ.) Ալեքսանդր Մակե-դոնացու «եստրոպոն» գեադոնների պատմության վերաբերող հիմնական աշխատություն-ներից մեկի հեղինակը: Նա զերազանց տեսչակ էր դեպքերին, բանի որ եղել էր նվաճեալ Մերձավորագույն ընկերը և զինակիցը, իսկ նրա մահից հետո Անտիգոնոս Միականա և որս որդի Գեմնարիոսի մտերիմը: Նրա արժանահավատ պատմությունը ընդգրկել է Մակեդոնացու մահից մինչև Պիտոսի մահը ընկած ժամանակամիջոցը (323—272 թթ.) և ընկած է Գիոզորոսի «Պատմական գրադարանի» 18—20-րդ գրքերի, ինչպես նաև ան-հայտ քաղվածքներում պահպանված Արրիանոսի «Հետապնդեսանցրյան» երկի շիմբում: Հինդոնիմոսի գործը միաժամանակ Պլուտարքոսի հեղինակած մի շարք կենսագրություն-ների սկզբնաղբյուրն է:
- 344 «Գիոզորոսներ» պատմագրության մեջ կոչվել են Ալեքսանդրի գորավարները որոնք նրա մահից հետո տերություն տարեր մասերում իշխանությունը վերցրին իրենց Առբու Գիադոնների հաջորդ սերունդը արդեն հայտնի է ճշպիգոններ» անունով:
- 345 Գիոզորոսի մոտ պատմական ժամանակագրությունը հիմնված է Աթենքի ար-բունե-Էստրոպի և Հոմի կոնսուլների անունների հիշատակման վրա, որոնք ընտրվում էին մեկ տարի ժամանակով: Գիոզորոսի ժամանակագրական այս մեթոդի մասին տե՛ս մեր սառաբանում: Ելյալ դեպքում Գիոզորոսի խոսքը վերաբերում է մ. թ. ա. 318 թ.:
- 346 Պոլիպիտոնը այդ ժամանակ մակեդոնական թագավորի խնամակալն էր:
- 347 Տե՛ս ծանոթ. 277:
- 348 Օլլումպիասը Ալեքսանդր Մակեդոնացու մայրն էր, Փիլիպպոս II թագավորի տառաչին կինը, որն իր օրոքը մահից հետո երկար պայքար միջև իշխանության համար: 317 թ. սպանվեց Ալեքսանդրի խորթ եղբայր, թագավոր Արրիդասոսին՝ բայց բիւ անց Կատանգրոսի վրիժվրդից նրան և 315 թ. մահապատժի ենթարկեց:
- 349 Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահից հետո Էդիպոստում իր տիրապետությունը հաստատած Պտղոմեոս Լագոսն է:
- 350 Կվինդոսը գտնվում էր Կիլիկիայում, այնտեղ պահվում էր մակեդոնացիների ար-քունի գանձերի մի մասը: Այս բերդի ճշգրիտ տեղագրությունը գեղես հայտնի չէ:
- 351 Ալյուսից մակեդոնացի հրամանատարը նվաճեալին համարում է օտարերկրացի, սկառի ունենալով այն, ոտ սա մակեդոնացի չէր, այլ հույն, ծնված Կարդիա բազալթում:
- 352 Քնացրոմ՝ Նաբա այս վայրը ոչ մեկ անընթացում չունի Կարդիա (հա-սան) հասկածի բազալթի հետ:

- 353 Այլ բաժանումը տեղի է ունեցել 321 թ.:
- 354 Բնագրում՝ *ἡ ἐπιτομή* (Կոնտոտոս). սա արթի հատակով գետանամ էր, որ կառավարվում էր երկար ձողերով:
- 355 Պեկեստեք Պերսիսի սատրապ էր նշանակվել իր իսկ Ալեքսանդրի կողմից (ΑΠ, 1, 1, 30, 2—3) և այլ պաշտոնում շարունակեց մնալ նաև Պերդիկասի և Անտիպատրոսի խնամակալության տարիներին:
- 356 Աս Եվդամոսին չպիտի նույնացնել սույն դրոշմի սկզբում նշանակված Պրիթուսի նույնանուն կերպը նա:
- 357 Բնագրում՝ *ὁ ἑταίρος* բառացի նշանակում է՝ հանրապետական կարգեր ունեցող:
- 358 Կա մ. թ. ա. 318/317-ի ձմեռն էր:
- 359 Աստեղ Դիոդորոսը գործալ էր Տրգրիսը շփոթում է Պասիսիցիսի գետի հետ, որը գտնվում էր Սուտիանեի երկրում (տե՛ս ծանոթ. 291), որ խոսքը այստեղ Պասիսիցիսի նախն է, պարզ երևում է հաջորդ 18-րդ գլխում պատմվածքներից:
- 360 Այսինքն՝ մոտավորապես 550—730 մեար:
- 361 Կարմիր ծով առելով պիտի հասկանալ Պարսից ծոցը (տե՛ս ծան. 2) Այժմ Պասիսիցիսը թափվում է Եստ-Էլ-արսը գետը, որը կապվում է Եփրատ և Տիգրիս գետերի միասնությունից:
- 362 Այսինքն՝ հունիս ամսի վերջերին:
- 363 Տե՛ս ծանոթ. 354:
- 364 Բնագրում՝ *Τίγγρις* — Տիգրիս. այստեղ գաբժյալ շփոթ կա, քանի որ նախորդ տողերում պարզապես ելված է Պասիսիցիսի գետը, որը և ճիշտ է: Այստեղ հավանաբար ձևազրական սխալ է:
- 365 Բառական բաղաբեր ճիշտ տեղը հայտնի չէ, քանի որ ստորին Միջագետքի գետաբերդի ցանցը դարերի ընթացքում բազում փոփոխությունների է ենթարկվել և հնարավոր չէ որոշել Եվրատոս գետի հունը: Այն պետք է գտնված լիներ Տիգրիս և Պասիսիցիս գետերի միջև:
- 366 Կոլոնոս բաղաբեր, հավանաբար, Կալլոնիտոս (Ptolvb., V, 54, 2) կամ Փալլոնիտոս (Strabo, XVI, 1, 1) կոչված մարզի կենտրոնն էր: Կոչվում էր նաև Կալլոնե:
- 367 Պելոպոնեսից հունական բանակում դորրի այն տեսակն էր, որը միջինկայանակ էր գրավում հույլիտների՝ ծանրագլուխների և մեթակների՝ թեթևագլուխների միջև: Նրանք սարքերով լինում էին մեթակներից այն էր, որ կրում էին թեթև կրոն վահան, որը նախնական կոչվում էր *πελται* — պելտե (այստեղից էլ նրանց անունը՝ պելոպոնեսներ):
- 368 Կլիմաքոս — *κλιμαξ*, բառացի նշանակում է՝ աստիճան:
- 369 Մակեդոնիայի Փրիլպատոս II թագավորը (մ. թ. ա. 360—336 թթ.) այդ պետության հարավային հիմնաքարն էր ու կառավարողը, Ալեքսանդր Մակեդոնացու հայրը:
- 370 Բնագրում՝ հետադարձ — *επιτροπή* Տե՛ս ծանոթ. 267:
- 371 Բնագրում՝ հիպպարքիա — *ἵππαρχία*. այս պաշտոնն ունեցող հրամանատարը ստացուցում էր 500 հեծելազոր բաղադրյալ մի զորագունդ:
- 372 Բնագրում՝ *οἱ πάλαια τεύχεα*. այս տերմինի սոցիալական բովանդակություն մասին տե՛ս Մ. Մ. Կոկլաշաշևան, *Բրեշխությունների առաջացումը Հայաստանում*, «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1966, № 4, էջ 257—262: Հմմտ նաև ծանոթ. 269:
- 373 Բնագրում՝ *επιτομή* — իր շարադրանքի մեկ այլ հատվածում էս (II, 1, 1—3) Դիոդորոսը, նկարագրելով Ռեհիստոնի հայտնի արձանագրությունը, սեպագրերը սխալմամբ համարում է ստորերև գրեր: Միջոցա Օրոնտեսին վերագրողը այս նամակը

- տողով նրա «ստորերև գրերով» արտաստությունը պիտի ամարել ճիշտ նամակը: Ինքը է գրված լինելը այդ ժամանակ արևելքում լայն տարածում գտած արամեական ստանդարտը: Տե՛ս նաև ծանոթ. 60:
- 374 Եվմենեսի այս հնարանքի մասին Դիոդորոսի հաջորդումից երևում է, որ ստորագրողը, ոչ առանց իմրի, ենթադրում են, որ սատրապական շրջանի Հայաստանում ինչպես նաև մյուս սատրապություններում, գոյություն է ունեցել գրված, գրասենյակային գրադիր զբիթով և համապատասխան անձնակազմով (տե՛ս Գ. Ա. Կարախան, *Внутренние торые аспекты внутренней организации Армянской сатрапии «Պատմա-աստագրական տեղեկանք», 1972, № 2, էջ 106—109*):
- 375 Հույների գործում գիշերը բաժանված էր 3 կամ 4 պահի՝ հերթափոխության:
- 376 Բնագրում՝ *ἀπό βιτορίας* բառացի նշանակում է՝ սանձերն ազատ թողած սանձարձակ:
- 377 Բնագրում՝ *ὁπαγοί* — հյուպատոսներ: Ուսումնասիրողների համար զեղում պարզ չէ այս վարձանակիրների և հելլեն հույլիտների՝ ծանրագլուխների միջև գոյություն ունեցող տարբերությունը:
- 378 Բնագրում՝ *ἑταίρος* (տե՛ս ծանոթ. 267):
- 379 Բնագրում՝ *ἵππαρχία* — հիպպարքիա, այս անունը կրող գործաձան ընդհանրապես բաղադրյալ էր հինգ հարյուր հեծելազոր:
- 380 Դիոդորոսի տված այս ընդհանուր թիվը չի համապատասխանում վերևում բերված թվերի գումարին: Այստեղ պիտի ենթադրել կամ ինչ-որ բացթողում, կամ ընտանեկան ձևազրական աղավաղում:
- 381 Բնագրում՝ *ἀνακτορά*. Եթե սա ձևազրական աղավաղում չէ, ապա պիտի ընդհանրապես, որ այս հեծելազորը կոչվի ժամանակ իրենց հետ ունեցել են մի երկրորդ զորագունդ (տե՛ս ծանոթ. 267):
- 382 Մակեդոնիայի այս արքայապետներից և ոչ մեկը վախճանից պակաս տարիք չունեցող Սելուկոս է հաջորդում Դիոդորոսը հաջորդ գլուխներից մեկում (XIX, 41, 2): Եվ ուսիտվին հավանաբար է, քանի որ նրանք հավաքագրված էին զեղում Ալեքսանդրի հոր՝ Փրիլպատոս II Մակեդոնացու ժամանակ:
- 383 Այլ ձևազրի համաձայն՝ հետադարձություն:
- 384 Կոլոնոս սպանվածներին հողին հանձնելը հույները համարում էին սրբազան գործ: Անտիկ աշխարհի մի շարք գրական հուշարձաններում («Երկրակառուցման համար») այս երևույթը դարձել է հիմնական կոնֆլիկտներից մեկը:
- 385 Կամաքա տեղանունը հաջորդ գլուխներից մեկում (37, 1) նշանակված էր համարյա ձեռքով Այս վայրի ոչ տեղագրությունն է մեղ հայտնի, ոչ իսկ դրա նշանակությունը:
- 386 Բնագրում՝ *επιτομή* — ստաբիլիտ: Կայսեր բանակելու վայր էր: Այսպիսի կայանները պարսկական տերության մեջ տեղաբաշխված էին իրարից մոտավորապես մեկ օրվա հեռավորության հեռավորության վրա:
- 387 Տե՛ս ծանոթ. 385:
- 388 Այսինքն՝ Եվմենեսի զորքերը:
- 389 Կլոնոս Մեծի որդու, պարսից արքա Կամբյուտեսի (մ. թ. ա. 529—522 թթ.) սահմանը բիշ առաջ, նրա երկրից բացակայում էր, պարսկական զահին բունատիրոջ ինքնոր մեղ, որը հանդես էր գալիս իբրև Կամբյուտեսի Բարդիս կամ Սմերդիս անունով կոչված, որին զեղում Կամբյուտեսը սպանել էր իր եղբայրական արշավանքից ստացած Կամբյուտեսի մահից հետո զահի այս հավանորը սպանվեց յոթ անվանի պարսիկների կողմից, որոնցից մեկը ապագա արքայից արքա Կարեհ Վրտասպանն էր, մեկն էլ Հյուպարենեսը, որին Հայաստանի Երվանդունիները համարում էին իրենց նախահայր: Այդ կ

նուստուրի զեպրերի մասին կես վիսպական ձեռք պատմում է Հերոդոտոսը (III, 61 և հաջ.)։ Հելլեն Պատմահոր հազորքած վկայությունները կապես լրացվում են Դարեհի վաղապահի թողած Բեհիստունյան արձանագրության տվյալներով։

390 Բնագրում՝ ԲՆԱԳՐՈՒՄ (տե՛ս ծանոթ. 577)։

391 Այս Կերանոսը (այլ ձևագրերում՝ Կերանոս) ոչ մի գեպյոսում չի հիշատակվում, ուստի և դժվար է նրա իսկությունը որոշել։

392 Հունարեն ինչպիսիք (ուգաս)։ Նշանակում է ճեղք, ճար։ Ռազմա վայրի անվանում է նաև Կերանոսը հանդիպում ենք նաև Ստրաբոնի մոտ (I, 3, 19 և XI 9, 1)։

393 Այստեղ բնագրի շարժման (կատարաստ) բառը, որը նշանակում է վայրէջք, թույլ է տալիս ենթադրել, որ վերապարձ Հելլենները Փոքր Ասիայի արևմտյան ծովափից դեպի Կարաբյուր կատարած արշավանքը անվանում էին արձագանք (այս բառից էլ առաջացել է Բենեդիկտի հայտնի երկի վերնագիրը), որը բառացի նշանակում է՝ վերելք։ Երևի նաև նախնական ուղղությունը Պարսկաստանից դեպի փոքրասիական ծովավայրերը անվանում էին շարժման կամ շարժման վայրէջք։

394 Պետազրի այս հատվածում ենթադրվում է որոշ բացթողում՝ որտեղ պետք է լինի Կերանոսի հեծելազորի ինչ-որ բանակի մասին։

395 Գե՛ս ծանոթ. 293։

396 Կարող եմ պատրաստված այդ շրջի հրաշալիքի մասին զեռես իր ժամանակ պատմել է Հերոդոտոսը, գրելով. «Կելեննեում Փեռերսակին արդեն սպառում էր լիվիացի հրեշտակները, Աստիս որդին, որը արքայի պատվին և նրա ամբողջ զորքի համար կարգապահ էր մեծածախս ընդունելություն։ Պիթիարոսը հայտարարեց, թե պատրաստ է արքային դառնալ արամադրել պատերազմի համար։ Երբ Պիթիարոսը այսպես ստաշարկեց Փեռերսակին, նա իր ուղեկից պարսիկներին հարցրեց, թե ով է այս Պիթիարոսը և մի՞թե նա ունենա արուստ է, որ կարող է այդպիսի առաջարկություն անել։ Պարսիկները պատասխանեցին. «Ով արքա, սա այն մարդն է, որը Դարեհին, թո ծնողին ընծա բերեց մարտի պատրաստած սուսին և խաղողի որթը։ Նա այժմ էս, քեզանից հեռու, մեզ հայտնի ամենա արուստ մարդն է» (Herod., VII, 27)։

397 Այստեղ Մակեդոնացու մահից հետո, ինչպես հայտնի է, նրա զորավարները նաև ժողովրդի ղեկավար սկսեցին տերության մեջ գերիշխող դիրք զբաղեցնել համարձակ։ Այստեղ կարևորագույն դրվագներից մեկն էլ մ. թ. ա. 319 թ. հարավային Պակեդոնում ժողովրդի ծովամերձ հողա բաղաբի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտն էր, մի քանի անգամ Մակեդոնի որդու՝ Փեմեոլիոսի և մյուս կողմից՝ Պտղոմեոսի և նրա սուսնաբանաց Սելեկոսի միջև ճակատամարտում հաղթեց Պտղոմեոսը, որը և Սելեկոսի Փյունիկյան զբաղվուց հետո, 312/311 թ. ձմարին Սելեկոսին հաստատեց Կարաբյուրի մասին։ Այս թվից էլ սովորաբար, սկսում են հաշվել Սելեկյան թվագրության Մերձավոր արևելքում։

398 Այսպիսի տարիքում (Մ. թ. II, 54) 10⁰ հետևակ և 300 հեծյալ։

399 Երանդայ (Արշալույս) անունով հայտնի էր բրնձական մի տոն, որը գուցե նախնական էր անում Միլեոսի մոտ գտնվող Իլյուսիան Ապոլլոնի հայտնի պատկերի պատիվով։ Երանդայի անունը կրում էր նաև այդ պատգամատան շուրջ գտնվող բնակավայրը։

400 Պտղոմեոսի «Պատմական գրադարանի» վերջին 21—40-րդ գրքերից մեկ հատվածում ևս նշվում էր նրա ամբողջականությունը ներկայացնող հատվածներ, որոնք ընդհանուր կամ ընտրիչական ձևով պահպանվել են բյուզանդական հեղինակները։ Ինչպես նաև այդ մասին տե՛ս սույն ատարի առաջաբանում։ Պետք է նաև և հաջորդ

բաղվածներն ընթերցողին կարող են թվալ շատ հատվածային իսկ սեական նույնիսկ վարկից տարրեր։

401 Կա Պերզամոնի թագավոր Առաջադարձ I-ի կրտսեր որդին էր, Եվմենես II-ի և Երանդայի որդի է մ. թ. ա. 159 թ. փոխարինեց Պերզամոնի գահին վրա։ Այս հատվածում նկարագրված դեպքերը տեղի են ունեցել մ. թ. ա. 181—180 թթ.։

402 Բնագրում՝ ԳԱՆՈՒՄ. — թագավորներ. մեկը թարգմանելիս նկատել ենք, որ այն ևս չի ներկայանում իմաստը։

403 Այստեղ, հավանաբար, նկատելի է անվանում այն, որ Պերզամոնի թագավոր Եվմենես II-ը 190 թ. Սպարտայի ճակատամարտում հանդես էր եկել հռոմեացիների կողմից։

404 Խոսքը Պերզամոնի թագավոր Եվմենես II-ի մասին է (197—159 թթ.)։

405 Ուս Պոնտոսի թագավոր Փանակես I-ի (182—15, թթ.), Միհրդատ VI եվպատոս Պոնտացու պապը։

406 Այստեղ խոսքը 180—180 թթ. Փոքր Ասիայում տեղի ունեցած այն պատերազմի մասին է, որին մասնակցում էին երկու հակադիր կողմից. մի կողմից՝ Հռոմի հարած Կուպրատիլիան և Պերզամոնը, մյուս կողմից՝ Սելեկյանների գահակից Պոնտոսի և Փոքր Ասիայի սատրապ Միհրդատը։ Այդ պատերազմին վերջ տրվեց Հռոմի միջնորդությամբ, ուրիշ հետո 179 թ. կերպից հաշտություն (Ս. Մ. Կրիստալյան, 2ին Հայաստանի և Փոքր Ասիայի քաղաքների պատմության դրվագներ, Երևան, 1970, էջ 102—105)։ Հայ ժողովրդի պատմություն. 7. Ա, Երևան, 1971, էջ 544—545)։ Այդ պայմանագրի բովանդակությունը մի քանի է Պոլիբիոսի միջոցով։ Շահեկան է Պոլիբիոսի հաղորդման ևնային հատվածը որտեղ կարգում ենք. «Պայմանագրին ստանակից դարձվեցին Ասիայի իշխաններին՝ Հայաստանի մեծագույն մասի տիրակալ Արաքսիստը (Արաքսեսը—Ս. Կ.) և Եկատիլոսը, Եվրոպայի իշխաններին՝ սարմատ Գաթալոսը, ինքնավար քաղաքներից՝ հերակլեսցիները, մեակուրիսցիները, խերսոնեսցիները և արանց հեռու կիլիկիցիները» (Polyb., XXV, 2)։

407 Տիտոս ոչ մեծ քաղաք գտնվում էր Բիթանիայի սեծովյան ափին և այդ ժամանակ Պերզամոնի թագավորը այն խել էր Բիթանիայից։

408 Սա Սելեկոս IV Փիլոպատեսն է (Հայրուսեր), թագավորել է մ. թ. ա. 175—175 թթ.։

409 Այստեղ նկատելի է անվանում 189 թ. կերպած Ապամեայի պայմանագիրը որով մեծ հարգանք էր հատկացվում Սելեկյան պետության։

410 Այստեղ Գիտորոսի հատվածն ընդհատվում է։

411 Բնագրում՝ ԱՐՇԱԼՈՒՄ. ընդհանրապես անտիկ պատմագրության մեջ ընդունված հայտնի Արտաշես թագավորի անվան 'Արշալույս — Արաքսիստ ձևը, սակայն առաջինը ավելի մոտ է այդ անվան հայկական ձևին Գիտորոսի հաջորդ հատվածներում անդիպում է արդեն 'Արշալույս—Արաքսիստ ձևը։

412 Այս հատվածում նշված են երկու տարբեր Անտիոքսաներ՝ առաջինը զեպրոսի Անտիոքոս III Մեծը (224—187 թթ.), երկրորդը զեպրոսի Անտիոքոս VI Եպիֆանեսը (175—164 թթ.)։

413 Այս հատվածում նկարագրված լուսերի գիտական ուսումնասիրությունը արտադրական նորագույն տվյալների հիման վրա կատարել է Գ. Ս. Սարգսյանը (Սելեուսական պատմությանը հարաբերյալի Հայաստանը և Մովսես Խորենացին, Երևան, 1966, էջ 247—247)։

414 Այստեղ խոսքը կերպ-Ամերիլիսի մասին է (տե՛ս ծանոթ. 359)։

415 Կա նաև այս անվան 'Արշալույս — Արաքսիստ ձևը։

- 416 Այս անվան առավել ճիշտ ձևն է՝ Օրոփոնես, որը հանդիպում է նաև իր՝ Դիոգորոսի մոտ:
- 417 Սա Աբեմնեյան թագավոր Արտաքսերքես III Սքոսն է (358—338 թթ.), որն ապավինել է Եգիպտոս 351 և 343 թվականներին:
- 418 Գերդիկաբար մահացել է 321 թ., իսկ եվեհեստը՝ 316 թ.:
- 419 Երազմուտի թագավորի անվան այս Արզատեսն ('Αρζατάης) ձևը վեհերի առիթ է տվել: Վեհեր կամ ոչ միայն նրա անձնավորության, այլև նրա ժողովրդի կամ Մեծ Հայքի թագավոր լինելու: Չուրջ: Թ. Ուեյնթալը (Mithridate Eupator, roi de pont, Paris, 1890, էջ 31, ժան. 6) այն համարում է ձևափոխված և առաջարկում է ուղղել՝ Αρζατασίης (= Արտափազ), վերջինիս համարելով Փոքր Հայքի թագավոր, իսկ Յ. Մարկիվորը (Untersuchungen zur Geschichte von Eran I, Göttingen, 1896, էջ 27, ժան. 123) և Հ. Մանանդյանը («Գննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության», հ. Ա. Երևան, 1944, էջ 98) առաջարկում են այն կարգավորել՝ Αρζατάνης = 'Օրոփոնես-Երեմանդ), նրան, իրավաբանական համարելով Մեծ Հայքի թագավոր: Ի. Դրոզդենը ևս (История эллинизма, т. II, М., 1893, էջ 311) Գաղղամիայում արմենական զորքի հրամանատար՝ սարապու Օրոփոնեսին նույնացնում է Դիոգորոսի հիշատակված հայերի թագավոր Արզատեսի հետ: Մեր կարծիքով, բացառված չէ որ 'Αρζατάης գրությունը 'Αρζατάνης-Օրոփոնեսի աղանդով ձևն է, եթե նկատի առնենք մանավանդ, որ Դիոգորոսի այս հատվածը մեզ հասել է ոչ թե ուղղակի, այլ միջնորդաբար, բյուզանդական մատենագիր Փոտիոս պատրիարքի «Գրադարանում»: Միաժամանակ, սակայն, զմիպր կլինի Գաղղամիայում արմենական զորքի հրամանատար սարապու Օրոփոնեսին նույնացնել այս Արզատեսի հետ, քանի որ առաջինը հիշատակված է 331թ., իսկ երկրորդը՝ մ.թ.ա. 250-ական թվականներին կատարված դեպքերի անդրադարձում (տե՛ս H. Bengtson, Die Strategie in der hellenistischen Zeit, II, 1944, München, էջ 77-78), դեպքեր, որոնք իրարից բաժանված են առավել քան 70 տարով:
- 420 Ալեկիան թագավոր Անտիոքոս II Թեոքոլիդեսն է՝ 232—247 թթ.:
- 421 Ալեկիան թագավոր Անտիոքոս III Մեծը իշխել է 224—187 թթ.:
- 422 Այս Անտիոքոսն է, հավանաբար, որ հետագայում անունանում է Սոփիի թագավոր Բարսեհի հետ, որին և, իր հոր՝ Անտիոքոս III ցուցմունքով, սպանում է (Շալա ժողովրդի պատմություն», հ. 1, Երևան, 1971, էջ 521):
- 423 Այս Սիթրոբուզանեսը նույն Մեհրուդանն է՝ Սոփիի Զարեհ (Հռոմ. Χερσίδης Սոփիստես) թագավորի ավագ որդին (տե՛ս Շ. Մանանդյան, Քննական տեսություն այ ժողովրդի պատմության, հ. 1, Երևան, 1944, էջ 120; Շալա ժողովրդի պատմություն», հ. 1, Երևան, 1971, էջ 548—550):
- 424 Այստեղ անհարկությունը Սոփիի մահացած թագավոր Զարեհի երկու որդիների մասին է, որոնցից ավագը՝ Մեհրուդանը ապաստանել էր Կապադոկիայի թագավոր Արտաքսես V-ի. իսկ կրտսերը, որի անունը մեզ հայտնի չէ, հայտնի Արտաշես թագավորի մոտ:
- 425 Բնագրում՝ Ἰσοχάος, բոստոցը նշանակում է՝ «վերակացու»:
- 427 Այստեղ պիտի հասկանալ Ալեկիան թագավորներին:
- 428 Սա Ալեկիան Գեմետրիոս I Սուտեր թագավորն է (162—150 թթ.):
- 429 Խոսքը Ալեկիան թագավոր Անտիոքոս IV Եպիփանեսի մասին է (175—164 թթ.):

- 430 Այստեղ ձևափոխված թվերն է:
- 431 Չգմա գետանցը գտնվում էր վերին Եփրատի աջ ափին, Սամոսոս քաղաքի շրջանում: Իր անունը ստացել էր այստեղ գետի վրա կառուցված կամրջանովից:
- 432 Այսինքն՝ մ. թ. ա. 160 թ.:
- 433 Սա հայտնի Տիրերիոս և Գալուս Գրակոս եղբայրների հայրն էր, Տիրերիոս Անտիոքոս Գրակոսը, որի զինավորումը անասի կողմից մի հանձնախումբ էր ուղարկվել Արևելք 162 թ.:
- 434 Նախորդ հատվածներից մեկում (XXI, 197) Հոտիփոնեսն է:
- 435 Նեոպիտոն այսօր վնասված է թվում:
- 436 Պրինենն Հոնիական ափի հունական քաղաքներից մեկն էր:
- 437 Francis R. Walton-ը նկատում է, որ այստեղ միջինի փոխարեն պետք է լինի Աստույոս, իսկ որ Պերգամոնի թագավոր Եվմենես II-ը այդ ժամանակ արդեն մահացել էր: Այս սխալը հավանաբար, գալիս է բյուզանդական բանագրից (Diodorus Siculus, vol. XI, London—Cambridge, 1957, էջ 395, ժան. 1):
- 438 Խոսքը Ալեկիան թագավոր Անտիոքոս V Դիլպատորի մասին է:
- 439 Սին Է՝ Անտիոքոս IV Եպիփանեսի:
- 440 Հետագայում, 150 թ. նա իրոք Ալեկիան լայն վրա չաջորդեց Գեմետրիոսին Եգիպտոսը Բալաս անունով:
- 441 Գորկայրա կամ Կրկիրա. կղզի Հոնիական ծովի հյուսիսային ափում, Հոնիաստանի և Բոսայիայի միջև:
- 442 Բնագրում՝ Ἰσοχάος նշանակում է՝ անձեռնմխելի պաշտարանը Հին աշխարհում մի քանի պայտի սրբարաններ և նրանց շուրջ առաջացած տաճարային քաղաքներն են: Անտիոքոսի անտիոքոնիսիան իրավունք այդ մասին տե՛ս Ս. Մ. Կրկայաշախան, Հին Հայաստանի և Փոքր Ասիայի քաղաքների պատմության դրվագներ, Երևան, 1970, էջ 77—78:
- 443 Սա Պարթև Արշակունիների արքայադուհին Միհրզատ I Արշակ VI թագավորն է (170—138 թթ.), որի գահակալության տարիներին պարսկական տերությունը մեծապես ընդարձակվեց:
- 444 Սա Պարթև Հրահատ II Արշակ VII թագավորն է (138—128 թթ.):
- 445 Սա Ալեկիան Անտիոքոս VII Եվրոպեսես (Արգեսես) թագավորն է (139—129 թթ.): Այս հատվածում նկարագրվող դեպքերը վկայված են նաև Մոսլես Խորենացու հետևյալ տողերում. «...Այլ իմացեալ... սիրիացուց Անտիոքոս զգնան Արշակայ, զայ ունի զՍոտրիս: Իսկ Արշակ երկրոտասան րիտեա անգրէն զարծեալ, և Անտիոքոս քի սաստիկ ձեռքայնուց շերքեալ, պատահի նմա պատերազմա յանձուկ տեղիս, և կորնդի Հանդերձ զօրօքն. և Արշակ սրբի երրորդ մասին աշխարհս» (Մ. Խորենացի, Բ, Բ):
- 446 Բնագրում՝ Ἰσοχάος — օթևան տրամադրել Ալեկիան թագավորության մեջ քաղաքները պարտավոր էին օթևան տրամադրել արքունի զորամասերին, այս պարտավորությունը ծանր էր անդրադառնում քաղաքային համայնքի վրա (տե՛ս Ս. Մ. Կրկայաշախան, Հին Հայաստանի և Փոքր Ասիայի քաղաքների պատմության դրվագներ, Երևան, 1970, էջ 76—77):
- 447 Խոսքը Տիրերի աջ ափին գտնվող Ալեկիա քաղաքի մասին է: Այս քաղաքը Հրահատը Անտիոքոս Սիրիոսին հաղթելուց հետո, վերագրվել էր:
- 448 Եվհեմերոս (Εὐήμερος) անունով Պարթև թագավոր մեզ հայտնի չէ 1634 թ. H. Valesius-ի հրատարակած Դիոգորոսի բնագրում Եվհեմերոս ոչ թե պարթևների արքա է, այլ «պարթևների արքայի սատրապ», որը մեզ ավելի հավանական է թվում:
- 449 Հին հույները ազորա (ἀγορα) կոչում էին քաղաքային հրապարակը, որտեղ

զումարվում էր ժողովրդական ժողովը: Ազգեր կոչվում էր նաև քաղաքային շուկան: 450 Այս հատվածը վերաբերվում է 90—88 թթ. Իտալիայում ծայր առած դաշնակցային պատերազմին, որը մղվում էր մի կողմից Հռոմի, մյուս կողմից Հռոմի դաշնակիցները համարվող Իտալիկ բազարների միջև: Պատերազմը ծագել էր այն պատճառով, որ Հռոմին դաշնակից Իտալիկ բազարների բնակիչները, թեպետև պարտավոր էին ծառայել հռոմեական բանակում և ենթարկվել հռոմեական օրենքներին, բայց զրկված էին քաղաքական իրավունքներից: Գաժան պաշարը վերջացավ նրանով, որ Հռոմը ստիպված եղավ սանակի զինուորներ կատարել և դաշնակից բազարների ազատ բնակիչներին շնորհ հռոմեական քաղաքացու իրավունք:

451 Սա Միհրգատը VI եմպատոր Պոնտացին է (111—63 թթ.):

452 Լեոբոս — ռոմեական կղզի էգեյան ծովում, Փոքր Ասիայի Միջերկրախան օտլալիին մոտիկ:

453 Ակվիլիոսը (բնագրում՝ *Ακκουίλος, Ιουλίην*. Manius Aquilius) մ. թ. — 89 թ. սենատի կողմից ուղարկված էր Ասիա, Քիթանիայի և Կապպադովկիայի թագավորներին իրենց գահին վրա վերահաստատելու հանձնարարությամբ: Նրան իր ձեռքը զգուշացնելու Միհրգատը սպանեց Պերգամոնում, նրա կոկորդը լցնելով հալած ոսկի, դատապարտելու համար հռոմեական ընդաքայնությունը (Appian., *Mithr.*, 21)

454 Միտիլենն բազարը Լեոբոս կղզու վարչական կենտրոնն էր:

455 Էլեյնական Կյուզիկոս քաղաքը, որը գտնվում էր Պրոսպերոսի (Մարմարա) ծովի ափին, Միհրգատյան 3-րդ պատերազմի ընթացքում (73—71 թթ.) երկար պաշարում հաջողակ կողմից Միհրգատի կողմից, բայց ուժեղ դիմադրություն ցույց տվեց և վճռական դեր ունեցավ պատերազմի ելքի վրա, նմարը թեև լուրջ հռոմայեցիների կողմը:

456 Բնագրում *Σαῦσαίονες*. հունարեն այս տերմինը ուղղակի թարգմանությունն է լատիներեն *centuri* բառի:

457 Գնալոս Պոմպեոսը, որը հայտնի է «Մեծ» մականունով, եղել է Հռոմում կազմված առաջին եռապետության (մ. թ. ա. 60 թ.) անդամներից մեկը:

458 Նոստր Կապպադովկիայի Արիտարզանես I Հռոմեաներ թագավորի մասին է, որը մ. թ. ա. 95 թ. սենատի կողմից նանալից Կապպադովկիայի թագավոր, 93 թ. Տիգրան Գ-ի կողմից վտարվեց իր երկրից, 92 թ. նորից հաստատվեց հռոմեացի զորավար Մուլպի կողմից, 91 թ. դարձյալ փախավ Հռոմ, 89 թ. Հռոմի միջոցով վերահաստատվեց Կապպադովկիայի գահ վրա: Մինչև Լուկոլլոսի հայկական արշավանքը (69 թ.) նա մերթ վտարվում էր Տիգրանի կողմից, մերթ վերականգնվում հռոմեական զինվորական ուժերի օգնությամբ: Պոմպեոսի արևելյան արշավանքից հետո մինչև իր կյանքի վերջը մնաց նա Կապպադովկիայի թագավոր, կատարելով Հռոմի հրահանգները (Հ. Հ. Մանանդյան, Տիգրան երկրորդը և Հռոմը, Երևան, 1940, էջ 30 և հետ., Հ. Հ. Մանանդյան, Քենական առաջին հայ ժողովրդի, հ. 1, Երևան, 1944, էջ 140 և հետ.):

459 Սա Սկյութական կոչված Աբալանն է (սեպտիմի Աբալան *Appian. Mithr.*, 102; *Strabo*, XI, 2, 12):

460 Գիոն Կասիոսի (XXXVII, 2) և Ապպիանոսի (*Mithr.*, 103) մոտ՝ Արտոկես: Պատմագրության մեջ իրավամբ ընդունված է «Արտոկես» ձևը:

461 Պլինիոս Ավագը (*Naturalis Historiae*, VII, 97—98) հաղորդում է, որ եվիրաբերումը կատարվել էր Միներվա դիցուհուն:

ՅԱՆԿԵՐ

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐ

- Արրիանոս 42
- Արուզևան 98
- Ագաթոն պյուռնացի 97
- Ազենոր 113
- Ագեսիլոս 70
- Աթմաս 49
- Աթենայոս պատմիչ 30
- Աթենայոս զորավար 159
- Աթենաս 82
- Ալեքսանդր Մակեդոնացի, 15, 22, 40—41, 79—85, 87—112, 119, 121, 123, 124, 129, 130, 143, 147, 150, 153
- Ալկեստոս 113
- Ալկեսաս 115, 116
- Ակորիս 71—72
- Ակվիլիոս 160
- Ամմոն աստված 29, 30
- Ամյունտաս 153
- Ամիհիմաթոս 112, 134
- Ալեսոս 47—51
- Անախաս 152
- Անաքսիբոս 69
- Անզրոբազոս 123
- Անտիզենես 112, 119, 120, 123, 125, 126, 128, 131, 134, 135, 143, 146
- Անտիգոնոս 40, 110, 113—117, 119—122, 124—128, 130—151, 153
- Անտիոքիս, Անտիոքոս Մեծի դուստր 154
- Անտիոքոս Բ Թեոս 153
- Անտիոքոս Գ Մեծ 152, 153
- Անտիոքոս Գ Եպիֆանես 152, 155, 157
- Անտիոքոս Ե Եմպատոր 156
- Անտիոքոս Է Եվերգեստես 158, 159
- Անտիպատրոս 98, 111, 112, 114—116, 136
- Անտիքսյոս 85
- Ապոլլոբորոս ամփիպոլիսցի 99
- Ապոլլոնիդես 113, 114
- Ասանդրոս 110, 113
- Ասկենպիոշորոս 149
- Ասպանդաս 44
- Աստիրարոս 43, 44
- Աստյուպես 41, 44, 52
- Ավտոփրոզատես 75
- Ատոսաս 152
- Ատտալոս 77, 115, 116
- Ատտալոս Բ Պերգամոնի թագավոր 151, 157
- Ատրոպատես 111
- Արթակես 32—35, 37, 38, 47
- Արգաստոս, հայերի թագավոր 122
- Արես աստված 39, 46, 49, 50
- Արեստոս 161
- Արիամես 141, 153
- Արիայոս, արարների թագավոր 16
- Արիայոս, աստրապ 70
- Արիարաթես 112, 153, 154
- Արիարաթես, Արիարաթեսի որդի 153—156
- Արիդայոս 60, 62, 64, 65, 113
- Արիմնայոս 152
- Արիտարզանես 75, 77, 100, 101, 143, 161
- Արիտոբուլոս 161
- Արկեսիլոս 111
- Արչուսես 153
- Արսակես 2, պարթևների թագավոր 157
- Արսակես Է, պարթևների թագավոր 158, 159
- Արսամենես 80

Արասեն 78
 Արսեն 78
 Արսիտեն 80
 Արտաբազու 76, 77
 Արտաբանու 54, 55
 Արտամեն 152
 Արտալու 42, 43
 Արտաքերքեսն Բ Մենմոն 42, 50, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 70, 72, 73, 75—78
 Արտաքեսն, նաև՝ Արտաքիտա, Հայաստանի թագավոր 152, 154—156
 Արտեմիս դիցուհի 46, 48
 Արտիզուս 82
 Արտյունեն 42
 Արտյունեն 43
 Արտոլեն, իբրևների թագավոր 161
 Արքիպոս 118
 Արքոն 111
 Ափրոդիտոն դիցուհի 18, 39
 Բագոս 78
 Բակոս 93
 Բարզանեն 16
 Բարքասեն 105
 Բելլիսուս 32—34, 37
 Բելլոս 24, 25, 37
 Բեսսոս 105, 109
 Գալյամենեն 15
 Գալլոս 152
 Գլոս 71
 Գնալուս 161
 Գրակրոս 156
 Գատամեն 76, 152
 Գարեհ Ա 20, 54
 Գարեհ Բ 55, 56
 Գարեհ Գ 40, 78, 79, 81—85, 87—91, 93—101, 105—107, 109, 110, 112
 Գարեհ, մեղական թագավոր 161
 Գեմարատոս կորնթացի 108
 Գեմեստրիոս, Անտիզոնոսի որդի 136, 142, 149
 Գեմեստրիոս Ա Սոտեր, Սելևկյան թագավոր 155—158

Գերկեսո 18
 Գինդյում 47
 Գիոթորոս 154
 Գիոնիսիոս 20
 Գիոնիսոս 105
 Գիփիլոս 151
 Գրակոն 50
 Ենիոս զորապետ 159
 Եվազորոս 70—74, 148
 Եվզամոս 122—124, 134, 137, 155, 156
 Եվիտոս 148
 Եվզնմեթոս 159
 Եվճենեն Կարլիացի 110, 112—126, 128—135, 137—146, 148, 150
 Եվճենեն Բ, Պերզամոնի թագավոր 154, 156, 157
 Եվրոֆես 51
 Եստոկլեն 61
 Երիզլոս միտրիենացի 93, 110
 Եփորոս 60
 Զարինա 43
 Զենոփանեն 137
 Զոպիրոս 54
 Զևս 24, 25, 28, 39, 44, 66, 117
 Էզակա 48
 Էգես 51
 Թախ 104, 105
 Թալլեստիս 108
 Թեսպիտա, 149
 Իփիթոս 5
 Լազոս 110
 Լաոմեդոն միտրիենացի 110, 112
 Լեոկրիտոս 151
 Լեոնիդեն 63
 Լեոնեստոս 88, 111
 Լյուսանիոս 135
 Լյուսիթենոս 54
 Լյուսիմարոս 111
 Լուկիոս Պապիրիոս 118
 Լուկիոս Վալերիոս Պապիկոլաս 54

Խեբիտոս 57, 59, 65, 68, 69
 Կամբուսեն, Կլուդոսի հայր 41, 152
 Կասանդրոս 113, 130
 Կեյրանոս 146
 Կերբոլոս 70
 Կեփալոն 134
 Կիրկեն 48
 Կլեարքոս լակեդեմոնացի 57, 60—65
 Կլեարքոս 22
 Կլեյտոս 81, 93, 113
 Կլոսարասեն 41, 42
 Կլուդեն 47
 Կլուդոս Մեծ 41, 43, 45, 52—54, 103, 152—154
 Կլուդոս Կրտսեր 42, 56—64, 70, 110
 Կոլոնոս 93, 97
 Կոտոս 36
 Կվինդոս 119
 Կոնեսիա Կնիդացի 17, 19, 22, 24, 30, 31, 42
 Կրատերոս 93, 117
 Կրեսոս 51—54
 Կրիոս 50
 Կրոնոս 39
 Լելիոս 47, 49
 Լելլեն 49, 50
 Լեկատեն 47, 48
 Լեռա 25
 Լերակլեզեն 155
 Լերակլեն 51, 68, 70
 Լերկատոմենոս 71
 Լերմեն 39
 Լերոզոտոս 41, 42
 Լեփեստիոն 88, 97
 Լիբրոնիմոս Կարլիացի 115, 116, 146
 Լիպպոստրատոս 147, 148
 Լյուսպատեն 19
 Լյուդասպեն 19
 Լյուսասպեն 56
 Լոլոփենոս, ահա նաև Օրոփենոս 153, 154
 Լուսաստավածուհի 25
 Լոնեստիփրեն 80, 85
 Լոտասկեն 81
 Լոտրասեն 111, 112, 148
 Մագիսեն 100

Մագալոս 99, 94—96
 Մանդակ 37
 Մավսոլոս 71
 Մեգարյուզոս 34
 Մենեստրոս 11, 83, 148
 Մեդոս 51
 Մեդեզոս 51, 93, 148
 Մենմոն Հոտրոսի 79, 80
 Մելոն 47
 Մենանդրոս 110, 119
 Մենես պելլացի 97
 Մենիպոս 97
 Մենոլոս 148
 Մենոն լարիացի 57, 65
 Միթրիդատես, Արիարաթեսի որդի 154
 Միթրիդատես, Արիոտարզանեսի որդի 77, 143
 Միթրիդատես, Քսերքեսի ներքինի 55, 75
 Միթրիդատես Զ եվպատոր (Պոնտացի) 69, 160
 Միթրիդես 82, 98
 Միթրոտազանես 76, 82
 Միթրոտազանես, Մոփթի թագավոր 154, 155
 Մոդակեն 42
 Յասոն 49, 51, 68
 Նարատեն 105
 Նապեն 44
 Նեարքոս 127
 Նեսպոտեմոս 117
 Նիկանոլո 93, 113
 Նիոնոս 15, 16, 18—22, 24, 30—32, 38
 Նիսկաս 22, 30
 Պալոս 44
 Պամենեն 77
 Պարիատիս 70
 Պարմենիոն 77, 80, 83, 91—93, 96
 Պաքսանդեն 42
 Պերգիկոս 93, 97, 110, 112, 113, 115, 117, 153
 Պերսեն 47, 51
 Պիթոն 110—113, 120—122, 124, 127, 128, 133—137, 139, 141, 142, 145, 147, 148

Պիթոն, Ազենորի որդի 113
Պիտիդես 159
Պյութիա 53, 77
Պյոթո 73
Պնխագորաս 72
Պոլիպոս 150
Պոլինիկես 61
Պոլուպերոն 93, 118—120, 130
Պոմպեոս 161
Պորոս 111, 113, 123, 158
Պաղոմեոս 110, 112, 119, 149
Պաղոմեոս, Կոմմագենեի թագավոր 155
Պրոքսենոս թերևացի 57, 63
Պևկեստես 111, 112, 123, 125, 129—131, 140, 144, 145, 149

Սամոս 57
Սատիրարդանես 109, 110
Սարդանապատ 31, 33, 34, 36, 37, 42
Սելևկոս Ա Նիկատոր 40, 112, 120—122, 124, 126, 134, 149, 150, 151, 153
Սելևկոս Գ Ֆիլոպատոր 152
Սենիրամիա 18, 19, 21—30
Սեսուլոս 15
Սիբյուրոս 111, 123, 134, 148
Սիմոն 19
Սիստանգամբրիոս 88, 95
Սկյութես 44
Սմերզին 143, 152
Սյուրարիս 50
Սյունենեսիս 58
Սոզոմենոս 56
Սոլոն 51, 52, 54
Սոկրատես աքալացի 57, 63
Սոսանե 21
Սովարմոս 42
Սոփիլոս 63
Սպիթրոդատես 80, 81
Ստասանդրոս կեպրացի 112, 123, 134
Ստասանդրոս սոփիացի 110—112, 148
Ստրատոնիկես 153

Տամոս 57
Տասիակես 85
Տավրոպոլոս (Արտեմիս) 46

Տաբոս, Սցիպատոսի թագավոր 75
Տաբսիլիս 111, 113
Տիբերաստես 70
Տիտորոս 155, 156
Տիմոթեոս 156
Տիասափեանես 61, 64—66, 70
Տիտոս էմիլիոս Մամերկոս 54
Տիրիբազոս 66, 71—75
Տիրիդատես 101, 110
Տիչակոլեմոս 11, 112, 123, 135, 148
Տևոսամոս 119, 120, 134

Փալլոնոս 63
Փաննարազոս 60
Փանոակես 82
Փանոակես Ա, Պոնտոսի թագավոր 151, 152
Փանոս 16
Փիլիպպոս, Ալեքսանդրի հայր 77—79, 129, 130, 143
Փիլիպպոս, Ալեքսանդրի որդի 112
Փիլիպպոս, Բալակոսի որդի, գորավար 93, 111, 112, 143, 145
Փիլոտոս 93, 99, 110, 120, 122
Փիլոքսենոս 112
Փուլպիդես աենեպոսցի 113
Փրոտոսիտենես 111
Փրիկսոս 49—50

Քարես, գորավար 77
Քաննոփիլոս 124, 126, 149
Քսերքես 20, 41, 54—56, 63, 105
Քսիտոս էլիոս 118

Օլլոնմպիա 118, 119, 130, 146
Օկրանես 148
Օնենես 19, 21
Օսանես 78
Օրոնտես 71—75, 130
Օրոնտորատես 147, 148
Օրոփենես, նաև՝ Հորոփենես 156, 157
Օրոս 77, 78, 153
Օրոսթրես 84, 109
Օքսյուարտես 20, 111, 112, 123, 148

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

Աթենք 54, 105, 116
Ալեքսանդրիա 90
Ալլոս գետ 53, 89, 91
Ամանոս լեռ 59
Անտոք քաղաք 158
Ասիա 15, 16, 20—22, 27, 29, 30, 37, 41, 42, 45, 46, 49, 51, 54, 56—58, 70, 75, 77, 81, 87, 103—105, 108, 109, 111, 113, 114, 116—118, 120, 123, 130, 139, 148—151, 160, 161
Ասկալոն 18
Ատրեստան 16, 17, 22, 30, 32, 41, 42
Ատտիկա 104
Արարիա 16, 33, 161
Արաքոսիա 110, 111, 123, 130—131, 134, 145
Արարես գետ 44, 101
Արրիա 90, 97
Արրելիաիս 112
Արեյոս 109, 110
Արեկյան օվկիանոս 111
Արիա 111, 112, 123
Արիստոկենի լեռ 157
Արաչա 93, 161
Արկրոսիա 70

Բարեթոն 16, 23, 26, 37, 38, 54, 59, 64, 83, 89, 90, 97, 98, 103, 121, 122, 149, 151, 159
Բարեկոնիա 22, 24, 27, 28, 33, 34, 38, 59, 60, 100, 111, 112, 120, 121, 124, 150, 151
Բազիստանոն 28
Բակոս 20, 21
Բակարիա 22, 55, 58, 97, 105
Բակտրիանե 17—22, 35, 105, 110—112, 123, 148
Բատակա քաղաք 127
Բեոդոտիա 57
Բիթլյունիա 17, 70, 161
Բլուգանդիոն 69
Բրանքիս 150

Գարենե 133, 139
Գաղամալա 139

Գաղա 149
Գալատիա 161
Գամարգա 139
Գանգես 15, 27
Գլոմնասիա քաղաք 67
Գորդուենե 161
Գրանիկոս գետ 80

Դամասկոս 8
Դելփի 53
Դրանգիանե, նաև Դրանդիոն 110—117, 123

Եգիպտոս 17, 29, 38, 40, 57, 12, 23, 85, 110, 112, 151
Եկրատանա 29, 38, 44, 60, 97, 146, 147
Եպիրոս 118
Եվլաոս գետ 127
Եվրոպա 15, 20, 45, 49, 54, 79, 111
Եվբաֆեյան Պոնտոս 11
Եփեսոս 57, 59
Եփրատ 17, 22, 23, 27, 36, 37, 59, 60, 90, 91

Զարկալոս 29
Զարինթոս 63
Զեփյուսիոն 119
Զևեմա 156

Էոլիա 57

Թամասկոս քաղաք 59
Թեմիոկլուրա 46
Թեսալիա 57
Թերմոզոնտ 45, 46, 108
Թերմոպիլե 63
Թրակիա 45, 46, 98, 1

Իրերիա 161
Իդա լեռ 79
Ինզոս գետ 113
Իսոս 58, 83, 87, 89, 90
Իտալիա 20, 48, 160

Աւստրո 160
 Կիբիա 29
 Կլոդիա 17, 47, 53, 57, 60, 75, 82, 110, 112, 113, 118
 Կլոկիա 17, 110, 112, 113
 Կլոկանոնիա 111
 Կասպպալովիա 17, 53, 76, 110, 112, 113, 116—119, 130, 152—155
 Կասպիանե 17
 Կասպից ծով 45, 105, 111
 Կասպյան դռներ 17
 Կարա 150
 Կարիա 17, 71, 75, 110, 112, 113
 Կարմանիա 111, 112, 123, 135, 148
 Կարմիր ծով 15, 27, 111, 125, 162
 Կարյան շեներ 120
 Կեդրոսիա 111
 Կենտրոնական գետ 66
 Կերասունա 69
 Կիլիկիա 17, 56—58, 71, 72, 82, 83, 87, 90, 97, 110, 112, 118, 119, 157, 161
 Կիլիկյան դարբասներ 57
 Կիպրոս 70—73, 112
 Կիսիոն քաղաք 72
 Կիրկեոն 48
 Կլիմաքս 129
 Կլոբելոն լեռ 47
 Կլոդիոս քաղաք 79
 Կլոմեն 71
 Կլոբենայիկե 161
 Կոլիսիա 47, 49, 51, 161
 Կոլոնոս քաղաք 127
 Կոլոսոս քաղաք 70
 Կոլլե Սիրիա 17
 Կոմմազենե 155
 Կոպրատեն գետ 126
 Կովկաս 111
 Կովկասյան լեռներ 44
 Կոսյոտրա քաղաք 69
 Կորնթոս 157
 Կորկլուրա կղզի 157
 Զագես 70
 Զախկանասոս 75

Հայաստան, նաև Արմենիա 152, 153, 154, 156, 161
 Հայկական լեռներ 27
 Հարպազոս գիտ 67
 Հելլադա, նաև Հունաստան 20, 49, 54
 Հելլենապոնոս 49
 Հեկատոնտապոլիս 106
 Հերակլես 69
 Հերմոս գետ 53
 Հյուսիսային 113
 Հյուսիսային օվկիանոս 111
 Հյուսիսային 106—108, 110, 111
 Հյուսիսային ծով 111
 Հնդկաստան, 15, 30, 44, 113, 124, 134, 146, 158
 Հնդկացի ծով 111
 Հոնիա 57, 66, 81, 154
 Հոմ 54, 118, 151, 154—157, 160, 162
 Հրեաստան 161
 Հունաստան, նաև Հելլադա 38
 Մալիա 93
 Մակեդոնիա 79, 98, 111, 113, 118, 130
 Մալտոսի լիճ 15, 44, 45, 162
 Մեդիա 16, 27—29, 34, 38, 43, 45, 51, 60, 97, 110—112, 121, 122, 127, 128, 131, 135, 139, 141, 142, 146, 147, 149, 150, 155, 156, 159, 161
 Մելիտենե 155
 Մեմֆիս 57
 Միջագետք 27, 103, 111, 112, 121, 124, 134, 150, 161,
 Միտիլենե 160
 Մյուսիա 75
 Նեղոս 16, 27, 45
 Նինոս քաղաք 18, 32—34, 36
 Նիկիլե 32, 90
 Նորա ամրոց 114, 116, 146
 Պամփուլիա 17, 110
 Պասիտիպրիս գետ 126, 129, 148
 Պարետակենե 27, 139
 Պարթուս 111, 112, 123, 135
 Պարթականիտադի, 111—113, 123, 134, 148

Պարսից ծոց 100
 Պափլագոնիա 46, 48, 84, 84, 65, 69, 110, 161
 Պելեպոնեսոս 93, 98
 Պերգամոն 157
 Պերսեպոլիս 101—104, 129, 148
 Պերսիա 17, 29, 100, 105, 111, 112, 123, 125, 129—131, 144, 147—149
 Պիսիգիա 37, 112, 116
 Պլուզալ 59, 83
 Պոնտական ծով, 111, 162
 Պոնտոս 17, 45, 48, 49, 51, 159—161
 Պրիեն քաղաք 156
 Պրոպոնտիս 17
 Ծագալ 146
 Սալամիս (քաղաք Կիպրոսում) 72, 73
 Սարգես 57, 82, 98
 Սիկիլիա 20
 Սինոպե 69
 Սիտոակենե 96
 Սիրակուսա 20
 Սիրիա 18, 19, 46, 58, 59, 83, 90, 110, 112, 149, 155, 157, 161
 Սկյութիա 45
 Սմյուռոն 157
 Սոգդիանե 111, 112
 Սոփիենե 155, 161
 Սոսա 98, 99, 103, 124, 124—126, 149, 150
 Սուսիական ծայեր 100
 Սուսիանե 17, 28, 140, 142—144
 Տանայիս 15, 17, 44—46, 111
 Տավրիկե 42, 48
 Տավրոս 117, 110, 150
 Տարսոն 38
 Տիրարենե 69
 Տիգրիս 27, 80, 82, 89, 103, 121, 122, 124, 125
 Տիոս քաղաք 127, 134
 Տրակացիոն 55, 69
 Տրակարադիոս 130, 111
 Տրովպա 17
 Ուրսիանե 99, 100
 Փասիս գետ 67, 108
 Փեթոսիս 93
 Փյունիկիա 17, 43, 71
 Փոկայա 71
 Փոլուզիա 17, 47, 17, 47, 53, 96, 110, 135, 146
 Փոլուզիա Հելլենապոնոս 77, 101—103
 Փոլուզիա Մեծն 82, 118, 118, 118
 Քաղկեդոնիա 70
 Քալոն 28
 Քենիոն լեռ 67
 Քերոսեն 70
 Քրոտականա 109
 Քրոտոպոլիս 70

ՅԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

Աճագոններ 45, 46, 108
 Ասորեստանացիներ 15, 18, 20, 30, 31, 33—35, 41, 44
 Ասսիրիացիներ 45
 Արարեններ 16, 17, 33, 71, 161
 Արիմասպիներ 45, 110
 Արապացիներ 57, 161
 Բարեկոնացիներ 16, 32—34, 149, 159
 Բակտրիացիներ 17, 19, 20, 35
 Բորկաններ 17

Դերբեկներ 17
 Դրանգներ 17
 Եգիպտացիներ 15, 153
 Քենասպիցիներ 82, 84, 96
 Քրակիացիներ 70, 134, 136
 Իբրեններ 161
 Իտալացիներ 159

Լակեպեմոնացիներ 56—58, 61, 62, 73—75

Լյուսիացիներ 51

Լյուսիացիներ 75, 136

Նաւրաշներ 67

Նաւոյներ 66

Կագուսիներ 17, 42, 43, 73, 78, 95

Կապուպոլկիացիներ 82, 156

Կարդուխներ 65, 66

Կարմաններ 17

Կեղրոսիներ 110

Կիլիկեցիներ 58, 75

Կոլիներ 15, 50, 51, 68

Կոսսաններ 95, 127

Հայեր 153

Հելլեններ 39, 40, 42, 44, 49, 51, 60—70, 74, 77, 79, 102, 107, 154

Հենիոքներ 161

Հլուրկաններ 17, 80

Հնգիկներ 17, 60, 95

Հոնիացիներ 75

Հոտալեցիներ 20, 69, 151, 152, 155, 156, 159, 160, 162

Հրեաներ 161

Մակեդոնացիներ 16, 79—87, 92—97, 100, 102, 104, 106, 107, 109, 112, 113, 115, 117, 119—124, 126, 129, 132, 136, 137, 143, 145, 146, 150, 153

Մակրոններ 68

Մասազեթներ 45

Մարդեր 95, 107

Մեդացիներ 21, 22, 31—33, 38, 41—44, 52, 53, 80, 110, 1

Մոսինոյիներ 69

Յոդլուզներ 161

Նասիեր 45

Պալեր 45

Պամիլուիացիներ 74, 136

Պարթիներ 17, 43, 158, 159

Պարսիկներ 16, 25, 33, 41, 42, 53, 54, 56, 57, 60, 71, 72, 75, 77—81, 83—86, 91, 95, 101, 110, 123, 125, 129, 130, 149, 152, 153

Պրսիկացիներ 70

Սակեր 43, 45

Սալրոմասներ 40

Սարմաթներ 48

Սիրիացիներ 18, 19, 26, 75

Սկոթներ 20, 44, 45, 48, 59, 95

Սկյուաիներ 64

Սուաններ 161

Տարլուրսսր 17

Տալրյաններ 50, 37

Ռարսիացիներ, նաև Ռարսիներ 100, 125

Փասիաններ 64

Փյունիկեցիներ 75

Քորմաններ 17

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գիտություն Սիկիլիացի (կյանքն ու գործը)

Գիտություն Սիկիլիացի «Պատմական պրոպագանդա» (տարածներ)

Պանդարգուքյաններ

Յայնկեր

Անձնանուններ

Տեղանուններ

Ցեղանուններ

ՕՏԱՐ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՀԱՅՆԻ ՄԱՍԻՆ

14

ՀԻՆ ՀՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

Բ

Դիոդորոս Սիկիլիացի

Հրատ. խմբագիր՝ Ջ. Խ. Օրմոնյան
Նկարիչ՝ Կ. Կ. Ղաֆաղարյան
Գեղ. խմբագիր՝ Հ. Ն. Գործակալյան
Տեխ. խմբագիր՝ Հ. Մ. Մանուչարյան
Սրբագրիչ՝ Ա. Ա. Մուրադյան

ИБ № 1095

Հանձնված է շտրվածքի 29. 10. 1984 թ.: Ստորագրված է տպագրության 7. 05. 1985 թ.:
ՎՋ 05202: Չափեր 60×90¹/₁₆ թուղթ № 1: Տառատեսակ «Գրքի սովորական», բարձր
տպագրություն: Պաշմ. 11,85 մամ., տպագր. 12,75 մամուլ: Ներկ. մամուլ 11,85:
Հրատ.- նաշվարկ. 11,85 մամուլ: Տպագրանակ 1000: Պատվեր 913: Հրատ. № 6242:
Գինը 2 ռ. 05 կոպ.:

ՀՄՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 գ.:
Издательство АН Арм. ССР, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.
ՀՄՍՀ ԳՊ հրատարակչության տպարան, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24:
Типография Издательства АН Арм. ССР, 375019, Ереван,
пр. Маршала Баграмяна, 24.